SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT XX · KALLEŞ MIZRAK VE GASPÇININ TAHTI

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XX

Bölüm 1 · Kalleş Mızrak: Bozkurdun Kayboluşu
Bölüm 2 · Gaspçının Tahtı: Talas'ta Kara Günler
Bölüm 3 · Ayçürök'ün Direnişi ve Küllerdeki Kıvılcım

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 202.760–214.910 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	**Kalleş Mızrak: Bozkurdun Kayboluşu**	Cilt XX — bu ciltte
2	**Gaspçının Tahtı: Talas'ta Kara Günler**	Cilt XX — bu ciltte
3	**Ayçürök'ün Direnişi ve Küllerdeki Kıvılcım**	Cilt XX — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Kalleş Mızrak: Bozkurdun Kayboluşu

Destanın kapanış perdesi bir kalleşlikle açılır: Semetey'in heybeti karşısında yüreği eriyen Kıyaz, Kançoro'nun kışkırtması ve tehdidiyle cesaret bulup arslana mızrağını arkadan, pusudan saplar. Yaralı bozkurt Zülfikar'ı sıyırıp Kıyaz'ı kaçırtır; fakat gök gürleyip dolu boşanan o karanlık günde, atası Manas'tan kalan Akolpok'u üstüne örtüp yatan Semetey, peri kızı Kökmonçok tarafından Akşumkar doğanı ve Aktaygan tazısıyla birlikte Kayıpçı'nın dağına kaçırılarak gözden kaybolur. Ağabeyinin ne ölüsünü ne dirisini bulabilen Külçoro, Çatal belin yokuşunda kan ağlayarak ağıt yakar; bu arada Kançoro ile Kıyaz, Manas'ın demircisi topal usta Bölökbay'ı katledip hazineyi yağmalar ve Talas'ta Semetey'in adını silerler.

Doksan yerinden yaralı, atsız ve yalnız kalan Külçoro, Kayıpçı'nın Kara-Üñkür mağarasına sığınıp "ata ol, ana ol, sakla beni" diye yakarır. Üyrülmö sazlığındaki mecliste akıllı Kıyaz, "bu çeliğe dokunmayalım, altın sunup dost olalım" diye yalvarsa da içi kara Kançoro diş bileyerek orduyu ayaklandırır; iz sürülüp mağara bulunur. Yağmur gibi ok altında Coykuma kılıcıyla elli pehlivanı biçen Külçoro sonunda ele geçirilir: kürek kemiği oyulur, kolu kesilir ve yılkıcı başı Karagul'un eline kul köle olarak verilir. Dünkü arslan tezek toplayan, odun taşıyan, kamçı altında hırpalanan bir tutsağa dönüşür; ozan sözü burada "kalanların destanına" çevirir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kıyaz, Semetey'in heybetinden korkup kaçmış, ancak Kançoro'nun ölüm tehdidi ve kışkırtmasıyla mızrağı arslana arkadan, pusudan saplamıştır (seg194).
- Yaralı Semetey ölmez; peri kızı Kökmonçok büyü ile onu Akşumkar kuşu ve Aktaygan tazısıyla birlikte Kayıpçı'nın dağına/mağarasına kaçırır ve Semetey "kayıp" olur (seg194).
- Manas'a Davut ile birlikte silah döven topal usta Bölökbay, kırk kalçasıyla direnmesine rağmen Kançoro ile Kıyaz'ın ordusunca öldürülür; hazine ve Keñ-Kol yağmalanır (seg194).
- Meclis çekişmesinde Kıyaz, Külçoro ile barışıp ona tulparlar ve sarı altın sunmayı önerir; Kançoro ise Cediger'i kırmakla tehdit ederek onu diri yakalatmaya ant içirir (seg195).
- Ağabeyine ağıt yakan Külçoro, doksan yerinden yaralı halde Kayıpçı'nın Kara-Üñkür mağarasına sığınır ve mağaradan kerem ile korunma diler (seg195).
- Mağarada elli pehlivanı biçerek direnen Külçoro ele geçirilir; kürek kemiği oyulup kolu kesilir ve yılkıcı başı Karagul'a kul olarak verilir (seg196).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Kıyaz ata binip konmuştu,	*Kıyaz had mounted his horse and halted,*
Belalıyı böylesin görmemişti,	*Never had he seen such a bringer of woe,*
Semetey'in heybetini görünce	*When he beheld Semetey's awesome might*
Bileğinden kuvvet gitti,	*The strength went out of his wrist,*
Yüreğinden derman gitti,	*The vigor went out of his heart,*
Hiç görünmez olup büzüldü,	*He shrank until he could scarce be seen,*
Mızrak boyu bedeninden	*A lance-length from his body*
Uzaklaştı imanı.	*His very faith took flight.*
Kendinden geçip er Kıyaz	*Beside himself, the warrior Kıyaz*
202770 Aklını şaşırdı,	*Lost hold of his wits,*
Afallayıp, atını mahmuzlayıp	*Dazed, spurring on his horse,*
Kançoro'ya kaçtı:	*He fled to Kançoro:*
Kaçıp varıp bunu söyledi,	*Fleeing there, he told him this,*
Telaş içinde o Kıyaz,	*In panic was that Kıyaz,*
Kanı çekilmiş, sararmış,	*His blood drained away, gone sallow,*
Yiğitliği kaçmış, büzülmüş,	*His valor fled, shrunken small,*
Çok söylese titreyerek,	*Though he spoke much, trembling,*
Sakalı ile bıyığı,	*His beard together with his mustache,*
Ayakları gevşeyip sarkarak,	*His legs gone slack and dangling,*
202780 Kurt görmüş oğlak gibi	*Like a kid that has seen a wolf*
Gözleri fildır fildır dönerek,	*His eyes spinning round and round,*
Yaranmaya yol bulamadan,	*Finding no way to win favor,*
Soluk soluğa er Kıyaz,	*Panting for breath, the warrior Kıyaz,*
Kançoro'ya söz bulamadan,	*Finding no words for Kançoro,*
Çatal belin yokuşunu	*Over the slope of the forked pass*
Aşıp doğruca varmıştı,	*He crossed and came straight on,*
Boynu uzayıp gitmiş,	*His neck stretched long,*
Kulağı, başı kızarmış,	*His ears and head flushed red,*
Bocalayıp duran er Kıyaz	*The floundering warrior Kıyaz*
202790 Kançoro'ya varmıştı.	*Had come to Kançoro.*
Kançoro'ya vardığında	*When he came to Kançoro*
Dizleri büküldü,	*His knees buckled under,*
Dili tutulup yanıp yakıldı,	*His tongue seized up, he burned and wailed,*
Bir et pişimi boyunca	*For the time it takes meat to boil*
Kendinden geçip kahroldu.	*He swooned away and despaired.*
Kıyaz söze başlamıştı:	*Kıyaz began to speak:*

«Kurban olayım, yoldaşım ey,

Bagış atamın sürdüğü soy,
Anamın ağrıyla doğurduğu,
Serpilip yiğit olup,
Er oğluyla denk olup,
Halkı yönetip, yurt güdüp,
Kahraman Kıyaz ben olup,
Cediger tümeni bir aradaydı,
Cediger'i yönetip,
Öylesi yaman Kıyaz idim,
Böyle bir bahadır bozkurdu
Hiç görmüş değildim.
Her yanı denk, kusursuzmuş,
Karşısına insan varılmaz,
Âdemoğlundan başka bir şeymiş!
Bir bakıversa, kan çıkar,
Haberinden can çıkar,
Koca kalabalık Cediger
Halk toplanıp, çığlık koparıp,
O hunhara kişi varır mı?
Kımıldarsa o bozkurt,
Âlemde sağ kalan olur mu?
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Bu dostundan umudu kes.
Mızrak uzatıp yanarak,
Emanet candan umut kesip,
Söyledim, sözümü dinleyin,
Sırdaşısın, kendiniz varın,
Kurban olayım can yoldaş,
Bildiğiniz gibi kendiniz saplayın.

Kahrı güçlü o hunhardan,
Bahadır, araya girip kurtulun,
Bildiğiniz gibi saplayın,
Söndürmeden bu canı,
Bahadır, bağış diye dileyiverin.
Saldırmayışımın sebebi –
Arslanın heybetini görünce

«Let me be your sacrifice, O my comrade,

The line my father Bagış begot,
Whom my mother bore in pain,
Grown tall and become a brave,
The equal of a hero's son,
Ruling the people, tending the land,
I being the hero Kıyaz,
The Cediger tümen stood as one,
Ruling over the Cediger,
So fierce a Kıyaz was I,
Yet such a batyr grey wolf
I had never once beheld.
Every side of him matched, flawless,
No man can go against him,
He is something other than Adam's son!
Should he but glance, blood spills,
At news of him the soul departs,
The great teeming Cediger,
Though the folk gather, raising shrieks,
Can any man go against that ruthless one?
If that grey wolf but stirs,
Will any in the world be left alive?
His look is otherworldly, his venom strong,
Give up all hope of this your friend.
Thrusting out my lance, burning,
Giving up hope of this loaned life,
I have spoken; heed my words,
You are his confidant, go yourself,
Let me be your sacrifice, soul-comrade,
Drive in the thrust yourself, as you know how.
From that ruthless one of mighty wrath,
Batyr, step between and save yourself,
Drive in the thrust as you know how,
Before this life is snuffed out,
Batyr, plead for mercy on my behalf. The reason I did not attack –
When I saw the lion's awesome might

Akıl kaçtı, güç gitti,
Yüzünden kızıl kan çekildi,
Var git dersen can yoldaş,
Dostun Kıyaz Han'dan can gitti». Er oğluyla denk oldum

My wits fled, my strength was gone,
The red blood drained from my face,
If you say begone, soul-comrade,
The life has gone from your friend Kıyaz Han». I became the equal of a hero's son

Bunu deyip Kıyaz yalvararak,
Kançoro'ya yürümüştü,
Kahrını döktü Kançoro,
Kızılca kıyameti başlattı,
Topunu kaldırıp Cediger'i
Kırıp geçireyazdı.
«Bahadır Kıyaz derken ben,
Kâfir Kıyaz imişsin!
Kendi dünyalığına kabarıp,
Şaşıran Kıyaz imişsin,
Topunuzu, kökten büsbütün
Kalkıp kırıp geçirmezsem
Kançoro olmayıp öleyim,
Hanlarını, beylerini
Er geç bir gün gelir de
Saçmalarsın sen Kıyaz,
Bırakmadan kırıp geçeyim,
Bahadır Kıyaz deyip durdum,
Kâfir Kıyaz imişsin,
Ezelden bahtı açılmamış

Yoksul Kıyaz imişsin,
Düşmanı övüp oturan
Hasis Kıyaz imişsin,
Kökü kuruyasıca sen,
Sen yoksul Kıyaz imişsin.
Herkesten önce, er Kıyaz,
Seni sersemi öldüreyim,
Ondan sonra Cediger'i
Ceti-Özön'e doğru süreyim.
Kabarıp durursun sen Kıyaz,
Kendim başını keseyim,
Kalabalık kara Cediger,

So saying, Kıyaz, imploring,
Had walked up to Kançoro,
Kançoro poured out his wrath,
He loosed a crimson doomsday,
Raising all the Cediger, he nearly
Cut them down to the last.
«While I called you Batyr Kıyaz,
An infidel Kıyaz you turn out to be!
Puffed up over your worldly goods,
A bewildered Kıyaz you turn out to be,
If I do not rise and cut down
The whole of you, root and branch,
May I die and be no Kançoro,
Their khans and their beys,
Sooner or later a day will come
When you talk your folly, Kıyaz,
Let me mow them down, sparing none,
Batyr Kıyaz I kept calling you,
An infidel Kıyaz you turn out to be,
One whose fortune never opened from of old,
A beggarly Kıyaz you turn out to be,
Sitting there praising the foe,
A miserly Kıyaz you turn out to be,
May your root wither, you,
You turn out to be a beggarly Kıyaz.
Before all others, warrior Kıyaz,
Let me kill you, you dolt,
And after that the Cediger
Let me drive toward Ceti-Özön.
You keep puffing yourself up, Kıyaz,
Let me cut off your head myself,
Teeming black Cediger,

Cediger, senden yüz çevireyim.
Bahadır bozkurt hunhara
Evlat olup ben kaldım,
Ağabey olup o kaldı.
Peşinden yürüyüp er oldum,

Yetim iken yetiştirdi,
Bu canı yurda kavuşturdu,
Küçük kardeş ben olup,
Ağabey olarak o kalmıştı,
Kahrolası, sen Kıyaz,
Ardından var, Kıyaz,
Pusudan mızrak sapla Kıyaz,
Coşmuş bozkurt hunharın
Bir yolunu bulup başını al Kıyaz.
Bu sözümü tut Kıyaz,
Bu sözümü tutmazsan
Başındakilere kılarım,
Hepinize günü gösteririm!
Doğrulayıp söyledim sözümü,
Doğru söyledim gerçeğimi,
- Çene yormadan varın,
Böylece mızrağı saplayın,
Ecelin gelmişse ölün,
Han olduğun gerçekse
Çarpışıp gösteriverin».
Kahırlanıp Kançoro
Hanlık celalini takınmış,
Kalabalık kara Cediger
Hepsi bir arada yığılıp,
Attan inip kalmıştı.

Tevekkül, ölsem de gam yemem – deyip

Dağ gibi olan er Kıyaz,
Kahırlanıp hazırlanıp,
Kara çelik mızrak alıp,
Ardından dolanıp,
Bahadır Kıyaz varmıştı,

Cediger, let me turn my face from you.
To the batyr grey wolf, the ruthless one,
I remained as a son,
He remained as an elder brother.
Walking in his wake I became a man,

He reared me when I was an orphan,
He brought this soul home to a land,
I being the younger brother,
He had remained the elder,
Damn you, you Kıyaz,
Go after him, Kıyaz,
Drive in the lance from ambush, Kıyaz,
Of that raging grey wolf, that ruthless one,
Find some way and take his head, Kıyaz.
Keep this word of mine, Kıyaz,
If you do not keep this word of mine
I will deal with those over you,
I will show you all your day!
I have spoken my word and confirmed it,
I have spoken my truth aright,
- Go without wearying your jaw,
Drive in the lance just so,
If your hour has come, then die,
If it is true that you are a khan,
Clash with him and show it».
Filled with wrath, Kançoro
Had donned the fury of khanship,
The teeming black Cediger
All heaped together in one place,
Had dismounted from their horses and stayed.

Trusting in God, I grieve not though I die – saying,

The warrior Kıyaz, like a mountain,
Filled with wrath, made ready,
Taking a black steel lance,
Circling around behind him,
Batyr Kıyaz had come,

Bahadır arslana mızrağı
Ardından saplamıştı,
Kuşandığı boz kesenin
Boz kesenin yüzü deyip,
Akciğerle bağrın kıyısı deyip,
Becerikli doğmuş er Kıyaz
Saldırıp mızrak saplamıştı,
Kaburganın diri etini

Into the batyr lion the lance
He had driven from behind,
Of the grey kese he had girded on,
At the face of the grey kese, saying,
At the edge of lung and breast, saying,
The warrior Kıyaz, born deft of hand,
Had charged and driven in the lance,
The living flesh of the rib

Şişler gibi saplayıvermişti,
Çift eş kaburgayı
Oyar gibi saplayıvermişti.
İşte o zaman bozkurt arslan
Tootoru'yu çekene dek,
Mızrağıyla bir yumruklayıp,
Şaşkın şaşkın kaçana dek,
Hazır duran Zulpukor'u
Sapından kavrayıverip,
Kınından sıyırıp alıp,
Zulpukor'u ele almıştı.
Nara atıp bağırıp,
Kamçı vurup Kıyaz kaçana dek,
Bir savursa seksen dört,
Savurduğu kızıl alev,
Zulpukor'u ele almıştı,
Tootoru'ya binmiş Kıyaz'ı
Yok etmeye cömert arslan –
Kılıcı sallayıvermişti,
Ak zırhın eteğini
Bura bura biçivermişti,
Tootoru'nun aşık kemiğinin
Yarısını yarıp biçmişti.
Böğüre böğüre bağırıp,
Çaresini bulamadan er Kıyaz,
Atasını anıp çağırıp,
Aklından büsbütün şaşmıştı,
Kalabalık kara Cediger
Halkının içine kaçıvermişti.
Adamdan mızrak yemeden,

He had driven it in like a skewer,
The twinned pair of ribs
He had driven in as if to gouge them out.
Then it was that the grey wolf lion,
Before he could rein in Tootoru,
Striking one blow with his lance,
Before he could flee in bewilderment,
Zulpukor standing at the ready
He seized fast by the hilt,
Stripping it clear of its sheath,
He had taken Zulpukor in hand.
Roaring out his war-cry, shouting,
Before Kıyaz laid on the whip and fled,
One swing of it is eighty-four,
The crimson flame of its swinging,
He had taken Zulpukor in hand,
Kıyaz, mounted upon Tootoru,
To destroy him the bountiful lion –
Had swung the sword,
The skirt of the white armor
He sliced through, twisting and shearing,
Of Tootoru's ankle-bone
He had split and sheared away the half.
Bellowing and bellowing aloud,
Finding no remedy, the warrior Kıyaz,
Calling out, invoking his father,
Had gone clean out of his wits,
Into the midst of the teeming
Black Cediger folk he fled.
Not from a man have I taken the lance,

Güçsüzden mızrak yedim deyip,

İşime bozguncu çıkıp,
İnsana yok edici çıkıp,
Öz soyumdan horluk gördüm deyip,

Arslan idim, kocadım deyip,
Ahmakların eli değdikten sonra,

Allah Teâlâ, kudret sahibi,
Emanetini geri al deyip!
Yas tutup arslan bozkurt

Her yanı denk o bozkurt,
Baştan başa hepsi denkti,
İçini görsen hunharın,
Yeryüzü kadar genişti.
Öfkeyle heybet salmamış,
Kemendini çevirecek kalmamış,
İşte böyle bir bozkurttu.
Kaburgayı deler gibi saplayışına
Hunhar derinden daralıp,

Kıyaz'ın mızrak saplayışına
Kıymetli töre arlanıp,
Arlanışının benzeri yok,
Dayanağı olan Külçoro,
Yuvadaşı burada yok.
Söz söyleyen Bakay özü yok,
Altında Buurul atı yok,
Çatal belin yokuşunda,
Sarp dağın çıkıntısını,
Sekiçek'in burnunu
Tutup ölecek gün müydü?
İt-kuş sürüsü çok saldırıp,

Çatal belin geçidinde.
At geçmez alçak yerde
Sürünüp ölecek gün müydü?

From a weakling I have taken the lance, saying,
A wrecker has risen against my work,
A destroyer has risen against man,
From my own kin I have suffered scorn, saying,
A lion I was, and I have grown old, saying,
Now that the hands of fools have touched me,
Allah Most High, Lord of power,
Take back what You entrusted, saying!
Mourning, the lion grey wolf

Every side of that grey wolf was matched,
From end to end all was matched,
Could you see the inside of the ruthless one,
It was wide as the face of the earth.
He had not loosed his majesty in anger,
None were left to turn his lasso,
Such a grey wolf was he.
At the thrust that pierced his rib like a drill
The ruthless one was straitened to the depths,
At Kıyaz's driving in of the lance
The precious lord was stung with shame,
His shame was beyond all likeness,
Külçoro, who was his mainstay,
His nest-mate is not here.
Bakay himself, speaker of words, is not here,
Beneath him his steed Buurul is not here,
On the slope of the forked pass,
The jut of the steep mountain,
The spur of Sekiçek —
Was this the day to grasp them and die?
The pack of dogs and birds attacking in swarms,
At the defile of the forked pass.
In lowland where no horse can pass
Was this the day to crawl and die?

Kadir Allah, kudret sahibi,
Haydi, alırsan canım işte – deyip,
Gönülleri bölünüp,
İnce kaftanı altına serip,
Önceki bozkurt Manas'tan
Miras kalan Akolpok,
Akolpok'u üstüne örtünüp,
İçi büsbütün ateş olup,
Dayanamayıp gürleyerek,
Gerçek bozkurdun yatmıştı.
Bozkurt böyle dururken.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Vadiden yel çıkıp,
Dağlardan sis çöküp,
Gün batısıyla gün doğusu
Gürleyip bulut karşılaşıp,

Almighty Allah, Lord of power,
Come, if You will take it, here is my life –
saying, Their hearts riven,
Spreading the thin caftan beneath him,
From the grey wolf Manas of former days
The heirloom left, Akolpok,
Drawing Akolpok over himself,
His inward parts turned wholly to fire,
Unable to endure, thundering,
Your true grey wolf had lain down.
While the grey wolf lay thus.
May God not show such a face,
From the valley a wind rose,
From the mountains a fog sank down,
The sun's setting and the sun's rising
Met in thundering cloud,

Sırttan yel çıkıp,
Otlar kımıldayıp sökülüp,
Gökten kâse gibi dolu dökülüp,
Yer sarsılıp kıpırdayıp,
Pınar taşıp, dağ göçüp,
Gökten altı dere dolu,
sağanak,
Yer sarsılıp bölünüp,
Gökten gök benekli dolu dökülüp,
Hava bozulup kış olup,
Ele gelen Cediger
İnleyen kız gibi olup.
Baksa göze ilişmez,
Bu dünya karanlık,
Hangisi olduğu bilinmez,
Gün bozulup, gece çöküp,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Boğaz yıkılıp dağ göçüp,
Yer titreşip, çukur olup,
Cediger'in başı sersem olup.
Hendeklerin hepsi tıkanıp,
Arkların hepsi yığılıp,

From the ridge a wind rose,
The grasses stirred and were torn up,
From the sky hail poured down big as bowls,
The earth shook and shifted,
Springs overflowed, mountains slid,
From the sky the hail of six ravines,
a downpour,
The earth shook and was split,
From the sky fell hail speckled grey,
The weather broke and turned to winter,
The Cediger who came to hand
Became like a moaning girl.
Look, and nothing meets the eye,
This world all darkness,
None could tell which was which,
The day broke down, night descended,
May God not show such a face,
Gorges collapsed, mountains slid,
The earth quaked and turned to hollows,
The heads of the Cediger were dazed.
The ditches all choked up,
The channels all heaped over,

Pek büyük müşkül olmuştu.
İşte o zaman Külçoro,
Bozkurt ağabeyim nerede – deyip,

Gözünün yaşı dökülüp,
Takati tükenip, gücü gidip,
Kuvvet kaçıp, zâr edip,
Sinek kadar kuru cana kıyamadan,
Gerçek gözyaşını tutamadan,
Burnundan pınar gibi su yürüyüp,
Gözünde gölcük gibi su durup,
Bozkurt doğmuş Külçoro,
Öleyim deyip ölemeden,
Öz canına kendi kıyamadan,
Hıçkırığını toplayamadan,
Gözün yaşını tutamadan,
Sendeleyip basıp yanıp yakılarak,

It had become a very great calamity.
Then it was that Külçoro,
Where is my grey wolf elder brother – saying,
The tears of his eyes pouring down,
His endurance spent, his strength gone,
His force fled, wailing aloud,
Unable to take his dry life, small as a fly,
Unable to hold back his true tears,
Water running from his nose like a spring,
Water standing in his eyes like a pool,
Külçoro, born a grey wolf,
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take his own life himself,
Unable to gather in his sobbing,
Unable to hold back the tears of his eyes,
Staggering as he stepped, burning and wailing,

Sırbaran'a dayanıp,
Geniş dünya dar olup,
Küheylan binmez arslan Çoro'n
Öteye koşup perişan olup,
Doğan kuşlu arslan Semetey'i
Bir görmeye hasret kalıp,
Semer kaşı gibi sarp geçide,
At geçmez alçağa,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek hayvan geçer patikaya,
Tek sıra geçilen dar boğaza,
Biten dağın çıkıntısına,
Düzleşen yerin burnuna,
Külçoro çıkıp gelmişti.
Kaplandan geri dönmeyen, Baksa göze ilişmez,
Ayıdan geri kaçmayan,
Ağabeyin hanın Aktaygan'ı
Kırda hizmet etmiş,
Azı dişliyi parçalayıp,

Leaning upon Sırbaran,
The wide world grown narrow,
Your lion Çoro, who mounts no courser,
Running yonder, made wretched,
The lion Semetey with his falcon
Left longing for one sight of him,
To the steep defile like a saddle-bow,
To the low ground where no horse can pass,
Cañırık's Car-Kıya,
To the path where one beast passes,
To the narrow gorge crossed in single file,
To the jut of the ending mountain,
To the spur where the land runs level,
Külçoro had climbed and come.
He who turns not back from the tiger,
Look, and nothing meets the eye,
He who flees not back from the bear,
Your elder brother the khan's Aktaygan
Had served out upon the steppe,
Tearing apart the tusked beasts,

Boz tepe gibi yığmış.
Hunharın yattığı yere
Hiçbir şeyi yaklaştırmadan,
Hizmet edip durmuş.
Ağabeyim hanın Akşumkar'ı,
Yırtıcıyı, kuzgunu, gök akbabayı
Üstün kavrayıp çevirip,
Bunları oradan kırıp sürmüş,
İnsan değil, hayvanat
Ağabeyime hizmet etmiş.
Murada ağabeyim ermiş,
Boz keseyi emanet bırakıp,
Vakti belirsiz arslan ağabeyim
Kayıp olup gitmiş.
Peri kızı Kökmonçok,
Yiğit hatun Çürök'ün,
Zavallının biricik kız kardeşi,
Boğazı yıkarak bağırıp,
Kayıpçı'nın dağına
Alıp kaçıp gitmiş.
Duymaz eylemiş kulağını,
Sihir bağlayıp, dua okuyup,
Çoro'yu feryat ettirmeden

Heaping them up like a grey hill.
To the place where the ruthless one lay
Letting nothing draw near,
He had stood in service.
My elder brother the khan's Akşumkar,
The raptor, the raven, the grey vulture
Seizing supremely and wheeling,
Had beaten and driven them thence,
Not man but the very beasts
Had served my elder brother.
My elder brother attained his desire,
Leaving the grey kese in trust,
My lion elder brother, his hour unknown,
Has vanished and gone.
The peri maiden Kökmonçok,
Of the valiant lady Çürök,
The poor woman's only younger sister,
Shouting till her throat was ruined,
To the mountain of Kayıpçı
Has carried him off and fled.
She made his ear unhearing,
Binding spells, reciting prayers,
Without letting Çoro cry out

Duymaz kılıp kulağını,
Cadılayıp okuyup, güç kılıp,
İnsanın görmediği iş kılıp,
Dua döküp, göz bağlayıp,
Mirasına ermiş.
Akşumkar ile Aktaygan'ı
Ayırmadan büyüleyip,
Katıp birlikte götürmüş.

Making his ear unhearing,
Casting witchery, reciting, working power,
Working deeds no man has seen,
Pouring out prayers, binding the eyes,
She came into her inheritance.
Akşumkar and Aktaygan,
Bewitching them without parting them,
She joined them and led them away together.

Dili mühürlü bir canmış,
Peri kızı Kökmonçok,
Dileği kabul olmasın,
Düpedüz büyücüymüş o.
Kayıpçı'nın mağarasına
Kayıp oldu Semetey.

A soul with a sealed tongue she was,
The peri maiden Kökmonçok,
May her wish never be granted,
An outright sorceress was she.
Into the cavern of Kayıpçı
Semetey vanished away.

Nerede olduğu bilinmez,
İşte o zaman Külçoro,
Çaresini bulamayıp donakalıp,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı kan olup,
Çığlık çığlığa ağlayıp, kaygılanıp,
Gerçek bozkurttan ayrılıp,
İşte o zaman Külçoro,
Altın yanaklı ay balta.
Orolmo Dağı'nın burnu,
Sarp yamacı gibi ağabeyim deyip,
Feryadı basıverip,
Sağ böğrüne dayanıp,
«Oyranım ağabeyim!» – deyip ağlayıp,–

Sol böğrüne dayanıp,
«Sultanım ağabeyim!» – deyip ağlayıp,

Öleyim deyip ölemeden,
Öz canına kendi kıyamadan,
Han ağabey diye haykırıp;
İşte o zaman Külçoro:
«Bel yamacında biten karagat,

Yiğit ağabeyim, beni de al git!

Talas'a konan obanı,
Kurban olayım han ağabeyim,
Bulamadım senin izini,
Keñ-Kol'a konan obanı,
Eyvah, ağabeyim, ulu dağım,

Senin bulamadım izini.
Bari çareyi de yanına katsaydın,

Koltuklaşıp yatmaya
Öz bağrın Külçoro'nu çekseydin ya,

Kaplanım ağabeyim, arslanım,

Where he is, none can tell,
Then it was that Külçoro,
Finding no remedy, frozen stiff,
The tears flowing from his two eyes
Turned to blood below his collarbone,
Weeping shriek upon shriek, grieving,
Parted from the true grey wolf,
Then it was that Külçoro,
The moon-axe with cheeks of gold.
The spur of Orolmo Mountain,
Like its steep slope, my elder brother, saying,
Bursting out in lament,
Propping himself on his right flank,
«My ruin, my elder brother!» – he said, weeping,–
Propping himself on his left flank,
«My sultan, my elder brother!» – he said, weeping,
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take his own life himself,
Crying aloud, Khan elder brother;
Then it was that Külçoro spoke:
«Blackcurrant that grows on the pass's slope,

My valiant elder brother, take me too and go!

Your aul encamped on the Talas,
Let me be your sacrifice, khan elder brother,
I could not find your trace,
Your aul encamped on the Keñ-Kol,
Alas, my elder brother, my mighty mountain,
Of you I could not find the trace.
Would you had at least taken help beside you,
To lie arm in arm together
Would you had drawn your own heart's Külçoro,
My tiger, my elder brother, my lion,

Çoro'nu yoldaş ediverseydin ya!

Ey, kurban olayım han ağabey,

Senin kara yanaklı ay baltanı
Eğdirmeden bunu kim kuşanır?
İşte kalabalık Kırgız'ı, çok Argın'ı
Kederlendirmeden kim yönetir?

Gökten inen Zulpukor'u
Yalın bileğe kim takar?
Haykırıp Kıtay düşman girse,
Bağırtmadan kim karşılar?

Kıymetlim, senden ayrılıp,
Ay karanlık gece olur,
Obana direk kim olur?
Eyvahlar olsun, ağabeyim, ne edeyim,

Sultanlar sultanı ağabeyimin
Ölümünü gözümle görmedim,
Elimle gömmedim,
Gereğince töreni kılmadım,
Törenlerinde bulunmadım,
Bin kara-boz kısır kesip,

Binlerce, sayısız boz kesip,

Kara aşını tam vermedim,
Kımızla yıkatıp,
Değerli kumaşla sardırıp,
Kurban olayım han ağabeyim,
Elimle gömmedim!» –
Deyip, böylece Külçoro
Hıçkıra hıçkıra ağlayadursun,

Tan ağarıp sökmüştü,
Yerden kara buğu çıkıp tütüyordu.
Sis dağılıp saçılıp,

Would you had made your Çoro your companion!
O, let me be your sacrifice, khan elder brother,
Your moon-axe with the black cheeks —
Who shall gird it on without bowing it low?
Lo, the teeming Kırgız, the many Argın —
Who shall rule them without bringing them grief?
Zulpukor, come down from heaven —
Who shall bind it to a bare wrist?
If the Kıtay foe bursts in shrieking,
Who shall meet them without being made to cry out?
My precious one, parted from you,
The moon becomes the darkest night,
Who shall be the pillar of your aul?
Alas and alas, my elder brother, what shall I do,
Of my elder brother, sultan of sultans,
I did not see the death with my own eyes,
I did not bury him with my own hands,
I did not perform the rites as is due,
I was not present at his rites,
Slaughtering a thousand barren black-grey mares,
Slaughtering thousands of grey beyond number,
I did not give his funeral feast in full,
Having him washed with kumis,
Having him wrapped in precious cloth,
Let me be your sacrifice, khan elder brother,
I did not bury you with my own hands!» –
Saying so, thus Külçoro —
Let him weep on, sob upon sob,

The dawn had paled and broken,
Black vapor rose smoking from the earth.
The fog dispersed and scattered,

Gün apaydınlık açılıp,
Dağ başında aşık kemiği kadar bulut

kalmadan,
Gün dupduru açılıp,
Düzden toygar cıvıldayıp,
Vadiden buz gibi yel yürüyüp üşüterek,
Canlı cansız uyanıp,
Kır ve düzden cıvıldayıp,
Dağ dağın başına
Güneş yayılıp bölündü,
Yerin yüzü parlayıp,
Dupduru olup göründü.
Üç-Koşoy'un ovasına
Külçoro göz atmıştı:
Talas'ın koca boyunda
Yankılanıp boydan boya bağırıp,
O halkın bir bölüğü
«Manas!» diye uran çağırıp,
Bağırışına baksan,
Bölökbay'ın bağırışı,
Topal usta Bölökbay,
Gökte yıldızı boz olan,
Davut ile dost olan,
Gaipten karşısına çıkan,
Önceden geçmiş Manas'a
Miras olup bulunan,
Balyozu alınca birlikte döven,

Davut ile Bölökbay
Sıradan insanlar gibi söyleşen.
Topal usta Bölökbay,
Bart-Köl'ün karşı yamacında,
Kırk kalçasıyla Bölökbay,
Hazinenin kıyısında,
Serilip ıssız yatarken,
Kançoro, Kıyaz, kalabalık ordu,

The day opened bright and clear,
On the mountaintop not a cloud so big as an ankle-bone
remaining,
The day opened limpid and pure,
From the plain the larks twittering,
From the valley an ice-cold wind walking and chilling,
Living and lifeless awakening,
Twittering from steppe and plain,
Mountain upon mountain's head
The sunlight spread and was parted,
The face of the earth shone bright,
It appeared all limpid and clear.
Over the plain of Üç-Koşoy
Külçoro had cast his eye:
Along the great length of the Talas,
Echoing, shouting from end to end,
One division of that folk
Calling the war-cry «Manas!»,
If you marked the shouting,
It was the shouting of Bölökbay,
The lame master-smith Bölökbay,
Whose star in the sky is grey,
Who was a friend to Davut,
Who came before him out of the unseen,
Who to Manas, passed on before,
Was found as an inheritance,
Who, taking up the sledge, hammered together,
Davut and Bölökbay
Conversing like ordinary men.
The lame master-smith Bölökbay,
On the far slope of Bart-Köl,
Bölökbay with his forty smiths,
At the edge of the treasury,
While he lay stretched out alone,
Kançoro, Kıyaz, the teeming host,

Hazineyi basıp yetişmiş,
Kuğu gibi sakalı ağartmış,
Kuzgun gibi gözünü kızartmış,
Kırk kalçasıyla Bölökbay
Çarpışmaya girişmiş.
Karşı karşıya duruşup,
Sırıklarla vuruşup,
Çekekten aygır binişip,
Yerden sırık alışıp,
Canla başla saldırışıp,
Nice yurdunu kırıp geçirip,
Yaman usta, kırk kalça,
Kırk başa kırgın salıp,
Nice erenini kırmış.
Karşı karşıya duruşup,
Kançoro ile Bölökbay
Çatır çutur vuruşup,
Kançoro, Kıyaz iki han,
Yaşlanıp gelmiş Bölökbay,
Karşılık verecek hangi can,
Kırk kalçasını kılıçtan geçirip,
Kahrolası Kançoro
Kırgın verip kırmış,
Yandan oklar attırıp,
Kıyaz'ı ise yaralı,
Çopkut zırhın hepsi lime lime,
Koca mızrak belden parçalanıp,
Kocamışken, o ihtiyar,
Kahraman usta Bölökbay
Şiddetli kırgın salmış.
Bölökbay'ın Tekesur'u,
Tekesur'un boynunu ok kesip,
Koca Keñ-Kol'da kalmış,
Topluca basıp Cediger,
Han ağası Bölökbay'ı
Çatışmaya almış,
Topal ustayı, o hünerliyi,
Yol üstünde sürükletip,
Azgın itlere parçalatmış,

Had fallen on the treasury and reached it,
He whose beard had whitened like a swan,
He whose eye had reddened like a raven,
Bölökbay with his forty smiths
Had entered into battle.
Standing face to face,
Striking one another with poles,
Mounting stallions from the tether-line,
Taking up poles from the ground,
Attacking one another heart and soul,
Cutting down many of their land,
The fierce master, the forty smiths,
Loosing slaughter on forty heads,
Cut down many a warrior.
Standing face to face,
Kançoro and Bölökbay
Clashing with crack and clatter,
Kançoro and Kıyaz, the two khans,
Bölökbay come into his old age,
What soul could stand against them,
Putting his forty smiths to the sword,
The accursed Kançoro
Loosed slaughter and cut them down,
Having arrows shot from the flank,
And as for Kıyaz — wounded,
The çopkut armor all in tatters,
The great lance shattered at the waist,
Though grown old, that ancient,
The heroic master Bölökbay
Had loosed a violent slaughter.
Bölökbay's Tekesur —
An arrow severed Tekesur's neck,
He was left in great Keñ-Kol,
Falling on him in a body, the Cediger
Took the khan's elder Bölökbay
Into the fray,
The lame master, that man of skill,
They had him dragged along the road,
Had him torn apart by raging dogs,

Yiğidim ağabeyim ölme – deyip,

Darlık çöküp, han ağabeyim,

Bunca yağmayı görme – deyip,
Bölökbay'ı katletmiş.
Hazineyi bırakmadan
Tam yağmaya vurmuş,
Ilgınlı Keñ-Kol, koca Talas,
İnsan ölüp, kan akıp,
Yağmaya düşüp kalmıştı.
Semetey adını silmişler,
Kançoro Han'ın halkı – deyip,
Yurdun adını koymuşlar.
Yamanı, ihtiyarı Kıyaz,
Hunharı da o Kançoro,
Cañırık'ın sırtına
Çıkmış o kudurası,
Koca Talas'ın boyuna,
Nice tümen can olup,
Kançoro, Kıyaz han olup,
Üyrülmö'nün sazlığında
Dönüp toplanıp meclis kurmuş,
Çogulma'nın sazlığında
Topluca meclis kurmuş,
Akıl danışıp buluşup,
Ardı sıra koşuşup,
Sözü ortaya koyuşup,
Kalabalık kara Cediger,
Kalmadan gel diye çağırıp,
Kahrını salıp bağırıp,
Kançoro söze başladı.
Kalabalık kara Cediger,
Emanet candan umut kesip,
Kırılıp gideyazdı.
Ululları, arslanları,
Ellibaşı, yüzbaşı,
En aşağısı onbaşı,

My valiant one, my elder brother, do not die – saying,
Hardship descending, my khan elder brother,
Do not behold such plunder – saying,
They slew Bölökbay.
Leaving nothing of the treasury,
They gave it wholly over to plunder,
Tamarisk-grown Keñ-Kol, great Talas,
Men dying, blood flowing,
Had fallen to plunder and remained so.
They wiped away the name of Semetey,
The people of Kançoro Han – saying,
So they named the land.
The vile one, the old one, Kıyaz,
And the ruthless one, that Kançoro,
Up onto the ridge of Cañırık
Had climbed, that mad dog,
Along the length of great Talas,
Many a tümen of souls,
Kançoro and Kıyaz becoming khans,
In the reed-marsh of Üyrülmö
They turned, gathered, and held council,
In the reed-marsh of Çogulma
They held council in a body,
Meeting to take counsel together,
Running one after another,
Setting the word out in the open,
The teeming black Cediger,
Calling, Come, let none remain,
Loosing his wrath and shouting,
Kançoro began to speak.
The teeming black Cediger,
Giving up hope of their loaned lives,
Had all but been cut down.
Their elders, their lions,
Captain of fifty, captain of a hundred,
The lowest of them captain of ten,

Halka baş olan erleri,
Hepiniz gelin – diye bağırıp,
Kalabalık kara Cediger,

Kimseyi bırakmadan çağırıp,
Kalabalık kara Cediger.
Kalmadan çığrışıp halk geldi

Hunharlığını sürdürürsün,
Kalabalık halka bağırıp,
Han Kançoro ant edip geldi:
«Kahrolası Cediger,
Yamanı öldürüp bıraktık,
Ganimet almakla semirip,
Şimdi ne dediniz?
Kalmadan dizilip halkın gel,
Arslan Külçoro sağ hâlâ,
Halk yöneten hepiniz gelin, Koca kalabalık Cediger,
Kara uğursuz Cediger,
Kalmadan dizilip hepiniz gelin.
Her yanı denk odur,
Kahrolası hunharın
Mızrak çevirip ok kıldık,
Cömert arslanı yok kıldık,
Ay-âlemde er odur,
Hazineyi yağmalayıp yılkı alıp,
Vadi gibi bozar göçünü,

Ganimete kanıp coştuk,
Hazinesini bolca yağmalayıp,
Topal usta Bölökbay,
Davut'un kulunu yere serdik.
Bahadırlarını bağladık,
Yiğit arslanı Semetey,
Semetey'ini öldürdük,
Kalabalık kara Cediger,
Musibetli haramzadeler,
Keñ-Kol'u aşıp yol saldın,

The men who head the people,
Come, all of you – he shouted,
The teeming black Cediger,

Summoning, leaving no one out,
The teeming black Cediger.
Clamoring, the folk came, none remaining —

You carry on your ruthless ways,
Shouting to the teeming folk,
Han Kançoro came, swearing an oath:
«Accursed Cediger,
We have killed the fierce one and left him,
Grown fat on taking spoils,
Now what did you say?
Come, your folk, arrayed, none remaining,
The lion Külçoro is still alive,
Come, all you who rule the people, Great teeming Cediger,
Black ill-omened Cediger,
Come arrayed, all of you, none remaining.
Every side of him is matched,
Of the accursed ruthless one
We turned the lance and made it an arrow,
We made naught of the bountiful lion,
In the moonlit world the hero is he,
Plundering the treasury, taking the herds,
He will wreck your caravan like a flood in the valley,
Glutted on spoils we ran riot,
Plundering his treasury in plenty,
The lame master Bölökbay,
Davut's servant, we laid low.
We bound their batyrs,
The valiant lion Semetey,
Their Semetey we killed,
Teeming black Cediger,
Calamitous misbegotten wretches,
You crossed Keñ-Kol and cut your road,

Ceti-Özön'den göçü alır,
Kırlarda yılkı altı bölük,
Çok yılkıya el saldın,
Sağ kalırsa Külçoro,
Sen Cediger olalı beri
Böyle ne zaman ganimet aldın?
Usanmadan obanı vurur,
Kısırın semiz tayını yiyip, Sakallını, ihtiyarını,
Keçinin donmuş yağını yiyip,
Bırakmadan kırar hepinizi.
Esriyip azdın be Cediger!
Erenin atsız yaya kalmış,
Kumdan evini kavurup,
Ona ne dediniz?
Söyleyecek sözüm var,
Homurdanmadan, Cediger,
Bu sözüme kulak ver,
Başkasını söyleyip ne edersin,

He will take the caravan from Ceti-Özön,
On the steppes the herds in six droves,
You laid hands on many herds,
If Külçoro remains alive,
Since you became Cediger
When did you ever take such spoils?
Untiring, he will strike your aul,
Eating the fat foal of the barren mare,
Your bearded ones, your elders,
Eating the frozen fat of the goat, He will cut down every one, sparing none.
You are drunk and run wild, you Cediger!
His warrior is left horseless, afoot,
Scorching your house of sand,
What did you say to that?
I have words to speak,
Without grumbling, Cediger,
Give ear to this word of mine,
What good is speaking of another,

Kalesini yıkıp parçalayıp,
Karısını alıp ganimet edip,
Mirasa böyle erersin.
Ee, Cediger, kötü yurt,
Ganimet almaya sevinip,
Böbürlenip durursun,
Onu sağ bırakıp gidersin.
Adına hunhar demezlerse,
Semetey değil, Külçoro
Yakıp alır öcünü!
Perçemlini* kul kılar,
Kadınlarını dul kılar,
Yalvarsan duymaz sözünü,
Semirip güç alırsa Külçoro,
Yattığın sekide bulur hesabını.

Vadidekine ateş koyar,
Otlu yeri tutuşturur,
Kara suya kan döker,

Smashing his fortress to pieces,
Taking his wife as spoils,
Thus you come into an inheritance.
Eh, Cediger, wretched land,
Rejoicing to take spoils,
You stand there swaggering,
You would leave him alive and go.
If they are not to call him ruthless —
Not Semetey but Külçoro
Will burn and take his revenge!
He will make slaves of the forelocked,*
He will make widows of your women,
Plead, and he will not hear your word,
If Külçoro fattens and gathers strength,
He will settle accounts on the divan where you lie.
He will set fire to what is in the valley,
He will kindle the grassy ground,
He will spill blood into the black water,

	Sonuna dek kovalayıp öç alır.	*He will hunt you to the end and take revenge.*
203330	Hesabını görecek olan,	*The one who will settle your account,*
	Taş kaleni parçalayıp,	*Smashing your fortress of stone,*
	Söğüdünü kesip devirip,	*Cutting and toppling your willows,*
	Evlerinin hepsini yıkıp,	*Tearing down all of your houses,*
	Tertemiz kırar hepinizi.	*Will cut you all down clean.*
	Külçoro'yu bulup almazsak,	*If we do not find and take Külçoro,*
	Bir hesabını görmezsek,	*If we do not settle his account,*
	O kulu susturup bitirmeden,	*Without silencing that slave for good,*
	Cediger, canını koruyamazsak.	*Cediger, we shall not save our lives.*
	Şaşkına çevirir düzenini,	*He will throw your order into confusion,*
203340	Diriyken kazar mezarını,	*He will dig your grave while you live,*
	Hepinize tuzunu tattırır,	*He will give you all a taste of his salt,*
	Un ufak eder uzunu,	*He will grind the tallest to flour,*
	Yağmalayıp ganimet alır,	*He will plunder and take as spoils*
	Beş perçemli güzel kızını,	*Your fair daughters with five forelocks,*
	Kolay Çoro değildir o,	*No easy Çoro is he,*
	Düşünmeden bırakan can değildir,	*No soul that lets go without thinking,*
	Külçoro ucuz er değildir,	*Külçoro is no cheap warrior,*
	Bir kırgın salmadan duracak olan,	*One who would stand by without loosing a slaughter —*
	O, seninle ben değildir.	*That is not you and me.*
203350	Hakan'a savaş açtığında	*When he opened war on the Hakan*
	Ezkara Han'ı düşündürdü,	*He gave Ezkara Han pause,*
	Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,	*Cotton-sashed, wide-booted,*
	Kurumlanan koca ulu	*The strutting great and mighty*
	Koñurbay Han'ı yere serdi.	*Koñurbay Han he laid low.*
	Ezici kara Kıtay'da,	*Among the crushing black Kıtay,*
	Ezile ezile savaşıldığında,	*When the fighting ground on and on,*
	Cancuu'larını yuttu,	*He swallowed their Cancuu,*
	Mançu'larını bağladı,	*He bound their Mançu,*
	Eğilende er sapladı,	*Where they bent he speared a man,*
203360	Elliden sıra sıra denk sapladı,	*From fifty he speared them rank on rank alike,*
	Sık safları yarıp yol salan,	*He who splits the packed ranks and cuts a road,*
	Nicesine birden el salan,	*He who lays hands on many at once,*

Alpları kesip pekişen,
Ay-âlemin hepsine
Üstün bozkurt diye ün salan.
Eren de odur, arslan da odur,
Ay-âlemi kasıp kavuran

Üstün bozkurt er odur,
Bağlaşsan gücü yetilmeyen,
Çelme atsan takat yetmeyen,
Boğuşulsa düpedüz,
Arslan dişi işlemeyen,
Bileği kalın, kendisi arslan,
Düşmana karşı becerikli, üstün er.
Külçoro'nun hâlini sorma,

Kana doyup berat almış,

Han oğlundan dua alıp,
Çocuğu besleyip aldığında,

Yabancılığı kaçıp gitmiş.
Nice insanı zorlamış,
Görülmedik bozkurt olacağını

Gözü açık Bakay, kâhin ihtiyar,
O gömülesice domuz sezmiş,
Çocuğun hâli işte böyle.
Sağ kalırsa Külçoro,
Akın edip mal bulur,
Semirip dinçleştikten sonra,
Halk yaylaya çekilirken,

At kara dil çağında*,
Ayrık otu büyüyüp dolduğunda,
Han yaylası vakti geldiğinde,

Ceti-Özön'de Cediger,
Küheylanın yelesini örüver,
Beş altı ayın içinde,

He who hardens himself cutting down alps,
He who through all the moonlit world
Spread his fame as the supreme grey wolf.
The warrior is he, the lion is he,
He who sweeps and scorches the moonlit world,
The supreme grey wolf hero is he,
Grapple him, and strength does not avail,
Trip him, and endurance does not suffice,
If it comes to open wrestling,
Even a lion's tooth does not bite him,
Thick of wrist, himself a lion,
Against the foe a deft, supreme warrior.
Do not ask after Külçoro's state,

He has drunk his fill of blood and won his charter,
Taking the blessing of a khan's son,
When he took the child in and nourished him,
All strangeness fled away.
He has forced many a man,
That he would become a grey wolf unseen before —
Sharp-eyed Bakay, the soothsayer elder,
That swine fit for burial sensed it,
Such indeed is the state of the child.
If Külçoro remains alive,
He will raid and find livestock,
After he fattens and grows hale,
When the people draw off to the summer pasture,
In the season of the horse's black tongue,*
When the couch-grass grows and fills,
When the time of the khan's summer pasture comes,
Cediger in Ceti-Özön,
Braid up your courser's mane,
Within five or six months,

Sağ olursa Cediger,
Külçoro'yu görüver.
O Külçoro yok olmaz,
Külçoro yok edilmedikçe,
Ceti-Özön dolusu Cediger,
Asla işin düzelmez.
Kalabalık kara Cediger,
Nice söz söyledim, bilmiş ol,
Yetkin kara Cediger,
Hayli söz söyledim, sözümü tut.

Engebeli Ak-Moynok'un
Boğaz yanını dolaşalım,
Canla başla çok arayıp,
Cadı soylu kudurası
Külçoro'yu bulalım.
Eski çeliktir soyu,
Kök atası Çılaba,
Çılaba Han'ın dölüdür,
Atasından dedesine,
Ezasının bunca çokluğuna bak.

Kırk boylu halk Kıtay'dan,
Ancıt-Cancıt'tan, Dıñşa'dan,
Söyleyiverdi bunca can,
Yedi atası han olup,
Halk yönetip yurt güden,
Asilliği dahi gerçek,
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Atasından dedesi,
Belanın hâline bir bak,
Bunun pehlivanlığı dahi var,
Anası atası hiç yok,
Bilenden bilene ulaştık,
Bilenlerden sorduk,
Babası Almambet,
Ak çeliğini yağlamış,
Öfkesine dokunulduğunda,
Atası Azizkan'ı,

If you live, Cediger,
You will see Külçoro.
That Külçoro will not perish,
So long as Külçoro is not destroyed,
Cediger filling Ceti-Özön,
Your affairs will never come right.
Teeming black Cediger,
Many a word I have spoken, know it well,
Capable black Cediger,
Plenty of words I have spoken; keep my word.
Around the gorge-side of rugged
Ak-Moynok let us range,
Searching hard with heart and soul,
That mad dog of witch's stock,
Külçoro, let us find.
Old steel is his lineage,
His root-father is Çılaba,
He is the spawn of Çılaba Han,
From his father to his grandfather,
Look how great is the torment of him.

From the Kıtay, the folk of forty tribes,
From Ancıt-Cancıt, from Dıñşa,
So many souls have told it,
Seven of his fathers being khans,
Ruling folk and tending the land,
Even his nobility is real,
Sweeping and scorching the moonlit world,
From his father, his grandfather —
Just look at the state of this scourge,
He has a wrestler's prowess besides,
Mother or father he has none at all,
We went from knower to knower,
We asked of those who know:
His father Almambet
Had oiled his white steel,
When his wrath was touched,
His father Azizkan —

Yanıp ölesi kudurası,
Öz atasını öldürmüş.
Yarı yabancıdır soyu,
Cadı soylu hanın dölü,
Atası kurnaz Çılaba,
Kudurup ölesi Çoro'nun
Kök soyunu sorma,
Kızıl bayraklı Zulpukor'u
Tutanın dölüdür,
Sataşanların hepsini
Öldürenin öz oğludur,
Tutuşup ölesi Çoro'nun
Kökü köklü zehir olmuş,
Sataştığı yer feryat olmuş,
Bütün yurt çığrışıp peki – deyip,
Hunhar doğmuş töreye
O yanası tuğ olmuş.
Zınk zınk edip aldırmaz,
Kahrına dokunanı
Topuğuna denk tutmaz.
Cet-Kayt'ı bozup yol salar, Pek sevinip hoplayıp,
Cediger yurdu, sen değil,
Ay-âleme el salar,
Kökü Kıtay'dır ünü,

That mad dog fit to burn and die
Killed his own father.
Half foreign is his lineage,
Spawn of a khan of witch's stock,
His father the cunning Çılaba,
Of that Çoro fit to go mad and die
Do not ask the root of his line,
He is the spawn of him who held
Zulpukor of the crimson banner,
He is the true son of him who killed
All those who crossed him,
Of that Çoro fit to grapple and die
The root is poison, deep-rooted,
Where he strikes there rises lament,
All the land clamoring, So be it – saying,
To the ruthless-born lord
That one fit to burn became a standard.
He stands rock-still and pays no heed,
Whoever touches his wrath
He does not rate as high as his heel.
He will break Cet-Kayt and cut his road,
Leaping high with glee,
Land of Cediger, not just you —
He will lay hands on the moonlit world,
His root is Kıtay, his fame,

Tüketmezsen Çoro'yu,
Kökünden çıkar kavgası.
Kahrolası Çoro'nun
Kıtay'da bile yoktur kaygısı,
Kara Han'ın şehrinden
Semetey geri geldiğinde,
Kırgın olup kırk çoro
Semetey'ce kılıçtan geçirilmiş,
Kundakta bebek çağında
O kudurası bulunmuş.
Yiğitliğine bir bak,
Bugün de Manas'ın oğlu,
Semetey onun ağabeyi,

If you do not finish off Çoro,
His quarrel springs from the root.
The accursed Çoro
Has no care even for Kıtay,
From Kara Han's city
When Semetey came back,
Slaughtered, the forty çoros
Were put to the sword by Semetey,
While a babe in the swaddling-band
That mad dog was found.
Just look at his valor,
Today too he is Manas's son,
Semetey is his elder brother,

Yavaş yavaş belini kuşanır,
Kalabalık kara Cediger,
Semetey'in kanını güder,
Gidedursan bir kul – deyip,
Kulun kanı bir pul – deyip,
Kul ertesi gün kudurur,
Kıyaz'ını kesip kırıp,
Cediger, sana yutkunur.
Örselenip uzunun,
Çoro'yu kendi hâline koyarsak,
Ganimet eder gelinini kızını». –

Kançoro böyle dedikten sonra,
Kalabalık kara Cediger
Çığrışıp durdu, peki – deyip,
Han sözüne karşı çıkan yok,
Toplayalım yâr yârânı,
Bulalım bozkurt Çoro'yu,
Kançoro'nun sözünü tutalım,
Çoro'sunu sağ bırakıp,
Beyi ölmüş kul gibi kasılıp,
Ceti-Özön'e nasıl varalım?
Cediger çığrışıp söz edip,
Vaadi pek sağlam kılıp,

Topyekûn kara Cediger,
Ve Kıyaz ile Kançoro,
Hep birden ata bindi şimdi,
Canla başla Cediger,
Külçoro'yu arayıp durdu şimdi.
Yoruldu çoro ayrılıp
Boru-zurna çalınıp,
Su verilmiş çelikten,
Gelip telaşla aradı durdu. Kara sarp koyaktan,
Kavgayı enine boyuna salmaya,
Külçoro'yu bulup almaya,
Bulursa çoroya,
Bildiği belayı salmaya,

Little by little he girds his loins,
Teeming black Cediger,
He pursues Semetey's blood,
Say, as you go on, He is but a slave – saying,
A slave's blood is but a penny – saying,
The slave will run mad on the morrow,
Cutting and hewing down your Kıyaz,
Cediger, he hungers after you.
Your tallest being mauled,
If we leave Çoro to his own devices,
He will make spoils of your brides and daughters». –
After Kançoro spoke thus,
The teeming black Cediger
Stood clamoring, So be it – saying,
None rose against the khan's word,
Let us gather friend and comrade,
Let us find the grey wolf Çoro,
Let us keep Kançoro's word,
Leaving his Çoro alive,
Stiff as a slave whose bey has died,
How shall we come to Ceti-Özön?
The Cediger clamored and gave word,
Making their promise very firm,

The whole black Cediger,
And Kıyaz with Kançoro,
All together now mounted their horses,
Heart and soul the Cediger
Kept searching now for Külçoro.
The çoro grew weary, parted,
Horns and zurnas being blown,
Of tempered steel,
They came in haste and searched and searched. From the black steep ravine,
To spread the fight far and wide,
To find and take Külçoro,
If they found the çoro,
To loose on him the woe they knew,

Kastını kurup Cediger,
Düşünceleri yakalamakta.
İç derdine düşüp kaygılanıp, Dayanak kılıp oturduğu,
Çatal belin yokuşunda
Ağabeyinden ayrılmış.
İşte o zaman Külçoro,
Öleyim deyip ölemeden,
Öz canına kendi kıyamadan,
Gazaya binecek küheylan yok,
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Altmış müşkül, bin bela Semetey'den ayrılıp,
Tepesine yakın görünüp.
Öleyim deyip ölemeden,
Öz canına kendi kıyamadan,
Kahırlanıp kaygılanıp,
Katı bela, pek müşkül
Kahırlanıp kaygılanıp,
Hunharından ayrılıp.
Öleyim der, can tatlı,
Girmeye yer katı,
Bel bağladığı belinden,
Ayrılıp bozkurt arslanından,
Dertlenip yanıp kor olup,
Yasını çoron dindiremeden,
Ağabeyine ağıt yaktı.
Sinek kadar cana kıyamadan, Ak çelikten mızrak alıp,
Bugün görülen yarın yok,
Bağlayıp durduğum çağımda,
Bel bağladığı beli yok,
Namlı hunhar arslanı yok, Burada ölmeyip ne oldum?
Kargılı Kara-Too'sundan,
Kara çelik gök kalkan,
Hunharından ayrılıp,

Setting their design, the Cediger,
Their thoughts were bent on capture.
Sunk in inward grief and sorrowing, That he had made his stay,
On the slope of the forked pass
He had been parted from his elder brother.
Then it was that Külçoro,
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take his own life himself,
No courser to mount for holy war,
His heart failing and riven,
The tears pouring from his eyes,
Sixty hardships, a thousand woes Parted from Semetey,
Looming close above his head.
Wishing to die yet unable to die,
Unable to take his own life himself,
Filled with wrath and sorrowing,
Harsh woe, hardest straits,
Filled with wrath and sorrowing,
Parted from his ruthless one.
He says, Let me die — yet life is sweet,
The ground is hard to enter,
From the pass where he set his hopes,
Parted from his grey wolf lion,
Grieving, burning, turned to embers,
Your çoro, unable to still his mourning,
Raised a lament for his elder brother.
Unable to take a life small as a fly, Taking a lance of white steel,
What is seen today is gone tomorrow,
In my season when I stood girded,
The pass he trusted in is gone,
The famed ruthless lion is gone, Why did I not die here — what have I become?
From his lance-bristling Kara-Too,
Black steel, a grey-blue shield,
Parted from his ruthless one,

Koca Keñ-Kol'un ağzından,
Gördüğü gün bir tutam olup,
Ne zamandan kaldı bu gün,
Tavulgalı koyaktan
Ayrıldı çoro, ne etsin,
Dayanak kıldığı çelikten.
O demde çoroda,
Kaçıp girecek orman yok,
Destek olacak yakını yok,
Ala-Too'nun ulu yamacı yok,
Kaplan bozkurt arslanı yok,
Sığınacak yeri yok.
Kaçıp girecek ini yok,
Arka çıkacak akrabası yok,
Çok hıçkırdı kaygılanıp,
Dayanak kıldığı ağabeyi,
Takati tükenip, gücü gidip,
Güvenç kıldığı hunharı,
Han Semetey er göçüp,
Bozladı çoro böylece,
Karaltısı dağ gibi hunhar arslan

Semetey'den ayrılıp,
İşte o zaman Külçoro
Geniş tümsekte durdu.
Benim cömert ağabeyim varken,
Coşup durduğum çağımda,

Hunhar ağabeyim halkı yönetip,
Sefa sürdüğüm çağımda,
Keskin çelikten kılıcı
Kavrayıp durduğum çağımda,
Hasım olduğum Kakançı'yı
Tepeleyip durduğum çağımda,
Hanını tutup parçalayıp,
Günümün dolu çağında,
Han ağabeyim bozkurt varken,

İki yanaktan akan yaş,

From the mouth of great Keñ-Kol,
The days he saw shrunk to a handful,
Since when has this day been left,
From the helm-shaped ravine
The çoro was parted — what could he do —
From the steel he made his mainstay.
In that moment for the çoro
There is no forest to flee into,
There is no kinsman near to lend support,
There is no great slope of the Ala-Too,
There is no tiger grey wolf lion,
There is no place for him to shelter.
There is no den to flee into,
There is no kindred to stand behind him,
Long he sobbed, sorrowing,
The elder brother he made his mainstay,
His endurance spent, his strength gone,
The ruthless one he made his trust,
Han Semetey the hero passed away,
So keened the çoro thus,
The ruthless lion whose shadow loomed like a mountain,
Parted from Semetey,
Then it was that Külçoro
Stood upon a broad knoll.
While my bountiful elder brother lived,
In my season of overflowing spirit,

My ruthless elder brother ruling the folk,
In my season of living at ease,
The sword of keen-edged steel
In my season when I gripped it fast,
Kakançı, my sworn adversary,
In my season when I trampled him down,
Seizing and rending his khan,
In the full season of my day,
While my khan elder brother the grey wolf lived,
The tears that run down both my cheeks —

O günde ölmeyip ne oldum.

Dağ bozulup taş yuvarlanıp,

Belde kalacakmışım,
Yerin yüzünü su basıp,
Aşık kemiği gibi tümseyen
Yer puslanıp uğuldayıp,
Yerde kalacakmışım.
Basacak ayaktan ayrılıp,
Yılan olmuşum meğer,
Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Kulan olacakmışım,
Kaplandan ayrılıp,
Hıçkırıp ağlayıp kaygılanıp,
Kötü ölecekmişim.
Sinek kadar canım çırpınıp,
«Eyvah, ağabeyim ölme – deyip,

İliğim kemiğim parçalanıp,
Kötü ölecekmişim.
Çabalasam geri çıkılmaz,
Anadan atadan ayrılıp,
Kırk urgan salsam boylanmaz Kundak
çağında kaldığımda,

Çukura düşmüşüm meğer.
El ayaktan eser kalmayan
Ağabeyim er oğluyla denk kılmış,

Kora düşmüşüm meğer.
Silkinsem koparıp çıkılmaz
Boynuna bindirmiş,
Tuzağa düşmüşüm meğer,
Diri geri kurtulunmaz
Tuzağa düşmüşüm meğer,
Kazılıymış bizim yol,
Anacığım Kanıkey'in memesini
Kaynarmış talihin çilesi,

Why did I not die on that day — what have I become.
The mountain crumbling, stones rolling down,
I was to be left on the pass, it seems,
Water flooding the face of the earth,
Mounded like an ankle-bone,
The earth turning misty and droning,
I was to be left on the ground, it seems.
Parted from the feet that would tread,
A snake I have become, it seems,
Parted from mane and from tail,
A kulan I was to become,
Parted from the tiger,
Sobbing, weeping, sorrowing,
I was to die a wretched death.
My life, small as a fly, fluttering,
«Alas, my elder brother, do not die – saying,
My marrow and my bones shattering,
I was to die a wretched death.
Struggle as I may, there is no climbing back,
Parted from mother and from father,
Cast forty ropes, and they reach not the depth When I was left in the swaddling age,
Into a pit I have fallen, it seems.
Where no trace of hand or foot remains —
My elder brother made me the equal of a hero's son,
Into a fold I have fallen, it seems.
Shake myself, and there is no tearing free —
He set me upon his neck,
Into a snare I have fallen, it seems,
From which none escapes alive —
Into a snare I have fallen, it seems,
Dug deep, it seems, was our road,
My dear mother Kanıkey's breast
Boiling, it seems, was the trial of fate,

Denk bölüştürüp emzirmiş,
Kaplan arslandan ayrılıp,
Bağlanmış meğer iki kol.
Tükenmiş meğer bizim söz.
Nazlandırıp yavrularım deyip,

Ağabeyimden ayrılıp,
Bugün oyulmuş meğer iki göz.
Tükenmiş meğer görecek gün,
Bağlanmış meğer kahraman dil,
Yanmış meğer dikilen bağ,
Tükenmiş meğer görecek çağ!»
Deyip, böylece Külçoro,
Yüzü ağarıp soluklaşıp,
Köprücükten aşağı dökülüp.
Hüngür hüngür ağlayıp yanıp,
Altın yanaklı ay baltaya dayanıp,

Eklemleri sarı su olup,
Dünya yüzü gece olup,
Zahmetli müşkül iş olup.
Kahırlanıp, Külçoro
Dokuz gün yürüyüp dolaşıp,
Kalmış meğer zavallın,
Doksan yerden yara yiyip,
Takati tükenip, gücü gidip,
Bedenden kara kan gidip,
Horluğu kuru can görme – deyip,
Dün atamı Tanrı aldığında,
Besleyip koruyup er kılmış,

Arslan olduğumu bildirmiş,
Karnı acıkır – deyip,
Kazıdan kesip yedirmiş,
Gerçek öz kardeş olsun deyip,
Argın ile Kırgız'a
Bize ne zaman kul köle dedirtmiş?

She shared it out equally and suckled us,
Parted from the tiger, the lion,
Bound, it seems, are my two arms.
Spent, it seems, is our word.
Fondling us, saying, my little ones,

Parted from my elder brother,
Gouged out today, it seems, are my two eyes.
Spent, it seems, are the days I was to see,
Bound, it seems, is the hero's tongue,
Burned, it seems, is the planted garden,
Spent, it seems, is the season I was to see!»
Saying so, thus Külçoro,
His face turning white and pallid,
Pouring down below his collarbone.
Weeping in floods and burning,
Leaning on the moon-axe with cheeks of gold,
His joints turned to yellow water,
The face of the world become night,
Become a toilsome, grievous thing.
Filled with wrath, Külçoro,
Walking and wandering nine days,
Your poor one was left behind, it seems,
Taking wounds in ninety places,
His endurance spent, his strength gone,
The black blood going from his body,
Let this dry life not see such scorn – saying,
Yesterday, when God took my father,
He nourished me, guarded me, made me a man,
He made known that I was a lion,
His belly will hunger – saying,
He cut from the kazı and fed me,
Let him be a true blood brother, saying,
Before the Argın and the Kırgız,
When did he ever let us be called slave or serf?

Doruya kuyruk taktırmış,
Yaz sıcağı değer deyip,
Gölgede baktırmış,
Canıma yoldaş olur deyip,
Peşine takıp özenle yetiştirmiş,

Düşmana kırgın salar deyip,
Yöneldiği düşmanını alır deyip,

Ak çelik gibi kuşatmış,
Ayrı düşmüş zavallı,
Güvencin olan Külçoro'nu
İnletmeden beni de al git,

Erenim ağabeyim varken,
Nazlanıp yemek yerdim,
On sekiz bin âleme,
Oyranım ağabeyim var olsa,
Kırgın salarım derdim.
Ben ak doruk idim, yol oldum,
Semetey'den ayrılıp,
Cömert arslandan ayrılıp,
Büsbütün kötü hor oldum.
Ben çarpışmaya girdim döndüm,
Dalıp insan geçemez,
Öz kardeşim düşman olup,
Han ağabeyim, senden ayrıldım.

Boğuşanı yığınla, ben yalnız,
Aşık kemiğimi yarıp, ok değip,
Dönemez hâlde duruyorum,
Kuşatan bin bölük, ben yalnız,

Sıkıştırıp gelen Cediger,
Dizkapağımı bozup ok değip,
Kıvranamaz hâlde duruyorum.
Çare bulamayıp güçsüzleşip,
Dermanım gidip kan yitirip,
Can çırpınıp güç gidip,

He had a tail fixed to the bay,
The summer heat will strike him – saying,
He had me tended in the shade,
He will be companion to my soul – saying,
He kept me at his heels and reared me with care,
He will loose slaughter on the foe – saying,
He will take whatever foe he turns upon – saying,
He girded me about like white steel,
Fallen apart, the poor one,
Külçoro who was your trust —
Take me too and go, without making me groan,
While my warrior, my elder brother lived,
I ate my food in pampered ease,
Upon the eighteen thousand worlds,
Were my ruin, my elder brother, alive,
I would loose slaughter, I would say.
I was the white peak; I have become a road,
Parted from Semetey,
Parted from the bountiful lion,
I am wholly, wretchedly despised.
I went into the clash and came back,
Plunge in, and no man can pass through,
My own brother turned foe,
My khan elder brother, I am parted from you.
The grapplers in heaps, and I alone,
An arrow struck, splitting my ankle-bone,
I stand unable to turn about,
The besiegers a thousand companies, and I alone,
The Cediger pressing in upon me,
An arrow struck, wrecking my kneecap,
I stand unable even to writhe.
Finding no remedy, growing feeble,
My vigor going, losing blood,
Life fluttering, strength going,

Derman kaçıp, dert içinde,
Ağabeyimden ayrılıp,
Oturuyorum böylece.
Uçmaya kanat eğriymiş,
Gerçek talihim kısaymış,
Göreceğim derin çukurmuş,
Öz kardeşim Kançoro'da
Kardeşlik yüzü yokmuş.

Vigor fled, sunk in affliction,
Parted from my elder brother,
Thus I sit.
Crooked, it seems, was the wing for flight,
Short, it seems, was my true fortune,
A deep pit, it seems, was what I would see,
In my own brother Kançoro
There was no face of brotherhood, it seems.

Kardeşten çıkıp düşmanım,
Güvenç arslandan ayrılıp,
Dinmeden duruyor kederim,
Özümden ateş yanıp,
Öz kardeşim düşman olup,
Göreceğim koyu çile olup,
Gök açık, yer kapalı,
Hasretli müşkül gün olup,
Avare kaldım zavallı,
Eyvah, ağabeyim, beni de al git.
Kocamış Bakay babam yok,
Karaltısı dağ gibi ağabeyim yok,

Out of a brother came my foe,
Parted from the lion I trusted,
My grief stands unabating,
Fire burning from my very self,
My own brother turned foe,
What I must see become thick torment,
The sky open, the earth shut,
Become a day of longing and hardship,
I am left adrift, poor wretch,
Alas, my elder brother, take me too and go.
My aged father Bakay is gone,
My elder brother, his shadow like a mountain, is gone,

Böyle miydin yalan dünya,
Kahrolasıca, dünya bok!
Avare gezip kaygılanıp,
Güvenç olan Semetey,
Yalvarsa canı bırakmayan
Düşmana düşer oldum, ah.
Şom uğursuza mı düştüm.

Were you always thus, false world,
Damn you — world, you are dung!
Wandering adrift, sorrowing,
Semetey who was my trust —
To a foe who spares no life though one pleads
I have come to fall, ah.
Have I fallen to the ill-starred and accursed?

Kanadımdan ayrılıp,
Ele mi düşer oldum?
Canımı bağışla deyip yalvarıp,
Kötü ölür olduk, ah.
Kızıl puslu dağ değil,
Sıkıştırıp cana kıyacak gibi,
Ne Kıtay'dan gelen düşman,
Kara pürüzlü dağ değil,
Basıp gelen Cediger,

Parted from my wing,
Have I come to fall into their hands?
Pleading, Spare my life, I beg,
We have come to die a wretched death, ah.
It is no red-hazed mountain,
Pressing in as if to take my life,
No foe come out of Kıtay,
It is no black rough-hewn mountain,
The Cediger come trampling,

Ne Kalmuk'tan çıkan düşman.
Ciğer yarıp, ateş almış,
Bu Cediger onmaz.
Kırgız olup ok atıp,
Kıtay'dan beter iş kıldı.
Düşmanın yüz sürüp basamadığı
Ala-Too idi yerimiz,
Kara cepken, ak kalpak,

No foe sprung from the Kalmuk.
It has split the liver and caught fire,
This Cediger will not prosper.
Being Kırgız, they shot their arrows,
They did a deed worse than Kıtay.
Where the foe could never press his face —
The Ala-Too was our place,
Black jacket, white kalpak,

Kahraman Kırgız elimiz,
Çatırdatıp ok attın,
Kahraman yurdum, siz bilirsiniz,
Dönmüş meğer sırtımız,
Çirkin, bozulmuş meğer yurdumuz.
Dalgası dağ seli gibi,
Başkalaştı huyumuz,
Bozuldu Kırgız elimiz.
Ne Kakançı Kıtay düşmanı,
Kıtay'dan beter iş kılıp,
Bozuştu gönlümüz.
Kaplan ölüp, güç gitti,
Baht ve devlet büsbütün gitti.
Ilgınlı Keñ-Kol'dan, Talas'tan,

Our heroic Kırgız people,
You shot your arrows with a crack,
My heroic land, you know it well,
Turned, it seems, is our back,
Ugly and spoiled, it seems, is our land. Its wave like a mountain torrent,
Our nature is grown strange,
Our Kırgız people is corrupted.
No Kakançı Kıtay foe —
Doing a deed worse than Kıtay,
Our hearts fell out with one another.
The tiger died, the strength went,
Fortune and dominion went altogether.
From tamarisk-grown Keñ-Kol, from Talas,

Sarı engebeli bel gitti,
Yurdun kalesi Semetey,
Kırgız'dan ağabeyim arslan gitti.

The yellow rugged pass is gone,
The fortress of the land, Semetey,
From the Kırgız my elder brother the lion is gone.

Avare gezip kaygılanıp,
Han ağabeyim arslandan ayrılıp,
İki gözüm fildır fildır,
İki ayağım sarka sarka,
Takatim tükenip, gücüm gidip,
Bedenimden kara kan gidip,
Dünya yüzü kar olup,
Gayret kaçıp, iç yanıp,
Yürüyemeyip kemik takırdayıp,
Saklanmaya kuytu yok,
Sinek gibi can yanıp daralıp,

Wandering adrift, sorrowing,
Parted from my khan elder brother the lion,
My two eyes spinning round,
My two legs dangling loose,
My endurance spent, my strength going,
The black blood going from my body,
The face of the world become snow,
Zeal fled, insides burning,
Unable to walk, bones rattling,
No nook in which to hide,
Life burning and straitened like a fly,

Aşıp kaçacak bel bulamadan,
Sığınacak yer bulamadan,
Horluk gördü Külçoro.
Gökten bulut kararıp,
Altmış müşkül birden gelip,
Sendeleyip basıp yanıp yakılıp,

Atadan kalan mirası,
Sırbaran'a dayanıp,
Erken dediği sözü geç olup,
Kuru canı kabullenip kıymaya,
İki gözü dört olup,
Hıçkırıp ağlayıp, ağabeyim deyip,

Finding no pass to cross and flee,
Finding no place to shelter,
Külçoro suffered scorn.
The clouds darkening in the sky,
Sixty hardships coming all at once,
Staggering as he stepped, burning and wailing,
The heirloom left from his father,
Leaning upon Sırbaran,
The word he called early come too late,
To accept and yield up his dry life,
His two eyes becoming four,
Sobbing and weeping, saying, my elder brother,

Göçmüş Manas babam deyip,
Güvencin böyle dururken,
Buurul'a binip silkindirip,
Coşturup çekiştirtip,
Görünüşü yaman kurdun beli gibi,
Sırtı kara, bağrı gök,
Yaman ağabeyim kaplan,
Cediger sıkıştırıp dururken,
Bu horluğu kılarken,
Ağabeyim bakıp dururken,
Kalabalık kara Cediger,
Bu horluğu bir kılsaydı ya!
Aysarala ata binip,
Tuğsuz mızrak alıp,
Kahırlanıp yerleşip,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Yalnıza yoldaş olurum deyip,

Kıyamete göçen arslan atam
Almambet bakıp dursaydı ya.
Kalabalık kara Cediger,
Kastını kurup ok atıp,
Ondan sonra zorbalık kılsaydı ya.
Gök kubbe gibi görünen,

Saying, my father Manas who passed away,
While your trusted one stood so,
Mounting Buurul and shaking him up,
Rousing him and pulling him about,
His look like the loins of a fearsome wolf,
His back black, his breast grey-blue,
My fearsome elder brother the tiger —
While the Cediger pressed in,
While they worked this scorn,
With my elder brother looking on,
The teeming black Cediger —
Would they had dared work this scorn then!
Mounting the horse Aysarala,
Taking the lance without a pennon,
Settling in with wrath,
Girding on the sword without a sheath,
Saying, I will be companion to the lonely one,
My lion father who passed to doomsday,
Would that Almambet stood looking on.
The teeming black Cediger,
Setting their design and shooting arrows —
Would they had worked their violence then.
He who appears like the vault of heaven,

İnsan şöyle dursun, hayvanat,
Görse gönlü bölünen,
Sadağı gergedan beli gibi,
Ağırlığı canı yiyecek gibi,
Ay-âlemi şaşırtıp,
Altındaki Kula atını
Çalımla yürütüp,
Akkelte'sini bir patlatıp,
Rastlayan düşman ürküp kaçıp,
File yükleyip ok taşıtan,

Kahırlanıp geldiğinde,
Kakançı'yı yutuveren,
Yüzleşen kulun yenemediği,

Yüzleşen ölmeden gitmeyen,

Görünüşü başka, zehri güçlü,

Let man be, the very beasts,
Seeing him, feel their hearts riven,
His quiver like a rhinoceros loin,
Its weight as if it would devour the soul,
Astounding the moonlit world,
The Kula horse beneath him
Pacing with a swagger,
Letting his Akkelte crack once,
The foe who met him bolting in terror,
He who loaded elephants to carry his arrows,
When he came in his wrath,
He who swallowed up Kakançı,
Whom no slave who faced him could defeat,
From whom none who faced him went off undying,
His look otherworldly, his venom strong,

Yamanım atam Manas Han,
Ok işlemez zırhını kabartıp,

Oyranım bakıp dursaydı ya.
Şu duran Cediger,
Cefa görmüş çoroya
Ondan sonra horluk kılsaydı ya,
Ondan sonra cana kıysaydı ya.
Gök vaşak börkü giyen,
Gök ala kalkan oynatan,
Göz göre tümen düşman gelse,
Bir et pişimine bırakmayan,

Gözü uzaktan gören.
Yarışta tek öne çıkan,
Yetkin Bakay, o bilge,
Bahadır yaradılışlı dedemiz.
Biçare Bakay ağamız,
Bel yamacından bakıp durmadı.

My fearsome one, my father Manas Han,
Puffing out his armor no arrow can pierce —
Would that my ruin stood looking on.
This Cediger standing here,
Upon the çoro who has suffered torment —
Would they had worked their scorn then,
Would they had taken his life then.
He who wears the grey lynx cap,
He who wields the grey dappled shield,
Though a tümen of foes come in plain sight,
Not leaving them the time meat takes to boil,
His eye seeing from afar.
He who alone pulls ahead in the race,
The capable Bakay, that sage,
Our grandsire of batyr nature.
Our hapless elder Bakay
Did not stand watching from the slope of the pass.

Huyu bozuk Kançoro
Ondan sonra zorbalık kılmazdı,
Ondan sonra cana kıymazdı,
Yetmiş boyun dilini bilen,
Ölüme yüz tutup yol yürüyen,

Gırtlağını bileyen,
Çekinip düşmandan geri kalmayan,
El önünde şakıyan,
Yüzleştiği düşman onmayan,
Sözü boşa çıkmayan,
Altı aylık ezayı
Uzaktan önceden düşünen,
Gök kavağın gülleri,
Bozkurt Manas'ın dilmacı,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
O tedbirli bakıp dursaydı ya.
Ondan sonra Cediger,
Bu horluğu kılsaydı ya,
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli iri yapılı,
Kınsız kılıç kuşanan,
Yeniden yağacak bulut gibi

The rotten-natured Kançoro
Would not have worked his violence then,
Would not have taken a life then,
He who knows the tongues of seventy tribes,
He who walks the road with his face set toward death,
He who whets his own throat,
He who shrinks not, nor lags behind the foe,
He who sings out before the people,
Whose confronted foe does not prosper,
Whose word does not come out empty,
He who thinks out six months of torment
From afar and in advance,
Roses of the grey poplar,
The grey wolf Manas's interpreter,
Argın Han's Acıbay —
Would that prudent one stood looking on.
Then let the Cediger,
Then let them work this scorn,
Thick of wrist, stone-hearted,
Elephant-bodied, mighty of frame,
He who girds on the sword without a sheath,
Like a cloud that will pour rain anew

Hışmı yüzüne vurmuş olan,
Cet-Kayt'ı bozup yol açan,
Yetmiş milletten düşman gelse,
Tek başına dalıp saldıran,
Altmışın en üstünü,
Kartalların en yamanı,
Mızraklının en sağlamı,
Bahadırların en yiğidi,
Kara çeliğin keskin ağzı
Han atam Manas'ın Sırgak'ı
Düşman görünse dimdik duran,
Çeliğini kana bandıran,
Sayısız tümen düşman gelse,

Ölse de kaçıp çıkmayan.

Whose wrath was written on his face,
Who broke Cet-Kayt and opened the way,
Should foes come from seventy nations,
Who plunged and charged all alone,
The foremost of the sixty,
The fiercest of the eagles,
The staunchest of the lancers,
The bravest of the batyrs,
The keen edge of black steel,
Sırgak of my khan-father Manas—
Who stood bolt upright when foes appeared,
Who dipped his steel in blood,
Though countless tümens of foes should come,
Who would die before he fled.

Pehlivanın en güçlü çağı
Bahadır Manas'ın Sırgak'ı.
Laçın gibi çevik olanı,
Gökteki yıldızı nişan alan,
Almambet atamın yoldaşı,
Er Sırgak bakıp dursaydı!
İçi kara Kançoro
Ondan sonra zulmedeydi ya!
Aç nara, yaman gulgule ile
Dövüşten geri dönmeyen,
Düşmana dosdoğru yürüyen,
Mızrağını koyu kana boyayan,
Heybetliyi yere seren,
Sarı sırla bezeli görkemi,
Kırgız'ın önde gideni,
Akbaltay Han'ın Çubak'ı
Arslanların biri de buydu,
Gök ok geçmez zırh giyen,

Gök ala tulpar ata binen,
Karşısına tümen düşman çıksa,
Göz kırpmadan bir dalan,
Bozkurt Çubak erenin
Gözle görüp dursaydı,
Ondan sonra Kançoro
Bu zulmü edeydi ya.

In the strongest prime of a wrestler,
Sırgak of batyr Manas.
Nimble as a falcon was he,
Who took aim at the star in the sky,
Companion of my father Almambet—
If only Er Sırgak stood watching!
Black-hearted Kançoro—
Let him try his tyranny then!
With hungry war-cry and dread clamor,
Who never turned back from battle,
Who marched straight upon the foe,
Who painted his lance in thick blood,
Who laid the mighty on the ground,
His splendor adorned with yellow lacquer,
Foremost of the Kırgız,
Çubak of Akbaltay Khan—
He too was one of the lions,
Who wore armor no gray arrow could pierce,
Who rode a gray-dappled tulpar steed,
Should a tümen of foes rise before him,
He plunged in without blinking,
Had the gray-wolf hero Çubak
Been watching with his own eyes,
Then let Kançoro
Have dared this tyranny!

Üzük gibi kalpaklı er Şuutu,
Iraman'ın Irçıuul'u,
Kartalların hepsi,
Kutlu kılınmış Kutubiy,
Börk al dese baş kesen,

Kan dök dese can döken,
Su iç dese zehir içen,
Yiğit çoroların hakemi,
Kartalların cümlesi
Dönüp de bakıp dursaydı,
Ondan sonra Kançoro,

Er Şuutu with kalpak like a yurt-felt,
Iraman's Irçıuul,
All of the eagles,
Kutubiy, made blessed,
Who, told take the cap, would take the head,
Who, told shed blood, would shed his life,
Who, told drink water, would drink poison,
Arbiter of the valiant choros,
The whole company of eagles—
Had they turned and stood watching,
Then would Kançoro,

Cediger'in er Kıyaz'ı,
Bu zulmü edeydi ya.
Feryat ettirip garip canı
Ondan sonra kıysaydı,
Takat tükendi, güç gitti,
Çarpışmaya mecalim yok,
Bedenimden kara kan gitti.
Cediger boydan boya bastırdı,
Sinek kadar cana güç yetti,

Oba kaçıp bölündü,
Ejderha gibi karşı düşman
Gözüme yakın göründü,
Cılgın'dı, Keñ-Kol yurt kaldı, Sinek gibi canı çırpınıp,
Argın, Kırgız halkı kaldı,
Şimdi Külçoro'ya girecek mezar kaldı
Kaba kemiklerinin hepsi
Tutup binecek küheylan yok,
Arka olacak akraba yok,
Kaçıp girecek orman yok,
Yardım edecek hısım yok,
Kara iş böyle mi olurdu?
Dönüp gitmek, ne kahır!
Altımda tulpar at olsaydı,
Eskisi gibi gücüm olsaydı,
Çizmez miydim çizgiyi,
Ay âleme adamakıllı
Göstermez miydim görülmemişi.
Seçip binecek küheylan yok,
Yoldaş olacak akraba yok,

İçim yalım, dışım kor,
Sırdaşım ağam burada yok,
Zavallı Bakay ihtiyar,
Hepimizin ağası, o ölse,
Zavallı çoro ben ölsem,
Ay karanlığa bürünse,
Gecesi nasıl olur diye,

And Er Kıyaz of the Cediger,
Have dared this tyranny!
Making the poor soul cry out,
Let them have slain him then!
My endurance is spent, my strength gone,
I have no power left to fight,
Dark blood has drained from my body.
The Cediger pressed in from end to end,
They overmastered a life no bigger than a fly's,
The camp fled and was scattered,
The foe before me, like a dragon,
Loomed near before my eyes,
Cılgın and Keñ-Kol, the homeland, remain, His fly-small life fluttering,
The Argın and Kırgız people remain,
Now for Külçoro only the grave remains
All of his great rough bones—
No courser to catch and mount,
No kinsman to stand behind him,
No forest to flee into,
No kin to lend him aid,
Could black deeds come to this?
To turn and go—what anguish!
Were there a tulpar steed beneath me,
Had I my strength as of old,
Would I not have drawn the line,
Would I not have shown the moonlit world
Things it had never seen?
No courser to choose and mount,
No kinsman to be my companion,

Flame within me, embers without,
My confidant, my elder brother, is not here,
Poor old Bakay,
Elder of us all—should he die,
Should I, poor choro, die,
Should the moon be shrouded in darkness,
How will the night pass, he wondered,

Kocamışken Kanıkey'in,
Kocamış çilekeş Bakay'ın,
Günü nasıl olur diye,
Bakay gömülmeden kalır diye,
Beli bükülmüş yaşlı, toy genç,
Geride kalan şu kuru dünyada
Gömülmeden bu da kalır» diye,
Çok düşünüp Külçoro,
Her düşmanın yüzünden,
Emanet canın hâlinden,
Hışımlı hısım hanları,
Koruyamadığı aziz canları,
Ne yapacağını bilemeden,
Keñ-Kol'u geçip aşamadan,
Kayıpçı'nın Kara-Üñkür'ü,
Kara-Üñkür'e varamadan,
Bedeni baştan başa yaralı,
Un ufak olup dağılıp,
Sağlam ökçeli geniş çizme
Ayağında lapır lapır,
Ağası hanın boz kisesi
Bu erende sallanıp,
Atasının sır tüfeği
O elinde parıldayıp,
Sır tüfeğini atmaya,
Kıyaz ile Kançoro'ya
Sırt gösterip yatmaya
Bir tek atımlık barut yok,
Yaman müşkül, kara iş,
Külçoro'da kuvvet yok.

For Kanıkey grown old,
For long-suffering old Bakay,
How will their days be, he wondered,
Lest Bakay lie unburied,
The bent-backed old, the callow young,
In this barren world left behind,
Lest she too lie unburied,» he thought,
Long pondering, Külçoro,
Because of every foe,
For the state of his entrusted soul,
The wrathful kinsman khans,
The dear souls he could not protect,
Not knowing what to do,
Unable to cross beyond Keñ-Kol,
Kayıpçı's Kara-Üñkür—
Unable to reach Kara-Üñkür,
His body wounded head to foot,
Crushed to powder, falling apart,
The wide boots with sturdy heels
Flapping loose upon his feet,
His elder khan's gray pouch
Swinging on this hero,
His father's lacquered musket
Gleaming in his hand,
To fire the lacquered musket
At Kıyaz and Kançoro,
Or to turn his back and lie low—
Not one shot's worth of powder left,
Dire straits, black business,
No strength left in Külçoro.

Geniş dünya dar olup,
Cana can katacak bir yudumu
Bir yutmaya hasret kalıp,
Kazıdan gayrı yemez Külçoro,
Baksan, fena hor olup,
Eklemleri boşalıp, içi kaynayıp,
Takati tükenip, gözü kaynayıp,
Tepelere yönelip aşamadan,

The wide world grown narrow,
One sip to put life into life—
He was left longing for one swallow,
Külçoro, who ate nothing but kazı,
Look—fallen into wretched disgrace,
His joints gone slack, his insides seething,
His endurance spent, his eyes swimming,
Turning toward the hills, unable to cross,

Üç-Koşoy'un yamacını
İnleyip çoro aşamadan,
Kara-Buura'yı, Çatkal'ı,
Kara sarp geçidi,
Bakıp çoron gidemeden,
Deminki belli yere varamadan, Boz ala
şahin bir er idim.
Tabanları baştan başa oyulup,
Ere destek iki ayak
Mecalden düşüp soyulup,
Topuğun kalın eti
Taşa değip parçalanıp,
Yalnız kavak, sık kavak,
Yamaçtaki Beş-Taş çukurunda,
Kan-Cayloo boyunda,
Engebeli sarp geçitte,
Alt yanı bol ırgaylık,
Gök ırgaylıkta Kök-Üñkür,
Çok malı mülkü saçtığında,

Hani topal usta zavallının
Zulüm görüp kaçtığında,
Sığındığı yer imiş,
Çağıltılı pınarlı bin vadi,
Bakay Han'ın Mağarası,
Öteden beri çok halk dermiş,
Bugün sığınak edip oturayım,
Kara-Üñkür'e Külçoro
Kaçıp girdi bitkin düşüp,
Çare tükenip kan yitirip,
Takat kesilip göz kaynayıp,
Bedende sağlam yer yok,
Kara kan akıp şorlayıp,
Kara-Üñkür'e sığınıp,

Gördüğü dünya dar olup,
Ordada yatmaz Külçoro
O mağarada hor olup,
Kaçıp girip mağaraya,

The slope of Üç-Koşoy
The choro, groaning, could not cross,
Kara-Buura and Çatkal,
The black precipitous pass,
Your choro, gazing, could not go on,
Unable to reach the place he knew, I was a
hero like a gray-pied falcon.
His soles gouged from end to end,
The two feet that bear a man
Failing of strength, flayed raw,
The thick flesh of his heel
Torn to pieces on the stones,
Lone poplars, dense poplars,
In the Beş-Taş hollow on the slope,
Along Kan-Cayloo,
On the rugged, precipitous pass,
Its lower side thick with ırgay brush,
Kök-Üñkür amid the green ırgay,
When he scattered his many goods and
chattels,
When that poor lame craftsman,
Suffering oppression, fled,
This was the place he took refuge,
A thousand valleys of burbling springs,
The Cavern of Bakay Khan,
From of old it had gathered many folk,
Today let me make it my refuge and stay,
Into Kara-Üñkür Külçoro
Fled and entered, utterly spent,
Remedies exhausted, losing blood,
Endurance cut off, eyes swimming,
No sound spot left on his body,
Dark blood flowing, streaming,
Taking refuge in Kara-Üñkür,

The world he saw grown narrow,
Külçoro, who never lay low in the orda,
Lay abased in that cavern,
Having fled into the cave,

Dirseğine yaslanıp soluklanıp,
Şekerleme edip, uyku alıp,
Yan gelip canını dinlendirip,
Yatıp uykuya kanıp,
İşte o zaman Külçoro:
«Kestirip insan aşamaz,
Gösterişli düşman aşamaz,
Boz ala sırt, bel idim,
Bozkırdan toy kuşu kaçırmaz,
Alev alev yanıp od olup,
Yayını kesip yerdim,
Arslan can ağam sağken

Bana bela nerede derdim!
Benim bedenim baştan başa yaralı,
Başımdan bahadırım gidip
yaslıyım,
Omzumu oka kaptırıp,
Karaltımı düşmana belletip,
Kerem issi mazar Kara-Üñkür,
Acıyıp dinle sözümü,
Kerametini göster hele,
Kara-Üñkür ata, sakla hele,
Bugün sığındır bu garibi,
Kara-Üñkür ata, sakla hele,
Daha dün kaplan, bozkurt şir idim,
Dua olsan Kara-Üñkür,
Sığınak olsan Kara-Üñkür,
Bağrına sıkıca basıp,
Esirgesen Kara-Üñkür,
Bugün ata olup beni sağ
Saklayıversen Kara-Üñkür,
Bugün çaresiz duran garip cana
Dayanak olsan, Kara-Üñkür,

Bugün garibini bağrına saklayıp

Şimdi ondan haber başlatalım.
Sığınak olsan Kara-Üñkür,

Propped on his elbow, catching breath,
Dozing a little, taking sleep,
Lying back to rest his soul,
Lying till he drank his fill of sleep,
Then it was that Külçoro said:
«No man may cut across it,
No showy foe may cross,
I was a gray-pied ridge, a mountain pass,
That lets no bustard escape the steppe,
Blazing flame on flame, become fire,
I would carve the loin and eat,
While my lion, my dear elder brother,
lived,
I would say: where is any woe for me!
My body is wounded head to foot,
My batyr gone from over my head,
I mourn,
My shoulder caught by an arrow,
My silhouette made known to the foe,
Kara-Üñkür, gracious shrine,
Take pity, hear my words,
Show forth your wonder now,
Father Kara-Üñkür, hide me now,
Shelter this poor wretch today,
Father Kara-Üñkür, hide me now,
But yesterday I was tiger, gray wolf, lion,
Be a prayer, Kara-Üñkür,
Be a refuge, Kara-Üñkür,
Pressing me tight to your breast,
Have mercy, Kara-Üñkür,
Today be a father and keep me
Alive and hidden, Kara-Üñkür,
Today to this helpless, forlorn soul
Be a support, Kara-Üñkür,

Today, hiding your poor one in your breast
—
Now let us begin the tale from him.
Be a refuge, Kara-Üñkür,

Ak ala kayalı koynunu
Açsan ya Kara-Üñkür,
Bugün garibini bağrına
Bassan nolur Kara-Üñkür?
Kurban olayım Kara-Üñkür,
Zavallı canı esirge hele.
Bugün azizden kuvvet güç gitti, Kuduz değmiş şey gibi
Kurban olayım Kara-Üñkür,
Ana olup sakla hele,
Garibin geldi sığınıp,
Meyve ol Kara-Üñkür,
Meme indirip, merhamet edip,
Ana ol Kara-Üñkür,
Ey, kurban olayım, kudret,
Kâfiri bozan yer kıldın,
Kerametini döktürüp,
Ölümü göze gösterip,
Bunca neden hor kıldın,
Gerinip çıkmış şir idim,
Geniş dünyamı dar kıldın,»
Kederlenip Külçoro,
Siper edip Mağarayı,
Bahadır şirin yatmıştı,
Kurumuş ot, yumak otu,
Kara kıyak, ak sokto otu,
Ağzını kapatıp Mağaranın
Kuru çalı çırpıdan çekmişti,
Bir düzene girivermiş,
Gücü gidip bitkin düşüp,
Yattı çoro kan yitirip,
Kimi zaman dile gelebilse,
Kimi zaman dile gelemez,
Kimi zaman gözü görebilse,
Kimi zaman gözü göremez,
Acıklı bir hâle düşmüştü.
Bunu böylece bırakalım:
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Çubak'ın oğlu Kançoro

Your bosom of white-pied rock—
Open it wide, Kara-Üñkür,
Today press your poor one to your breast,
Kara-Üñkür—what would it cost?
Let me be your offering, Kara-Üñkür,
Spare this wretched soul, I pray.
Today strength and might have left the dear one, Like a thing struck with madness
Let me be your offering, Kara-Üñkür,
Be a mother and hide me now,
Your poor one has come for refuge,
Be fruit, Kara-Üñkür,
Let down your breast, show mercy,
Be a mother, Kara-Üñkür,
O power, let me be your offering,
You made this a place that broke the infidel,
Pouring forth your wonders,
Setting death before the eye,
Why have you so abased me,
I was a lion stretched forth in his pride,
You made my wide world narrow,»
Grieving, Külçoro,
Making the Cavern his shield,
The batyr lion lay down,
Dried grass, tussock grass,
Black sedge and white sokto grass,
To close the Cavern's mouth
He had drawn dry brush across it,
It fell into a seemly order,
His strength gone, utterly spent,
The choro lay there losing blood,
At times he could find speech,
At times no speech would come,
At times his eyes could see,
At times his eyes saw nothing,
He had fallen into a piteous state.
Let us leave him thus:
Er Kıyaz of the Cediger,
Kançoro, son of Çubak—

Üyrülmö'nün sazlığında
Toplaşıp meclis kurmuş,
Çogulma'nın sazlığında
Toplaşıp durmuşlar.
Birbirine buluş yarıştırıp,
Kaç kovala kovalaşıp,
Sararıp birbirini sınayıp,
Kasılıp çekişip,
Gürültüye girivermişler.
Onmaz bir büyük
Kavgaya girivermişler,
İnsan gözünün ermediği
Bir çekişmeye girivermişler.
Onulmaz bir büyük
Kapışmaya girivermişler,
İnsanın karşı koyup geçemeyeceği
Bir sınaşmaya girivermişler.
Cediger'in er Kıyaz'ı
Akıllı, arif bir er imiş,
Azap ile sefayı
Apaçık görmüş biri imiş.
Söz çekişip kızışıp
Yola girivermiş,
İnsanın yüzleşip bulamayacağı
Zora girivermiş.
Akıl yorup bir üstün,
Ay âlemi alt üst edip,
Aziz Kıyaz nitsin,
Bir söze girivermiş,
Kançoro ile er Kıyaz
Birbirine diş bileyip durup,
Kızışıp atışıp,
Göğü yaran haykırışla
Gürültüye girivermişler,
İnsanın karşısında duramayacağı
Bir velveleye girivermişler.

Karardıkça kararıp,

In the reed-marsh of Üyrülmö
They gathered and held council,
In the reed-marsh of Çogulma
They gathered and stood.
Matching wits against each other,
Chasing each other, flee-and-pursue,
Growing pale, testing one another,
Bristling and wrangling,
They fell into uproar.
Into a great, hopeless
Quarrel they fell,
Into a dispute beyond
The reach of human eyes they fell.
Into a great, incurable
Grapple they fell,
Into a trial no man could
Withstand and pass they fell.
Er Kıyaz of the Cediger
Was a wise, discerning man,
Torment and delight—
He had seen both, plain and clear.
Wrangling in words, growing heated,
He set out upon a course,
Into straits no man could face
And master, he had come.
Racking his wits for mastery,
Turning the moonlit world upside down,
What could dear Kıyaz do,
He entered into speech,
Kançoro and Er Kıyaz
Stood grinding their teeth at each other,
Heated, trading taunts,
With cries that split the sky
They fell into uproar,
Into a tumult no man could
Stand before, they fell.

Darkening ever darker,

Kıyaz durdu bağırıp,
«Kalın kara Cediger,
Kalmadan gel!» – diye çağırıp.
«Kalın kara Cediger,
Halkım, söyleyeyim sözü, görün!
Yurdum, baştan sona çıkagelin!
Savaş nasıl, barış nasıl,
Bunu, yurdum, iyice görün!
Hani kırk boy Kırgız halkıydık,
Ala-Too boyunca yurt tutmuştuk.

Arslan Manas sağken
Bizi haykırıp düşman bölmezdi,
Elin ucunda er Manas
Ejderha gibi kıvranırdı,
Erin heybetini görünce,
Ta Kakan'daki Hıtay uyanırdı,
Hani yedi kat Ala-Too'yu
Yiğitlikle yurt kılmıştı,
Şu heybetli dağın Kırgız'ını
Kırgız şöyle dursun, çağlara
Derleyip toplayıp el kılmıştı.
Dikip dikip bağ kılıp,
Kurup kurup dam kılıp,
Azıp tozmuş Kırgız'ı
Uğraşıp didinip el kıldı.
Heybetle uzanan Ala-Too'yu
Bu Kırgız'a yâr kıldı.
Küheylan Manas sağken
Dönüp vurdu Afgan'ı,
Buygat'ta el nereden sağ kaldı?
Kudretli Manas dururken
Küncüt'ü vurup her gün aldık,
Ta şu Hindistan'a yol saldık,
Taşı delip yol saldık,
Biz nice yere ordu saldık,
Cet-Kayt'ı vurup yedi kez aldık,
Biz Kırgız'dan Cet-Kayt nereden
sağ kaldı, Bağış eden Manas Han

Kıyaz stood there shouting,
«Thick black Cediger,
Come, leave none behind!» – so he called.
«Thick black Cediger,
My people, let me speak my word—behold!
My land, come forth from end to end!
What war is, what peace is,
See this well, my land!
Once we were the forty-tribe Kırgız folk,
We held our homeland all along the Ala-Too.
While lion Manas lived,
No foe could shout and scatter us,
At the people's edge Er Manas
Would writhe like a dragon,
Seeing the hero's majesty,
The Hıtay far off in Kakan would wake,
Once the sevenfold Ala-Too
He made a homeland by his valor,
The Kırgız of that majestic mountain—
Not the Kırgız alone, but for the ages
He gathered them up and made a people.
Planting and planting, he made orchards,
Building and building, he made roofs,
The strayed and scattered Kırgız
By toil and struggle he made a people.
The Ala-Too stretching in majesty
He made a beloved to these Kırgız.
While Manas the courser lived,
He wheeled and struck the Afghan,
How did any folk in Buygat stay whole?
While mighty Manas stood,
We struck Küncüt and took it daily,
We drove a road to far Hindistan,
We pierced the rock and drove a road,
To how many lands we sent our hosts,
We struck Cet-Kayt and took it seven times,
From us Kırgız how could Cet-Kayt
stay whole, Manas Khan the bestower

O zaman yetkin eri, er Manas –

The consummate hero of that time, Er Manas –

Yurt tuttuğu koca Talas,
Ak maralı güdüp inek kıldı,

Tutuştuğu yeri velvele kıldı,
Benim atam Agış çok söylerdi,
Can yaratıp Manas gibisi
Kırgız'a değil, Cihan'a gelmez

demişti,
Hıtay basıp gidecekken,

Kökümüze hep birden erecekken,
Ağılımız Manas demişti,
Aç çeliğini eline
Alan Manas demişti.
Ay âleme bir kargaşa
Salan Manas demişti,
Az Kırgız'ın soyunu
Kâfirden ayırıp
Alan Manas demişti.
Düşmana doğru yönelse,
Kale oldu demişti,
Kıyamete göçen Manas Han

Ata oldu demişti,
Bu beli bükülen Kırgız'a
Dayanak oldu demişti,
Bu her zamandan, bir zaman,
Bu Kırgız şöyle dursun, çağlara
Meyve oldu demişti.
Bu her zamandan, bir zaman,
Kıyamete göçen er Manas
Gerek oldu demişti,
Bu azap çekip perişan olan,
Kavurucu güneşe dikilip bırakılan
Kalabalık halka er Manas

Great Talas where he made his home,
He herded the white maral doe and made her a cow,
Wherever he grappled he made tumult,
My father Agış would often say,
Never a soul created like Manas
Will come, not to the Kırgız, but to the World,
he said,
When the Hıtay were set to trample through,
Set to reach our very root all at once,
Manas was our sheepfold, he said,
The hungry steel into his hand—
It was Manas who took it, he said.
Upon the moonlit world a turmoil—
It was Manas who loosed it, he said,
The lineage of the few Kırgız
He parted from the infidel—
It was Manas who claimed them, he said.
When he turned upon the foe,
He became a fortress, he said,
Manas Khan, who passed to Judgment Day,
Became a father, he said,
To these bent-backed Kırgız
He became a stay, he said,
This, of all times, one time,
Not for the Kırgız alone, but for the ages
He became fruit, he said.
This, of all times, one time,
Er Manas, who passed to Judgment Day,
Was needed, he said,
To this tormented, ruined,
Left planted under the scorching sun,
Teeming people, Er Manas

Kavak oldu demişti,
Bu her daimden, bir daim,
Zavallı Kırgız'ı kurt kapmaz,
Kurdun kaptığı oğlunu göremez,
Ak buğday gibi tohumdaş,

Became a poplar, he said,
This, of all everlasting, one everlasting,
No wolf snatches the poor Kırgız,
None sees his son snatched by the wolf,
Seed-kin like white wheat,

Ak tulpar gibi naradaş,
Bulduklarını birlikte deren,
Ölümü ortak, imandaş,
Bileği bir, atadaş,
Dileği bir, duadaş,
Bir aygırın dölü,
Bir kişinin tayı,
Bunu iyi belleyin:
Manas ile bir yuvadan,
Önceden olan Şıgay Han,
Baş destandan söyleyelim:
Fitneyi salan Çınkoco
O Şıgay'ın oğlu imiş,
İki sözle yurt bozan,
Kendisi bir yurdu çalkalamış kurnaz imiş,
Kalabalık halka fitne salan,
Sahiden ahdin çarptığı buymuş.

Battle-cry-kin like a white tulpar,
Gathering together what they found,
Sharing death, kin in faith,
One in wrist, kin by fathers,
One in wish, kin in prayer,
Offspring of one stallion,
Foals of one man,
Mark this well:
From one nest with Manas,
Of former days, Şıgay Khan,
Let us tell from the head of the epic:
Çınkoco who loosed sedition
Was that Şıgay's son,
Who with two words wrecked a land,
Himself a sly one who had churned a whole land,
Who loosed sedition on the teeming folk,
Truly, this was one struck down by the broken oath.

Hani cadılık kuşanıp beline,
Kötü fitne salıp iline,
Hani Manas'ın oğlu Semetey'e
Düşmanlık edip iline,
Kara kastla gelmiş
Bu han Semetey şirine,
O hoca onmasın,
El perişan eden Çınkoco
Asla bir daha olmasın.
Hani çam mızrağa bağ bağlayıp,
Hunhar ile düşmanlaşıp,
Mutlu gününü saçıp yitirmiş,
Yılışık dilbaz sinsi kul

Girding sorcery about his waist,
Loosing evil sedition on his land,
Against Semetey, son of Manas,
Working enmity against his land,
With black intent he came
Against this khan Semetey the lion,
May that hoca never prosper,
Çınkoco who ruined the people—
May there never be another.
Binding a band to his pine lance,
Making enmity with the bloodthirsty one,
He scattered and lost his happy days,
The fawning, glib, sneaking slave

Benim ağam Toltoy'a doğru kaçmış.
Semetey ile çekişip,
Vadiye oba kondurmuş,
Fitnesini alabildiğine körükleyip,
Ölesiye kavga olmuş,
Cediger'e han olup,
Yurdu bozup burmuş,
Dedikodu edip, yurt bozup,
Karman çorman Koco onmamış.
Gece gündüz kıpırdayıp,

Fled toward my elder brother Toltoy.
Contending with Semetey,
He settled a camp in the valley,
Fanning his sedition to the utmost,
There was fighting to the death,
Becoming khan over the Cediger,
He wrecked and twisted the land,
Spreading slander, wrecking the land,
Koco of the tangles never prospered.
Stirring night and day,

Toltoy'u gaza getirip fısıldayıp,
Kement değmez kara atı
Kulu tutup bindi diye,
Ak martı gibi ordaya
İhtiyarı Bakay girdi diye,
Dolambaçlı söz söyleyip,
Şeytan dolu laf edip,
Ceti-Özön suyunu adımlayıp,
O değil, senin de
Karını çekip aldı diye,
Er Toltoy'a kötüleyip,
Bozup Koco kışkırtmış,
Bozup yararak söylemiş,
Saf Toltoy ağamı
Sözünü bozup çarpıtıp,
Onmayasıca imiş Çınkoco,
Ceti-Özön'deki Cediger'i
Coşturup kışkırtmış,
İhtiyarını düşman edip
Yurdun hepsini bozmuş,
Bozulup da Cediger
Bağdan aygır çekip binmiş,

Whispering, working Toltoy to a frenzy,
The black horse no lasso could touch—
Saying: the slave caught and mounted it,
Into the orda like a white gull
Saying: old Bakay entered,
Speaking winding words,
Talking talk full of devils,
Pacing the waters of Ceti-Özön,
Not only that—yours too:
Saying: he seized and took your wife,
Speaking ill to Er Toltoy,
Koco corrupted and incited him,
Spoke corrupting, cleaving words,
My guileless elder brother Toltoy—
Twisting and warping his words,
A never-to-prosper wretch was Çınkoco,
The Cediger of Ceti-Özön
He stirred up and incited,
Making a foe of their elder,
He corrupted the whole land,
And the Cediger, corrupted,
Drew stallions from the tether-line and mounted,

Yerden sırık kapıp almış,
Yeri ezen ordu olup,
Az değil, pek çok olup,
Boz ala flamalı tuğ alıp,
Uğultulu velvele olup,

Snatched poles up from the ground,
Became a host that crushed the earth,
Not few, but very many,
Taking the gray-pied pennoned standard,
Becoming a roaring tumult,

Dolanmadan sırtı aşıp,
Kız diye alacağı kadını,
Onu çekip almaya,
Çam kesip, oluk kılıp,
Ot yığıp, dağ kılıp,
Karını çekip alırım diye,
Semetey'e dava açıp,
Geçmiş işin hâlinden,
Çınkoco'nun yüzünden,
Hep birden saldırışıp,
Fena kavga kopmuş.

Crossing the ridge without detour,
The woman he would take as bride,
To seize and take her,
Felling pines, making troughs,
Heaping grass, making mountains,
Saying: I will seize your wife,
Raising his claim against Semetey,
From the state of things long past,
Because of Çınkoco,
All attacking together,
A dire battle broke out.

Haramzade imiş Çınkoco,
Çınkoco'nun yüzünden,
Gerçek fesatçının varlığından,
Aziz Kırgız çarpışıp,
Karşı karşıya vuruşup,
Yurt bozulup, er ölüp,
Çınkoco'nun zulmüyle
Bu yüzden bunca şir ölüp,
Kesilip nice çınarlar
Kırgına uğrayıp gitmiş,
Nice kız boyunlu küheylanlar,
Erenlerden türlü can ölüp,
Niceler niceler daha ölüp,
Ağam Toltoy ölmüş,
Geri dönülmez gerçek yurdu
O aziz kişi görmüş.
O fesat Koco Han ölüp,
O sapan canların hepsi ölüp, Anası
Kanıkey'in sözünü dinlemeyen.
O Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Çarpışmayı fena görmüş,
Sebebi Koco'dan olup,
Çarpışıp ben, ağam
Aziz Toltoy ölmüş,
Dağ arasını sel bozar,

El arasını, Kançoro,

A bastard-born wretch was Çınkoco,
Because of Çınkoco,
Because that true corrupter lived,
The dear Kırgız clashed,
Striking face to face,
The land wrecked, heroes dying,
By Çınkoco's tyranny
For this so many lions died,
So many plane-trees, cut down,
Went down in slaughter,
So many coursers with maidens' necks,
Among the heroes all manner of souls died,
Many and many more died,
My elder brother Toltoy died,
The true homeland of no return—
That dear man beheld it.
That corrupter Koco Khan died,
All those strayed souls died, He who heeded
not his mother Kanıkey's word.
That Şıgay's son Çınkoco
Saw battle at its cruelest,
The cause being Koco,
In the clash, my own elder brother,
Dear Toltoy, died,
The flood wrecks the space between mountains,
The space between peoples, Kançoro,

Senin gibi er bozar,
Yer arasını yel bozar,
Gönlü alaca, dört dilli
Senin gibisi el bozar.
Söz bilenden derledim,
Bilgelerden sordum,
Aksakallı kocamıştan
İşitip durdum bunu,
Uzun yaşayıp gidenden.
Semetey seni almış,
Azizden kalan miras diye,
Bebek edinivermiş,
Toyuna doksan baş kesmiş,
Adını Kançoro yiğit koymuş,
Bu zulmü koşup türkü kılar,

A man like you wrecks it,
The space between lands the wind wrecks,
Pied of heart, four-tongued—
One like you wrecks a people.
I gathered this from those who know words,
I asked the sages,
From white-bearded elders
I have heard this over and again,
From those long-lived and gone.
Semetey took you in,
As a legacy left by the dear one,
He made you his babe,
Slaughtered ninety head for your feast,
Named you Kançoro the valiant,
This tyranny will be joined to verse and sung,

Kundakta bebek çağında
Bir soysuz kişi imişsin,
Beslemiş imiş seni,
Yüreği yağlı olsun diye,
Kazıdan kesip yedirip,
Üstün akraba olsun diye,
Anası Kanıkey'in memesini
İki kez, haram, sana emzirtip.
Kanıkey'in sol memesini emdiğinde
Emince kara kan çıkmış.
Bu soy kurutan düşman olur diye,

Anası Kanıkey'in canı çıkmış.
Bu akraba olmaz, bırak demiş,

Mayası düşman, özünde,
Bu uğursuzu kes demiş,
Küheylan imiş kaplan,
Fesat söze gitmemiş,
Dilin yumuşak senin ama
Onmazsın Kançoro,
Düşmansın ta özünde,

In your swaddling days a babe,
You were a base-born creature,
He nurtured you, they say,
That your heart might be rich with fat,
Feeding you slices cut from the kazı,
That you might be kin above kin,
His mother Kanıkey's breast
Twice, you profane one, he had you suckle.
When you sucked Kanıkey's left breast,
At your sucking, black blood came forth.
This one will be a foe to wither the line, she said,
Mother Kanıkey's soul near left her.
This one will be no kin—cast him off, she said,
His leaven is enemy, at his core,
Cut down this ill-omened one, she said,
A noble courser was the tiger,
He would not follow corrupting words,
Your tongue is soft, and yet
You will never prosper, Kançoro,
You are a foe to your very core,

Dediğim öğüttür, belle,
Benim altınım, dostum,
sözümü tut,
Hızırlı bozkurt bahadırın
Yöresine ilişip nidelim,
Hıncını bırak Kançoro,
Yürü, diyara sağ esen gidelim,
Ekmeğiyle beslenen er yiğit
Tuzuna işeyen onar mı?
Yurt perişan edip, el bozan

Asla bir daha olur mu?
Dediğim öğüttür, belle,
Halkını garip kılmadan,
Azizim dostum, sözümü tut!
Bu Semetey bahadırdan
Cılgın'dı, Keñ-Kol yurt kalır,
Bundan ak kalpak Kırgız halkı kalır,

Bu yarınki günde halk yeniden
Soluklanacak olsa fitne çıkarır,
Bu çam mızrağa bağ bağlanır,
Kastını kurup düşmanlaşır.
Bir düşünsen ya, Kançoro,
Bizim sağ yanımızda Urus var,
Sırt yanında Hıtay var,
Karşında tüfek var,
Bizimle boy ölçüşecek düşman
hayli var. Kalın kara Cediger,
Bu kökü köklü bozkurtla
Tükenişip nidelim,
Yürü, Cediger, gidelim,
Kırgız kırışa girdi diye,

Hıtay'a bu söz duyulsa,
Ay alemli tuğ dolsa,
Göğü yaran velvele kopsa,
Göğe uçsa toz toprak,

What I say is counsel—mark it,
My gold, my friend,
keep my word,
The gray-wolf batyr touched by Hızır—
Why should we meddle at his borders,
Let go your grudge, Kançoro,
Come, let us go home safe and sound,
A valiant man fed on another's bread—
Can he prosper who fouls the salt?
One who ruins a land and wrecks a people
—
May there never be another!
What I say is counsel—mark it,
Before you make your people destitute,
My dear friend, keep my word!
From this batyr Semetey
Cılgın and Keñ-Kol remain as homeland,
From him the white-kalpak Kırgız folk remain,

On the morrow's day, if the folk again
Should catch their breath, sedition will out,
Bands will be bound to the pine lance,
Plots will be laid, enmity made.
Only think, Kançoro,
On our right hand stand the Urus,
At our back stand the Hıtay,
Before you stand the muskets,
Foes to measure themselves against us—
there are plenty. Thick black Cediger,
With this deep-rooted gray wolf
Why should we waste each other away,
Come, Cediger, let us go,
Saying: the Kırgız have fallen to slaughter
—
Should this word reach the Hıtay,
Should the moon-crested standards mass,
Should sky-splitting tumult break out,
Should dust and earth fly to the sky,

Asker gelse gümbürdeyip,
Kanlı kara ağızlı Zülfikar'ı
Savurup kim kuşanır?
Kâfirden kahır eriştirmeden
Bu kalın Kırgız çok halkı
Üzmeden kim yönetir?
O Semetey bozkurt ölmedi,
O dönüşü olmayan gerçek yurdu
Aziz kişi görmedi.
Hunhar mızrak sapladığında

Should soldiers come thundering,
The Zülfikar of bloody black edge—
Who then will gird and swing it?
Before ruin comes from the infidel,
This thick, teeming Kırgız folk—
Who will govern them without grief?
That gray wolf Semetey did not die,
That true homeland of no return—
The dear man has not beheld it.
When the bloodthirsty one drove in his lance,

Kusur oldu deyip dururum,
Baksan göze ilişmeden,
Gaip oldu deyip dururum.
Ecel ermeden, kazara,
Sağ kaldıysa ansızın,
Kökümüze hep birden ermesin,
Kalın kara Cediger'i
Bizi tümden kırıp gitmesin,
Şaha kaldırıp kır atı binmesin,
Dönüp gelip kazara
Fesadı iyice salmasın,

It went amiss, I keep saying,
Look—never caught by any eye,
He vanished away, I keep saying.
If, death not yet come, by some chance,
He has lived on unlooked-for,
May he not reach our root all at once,
The thick black Cediger—
May he not slaughter us wholesale and go,
May he not rear the gray horse and mount,
May he not come back by some chance
And loose corruption in earnest,

Haykırıp mızrak salmasın,
Acımadan yurdu kırmasın,
Ceti-Özön'de Cediger,
Coşmuş şirin soyu
Ensemize basmasın,
Dört tülüğü* saçmasın,
Öfkeye kapılsa ansızın,
Gözü kararsa kazara,
Diyarımızı bölmesin,
Kahırlı şire sataşıp,
Belaya boş yere bulaşıp,
Kahırlı sele sataşıp,
Nicemizi kırdırıp,
Kırgına uğrayıp ölmeyelim,
Nicemiz ibret olmayalım,
Kıstırılıp düşüp ölmeyelim,

May he not shout and hurl the lance,
May he not pitilessly slaughter the land,
The Cediger in Ceti-Özön,
The line of the raging lion—
May it not tread upon our necks,
May he not scatter the four herds,*
Should sudden fury seize him,
Should his eyes go dark by chance,
May he not carve up our country,
Provoking the wrathful lion,
Tangling with woe for nothing,
Provoking the wrathful flood,
Getting so many of us slain,
Let us not meet slaughter and die,
Let not so many of us be made examples,
Let us not be cornered, fall, and die,

Ardını sonunu baksam,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Dostum, senin her huyunu saysam,
Yabanlığın durur sözünde,
Başkaca kavga sendedir,
Şaşılığın durur sözünde,
Gidişini bağlayıp yoklasam,
Kavgan durur kendinde,
Bu hunharın oğlu er Semeñ,
Bu – Çubak'ın oğlu Kançoro,
Atadan yetim kalınca

Seni akrabadan üstün görmüş,
Kanıkey'in sol memesini,
Kâfir kul, sana vermiş,
Ulu imiş Semetey,
Seni öz kardeş gibi görmüş.
Peşinden götürüp er kılıp,

Yiğitlerle denk kılıp,
Âlemi bozan şir kılıp,
Küçük canını büyütüp,
Değersiz canını onartıp,
Ok geçmez çopkut* giydirip,

Ok yetişmez tulpar bindirip,

Sen yurt perişan eden büyük fitneye

Haykırtıp düşmana saldırtıp,
Yayını kesip yedirip,
Kırgız yurdu değil, çağlara
Kançoro bahadır dedirtip,
Mızrağını donatıp çıkarıp,
Ününü yurda yayıp,
Kurulu ağıl, dam kılıp,
Boy ölçüşen düşmanını
Vuruşa vuruşa yere serip,

When I look to the end of it all,
Kançoro, son of Çubak,
My friend, were I to count your every trait,
Wildness stands in your speech,
A quarrel apart is in you,
Crookedness stands in your speech,
Were I to bind up and probe your ways,
Your quarrel stands within yourself,
This son of the bloodthirsty one, Er Semeñ,
This – Kançoro, son of Çubak,
When you were left orphaned of your father,

He held you above his kin,
Kanıkey's left breast,
Infidel slave, he gave to you,
Great-souled was Semetey,
He looked on you as his own brother.
He took you in his train and made you a man,

Made you the equal of the valiant,
Made you a lion to break the world,
Raised up your small soul,
Mended your worthless soul,
Clad you in arrow-proof çopkut,*

Mounted you on a tulpar no arrow could catch,

You—into the great turmoil that ruins lands—

He sent you shouting against the foe,
Fed you the carved loin,
Not the Kırgız land alone—for the ages
He made them say: Kançoro the batyr,
Fitted out your lance and sent you forth,
Spread your fame through the land,
Gave you standing folds and roofs,
The foe who measured against you
He struck and struck and laid on the ground,

Argın ile Kırgız'a
Hâkim, sultan, han kılıp.
Pek yaman şir imiş Semetey,
Huyun kömür gibi kararıp,
Sen semirince huyunu bozdun,
Sen Çubak'ın oğlu Kançoro,
Sen nasıl yaman çıktın böyle?
Sen andına işeyip yurdu kirletip,
Bahadır senin gibi olur mu?
Sen ağana kötülük kurdun.
Çınkoco da bir, sen de bir,
Onmamış çorom imişsin.
Asla bir daha parlamadan,
Bahadır olmamış çorom imişsin. Sen
yurt bozucunun ta kendisisin,

Yöneldiği yanı perişan eden

Bahadır çoro imişsin,
Haramlığın tastamam,
Kâfir çoro imişsin,
Dilediğini zorla söküp
Alıcı çoro imişsin,
Denilen fısıltı, fısıltı gerçekse,
Gerçek cehennemin dibine
Gidici çoro imişsin,
Sen sonunda yanıp tutuşup,
Kalıcı çoro imişsin,
Her belaya, her müşküle
Gidici çoro imişsin,
Sözünü tutan adamı
Gerçek bela cehennemine
Salıcı çoro imişsin,

Gidici çoro imişsin,
Sen akrabanı düşman gibi
Görücü çoro imişsin,
Sen yurt perişan edip, el bozup
Ediveren çorom imişsin,

Over the Argın and the Kırgız
He made you ruler, sultan, khan.
A fearsome lion indeed was Semetey,
Your nature blackened like coal,
Grown fat, you spoiled your nature,
You, Kançoro, son of Çubak,
How did you turn out so wicked?
You fouled your oath and defiled the land,
Can a batyr be the like of you?
You plotted evil against your elder brother.
Çınkoco is one, and you are one,
A never-prospering choro you have proved.
Never to shine again,
A choro who never was a batyr you have proved. You are the very wrecker of the land,
One who ruins whatever quarter he turns to —
Such a batyr choro you have proved,
Your profaneness is complete,
An infidel choro you have proved,
Tearing out by force whatever you crave—
A taker choro you have proved,
If the whispered whisper be true,
To the bottom of very hell
A goer choro you have proved,
You, burning and blazing at the last,
A stayer choro you have proved,
To every woe, every hardship
A goer choro you have proved,
The man who keeps your word—
Into the very hell of woe
A caster choro you have proved,

A goer choro you have proved,
You who look upon your kin
As foes—a beholder choro you have proved,
You who ruin lands and wreck peoples—
A doer choro you have proved,

Sen her müşküle önden atılıp
Katlanıcı çorom imişsin,

Dostum diyen adamı
Bir cezanın eline
Verici dostum imişsin,
Huyunda çalım satıp,
Ulu dostum imişsin,
Haram huylu, çatal dilli,
Fesat dostum imişsin.
Fesatlığını söyleyeyim:
Öz ağana öç oldun,

Sana bahadır diyen onar mı?
Geçmez salgının ta kendisisin,
Sen belanın kara gözüsün,
Sen doğmuşsun, kuruyasıca,
Sen kavganın kara gözüsün,
Sen gözü değilsin, ta kendisisin.
Bu Semetey yurdun yuları,
Halka malum ünü.
Halkı çalkalayıp, el bozan,

Deminki Çınkoco kulun kavgası.

O Çınkoco olmasaydı,
Akıl issi Toltoy ile er hunhar,
O Çınkoco'nun yüzünden
Karşılıklı iki yakada durup,
Ciğer yarıp öd alıp,
Küsüşüp dövüşüp,
Ne ak engebeli dağ değil,
Ne kırılışacak düşman değil.
Hep o Çınkoco kulun zulmü,
Kançoro, senin zorbalığın.

Dediğim budur, belle,
Ay, can dostum, sözümü tut!
Hınçlaşıp nidelim,

You who leap first into every hardship
And endure it—such a choro you have proved,
The man who calls you friend
Into the hands of punishment—
A giver friend you have proved,
Strutting proud in your nature,
A haughty friend you have proved,
Profane of nature, fork-tongued,
A corrupt friend you have proved.
Let me tell your corruption:
You turned vengeance on your own elder brother,
Can he prosper who calls you batyr?
You are the very plague that never passes,
You are the black eye of woe,
You were born—may you wither,
You are the black eye of strife,
You are not its eye—you are the thing itself.
This Semetey is the land's halter,
His fame is known to the folk.
What churned the folk and wrecked the people
Was the quarrel of that slave Çınkoco of late.
Had that Çınkoco not been,
Toltoy the wise and the bloodthirsty hero,
Because of that Çınkoco,
Standing on opposite banks,
Splitting livers, taking galls,
Estranged and fighting—
It was no white rugged mountain,
Nor foes fated to break each other.
It was all that slave Çınkoco's tyranny,
And your brute force, Kançoro.

This is what I say—mark it,
Ay, dear friend of my soul, keep my word!
Why should we trade grudges,

Dönüp fesat gezmeyelim,
Bu Hızır değmiş hunhara
Zerrece dokunmayalım.
Arslan şire sataşıp,
Azaba boş yere bulaşıp,
İnatlaşıp nidelim,
Yürü, can dostum, gidelim,
Biz kavga dövüş bilmeyelim,
Su verilmiş çelik gibi imiş,
Bu Almambet oğlu Külçoro
İkimize denk er imiş,
O zavallıya dokunmayalım.
Alev alev kızıl kor imiş,
Yaratılmışta eşi yok imiş,
Düşmana çelik ok imiş,
Âlemde görülmedik yaman imiş,
Sağ küreği geniş imiş,
On iki azası denk imiş.
Kırgız'a sıkıştırıp düşman gelse,
Almambet oğlu garibe
Karaltısı yetişen şir imiş,
Bu kudretli bahadır Külçoro
Tilla, altın, bu düldül at
Koruyup gözeten er imiş,
Kırgız'a dikilip konmuş
Demirden korugan kale imiş,
Temiz huylu, geniş gönüllü,
Canını esirgemeyen şir imiş.
Kırgız şöyle dursun, çağları
Koruyup gözeten biri imiş,
Top tüfek kavgası bilmeyelim,
Sözümü tut, can dostum,
Ak yılkıdan boz olup,
Külçoro'ya dokunmadan gidelim!
Bu bozkurt şirin ta kendisiyle
İnatlaşıp durup nidelim,
Yürü, can dostum, gidelim!
Külçoro böyleymiş diye,

Let us not go about in corruption,
This bloodthirsty one touched by Hızır—
Let us not touch him by one grain.
Provoking the lion, the şir,
Tangling with torment for nothing,
Why should we lock horns,
Come, dear friend, let us go,
Let us know neither quarrel nor fight,
Like tempered steel he is,
This Külçoro, son of Almambet,
Is a man a match for us both,
Let us not touch that poor soul.
Blazing crimson ember he is,
Among created things he has no equal,
A steel arrow against the foe,
A terror unseen in all the world,
Broad is his right shoulder-blade,
His twelve limbs in even measure.
Should foes come pressing on the Kırgız,
For the poor son of Almambet—
A lion whose shadow arrives in time,
This mighty batyr Külçoro,
Tilla, gold, this düldül steed—
A man who guards and keeps them,
Set up and planted over the Kırgız,
A fortress-stronghold of iron,
Clean of nature, wide of heart,
A lion who never spares his own life.
Not the Kırgız alone—the very ages
He guards and keeps,
Let us know no strife of cannon and musket,
Keep my word, dear friend,
Gray-born of the white horse-herd,
Let us go without touching Külçoro!
With this very gray wolf, this lion,
Why stand locking horns,
Come, dear friend, let us go!
Saying: such a one is Külçoro,

Haberini halka böyle söyleyelim,
Gökteki yıldız gibi
Fesatlaşmadan, düşmanlaşmadan,
Yürü, can dostum, dönelim,

Let us tell the folk his tidings so, Like the star in the sky
Without corruption, without enmity,
Come, dear friend, let us turn back,

Bu Hızır değmiş bozkurda
Kırgın olup gitmeyelim,
Yürüsene, dostum, gidelim!
Bu Külçoro'nun suretini ben gördüm,
Uzun boylu, geniş kürekli,
Hem pehlivan, hem şir,
Bahadır, âlemden çıkmaz
böyle bir er.
Gerçek kırgına berk imiş,
Kazaya uğrayıp durmayalım,
Çetin kavga bilmeyelim,
Soylu küheylanı eyersiz çekip,
Sarı altından yükleyelim.
Soylu tulparların hepsini
Külçoro'ya sunalım,
Söz tut, dostum, dönelim!
Dediğine uyalım,
Dilediğini verelim,
Durmadan bunu sunalım,
Vuruşup dövüşmeden,
Aman, dostum, dönelim!
Kıbleden yel olup,
Külçoro ile el olup,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Kelam kitabını tutuşup,
Ak çeliğin ağzını yalaşıp,
Ahiretlik dost olup,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğruluşup gidelim,
Ak bökenin kılı gibi
Sıyrılışıp gidelim.
El birlik davranalım,
Göğüs göğse dayanıp,

Against this gray wolf touched by Hızır
Let us not go down in slaughter,
Come on, friend, let us go!
I have seen this Külçoro's form,
Tall of stature, broad of shoulder-blade,
Both wrestler and lion,
A batyr—the world will not yield
such a man again.
Steadfast in true slaughter is he,
Let us not stand courting calamity,
Let us know no grim battle,
Leading the noble courser unsaddled,
Let us load it with yellow gold.
All of the noble tulpars
Let us offer to Külçoro,
Keep my word, friend—let us turn back!
Let us do as he says,
Give whatever he desires,
Offer it without cease,
Without clash or combat,
Pray, friend, let us turn back!
Becoming a wind from the kıble,
Becoming one people with Külçoro,
Chewing white wheat flour together,
Holding the holy Book together,
Licking the white steel's edge together,
Becoming friends unto the next world,
Like the flour of white wheat
Let us be kneaded together and go,
Like the hair of the white saiga
Let us slip free together and go.
Let us act as one people,
Breast braced against breast,

Kaplan şir er ile
Öbür dünyalık dost olup kalalım.
Halkını tüketip kırmazsam,
Coşup taşma Kançoro,
Yer yerimize sağ varalım».
İşte o zaman Kançoro
Hışımlanıp kükredi,
Cediger'in Kıyaz'ına
Ölçüsüz söylendi,
Kapı kanadı gibi bembeyaz dişini
Çatırdatarak çiğnedi,
Arslan gibi gözü alevlendi,
Kan karışık ak köpük
İki avurdundan fışkırıp,
İki gözü kızarıp,
Yangın yanar gibi parlayıp,
Koca kazan gibi yassı baş,
Yatan it gibi kara kaş,
Suratını görsen uzak kaç,
Gürledi, kükredi,
Hışımlanıp kararıp,
Cediger'e söylenip:
«Ceti-Özön senin yurdunu
Yurt imiş deyip dururdum,
Ey, yere giresi er Kıyaz,
Seni ben er imiş deyip dururdum!
Gürleyip bekleyecek yer değil,
Bahadır Kıyaz deyip dururken,
Karı Kıyaz imişsin,
Çok şeyi kuruntu eden
Yoksul Kıyaz imişsin,
Püskülsüz mızrak alıp,
Yalın kılıç kuşanıp,
Boğazını yarıp yol salarım,
Cediger, sana ordu salarım,
Yamaçtaki Külçoro ile
Bir barışıp el olmazsam,

Kırgını seyirlik kılmazsam,

With the tiger-lion hero
Let us remain friends unto the other world.
Lest your people be wiped out in slaughter,
Do not boil over, Kançoro,
Let each of us reach our place alive».
Then it was that Kançoro
Roared out in wrath,
At Kıyaz of the Cediger
He railed without measure,
His teeth white as a door-leaf
He ground with a crackling gnash,
His eyes flamed like a lion's,
White foam mixed with blood
Spurting from both his cheeks,
Both his eyes reddening,
Blazing like a burning fire,
Head flat as a great cauldron,
Brows black as a crouching hound,
See his face and flee afar,
He thundered, he roared,
Darkening in his wrath,
Railing at the Cediger:
«Ceti-Özön, that land of yours—
I kept saying it was a homeland,
O Er Kıyaz, fit to sink into the earth,
I kept saying you were a man! This is no place to stand thundering,
While I kept calling you batyr Kıyaz,
A woman Kıyaz you have proved,
Fretting over every trifle—
A beggarly Kıyaz you have proved,
Taking a tassel-less lance,
Girding a naked sword,
I will slit your throat and drive a road,
Cediger, I will send a host against you,
With Külçoro on the hillside
If I do not make peace and join as one people,
If I do not make the slaughter a spectacle,

Kıldan tüyünü bırakmadan
Cediger, seni kırmazsam,
Tümen malını saçmazsam,

Leaving not a hair nor feather,
Cediger, if I do not cut you down,
If I do not scatter your tümens of herds,

Hiçbir şeyini bırakmadan,
Öfkelenirsen er Kıyaz,
Altı vadini vurmazsam,
Çareni böyle bulmazsam,
Yamanlık taslayan halkını,
Hepinizi kırgına verip,
Kastla ecelini eriştirip,
Şerefini kül gibi savurup,
Kurumunu yola koyup,
Hükmünü yok edip,
Nicenizi kırgın etmezsem,
Kıl kadar birinizi bırakmadan
Cediger, seni kırmazsam,
Aç elmas kılıç Zülfikar'ı
Kana yağlamaktan korkmaz Kançoro,
Kalın kara Cediger,
Seni sürmekten çoro korkar mı?
Sen değil, bahadırdan korkmaz
şu kul,
Seni yere sermekten çoron korkar mı?
Dediğim budur, belle,
Bahadırım Kıyaz, sözümü tut,
Cılgın'dı, Keñ-Kol, geniş Talas,
Almambet oğlu Külçoro,
Aman, Kıyaz, ne dersin?
İkimize el değildir.
Kazara dokunmadan geçersek,
Ansızın sataşmadan durursak,
Hastalığından kurtulur,
Atışılan yana döner,
Yarasından kurtulur,
Kavgaya iyice döner,
Kendi hâline bıraksak o çoron,
Ağrıyan yeri diner,
Düşmanın acıdığı yaralı

Leaving nothing of yours at all,
If you take to anger, Er Kıyaz,
If I do not strike your six valleys,
If I do not find your remedy thus,
Your folk who play at wickedness—
Giving you all over to slaughter,
Bringing your fated death by design,
Winnowing your honor like ash,
Setting your pride upon the road,
Blotting out your rule,
If I do not give so many of you to slaughter,
Leaving not one of you, not a hair,
Cediger, if I do not cut you down—
The hungry diamond blade Zülfikar—
Kançoro fears not to grease it with blood,
Thick black Cediger,
Does the choro fear to drive you off?
Not you—this slave fears not
even a batyr,
Does your choro fear to lay you low?
This is what I say—mark it,
My batyr Kıyaz, keep my word,
Cılgın, Keñ-Kol, wide Talas,
Külçoro, son of Almambet,
Pray, Kıyaz, what say you?
He is no kinsman to us two.
If we pass by chance without touching him,
If we hold off from sudden provocation,
He will recover from his sickness,
He will turn back to the side of strife,
He will recover from his wound,
He will turn full back to battle,
If we leave that choro be,
His aching places will be stilled,
The wounded man his foes took pity on

Kıyaz'ın kanını saçar,
Sataşmadan bırakırsak Külçoro'nun

Apaçık günü doğmaz mı?
Kafdağı'na dek kovalamaz mı?
Hınçlanırsa o çoro
Kırgını seyirlik salmaz mı?
Kıl kadar birinizi bırakmadan
Kırgınını edip salmaz mı?
Kızı karıyı, Cediger,
Tümden yağmalayıp almaz mı?
Külçoro'yu el görse,
Kum edip talkanını döktürür.
Kahırlı zehrini içirir,
Kuşatıp kırıp tokmaklayıp,
İki günde bitirir.
Kızıl kırgın, velvele kılar,
Hayli müşkül, gulgule kılar.
Sadağını ok kılar,
Azgın cini tutarsa,
Nicenizi yok eder,
Beylik taslarsın er Kıyaz,
Tepemize basmaz mı?
Beyleri ezmez mi?
Başköşeye kuyu kazmaz mı?
Bohçanızı yoklamaz mı?
Dört tülüğü saçmaz mı?
Başköşeye kuyu kazmaz mı?
Dönüp fesat salmaz mı?
Nerdeki öcünü almaz mı?
Palazlanırsa, o çoro
Tam eşek gibi karnını yarmaz mı? Sen kırıcı Kıyaz imişsin.
Sersem Kıyaz, onmayasın,
Asla bir daha olmayasın,
Kazmaz mı kara yolunu,
Ardına bağlayıp kolunu,
Ganimete soyup kürkünü,
Boğazını yarıp yol kılıp,

Will spill Kıyaz's blood,
If we leave Külçoro unprovoked,

Will not his bright day dawn?
Will he not chase us to Mount Kaf?
If that choro takes to grudge,
Will he not loose slaughter for a spectacle?
Leaving not one of you, not a hair,
Will he not work and loose his slaughter?
Your girls and wives, Cediger—
Will he not plunder and take them all?
If the people behold Külçoro,
He grinds them to sand, spills their talkan.
He makes them drink his wrathful poison,
Surrounding, breaking, bludgeoning,
He finishes it in two days.
He makes red slaughter and tumult,
He makes dire hardship and clamor.
He makes his quiver all arrows,
If his raging fury takes him,
He will blot out many of you,
You play the bey, Er Kıyaz—
Will he not tread on our crowns?
Will he not crush the beys?
Will he not dig a pit at the seat of honor?
Will he not rifle through your bundles?
Will he not scatter the four herds?
Will he not dig a pit at the seat of honor?
Will he not turn and loose corruption?
Will he not take vengeance wherever owed?
If that choro comes into his strength,
Will he not slit your belly like an ass's? You have proved a slaughtering Kıyaz.
Dazed Kıyaz, may you never prosper,
May there never be another like you,
Will he not dig your black road,
Binding your arms behind you,
Stripping your furs for booty,
Slitting your throat to make a road,

Han başını hor kılıp,
Yolun açık olsun er Kıyaz,
Seferde yakalamaz mı?
İkimizi bir bağlayıp,

Abasing your khanly head,
Fair travels to you, Er Kıyaz—
Will he not catch you on campaign?
Binding the two of us together,

Azgın itlere yardırmaz mı?
Koyun gibi başını kesmez mi?
Eline düşersen Külçoro'nun
Kavun gibi karnını yarmaz mı?
Engebeli dağı yağ kılan,

Will he not have raging hounds tear us?
Will he not cut off your head like a sheep's?
If you fall into Külçoro's hands,
Will he not split your belly like a melon?
Who renders the rugged mountain to tallow,

Atası Hıtay Külçoro,
Öz ağasını yere seren,
Dik bakıştan geri dönmeyen,
Kan dökmekten çekinmeyen,
Çoronun hâli işte böyledir.
İçse kana doymayan,
Çoroyla savaşan adam yerde sürünmüş,

Külçoro, his father of the Hıtay,
Who laid his own elder brother low,
Who never flinches from a defiant stare,
Who never shrinks from shedding blood,
Such is the state of that choro.
Who drinks and is never sated with blood,
The man who fought that choro crawled the earth,

Çarpışmadan geri dönmeyen,
Hışımlanıp saldırırsa
Kan içmeden asla dönmeyen,
Kara niyetli çoroyu
Nasıl akraba edinirsin?
Düşmanı akraba sayıp,
Her zamandan, bir zaman,
Beceriksiz Kıyaz imişsin,
Büyük tevekkül etmeyen,
Gece dışarı çıkamayan,
Sen, korkak Kıyaz imişsin,
Hiç aklın yok asla,
Korkak Kıyaz imişsin.
Öz canına bir müşkül
Açan Kıyaz imişsin.
Öz yurdunu paralayıp,
Öz canına yay okunu
Vuran Kıyaz imişsin,
Öz canını ölüme
Kıyan Kıyaz imişsin,

Who never turns back from the clash,
If he charges in his wrath,
Never turning till he drinks blood,
That black-purposed choro—
How would you take him for kin?
Counting the foe as kin,
Of all times, one time,
A feckless Kıyaz you have proved,
Without great trust in God,
Unable to step out at night,
You have proved a coward Kıyaz,
You have no wit at all,
A coward Kıyaz you have proved.
A hardship for your own soul
You have opened—such a Kıyaz you are.
Tearing your own land to shreds,
Into your own soul the bow's arrow
You have shot—such a Kıyaz you are,
Your own soul unto death
You have doomed—such a Kıyaz you are,

Kırgın ganimetini hunhara

Salarım dersen doğrunu söyle,
Fitne dolu kadın Ayçürök'ü
Bunu alırım dersen doğrunu söyle».
Aşırı fesat Kançoro
Kahrını sert bildirdi,

Kalın kara Cediger'i
Zorla bize girdirdi,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Oldu yoldaş, bahadır diye,
Söz tutmayan adamın
Atası kâfir olsun diye,
Ölümüne ant içip,
Sözü tez bağlayıp,
Kalın kara Cediger
Hepsi çığrışıp durup,
Bu kara niyetli Kançoro'yu
Bunu başbuğ edinip,
Ay alemli tuğ alıp,
Göğü yaran ordu alıp,
Az değil, pek çok alıp,
Bin candan seçilmiş yamanı alıp, Canı sıkılmasa, hani başıboş gezip

Mızrağa usta yamanı alıp,
O Külçoro bahadırın,
Yaralı düşmüş garibi,
Hep birden bulup çıkarmaya,
Kırk urgan boyu zindana,
Eline geçerse atmaya,
Kılıçla başını almaya,
Kastını kurup Kançoro,
Külçoro'yu bulup çıkarmaya,
İki gözünü oymakta,
Sinek kadar canını bırakmadan
Feryat ettirip boğazlamakta.

The slaughter's booty to the bloodthirsty one
—
If you mean to yield it, speak the truth,
Ayçürök, that woman full of guile—
If you mean to take her, speak the truth».
Kançoro, corrupt beyond measure,
Made his wrath harshly known,

The thick black Cediger
By force he brought into our ranks,
Er Kıyaz of the Cediger
Became his companion, calling him batyr,
The man who keeps not his word—
May his father be infidel, they swore,
Swearing an oath unto death,
Binding the pact in haste,
The thick black Cediger,
All of them stood clamoring,
This black-purposed Kançoro—
They took him for their war-chief,
Taking the moon-crested standard,
Taking a host that split the sky,
Not few, but very many,
Taking the fiercest picked from a thousand souls, When not downhearted, roaming free,

Taking the fierce ones, masters of the lance,
That batyr Külçoro,
The poor man fallen wounded,
To find and root him out all together,
Into a dungeon forty lasso-lengths deep
To cast him, should he fall into their hands,
To take his head with the sword,
Laying his plot, Kançoro,
To find Külçoro and root him out,
Bent on gouging out both his eyes,
Sparing not his fly-small life,
Bent on slaughtering him screaming.

Boz ala flamalı tuğ dolup,

Vaveylalı gürültü kopup,
Kılıcı kınsız kuşanıp,
Pusatlarını kuşanıp,
Sapı çelik, ucu keskin,
Ucuna çekilmiş kara çelik,
İki yüzlü, dört köşeli
Sayısız çelik mızrak alıp,
Şimdi aradılar çoroyu:
Sağlam ökçeli koca çizmeyle
Aşmış imiş Külçoro,

Engebeli yamaçları
Yürümüş imiş Külçoro,
Kara-Buura'yı, Çatkal'ı
Koşup geçmiş imiş Külçoro,
Bu Kayıpçı'nın Kara-Üñkür'üne
Yürümüş imiş apaçık,
Gelmiş imiş Külçoro,
Hani, Kançoro ile Külçoro
Kırgız'ın sarı yağını yiyip,
Kısırın semiz tayını yiyip,
Kunan binip, kuş salıp,
Şabiet oynayıp, şan salıp,
Gülüşmelerle günü batırıp,
Şakayla tanı attırıp,
Canı sıkılsa karaca vurduğunda,
yattığında,
Yılkı güdüp birlikte büyümüş,
Vay, kahrolası Kançoro,
Başıboş gezip, el görmüş,
Yılkı derip yer görmüş.
Hani Kara-Buura'da, Çatkal'da
Kaçamadan kalmıştır.
Kayıpçı'nın Kara-Üñkür'ü,
Elin gizlendiği has mağara,
Kaçıp çoro varmıştır,
Gizlenip sinmiş kalmıştır.

The gray-pied pennoned standards massing,
A wailing uproar breaking out,
Girding swords without scabbards,
Girding on their weapons,
Steel-hafted, keen-pointed,
Black steel drawn to the tip,
Double-edged, four-cornered,
Taking countless lances of steel,
Now they hunted for the choro:
In great boots with sturdy heels
Külçoro had crossed over,

The rugged hillsides
Külçoro had walked,
Kara-Buura and Çatkal
Külçoro had run across,
To this Kayıpçı's Kara-Üñkür
He had walked, plain to see,
Külçoro had come.
Once, Kançoro and Külçoro
Ate the yellow butter of the Kırgız,
Ate the fat foal of the barren mare,
Rode kunan colts, flew hawks,
Played şabiet, spread their renown,
Sank the sun with laughter,
Raised the dawn with jesting,
When downcast, shooting roe-deer, lying at ease,
They herded horses and grew up together,
Ah, accursed Kançoro,
Roaming free, he saw the people,
Gathering herds, he saw the land.
There in Kara-Buura, in Çatkal,
He was left with no escape.
Kayıpçı's Kara-Üñkür,
The chosen cave where folk lay hidden,
The choro fled and reached it,
Hidden, cowering, he remained.

Yanına kattığı er Kıyaz,
Ele baş olan Kançoro,
O Külçoro zavallıyı
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamış,
Kuru izine at salıp,
Kudura kudura kovalamış.
Üyrülmö geçidinin çevresini
Üç kez dolandırıp kovalayıp,
Üşenmeden kovalamış,
Alacakaranlık çöküp, gün batıp,
Elin önü sessiz yatıp,

With Er Kıyaz taken at his side,
Kançoro, become head of the people,
That poor Külçoro—
Setting fire upon his fresh trail,
He chased him, paling and paling,
Loosing horses on his cold trail,
He chased him, raging and raging.
Around the pass of Üyrülmö
Three times he drove him round in chase,
Chased him untiring,
Twilight fell, the sun went down,
The people's forecourts lay silent,

Yatıp uykuya kandığında,
Tulpar atlar silkinip,
Yumak otunun başını otladığında,
Tan kabarıp sökerken,
Yere aydınlık değdiğinde,
Tepeden yıldız saçılıp,
Tan ağarıp açılıp,
Gökten yıldız birer birer dökülüp,
Tan atarken buz gibi yeli titreşip,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Gökten yıldız dağılıp,
Cümle canlı mahlukat
Yerinden kalkıp çığrışıp,
Söğüt dalı eğilip,
Kumun üstü çizilip,
Kamışın başı sızlayıp,
Kırdan yavru tarla kuşu çığrışıp,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Tan sararıp atmıştı,
Gökten Terazi yıldızı batmıştı,
Pehlivanınız, şiriniz,
Dağ dağdan pus seyrelip,

When all had drunk their fill of sleep,
The tulpar steeds shook themselves,
Grazing the heads of the tussock grass,
As dawn swelled and broke,
When light touched the earth,
Stars scattering from the height,
Dawn whitening, opening,
Stars spilling one by one from the sky,
At daybreak the ice-cold wind shivering,
Er Kıyaz of the Cediger
Stars dispersing from the sky,
All living creatures
Rising from their places, crying out,
The willow bough bending,
The sand's face scored with lines,
The reed-heads keening,
Young larks crying from the steppe, Er Kıyaz of the Cediger
Dawn had yellowed and broken,
The Scales-star had set from the sky, Your wrestler, your lion,
Mist thinning from mountain to mountain,

Vadiden sayısız pınar dökülüp,
Mızrağa usta çevikleriniz,
Doksan türlü yanık yanık şakıyıp,

Countless springs spilling from the valley,
Your nimble masters of the lance,
Warbling ninety kinds of plaintive song,

Bülbülün sesi duyulup,
Guguğu öterek coşup,
Ormandan türlü türlü kuş
ötüşüp, Çoroya dosdoğru saldırıp

Sırttan karaca bağırıp,
Bayırdan geyik çağırıp,
Yer yerden sis dağılıp,
Yere aydınlık saçılıp,
Yer görünüp geldiğinde,
Altındaki bindiği
Köböş Han'ın Kökborçuk'u,
O Kökborçuk küheylana
Sağlı sollu kamçı vurup,
Bu Kançoro bahadırın
Koşmuş imiş coşarak,
Yetkin yüzsüz cehennemlik,
Külçoro'yu arayıp azıtarak.
Kara-Üñkür'e baksa,

Külçoro'yu istese,
Mağara ağzı kapatılmış,
O mağaranın ağzına
Çürümüş saz saçılmış,
Külçoro bahadır gizlenmiş,
Sağlam çizmenin ökçesi
Apaçık iz bırakmış,
Kançoro durdu bağırıp,
Er Kıyaz'ı çağırıp:
«Yolu açık er Kıyaz,
Akına çıkınca yolun açılmış.
Yitiğin yola konmuş,
Geciksen de yolun açılmış,
Kaçağın yola konmuş,
Bildiğin, yolun açılmış,
Pehlivanlık taslayan eriniz,
Esirgemeyin, yamanlarınız,
Külçoro'yu yakalamaya
Kana doymaz kurdunuz gelsin,

The nightingale's voice was heard,
The cuckoo calling in full flood,
From the forest birds of every kind
singing together, Charging straight upon the choro
Roe-deer belling from the ridge,
Deer calling from the slope,
Mist scattering from every quarter,
Light strewn upon the earth,
When the land came into view,
The mount beneath him,
Köböş Khan's Kökborçuk—
On that courser Kökborçuk
Laying the whip right and left,
This batyr Kançoro
Had galloped on, in full career,
The consummate shameless hell-bound one,
Hunting Külçoro, running wild.
When he looked upon Kara-Üñkür,

When he sought Külçoro,
The cavern's mouth was sealed,
Across the mouth of that cavern
Rotten reeds lay strewn,
Batyr Külçoro lay hidden,
The sturdy boot's heel
Had left its print plain to see,
Kançoro stood there shouting,
Calling Er Kıyaz:
«Er Kıyaz of the open road,
Riding out to raid, your road has opened.
Your lost one is set upon the road,
Though late, your road has opened,
Your fugitive is set upon the road,
As you know, your road has opened,
Your men who play the wrestler,
Spare nothing, your fierce ones,
To seize Külçoro
Let your blood-unsated wolf come,

Daha becerikli eriniz,
Diri yakalayın,
Düşenin çıkamayacağı koyu batağa

Külçoro'yu batırın,
Amansız müşküle
Soysuzu salın,
İki kolunu birden bağlayıp,
Sinirini kesip alın.
Öldürmeden, yitirmeden,
Ketmen gibi öcünüzü alın.
Sağ küreğini oyun,
Sol küreğini yüzün!»
Altmış kadar yılkıcıyı
Oduncu, sucu olmaya
Kul köle kılıp salın.

Sabah akşam iki vakit
Posteki gibi gerip dövün,
Yiğitlik taslayan bu kulun
Cezasını elinizle verin!

Tez elden öldürmeyin,
Horlaya horlaya öldürüp,
Cezasını veriverin!
Kahraman Kıyaz hanınız,
Üşüşüp girip varın,
Emsalsiz doğmuş çoroyu
Ganimet ediverin!»
Mağaradaki çoroya,
Erenler koruyan şirine,
Doksan yeri yaralı,
Çaresiz yatan erine,
Cediger canla başla saldırıp
Yağmur gibi yay çekip,
Yiğitleri «hayda!» deyip,
Dolu gibi ok atıp,
Dört bir yanın hepsi –
Mızrak uzatan bağırış.

Your abler men,
Take him alive,
Into a mire so deep none who falls climbs out
Sink Külçoro,
Into merciless hardship
Cast the base-born one,
Bind both his arms together,
Cut out his sinews.
Without killing, without losing him,
Take your vengeance like a ketmen-hoe.
Gouge his right shoulder-blade,
Flay his left shoulder-blade!»
Some sixty herdsmen—
To be hewers of wood and drawers of water,
Set them as slaves and bondsmen.

At morning and evening, twice each day,
Stretch him like a sheepskin and beat him,
This slave who plays at valor —
Deal out his punishment with your own hands!
Do not kill him in haste,
Kill him with scorn upon scorn,
Give him his punishment!
Your hero, Kıyaz your khan —
Swarm in upon him all together,
That çoro born without an equal,
Take him as your spoil!»
Upon the çoro in the cave,
Upon the lion the saints protect,
Wounded in ninety places,
Upon the man who lay there helpless,
The Cediger fell with heart and soul,
Drawing their bows like rain,
Their braves crying «hayda!»,
Loosing arrows like hail,
On every side, all of them –
A clamor of thrusting lances.

Bağırışların hepsi –
«Kıyaz!» diye nara atıp,
Boyun eğmedi Külçoro,
Yağmur gibi yay çekip,
Sinek kadar canını o halka
Dolu gibi ok atıp,
Vermiyordu Külçoro.
Üşüşüp girdi Cediger.
İşte o zaman Külçoro,
Takati tükenip gücü gitmiş,
Bedeninden kan gitmiş,
İçi dışı kor olmuş,
İçi yanıp ateş olmuş,
Kavgada pehlivan can olmuş, Tootoru
tulpar ata binip,
Zavallı Çoro hor olmuş.
Gözleri donuk bakakalmış,
Eklemleri gevşeyip kalmış,
Dermanı çözülüp gücü gitmiş,
Beti benzi solup kanı gitmiş,
Külçoro'dan güç gitmiş.
Pehlivanlar üşüşüp varırken,
Çevresini sarıp pehlivanlar

And all their battle-cries –
Roaring «Kıyaz!» for their war-shout,
Külçoro would not bow his neck,
Drawing his bow like rain,
His fly-small life, to that horde,
Loosing arrows like hail,
Külçoro would not yield it.
The Cediger swarmed in.
It was then that Külçoro,
His endurance spent, his strength gone,
The blood drained from his body,
Within and without turned to ember,
His inside burning, turned to fire,
In battle a pehlivan soul he'd been,
Mounting the tulpar steed Tootoru,
The poor Çoro was brought low.
His eyes stared on, grown dull,
His joints gone slack and loose,
His vigor unstrung, his strength gone,
His face grown pale, his blood gone,
The strength went out of Külçoro.
As the pehlivans came swarming,
The pehlivans ringed him round

Tam kara derde batırırken,
Han babasının Coykuma'sını
Sapından kavrayıp,
Kınından sıyırıp,
Kavrayıp savurup,
Pehlivanlardan ellisini
İkiye biçiverip,
Uzakça duran pehlivanı
Mızrakla yere serip,
Ondan yakın geleni
Kılıçla oynatıp,
Şir namlı garip er
Öfkelenip savurup,
Eline geçen pehlivanı
Gökbörü oğlağı gibi fırlatıp,

Just as they plunged him in black woe,
His khan-father's Coykuma
He seized by the hilt,
Stripped it from its sheath,
Gripped it and swung it wide,
Fifty of the pehlivans
He clove clean in two,
The pehlivan standing at a distance
He laid low with the lance,
And him who came in closer
He made dance upon the sword,
The lone man famed a lion
Swung about in wrath,
The pehlivan who fell into his hands
He hurled like the goat in gökbörü,

Karşısına çıkanı ezip,
Yaklaşanı un ufak edip,
Kaplanları «nerde?» deyip,
Yaklaştırmıyordu şir Çoro,
Cediger'in zorbalığına,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Yetişip mızrak saplamaya,
Külçoro'yu bağlayıp almaya,
Tüfek atıp, yay çekip,
Sıkıca girip varmıştı.
Dağ heybetli ton giyip,
Sekip duran doru atın
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğüp,
Hiddetlenip er Kıyaz
Çoroya girip varmıştı.
Külçoro'ya bir baksan,
Ağzındaki soluğu
Vadili dağın yeli gibi,
Karşısına çıkanı yiyecek gibi,

Crushing whoever faced him,
Grinding to dust whoever neared,
Crying «where are they?» at the tigers,
The lion Çoro let none draw near,
To the Cediger's brute force,
The Cediger's man Kıyaz,
To reach him and drive in the lance,
To bind Külçoro and take him,
Firing muskets, drawing bows,
Had pressed in hard upon him.
Donning a coat majestic as a mountain,
Of his prancing bay horse
He knotted tight the hair of the tail,
The man Kıyaz, enraged,
Had charged in upon the Çoro.
If you but looked at Külçoro,
The breath within his mouth
Was like wind off the valleyed mountain,
As though he'd devour whoever faced him,

Pehlivanlığı bir başka.
Şu babayiğide baksan,
Bahadırlığı bir bu kadar,
Bileği kalın, taş yürek,
Arslana çalar bir yaman,
Mızrağını sırımla pekiştirmiş,
Çarpışan pehlivanlar
Tavşan gibi yere sinmiş,
Oçogor atılsa şaşmamış,
Çarpışmaya girişince
Korkup koltuk açmamış.
Kaplan gözü alev saçmış,
Dudağını ısırıp çiğnemiş,
Dönüp yüzüne baksan,
Kambıl kılıçların kını gibi,
Ağzından çıkan yel
Buhara'nın sam yeli gibi,
İki gözünün kahrı
Ocağın kızıl koru gibi,

His pehlivan might a thing apart.
Look at that valiant hero,
His bahadır prowess this much and more,
Thick of wrist, heart of stone,
A fierce one cast like a lion,
His lance bound firm with rawhide thong,
The pehlivans in the clash
Cowered to earth like hares,
If the oçogor fired, he did not startle,
When he entered the fray
He never bared his flank in fear.
His tiger eyes shot flame,
He bit and chewed upon his lip,
If you turned and looked upon his face,
Like the sheath of kambıl swords,
The wind that issued from his mouth
Like the scorching sam wind of Buhara,
The fury of his two eyes
Like the red embers of the hearth,

Konuşunca sesi
Oçogor'un oku gibi,
Önüne doğru baksan,
Kara yeleli kaplan
Şimdi paralayacak gibi,
Kara benekli kaplan,
Kara bahtlı bu kulun
Tam önünde pusuya çökmüş,
Yutup çeken ejderha
Ağzını ayırıp kocaman,
Ardından pusuya yatmış.
Alpkarakuş-Zümrüdüanka
Şimdi kapıp götürecekmiş gibi,
Ayağını uzatıp gerinmiş,
Dönüşü kaplan gibi,
Boğuştuğu sağ kalmayacak gibi,
Kahrının görünüşü bir başka,
Ay-âlemi kırıp geçirip
Hünerli olmuş gökkaşka,
Sadağı filin beli gibi,

His voice, when he spoke,
Like the ball of the Oçogor,
If you looked at him head-on,
A black-maned tiger
As if to rend you on the instant,
A black-spotted tiger,
Of this black-fated slave
Crouched in ambush right before him,
A dragon that swallows and drags down,
Its huge mouth gaping wide,
Lay in ambush at his back.
Alpkarakuş, the Simurgh-bird,
As if to snatch him up and bear him off,
Stretched out its legs and strained,
His turning like a tiger's,
As if none he grappled would stay alive,
The look of his wrath a thing apart,
Scourging the moonlit world entire,
The gökkaşka grown skilled in war,
His quiver like an elephant's waist,

Kara bahtlı o kudurmuş,
Tutuştuğunu yiyecek gibi,
Görünüşü başka, zehri güçlü,
Rastlarsan candan ümit kes,
Endamını görsen işte böyle,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Yayvan ağızlı, yar kapaklı,
Yassı alınlı, çukur gözlü
Yaratmış meğer Çoro'yu.
Ev kadar çomağı ele alıp,
Kaşını çatıp kavga salıp,
Kara taşa bir vurup,
Çomağından kor çıkıp,
Kara taştan ateş çıkıp,
Çarpışılan kavgada
Korkup koltuk açmadı,
Karşısına çıkan pehlivanın
Nicesini yere çaldı,

That black-fated one gone raging,
As if to devour whatever he grappled,
His look apart, his venom strong,
Meet him, and give up hope of life,
See his frame — thus it was:
Broad of chest, wide of breast,
Wide of mouth, cliff-lidded,
Flat of forehead, deep-set of eye —
So, it seems, was the Çoro created.
Taking up a cudgel big as a house,
Knitting his brows, loosing battle,
He struck once on the black rock,
Embers flew from his cudgel,
Fire flew from the black rock,
In the fight where they clashed
He did not bare his flank in fear,
Of the pehlivans who faced him
Many a one he dashed to earth,

Külçoro'yu görünce
Sıcağına batamayıp,
Soğuğuna yatamayıp,
Karşısına varamayıp,
Sağlamca mızrak salamayıp,
Sırtını dönüp er Kıyaz
Dayanamayıp çıkıp gitmişti,
Dizgin çevirip çırpındı,
Çoronun küheylanlığını görünce
Dönüp bozgun salamayıp,
Kançoro'ya yalvardı:
«Kurban olayım yoldaşım ey,
Can yoldaşın Külçoro
Her yanı denkmiş,
İçine bakıp otursan,
Şaşılacak şey, yoldaş, bunu düşün.
Sarı bayırın kıranına
Dayanak olacak oğulmuş,
Kırgız şöyle dursun, âleme
Kalkan olacak oğulmuş,
Yiğitmiş bu gökkaşka,

But upon seeing Külçoro,
He could not brave his heat,
He could not bear his cold,
He could not stand against him,
He could not drive the lance in true,
The man Kıyaz turned his back,
Unable to endure, he quit the field,
He wheeled his rein and floundered,
Seeing the Çoro's blooded-steed mettle,
Unable to turn and rout him,
He pleaded with Kançoro:
«Let me be your sacrifice, O comrade,
Your soul-companion Külçoro
Is matched in every part,
If you sat and searched his inner self,
A wonder, comrade — think on this.
To the ridge of the yellow slope
He was a son born to be a buttress,
Not just for the Kırgız — for the world
He was a son born to be a shield,
A brave he was, this gökkaşka,

Nakşı candan bir başka,
Hem bahadırmış, hem çilekeş,
Gerçek insan elinin varamayacağı,
Hakça yaratılmış ermiş,
Endamını görüp şaştım kaldım,
Böyle bir can yaratılmaz,
Yüzleşip kılıç çalan olmamış,

Çoroya yüz dönüp varan olmamış,
Şu avuç kadar Cediger
Bu hakça yaratılmış Külçoro,
Onunla boğuşan adam onar mı?
Bu kutlu bahadıra
Baksana, sataşan sağ kalır mı?
Bu kutlu Kırgız'a
Can olacak oğulmuş,
Bu tam yaratılmış Kırgız'a

His fashioning apart from every soul,
Both a bahadır and a sufferer of trials,
Beyond the reach of mortal hand,
A saint created in righteousness,
I saw his frame and stood amazed,
No such soul is created twice,
None has faced him and struck with the sword,
None has turned his face upon the Çoro,
This handful of a Cediger —
This righteously created Külçoro,
Can any man who grapples him prevail?
This blessed bahadır —
Look, can any who provokes him stay alive?
For this blessed Kırgız folk
He was a son born to be their soul,
For this Kırgız made whole and true

Han olacak oğulmuş,
Öfkelense düşmana
Seli değecek oğulmuş.
Bu bildiğin az Kırgız yurduna
Beli değecek oğulmuş,
Bu kara bahtlı çoronun
Önünden görsen ak talihli,
Ardından görsen sayısız ordu gibi,
Görkemi duru, ak talihli,
Halledersen kendin hallediver,
Bozkurtluğu sayısız ordu gibi,
Kası filin beli gibi,
Bahadır, tedbirinizi alınız,
Silkinse canı yiyecek gibi.
Gayreti çelik demir gibi,
Bahadır, öfkenizi dizginleyiniz,
Bu rast gelse canı yiyecek gibi,
Heybeti kaya doruğu gibi,
Bu tutuşsa canı yiyecek gibi,
İçi çelik, dışı tunç,
Buna hangi insan denk gelir.
Coşup öfkesi tutarsa,
On yılan gibi kurulur,
Tutuşması kızıl kor olur,
Bahadır, inat edersen il işte,

Buna hangi pehlivan dayanır,
Buna yüz dönüp varacak kul var mı?

Bundan pay uman sağ kalır mı?
Bahadır, Kançoro olup adam oldun

He was a son born to be their khan,
Should he rage against the foe,
He was a son whose flood would strike them.
For this small Kırgız land you know
He was a son to be its backbone,
Of this black-fated çoro —
Seen from the front, white-fortuned,
Seen from behind, like a numberless host,
His splendor clear, white-fortuned,
If you would settle it, settle it yourself,
His grey-wolf daring like a numberless host,
His brow-muscle like an elephant's waist,
Bahadır, take your precautions,
Should he but shake himself, he'd eat a soul.
His mettle like steel and iron,
Bahadır, rein in your wrath,
Should he chance upon you, he'd eat a soul,
His majesty like a crag's high peak,
Should he grapple you, he'd eat a soul,
Steel within, bronze without,
What man is a match for him?
If his surging fury takes him,
He coils like ten serpents,
His grappling turns to red-hot ember,
Bahadır, be stubborn, and there stands the tribe,
What pehlivan can withstand him,
Is there a slave who'd turn his face upon him?
Can he who hopes for a share of him stay alive? Bahadır, as Kançoro you became a man

Bu öfkelense tutulmaz,
Bundan kaçan adam kurtulmaz.
Can yoldaşım dostum, sözümü dinle,
İki dizgin, bir yular,
Sana verdim dostum, alınız,
Bu kabarıp coşan çoroya

When this one rages, none can hold him,
No man who flees him gets away.
Soul-companion, friend, hear my word,
Two reins and one halter
I have given you, my friend — take them,
On this swelling, surging çoro

Kendiniz savaş açınız,
Bunun vebali sevabı olur mu?
Yükümünü kendiniz alınız,
Bahadır, kendiniz savaş açınız,
Bu sırrını bildiğin düşmanına,
Yoldaş ey, bildiğince varınız,
Bahadır ey, başkaca kavga
salmayınız,
Tedbiri tam arslanım,
Bunun çaresini kendiniz kurunuz,
Gerçek kırgın olur, Cediger,
Bahadır, kendi elinizle bağlayınız.
Çoronun gayreti başka, zehri güçlü,
Bildiğin gibi kendin yapmazsan,
Kurban olayım yoldaş ey!
Hepimizi dümdüz eder,
Bahadır, bağlarsan kendin bağlayıver!

«Dövüşten kaçıyor» derler diye,
Baş almış Kırgız ili işte,

Başımı kesersen ben işte,
Bu kulundan içim ürperdi,
Bahadır, öldürüversen yer işte,

Bahadır, hiddetlenirsen fırsat işte,
Önüne armağan edeyim,
Tootoru tulpar at işte,
Kesiversen başımı,
Değerlin Kıyaz ben işte!

Külçoro ile Kançoro,
İkiniz birlikte büyüdünüz.
Denk büyümüş sırdaşsınız,
Bahadır, yaşıt büyümüş yoldaşsınız,
Bölökbay'ın kendi elinden çıkma.
Bildiğince saplayınız,
Bahadır, düşmanını bağlayıp alınız,
Kara pınarın suyu çekilmiş,

Open war yourself,
Can there be sin or merit in it?
Take its burden on yourself,
Bahadır, open war yourself,
Against this foe whose secret you know,
O comrade, go as you know how,
O bahadır, loose no other
battle,
My lion whose forethought is whole,
Contrive his remedy yourself,
A true falling-out will come, Cediger,
Bahadır, bind him with your own hands.
The Çoro's mettle is apart, his venom strong,
If you do not do it as you know,
Let me be your sacrifice, O comrade!
He will flatten every one of us,
Bahadır, if he's to be bound, bind him
yourself!
Lest they say «he flees the fight» —
There stands the Kırgız land that took our
heads,
If you cut off my head, here am I,
This slave has made my heart shudder,
Bahadır, if you would kill, here is the
ground,
Bahadır, if you rage, here is your chance,
Let me lay before you as a gift
The tulpar horse Tootoru — here it stands,
If you would cut off my head,
Your prized Kıyaz — here am I!

Külçoro and Kançoro,
You two grew up together.
Confidants grown up as equals,
Bahadır, comrades grown up of one age,
Wrought by Bölökbay's own hand.
Drive in the lance as you know how,
Bahadır, bind your foe and take him, The
black spring's water has run dry,

Şu kalabalık kara Cediger'i
Seninle çekişmeyeyim,
Hanlığını kendiniz alınız.
Bahadır, göreve yarayıveriniz,
Bahadır Kançoro ile Külçoro,
Birlikte büyümüş sırdaşsınız,
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşup,
Koyununuz bir ağılda,
Başınız bir yolda yoldaş,
Kazandığınız ortak yığındı,
Sırrını bildim çoronun,
Kendiniz mızrak salınız!»
Deyip, böylece, er Kıyaz,
Çoronun zehrinden korkup,
Er Kıyaz durdu çırpınıp,
Kançoro'ya yalvarıp,
Bunu duyunca Kançoro,
Öfkelenip kabarıp,
Gayretlenip dikleşip,
Açılmış çukur gibi gözlenip,
Yağlanmış buğday gibi yüzlenip,
İki yanağı sarkıp,
İki azgın it doyacak kadar,
Öfkelense o kudurmuş,
Tutuştuğunu boğazlayacak gibi,
Sapı çelik, ucu keskin
Aybaltayı kuşanıp,
Ok geçmez tonunu giyip,
Düşmanlık hâli belli olup,
O geniş yüzlü yapılma aybalta,
Hünkârım, elinizde dururuz,
Çelikleyip ağzını bilemiş,
Sapına altın sarmış,

Vurulacak düşmana biçilmiş,
Türlü biçimde bezemiş,
Topal beren büyük usta,
Suyunu vermeye gelince

This teeming black Cediger —
Let me not contend with you,
Take its khanship for yourself.
Bahadır, be equal to the task,
Bahadır Kançoro and Külçoro,
Confidants grown up together,
Joined when you were louse-small,
Heads together when finger-small,
Your sheep in a single fold,
Your heads on a single road, comrades,
What you won was a common hoard,
I have learned the Çoro's secret,
Cast the lance yourselves!»
Saying this, so the man Kıyaz,
Fearing the Çoro's venom,
The man Kıyaz stood floundering,
Pleading with Kançoro,
And hearing this, Kançoro,
Raging and swelling,
Bristling with mettle,
His eyes like pits dug open,
His face like oiled wheat,
His two cheeks sagging low,
Enough to sate two savage dogs,
When he rages, that mad one,
As if to throttle whatever he grapples,
Steel-hafted, keen of edge,
Girding on the aybalta,
Donning his arrow-proof coat,
His enmity plain to see,
That broad-faced wrought aybalta —
My sovereign, we stand at your hand —
Its edge was steeled and whetted,
Its haft was wound with gold,

Fashioned for the foe to be struck,
Adorned in every manner,
The lame beren, master great,
When it came to tempering,

Ağzını usta düzeltmiş,
Kömürüne dayanamayıp
Çınarlı orman tükenmiş,
Körüğüne can dayanmayıp
Boz dana boğazlanmış,
Aybaltanın hâli böyleydi.
İnce bileğe takınıp,
Dikkatle baksan Kançoro,
Ak kaplan gibi atılıp,
Gür gür edip hız alıp,
Varmış meğer o kerata,
Külçoro'ya söylenerek.
O zavallı Külçoro'nun
Çarpışmaya takati yok,
Onda dövüşecek çare yok,
Çekişecek dermanı yok,
Gücü gitmiş o çoro,
Kahırlanıp çırpınıp,
Duruyormuş biçare,
Kançoro'ya yalvarıp:
«Ey, kurban olayım Kançoro,
Baştan beri bilirsin,
Temrenli mızrak alıp,
Sayısız ordu yaran bahadırım!
İşte bugün han ağam,
Eline düşmüş zavallıyım,
Keşif kolunu ateşe kaptırıp,
Karaltını kaptırıp,
Ölüme boyun bükeriz.
Aslında bir yuvadandık,
Bahadır, öfkelenip dikilirsen,
Karşı koymam, boğazlayınız,

Bir yuvadan isek eğer,
Öldürmeyip diri koyunuz.
Yamaç yolda yan yana idik,
Canımız birdi, yuvadaştık,
Kazandığımız ortaktı,
Birlikte büyüdük, yaşıttık,

A master trued its edge,
Unable to withstand its charcoal
The plane-tree forest was used up,
No soul withstanding its bellows
The grey calf was slaughtered —
Such was the state of the aybalta.
Fastening it to his slender wrist,
Look closely at Kançoro:
Leaping like a white tiger,
Rumbling loud, gathering speed,
He went, it seems, that scoundrel,
Muttering threats at Külçoro.
That poor Külçoro
Had no endurance left to fight,
No means in him to do battle,
No vigor left to contend,
His strength was gone, that çoro,
Grieving and floundering,
He stood there helpless,
Pleading with Kançoro:
«O, let me be your sacrifice, Kançoro,
You have known from the beginning,
Taking up the pointed lance,
My bahadır who split the numberless host!
And now today, my khan-brother,
I am the wretch fallen into your hand,
The scouting party lost to fire,
Your dark silhouette taken,
We bow our necks to death.
Truly we were of one nest,
Bahadır, if you rise up in wrath,
I will not resist — cut my throat,

But if we are of one nest,
Do not kill me — leave me living.
On the hillside path we rode side by side,
Our souls were one, we were nest-mates,
What we won was held in common,
We grew up together, of one age,

Tay kunan gibi tepiştik,
Yarışıp meme emiştik,
Bir döşekte yattık,
Bir sevince daldık,
Payımız ortak mal yığdık,

İkiz büyüdük, yaşıttık».
Deyip, böylece, söz söyleyip,
Külçoro durdu çırpınıp,
Kançoro durdu — hey gidi er —
Öfkelenip davranıp,
Yalvardıysa da aman yok,
Varını yoğunu yok eder,
Kançoro handa pişmanlık yok.
Sapı çelik, yumruk kadar,
Aybaltanın hâli işte böyle.
Beli gidip kamburlaşıp,
Gözü dönüp belerip,
Kara çelik baltasını
Çift elle kavrayıp savurup,
Hışmını salıp Kançoro,
Çatal ense tam yeri deyip,
Kabarıp coşan kurnaz kulun
Öleceği yer burası deyip,
Kan içici baltasını
Kavrayıp savurup,
Saldırıp girip Çoro'yu
Enseye çekip vurup,
Öfkelenip bağırıp,
Sarın pehlivanlar, bağlayın – deyip,

Yiğitlerini çağırıp,
Karşısına dikildi Kançoro.
Kançoro karşıda dururken,
Çevikliği ölçüsüz,

Şakırdayan şir çoro,
Ay-âlemi kırıp geçiren,
Amansız er çoro.

We sparred like colt and yearling,
We raced each other at the breast,
We slept upon one bedding,
We plunged into one joy,
Our shares in common, we heaped up wealth,
We grew as twins, of one age».
Saying this, speaking so his word,
Külçoro stood there floundering,
Kançoro stood — alas, what a man —
Rousing himself in wrath,
Though he pleaded, there was no mercy,
He destroys all one has and is,
In Kançoro khan there is no remorse.
Steel-hafted, big as a fist,
Such indeed was the aybalta.
His back bent, hunching over,
His eyes rolled back and glaring,
His black steel axe
He gripped in both hands and swung,
Loosing his fury, Kançoro,
Saying: the forked nape, the very spot,
Saying: here is where the swelling,
Surging cunning slave shall die,
His blood-drinking axe
He gripped and swung,
Charging in upon the Çoro
He struck him a blow on the nape,
Bellowing in rage,
Crying — Wrap him, pehlivans, bind him! —
Calling up his braves,
Kançoro planted himself before him.
While Kançoro stood there facing,
His nimbleness beyond all measure,

The clattering lion çoro,
Scourge of the moonlit world entire,
The merciless man, the çoro.

Dün kaplan Manas sağken,
Gaipten rast gelmiş,
Mediyan çölünün belinden,
Yöneldiği geçit sırtından,
Dağın yittiği çıkıntıdan,
Dikilen dağın burnundan,
Gökten inmiş Altı Kurç,
Kılıçların en yamanı,
Canlı çeliğin sağlamı,
Haykırıp kından çıkarılsa,
Kan içmeden boş dönmemiş,

Kana iyice doymasa,
Geri kınına girmemiş,
Çayıra koysan yangın çıkmış,
Baktığı anında göçmüş,
Kınından sıyrılınca kızarmış,
Haykırıp düşmana sallansa,
Kırk kulaç kadar uzamış,
Namı yürümüş Altı Kurç,
Kabından kavrayıp,
Sapından sıyırıp,
Kançoro geri çekilene dek,
Erenler koruyan Külçoro
Kılıcı ele aldığında,
Dizgin çevirip Kançoro
Dönüp çekilene kadar
Öfkelenip kalmıştı,
O kulu derleyip yakalayıp,
Eteğinin dibinden tutmuştu,
Yanlamasına çalıp kıranın,
Sallayıp durmuştu,
O kulun sağ eteğini
Oyup biçmişti.
Akborçuk'un bir budunu
Derince yarıp düşürmüştü,
Kökborçuk'un bir budunu

Derince yarıp düşürmüştü,

Yesterday, while the tiger Manas lived,
Come to him from the unseen,
From the waist of the Mediyan desert,
From the pass-ridge where he was bound,
From the spur where the mountain fades,
From the nose of the upthrust mountain,
Altı Kurç, descended from the sky,
Fiercest of all swords,
Soundest of living steel,
If drawn shrieking from its sheath,
It never returned empty without drinking blood,
If not well sated with blood,
It never went back into its sheath,
Lay it on the meadow — fire broke out,
What it looked upon perished that instant,
Stripped from its sheath, it glowed red,
Swung shrieking at the foe,
It stretched out forty fathoms long,
Altı Kurç of the far-gone fame —
Gripping it by its case,
Stripping it from the hilt,
Before Kançoro could fall back,
Külçoro whom the saints protect —
When he took the sword in hand,
Until Kançoro wheeled his rein
And turned and drew away,
He had remained in fury,
He had gathered up and caught that slave,
Had seized him by the skirt's very hem,
Striking sidelong on the ridge,
He had kept on swinging,
That slave's right skirt
He had gouged and sheared away.
One thigh of Akborçuk
He had split deep and brought down,
One thigh of Kökborçuk

He had split deep and brought down,

Çoro toparlanana dek,
Yıkımı, belayı salana dek,
Kalabalık kara Cediger,
Hunhar şiri er Kıyaz,
Yiğidi el atmıştı.
Yaman pehlivan yaşlısı,
Pehlivanlarının hepsi,
Dört bir yandan bağırış,
Dört bir yanın hepsi
«Kıyır!» diye nara atıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Bölük bölük ok atıp,
Yayın oku vızıldayıp,
Cazayılın oku çığırıp,
Oçogorun oku gürleyip,
Ölçüsüz savaş saldı şimdi,
Erenler koruyan çoronun
Takımı kuruyup gücü gidip,
Bedenden kara kan gidip,
Külçoro'dan derman gidip,
En bahadır iki kolu
Kalkamayıp felç olup,
Koynuna kara kan dolup,
Koşup çıkacak küheylan yok,
Yurdunda yedeğine girecek kardeş yok,
Heybetlendi Kançoro,
Cediger tümen, bu yalnız,
Böyleymiş işte, dünya bok.
Kazılıp duran derin çukur,
Kaynamak oldu şimdi kara baht,
Mızrak uzatıp, balta vurup,
Üşüşüp bastı o kez.
Urganlısını, tonlusunu,
Baştan başa demir kollusunu,
Mızrak uzatan yiğidini,
Aybalta çalan berenini,
Kılıçta yaman ustasını,
Yaman, değerli sağlamını,
Çepeçevre sarmıştı.

Before the Çoro could gather himself,
Before he could loose ruin and calamity,
The teeming black Cediger,
Their bloodthirsty lion, the man Kıyaz,
Had laid hands on the brave.
The eldest of the fierce pehlivans,
All of their pehlivans,
A clamor from all four sides,
On every side, all of them
Roaring «Kıyır!» for their war-shout,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows volley on volley,
The bow's arrow whining,
The cazayıl's ball screaming,
The oçogor's ball thundering,
They loosed a war beyond all measure now,
The çoro whom the saints protect —
His gear ran dry, his strength went out,
The black blood went from his body,
The vigor went from Külçoro,
His two most valiant arms
Could not be raised, struck palsied,
Black blood pooling in his breast,
No blooded steed to run and bear him out,
No brother in his land to take his lead-
rein, Kançoro loomed in majesty,
The Cediger a tümen, he alone —
So it is, then: the world is dung.
A deep pit stands dug and waiting,
Black fate now came to a boil,
Thrusting lances, striking axes,
They swarmed and overbore him then.
Those with lassos, those in armor-coats,
Those iron-armed from head to foot,
Their braves who thrust the lance,
Their berens who swung the aybalta,
Their fierce masters of the sword,
Their fierce and precious soundest men,
Had wrapped him round about.

Çoronun o seferini
Boşa çıkarıp geçmişti,
Çevresini sarıp Cediger,
Demirden ağa saldı şimdi.
O zavallı Külçoro'yu
Kançoro, Kıyaz yiğitler,
Öfkelenip dikleşip,
Sertleşip gümbürdeyip,
Hiddetlenip güpürdeyip,
Arslan gibi kükreyip,
O karanın heybetinden
İnsanın bedeni ürperip,
Gayreti yaban domuzu gibi,
Sağ komazların biri gibi,
Coşup bağırıp,
Yiğitleri çağırıp,
Öfkelenip Kançoro,
Halka buyruk verdi şimdi,
Silkinip debelenip,
Bu Kançoro bahadır,
Niyeti kara sefil,
Kalabalık kara Cediger'i
Bırakmadan sürüp savurdu,
Çoroya saldırdığında,
Yer yarıldı gürleyip,
Türlü türlü kükreyip,
Aç küheylan gibi atılıp,
Apaçık yağmalamaya
Hazırlanıp kalmışlar,
Azgınlaşıp güpürdeyip,
Celmoğuz gibi kükreyip,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Parıldayıp sakınıp,
Duruyormuş o kudurmuş,
Cediger'e övünüp,
Kalabalık kara Cediger,
Kaçarsanız boku yediniz,
Hanınız beyiniz çığrışıp,

That sally of the Çoro
They had turned aside to nothing,
Ringing him round, the Cediger
Now cast their net of iron.
That poor Külçoro —
Kançoro, Kıyaz, and their braves,
Raging and bristling,
Hardening, rumbling,
Storming, thundering,
Roaring like lions,
At the majesty of that black one
A man's flesh shudders,
His mettle like a wild boar's,
Like one of those who leave none alive,
Surging and bellowing,
Calling up the braves,
Raging, Kançoro
Now gave the horde his order,
Shaking himself, thrashing,
This Kançoro bahadır,
The wretch of black intent,
The teeming black Cediger
He drove and flung without release,
When they fell upon the Çoro,
The earth split open thundering,
Roaring in every manner,
Leaping like hungry blooded steeds,
For open plunder
They stood there making ready,
Growing savage, thundering,
Roaring like Celmoğuz,
Girt with unsheathed swords,
Glittering and wary,
There he stood, that mad one,
Boasting to the Cediger:
Teeming black Cediger,
If you flee, you have eaten filth,
Your khans and beys shrieking together,

Demin ne dediniz?
Eriniz Kıyaz baş olup,
Şaşkın bakan Cediger,
Ürkek ürkek duruyorsun,
Ahmakça akıl ediyorsun,
Hepiniz birden çığrışıp,
Kaçacakmış gibi hâliniz,
Hanınız beyiniz toplanıp,
Kaçıp giderim dediniz,
Kahrolası Cediger,
Dayanağınız Kançoro,
Cediger, sana bu çoro
Gerçek bozkurtların biridir,
Kadir'in aydınlık gecesidir,
Arasan bulunmaz yiğididir,
Kabarıp duruyorsun Cediger,
Akıl bulur bereninizdir,
Akıl bulursa Kançoro,
Cediger, senin ne diyeceğin kalır,
Aklına koy Cediger,
Kançoro senin yiğidindir,
Kançoro sağ esen oldukça
Altı vadi suyunda bölünme yok.
Ağırlığı yaman, zehri güçlü,
Ay-âlem üşüşüp ordu salsın,

Sarı hanını yere serdim,
Cediger, sana ölüm yok,
Yedi vadi suyunda bölünme yok, Tufan suyu yürüse boyun eğmez,

Yer kaynayan ordu çıksın,
Yeri devirip bol çıksın,

Dönemeçte kale yok.
Küheylanınız Kançoro,
Cediger, sana bela yok.
Manas'ın oğlu o toyun

What did you say just now?
With your man Kıyaz at your head,
Cediger staring dumbfounded,
You stand there skittish and cowering,
You reason like a fool,
All of you shrieking at once,
Your look is of men about to flee,
Your khans and beys gathered up,
You said: I will run and be gone,
Accursed Cediger,
Your mainstay is Kançoro,
Cediger, this çoro before you
Is one of the true grey wolves,
He is the radiant Night of Power,
A brave not found though you should search,
You stand there swelling, Cediger,
It is your beren who finds counsel,
If Kançoro finds counsel,
Cediger, what will be left for you to say,
Set it in your mind, Cediger,
Kançoro is your brave,
So long as Kançoro lives and thrives
No parting of the six valleys' waters. His weight is fearsome, his venom strong,
Let the moonlit world swarm and send its host,
I laid their Sarı khan low,
Cediger, for you there is no death,
No parting of the seven valleys' waters,
Should the flood-water march, he does not bow,
Let a host come seething from the earth,
Let them come in plenty, heaving up the ground,
There is no fortress at the bend.
Your blooded steed is Kançoro,
Cediger, for you there is no calamity.
That feast-lord son of Manas —

Kapısını yıkıp kan ettik,
Ele düşen Külçoro
Kara yolunu toz ettik,
Otlaktaki malını yağ ettik,
Hükmü büyük şirlerini,
Ala göğüslü, sert huylu,
Gümbürdeyen erlerini.
Cılgındı'ya, Keñ-Kol'a, Talas'a
Toy yiğidi yere serdim,

We broke down his gate and made it blood,
Külçoro, fallen into our hands —
We turned his black road to dust,
We made fat spoil of his herds at pasture,
His lions of mighty rule,
His men of dappled chest and stern temper,
His thundering men of war.
At Cılgındı, at Keñ-Kol, at Talas
I laid the feast-lord's braves low,

Sır mızrağı oynattık,
Kurtlarını yere serdik,
Yamaçta tulpar şahlandırdık,
Beylerinin hepsini kırdık,
Öfkelense Kançoro,
Kar yağdırır geçidine,
Yok, iyi geçinirsen Cediger,
Bolluk yağdırır iline.
Hışımlı öfkem tutarsa,
Sağ kalmazsın Cediger!
Halkın aşıp geçemeyeceği
Serti çok gömgök beliyim,
Düşmanın dosdoğru gelemeyeceği
Kara yeleli şirim ben.
Yamacı bozdum, yol açtım,
Bozkurt için emek çekip,
Yeryüzüne el saldım,
Huyum bozulup bir işe,
Öz ağama el kaldırdım.

We made the sır lance dance,
We laid their wolves low,
We reared the tulpar on the hillside,
We cut down all their beys,
Should Kançoro rage,
He rains snow upon your pass,
But live well with him, Cediger,
And he rains plenty on your land.
If my furious wrath should take me,
You will not stay alive, Cediger!
I am the blue-dark pass, thick with crags,
That no people can climb over,
I am the black-maned lion
No foe can come at straight.
I broke the hillside, opened a road,
Toiling for the grey wolf's sake,
I laid my hand upon the earth,
My temper soured at one deed —
I raised my hand against my own elder brother.

Kahrolası Cediger,
Baksana, bunca ganimet aldım,
Ganimet değil de nedir?
Ay-âleme boyun eğmez,
Mızrakçının ustası,
Yiğitlerin sağlamı,
Nice şirin değerlisi,
Tüm bozkurtların bahadırı,
Altmışın üstünü,

Accursed Cediger,
Look — such spoils have I taken,
If not spoil, then what is it?
He bows to no moonlit world,
Master of the lancers,
Soundest of the braves,
Prized among many lions,
Bahadır of all the grey wolves,
Foremost of the sixty,

Mızrakçının ustası,
Kalabalık canın sağlamı,
Tutarık öfkem tuttu,
Ak çeliği yağladım,
Öfkem şimdi kabarmıştı,
Çok büyütüp yetiştiren,

Master of the lancers,
Soundest of the teeming souls,
My seizing wrath has seized me,
I have oiled the white steel,
My wrath by now had swollen,
Him who reared me and raised me long —

Kayalığı bozup yol açtım. Sol kürek kemiğini oyun,
Azgın öfkem tuttu,
Meme emip birlikte büyüyen,
İkiz çoro, adı uyaklı,

Külçoro'yu bağladım.
Öcüme dokunulunca
Özümden bile geri durmam,
Hışımlı öfkem tutarsa,
Yakından kıl kadar dönmem.
Tüm belayı salan domuzdan,
Hep birden saldırın Cediger,
Öç almaya oğulsanız,
Hazırlanın Cediger!
Sapı çelik koca topuz,
Kocaman oyup saplanmış,
Dün dövüşe çıkageldiğinde
Kamçılayıp döve döve öldürün,

Kalabalık kara Cediger,
Karşı karşıya dururken,
Bağırıp mızrak uzattığında,
Mızraklar kana bulanıp,
Arslanlar yere sinip,
Adamakıllı toy edin,
Haykırıp girip Külçoro,
Kahrı sert başlatmıştı,
Atanız Toltoy bozkurdu
Külçoro boğazlayıp atmıştı.

Kaptırıp yenilen Cediger,

I broke the crags and opened a road. Gouge out his left shoulder-blade,
My savage wrath has seized me,
Him who suckled and grew beside me,
The twin çoro, his name in rhyme with mine —
Külçoro I have bound.
When my vengeance is touched,
I do not hold back even from my own,
If my furious wrath should take me,
I turn not a hair's breadth aside.
From the boar who loosed all this calamity,
Fall on him all together, Cediger,
If you are sons enough for vengeance,
Make yourselves ready, Cediger!
The great steel-hafted mace,
Gouged huge and driven in,
When yesterday he came out to fight —
Whip him, beat him over and over, kill him,
Teeming black Cediger,
While you stood face to face,
When he bellowed and thrust the lance,
The lances smeared with blood,
The lions cowering to earth,
Make of it a proper feast,
Külçoro, charging in with a shriek,
Had set loose his bitter wrath,
Your father Toltoy, the grey wolf —
Külçoro had cut his throat and cast him down.
The Cediger, beaten and despoiled,

Atlarını sahipsiz yedeklemişti.

Vah, zavallı bir ciğerim,
Falanca yerde öldü diye,
Cediger böyle inleyip ağlamıştı,
Fidanlarını kıran,
Yamanlarını deviren,
Kahırlı mızrak saplayan,
Kalabalık Toltoy'u, Çınkoco'yu
Bırakmadan kırıp atmıştı.

Posteki gibi gerip dövün,
Bu Talas sana yer değil,
Külçoro sana el değil,
Gümbürdeyen kurnaz kulun
Sağ kürek kemiğini oyun,
Sağ kirişini kesin,

Ne ölü ne diri,
Haram düşünceli bu kulu
Arada bir hâlde koyun,
Sıyırıp vurup mal edip,
Yılkıcıya kul edip,
Kahrı sert salın,
Yiğitlik taslayan haramdan
Nerde kaldıysa öcü alın.
Gününde de özü ayrıydı,
Bize aslında düşmandır,
İki kolu yok olsa da,
Karaltısı kalan çoronun
Gözünü kör edip oyun,
Yine karşı iş yaparsa,
Ensesinden oyun,
Hayvana, kuzguna, kargaya,
Ele düşmüş düşmana
Kavgayı bol bol salın,
Güdülen öcünüzü alın,
Bunu sersemletip sürüp götürün.
Kulun kulu edin,

Had led their horses masterless behind them.
Alas, my poor darling,
He died in such-and-such a place —
So the Cediger had groaned and wept,
Breaker of their saplings,
Toppler of their fierce ones,
Driver of the grievous lance,
Teeming Toltoy's men and Çınkoco's
He had cut down and cast away without release.
Stretch him like a sheepskin and beat him,
This Talas is no place for you,
Külçoro is no kin of yours,
That thundering cunning slave —
Gouge out his right shoulder-blade,
Cut his right sinew,

Neither dead nor living,
This slave of unclean designs —
Leave him in a state between,
Strip him, beat him, make him chattel,
Make him slave to the herdsmen,
Loose bitter wrath upon him,
On the wretch who plays at valor
Take vengeance for all that remains.
Even in his day his nature was apart,
In truth he is our enemy,
Though his two arms be lost,
The çoro whose dark shape remains —
Blind his eyes, gouge them out,
And if he works against us still,
Gouge him at the nape,
To beast, to raven, and to crow,
On the foe fallen into your hands
Loose battle in abundance,
Take the vengeance you have nursed,
Stun him and drive him away.
Make him the slave of slaves,

Kurutup canını kıyın,
Bıktırıp döve döve gerin,

Cezasını elden verin,
İşkenceyi bol salın,
Çalıştırıp, dövüp tokmaklayıp,
İt eziyeti edin,
Gönlünü horlayıp, incitip,
Böğrünü kazıp yara edip,
Cezasını böyle verin.
Ölçüsüz öcünüzü alın,
Kırk yılkıcı, seksen kul,
Onu oduncu, sucu edin,
Tüttürüp canını kıyın,

Her yerde öfkesini kısın,
Diri diri cehennem gösterip,
Kapının ağzını kan eder,

Böylece canını kıyın.
İnsansanız, ilseniz,
Dinle, Cediger, sözümü,
Ululuk taslayan bu kuldan
Böyle al öcünü.
Farkına varmadan ansızın,
Kazara eziyetsiz bırakıp,
Dirseğine yaslanıp uyku alıp,
Kestirip rahat bulup,
Yan gelip canı dinlendirip,
Feryat ettirip canını,
Yatıp uykuya kanıp,
İliğine süt dolup,
Eğrisinde et olup,
Kapışmayı ölçüsüz salmasın,
Dinlenip geri toparlanmasın,
Kötü demeden iyi yok,
Cin illeti değmeden baksı yok, Kulun kulu, beden kulu –
Dinlenecek olsa çoro,

Wither him, torment his soul,
Wear him down, stretch him with beating on beating,
Deal out his punishment by hand,
Loose torture in abundance,
Work him, beat him, pummel him,
Give him a dog's misery,
Scorning his heart, wounding it,
Digging his flank into a wound,
Give him his punishment thus.
Take your vengeance beyond measure,
Forty herdsmen, eighty slaves,
Make him hauler of wood and water,
Smoke him out, torment his soul,

Choke down his fury everywhere,
Show him hell while yet alive,
He'll make the door's mouth run with blood —
Torment his soul in just this way.
If you are men, if you are a people,
Hear, Cediger, my word:
On this slave who plays at greatness
Take your vengeance thus.
Lest unnoticed, of a sudden,
Left by chance untormented,
He lean upon his elbow, snatching sleep,
Doze and find his ease,
Loll at rest and let his soul recover —
Make his soul cry out in anguish,
Lest he lie down and drink his fill of sleep,
Milk fill up his marrow,
Flesh grow on his crooked frame,
Lest he loose grappling beyond measure,
Lest he rest and gather himself again —
Without the bad there is no good,
No baksı but the jinn-sickness touched him first, Slave of slaves, slave of the body –
Should the çoro come to rest,

Devası gider, çare yok,
Dinlendirmeden çoronun
Koncuna kor koy,
Yüreğine demir ok bunun.
Yamaçtan vurup göçünü al,

Katıksız mihnet Külçoro,
Böyle bela ilde yok,
Semirecek olsa bu çoro,
Dinç kalacak olsa Külçoro,
Ak maralı inek eder,
Tutuştuğu yeri harap eder,
Kaburgasını kırıp,
Gök maralı kovup inek eder,
Beline urgan batırıp,
Bu görünen kahrolası,
Göründüğü yeri harap eder,
Yarın erken kalktığında,
Ölçüsü yok kurnaz kula,
Kudurup giden bu kula,
Alacakaranlıkta, gün batarken,
Acıma Cediger.
Acırsan ölürsün,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Nice erinle görürsün,

Dinçleşirse bu çoro,
Kara yolu toz eder,
Rast geleni yere serer,
Varlıklını dul eder,
Heybetlini kul eder.
Tam tattırır tuzunu,
Yağmalar kızını,
Su gibi akıtır kanını,
Ganimet eder malını,
Su gibi akıtır kanını,
Gerçekten akıtır kanını,
Atını esirgeyen kırda kalır,
Kahrolası Cediger,

His cure is gone, there is no remedy,
Giving the çoro no rest,
Set embers in his boot-leg,
An iron arrow in this one's heart.
Strike him from the hillside, take his caravan,
Külçoro is unmixed affliction,
No such calamity is in the land,
Should this çoro fatten,
Should Külçoro stay hale,
He turns the white maral to a cow,
He lays waste the place he grapples,
Breaking its ribs,
He hounds the grey maral into a cow,
Sinking the lasso into its waist,
This accursed one you see —
He lays waste the place where he appears,
Tomorrow when he rises early,
For the cunning slave without measure,
For this slave gone mad and raving,
At dusk and at the setting of the sun,
Show no pity, Cediger.
Pity him and you die,
The true homeland of no return
You'll see it with many of your men,

If this çoro grows hale again,
He turns the black road to dust,
He lays low whomever he meets,
He makes widows of your wealthy,
He makes slaves of your majestic.
He'll give you a full taste of his salt,
He plunders your daughters,
He pours out your blood like water,
He makes spoil of your herds,
He pours out your blood like water,
Truly he pours out your blood,
He who spares his horse is left on the steppe,
Accursed Cediger,

Düşmanı esirgeyen yaralanır,
Güç yetiren bedeninin
Dört bir yanından oyun,
Beden kulu edip koyun.

Horlayıp böyle böyle,
Perişan edip mihnet çektirip,

Boğa gibi yük yükletip,
Kahrolası sakattan
Böyle böyle öcünü al,
Bu kulun sağ ayağına
Kısır tay bağlayıp tepindirip,
Kıvranırsa domuzu
Kabuğuyla kurutun.
Ham deriyi yoğurtup,
Uyku vermeden çoroyu
Eğlenceye oynatıp,
Posteki gibi gerip dövün.
Kocamış yılkı aşığını

Aş yerine yutturup,
Dokuz kâse su verip,
Oduna ölçüsüz koşun,
Böylece hıncınızı alın,
Bedenden kaçıp kan gider,
Kudurmuştan güç gider,
Ecel gelip gün gider,
Açlıkla cehenneme düşer,
Çare nasıl bulunur,
Derman çözülüp güç kaçar,
Ay eksilip gün geçer,
Eceli yetip göçer gider.
Yılkıcı başı Karagul,
Sana ısmarladığım sözüm işte bu
Naranı söyleyip çağırıp,
Aşına içyağı katma,
Yanında gün yüzü gösterme,
Işıldayan gün değdirme,

He who spares his foe is wounded,
His body that still can muster strength —
Gouge it on all four sides,
Make him a slave of the body and leave him so.
Scorning him thus and thus,
Breaking him down, making him drink affliction,
Loading him with burdens like a bull,
On the accursed cripple
Take your vengeance thus and thus,
To this slave's right foot
Tether a barren colt and let it trample,
And if the boar writhes,
Dry him in his own husk.
Set him kneading rawhide,
Giving the çoro no sleep,
Making him dance for sport,
Stretch him like a sheepskin and beat him.
The knucklebone of an aged herd-horse

Make him swallow in place of food,
Give him nine bowls of water,
Yoke him to the firewood beyond measure,
And so take out your spite,
The blood will flee his body,
The strength will go from the mad one,
Death will come, his days will go,
He'll fall through hunger into hell,
How should a remedy be found,
His vigor unstrung, his strength escapes,
The moon will wane, the days will pass,
His hour will come, and he will pass away.
Karagul, chief of the herdsmen,
This is the word I charge you with
Speaking his war-cry, calling out,
Put no suet in his food,
Show him no daylight at your side,
Let no gleaming sun touch down

Bu kudurmuş kulun başına.
Gayreti tam eriniz çıksın,
Bunun soyu Çin dilindendir,
Şu Almambet oğlu çoroya
Bize aslında düşmandır,
Söyleyenden aktarsak,
Tilki hâlini çoronun,
Bilenlerden sorsak,
Almambet Çin oğluymuş,
Semetey toy bir kulmuş,
Bu âleme çıkan belası
Yanıp ölesi buymuş.
Çoroyu ilden sayma,
Bu kerata çoronun
Pehlivanlığı bir başka,
Bahadırlığı bir hayli.
Bu dediği akıl sözü,
Kökü güçlüdür, bulaşma,
Bu tükenesinin hâlini sorma,
Bunun büyük atası Solobo,
Bunu dinlendiren onar mı?
Gücüne gelse o kudurmuş,
Güreşi yapmadan durur mu?
Bunun büyük atası adamakıllı,
Karnı doysa o kudurmuş,

Mızraklaşmaya hazırlanır,
Bunun büyük atası büyük uluğ,
Semirirse o kudurmuş,
Dolanıp çarpışmaya çıkar.
Buyruk verip Kançoro,
Külçoro ele düştüğünde,
Pehlivanları çağırıp,
Bahadırlara bağırıp,
Kalabalık kara Cediger,
Erenler koruyan şiriniz çıksın,

Söz yolunu bileniniz çıksın,

Upon this mad slave's head.
Let your man of full mettle come forth,
His lineage is of the tongue of Çin,
That çoro, son of Almambet —
In truth he is our enemy,
If we pass on what the tellers say,
The fox-nature of the çoro,
If we ask of those who know,
Almambet was a son of Çin,
Semetey was a feast-day slave,
The calamity loosed upon this world —
He was the one to burn and die for it.
Count not the çoro of the people,
This scoundrel of a çoro —
His pehlivan might is a thing apart,
His bahadır prowess is no small thing.
These words he speaks are words of sense,
His root is strong — do not entangle,
Ask not the state of that doomed wretch,
His great forefather was Solobo,
Can any who lets him rest prevail?
If his strength returns, that mad one,
Will he stand idle without wrestling?
His great forefather was a thorough one,
If his belly fills, that mad one

Makes ready for the lance-duel,
His great forefather was a great lord,
If he fattens, that mad one
Circles out and comes to battle.
Giving his order, Kançoro,
When Külçoro fell into their hands,
Calling up the pehlivans,
Shouting to the bahadırs:
Teeming black Cediger,
Let your lion whom the saints protect come forth,
Let him among you who knows the way of words come forth,

Söz yordamınca yürüyeniniz çıksın,
Mızrak alıp haykırıp,
Üstün düşmana dalanınız çıksın,
Korkağınız kalsın, şiriniz çıksın,
Kara niyetli kan içici,
Gözüme çok göstermeden,
Kendime yaklaştırmadan,
Elini ayağını gerin,
Cezasını iyice verin,
Hep birden sarıp durun,
Senin canın var mı Cediger,
Demin deneni yapın,
Bulup verdiğim yolu yordamı,

Dinle, Cediger, sözümü».
Söylense söylenmese yalan mı?
Bu Kançoro bahadırın
Bu dediği makul söz,
Bunu dinlemeyen Cediger'in
Yedi atası kâfir deyip,
Kökü Çinli çoroya
Cehennemi tam salalım,
Toltoy'un öcünü alalım».
Deyip, böylece, Cediger,
Söz bilmeze düpedüz

Çığrışan söz olup,
Çok bilen bozkurda
Kançoro'nun sözü uygun gelip,
Cediger'in er Kıyaz'ı:
«Ey Kançoro, can dostum,
Kula acıyan kişiyi
Doğrusu Tanrı hakkıyla çarpsın,
Ak buğdayın tanesi çarpsın,
Ak boz kısrağın kanı çarpsın,

Let him who walks by the manner of words come forth,
Taking up the lance and shrieking,
Let him among you who dives at the stronger foe come forth,
Let your coward stay behind, your lion come forth,
The black-hearted blood-drinker —
Without showing him much to my eyes,
Without letting him near my person,
Stretch out his hands and feet,
Give him his punishment well,
Stand wrapped about him all together,
Have you a soul in you, Cediger?
Do what was said just now,
The way and manner I found and gave you —
Hear, Cediger, my word».
Said or unsaid, is it a lie?
Of this Kançoro bahadır
These words he spoke were fitting words,
Whichever Cediger heeds them not,
His seven forefathers be called infidel —
On the çoro of Çin root
Let us loose hell entire,
Let us take vengeance for Toltoy».
Saying this, so the Cediger,
To him who knows no word, outright

It became a word shrieked out,
And to the grey wolf who knows much
Kançoro's word seemed fitting,
The Cediger's man Kıyaz spoke:
«O Kançoro, friend of my soul,
Whoever pities this slave —
Truly may God strike him with His right,
May the grain of white wheat strike him,
May the blood of the white-grey mare strike him,

Gök fitilin koru çarpsın,
Şu gök tüfeğin oku çarpsın, Devleti sağ esen çağında,
Bu çoroya «il» diyen kişiyi
Aç çeliğin sırtı çarpsın,
Şu Arkesken'in ağzı çarpsın!

Bağlanan pazar yolum, ey!
Dostum, denen söze uyunuz,
Namlı bozkurt zorlum, ey!
Bu Çin'den gelme aksiyi
Kulluğa bize veriniz!»
Cediger ili içinde –
Altı bin kasap, bin pehlivan.

Hemen bastırıvermişti,
Çaresi var mı çoronun,
Kökten salınmış büyük kavga.
O zavallı Külçoro'nun
Üstüne çullanan çok pehlivan.
Yüzükoyun devirmişti,
Görsek, bela dediğin bu iş,
Ele geçen bahadıra
Cediger cefa salmıştı,
Çıkık yerlerini kamçılayıp,
Döve döve bitirdi şimdi,
Sağ kürek kemiğini oydu şimdi,
Sağ kolunun kirişini
Büsbütün kesivermişti,
Demirden ağa saldı şimdi,
Katıra bağlayıp bindirip,
Kalabalık kara Cediger,
Ganimet edip aldı şimdi,
Elini ayağını berkitip,
Katıra bağlayıp sarmıştı.

Çırpınsa çıkamaz şir çoro,

May the ember of the grey fuse strike him,
May the ball of that grey musket strike him, While his fortune lived and thrived,
Whoever calls this çoro «kin» —
May the spine of hungry steel strike him,
May the mouth of that Arkesken strike him!
O my bazaar-road now tied shut!
My friend, heed the word that was spoken,
O my famed grey wolf, my mighty one!
This contrary one come out of Çin —
Give him to us for bondage!»
Within the Cediger land –
Six thousand butchers, a thousand pehlivans.
They bore him down at once,
What remedy has the çoro,
A great battle loosed from the root.
Upon that poor Külçoro
Piled many a pehlivan.
They flung him face-down to the ground,
See it — this is what they call calamity,
On the bahadır fallen into their hands
The Cediger loosed their torment,
Whipping the jutting places of his frame,
They finished him with blow on blow now,
They gouged his right shoulder-blade now,
The sinew of his right arm
They severed through entire,
They cast the net of iron now,
Binding him, mounting him on a mule,
The teeming black Cediger
Took him now for spoil,
Making fast his hands and feet,
They had bound and lashed him to the mule.

Flounder as he may, the lion çoro cannot get out,

Ağa düşüp gitmişti.
Debelense sıçrayıp çıkamaz,
Çukura düştü Külçoro,
Kaynatıp yıkasan çıkmayan
Kara bahta düştü Külçoro,
Eyere binmez şir çoro,
Katıra eyersiz bindi kaldı,
Çevresini kuşatıp Cediger,
Eski günleri andı.
Hunhârım ağam sağken,
O gün ölmeyip ne oldum,
Dün Koñurbay'ın başı kesilirken,

Uluñtuñ'u, Dıñşa'yı
Bölüp almayıp ne oldum!
Sağ kalmayıp oka uçup,
Ah, ölemeyip ne oldum!
Dün, devletli ağam sağken,
Gök vaşak börkü giyip,
Gökala kalkanı ele alıp,
İl yönetip, halk güdüp,
Coşup başıboş yatarken,
O gün ölmeyip ne oldum!
Dün kara çelik Zülfikar'ı
Kuşanıp durduğum çağda,
Küheylanın ağzını çevirdiğimde,
Kulağın duyup gözün görmediği

İlleri vurup durduğum çağda,
O gün ölmeyip ne oldum!
Dün Cılgındı ovasında,
Geniş Talas boyunda,
Kara-Buura'da, Batkal'da,
Dün Kırgız yarlar boyunca konarken,
Argın, Kırgız ovaya inip,

Konup oturduğu çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız

He had fallen into the net and gone.
Thrash as he may, he cannot leap free,
Külçoro fell into the pit,
Into black fate that will not wash out
Though you boil it — so fell Külçoro,
The lion çoro who mounts no saddle
Sat saddleless upon the mule,
The Cediger hemmed him round about,
And he recalled the days of old.
While my dread lord my ağa lived,
Why did I not die that day,
Yesterday, when Koñurbay's head was severed,
Uluñtuñ and Dıñşa —
Why did I not carve off my share!
Not staying alive, flying to the arrow,
Ah, why could I not die!
Yesterday, while my fortunate ağa lived,
Wearing the grey lynx-fur börk,
Taking the grey-pied shield in hand,
Ruling the land, herding the people,
While I lay exulting, free of care,
Why did I not die that day!
Yesterday, when the black steel Zülfikar
Was girded at my side,
When I turned the blooded steed's mouth,
When I struck at lands the ear had heard of
But the eye had never seen,
Why did I not die that day!
Yesterday, on the Cılgındı plain,
Along the broad Talas,
At Kara-Buura, at Batkal,
Yesterday, camped along the Kırgız bluffs,
When Argın and Kırgız came down to the plain,
In the days they camped and settled,
Kumis by day and girls by night —

Olup yattığı çağda,
Bozkurdum ağam sağken,
Bunca devlet esen çağında,
O gün ölmeyip ne oldum,
Dün canım ağam sağken,
Sıkılırsak karaca vururken,
Sıkılmazsak gerinip,
Dün geniş Talas'ta yatarken,
Ben zorbalığa gidiyorum.
O gün ölmeyip ne oldum!
Vay gün, ağam, ölmez ol,
Görmeye gidiyorum,
Horluğu, kuru can, görmez ol, Ufalanıp kul olup,
Üstünüm bozkurt, ölmez ol,
Ölmeye gidiyorum.
Azabı, çoro, görmez ol!
Karnım acıkıp geldiğinde
Caya kesip yerdim,
Ağacığım sağ esen olsa,
Âleme yeter derdim,
Karnım acıkıp geldiğinde
Kazı kesip yerdim,
Bahadırım ağam sağken,
Bela nerede derdim!
Çarpışa çarpışa kederlendim,
Göz bebeğim edip oturduğum
Han ağam, senden ayrıldım.
Yaman pehlivan Karagul –
Karargâh bozan zavallı baş,
Ganimet olup gidiyorum,
Yurt tuttuğum Keñ-Kol'un, Talas'ın

Cezalı derdini vermişti,
Yolunda gidiyorum.
Cediger gibisinin, Kırgız'ın
Ben elinde gidiyorum,
Ganimet edip, kul edip,
Yetkin başım hor olup,

In the days they lay at ease,
While my grey wolf my ağa lived,
While all this fortune stood unharmed,
Why did I not die that day,
Yesterday, while my dear ağa lived,
When, restless, we shot the roe deer,
And, easy, stretched ourselves at rest,
Yesterday, while we lay in broad Talas —
Now I go to brute oppression.
Why did I not die that day!
Alas the day! My ağa, never die —
I go now to behold it,
Never see this scorn, dry soul of mine,
Crumbled away, become a slave,
My best one, grey wolf, never die —
I go now to my death.
Never see this torment, çoro!
When I came in with belly hungry,
I cut and ate the caya-fat,
Were my dear ağa alive and well,
I'd say: he is enough against the world,
When I came in with belly hungry,
I cut and ate the kazı,
While my bahadır my ağa lived,
I'd say: where is calamity!
Fighting on and on, I filled with grief,
You whom I kept as the apple of my eye —
My khan-ağa, I am parted from you.
The fierce pehlivan Karagul –
A wretched head that wrecks the camp,
I go away as spoil,
Of Keñ-Kol and Talas where I made my home
He dealt the sentenced sorrow,
I go along their road.
Of the likes of the Cediger, of the Kırgız,
I go away in their hands,
Made spoil of, made a slave,
My accomplished head brought low,

Debelensem çıkılmaz bu ilin,

Kıçını yere değdirme,
Elinde gidiyorum,
On iki kuyruk, kırk kanat
Omzumdan ayrılıp,
On Ala-Too, büyük doruk,
Konağımdan ayrılıp,
Ay-âlemin tutamağı
Korunağımdan ayrılıp,

Dünyaya bir bozkurt
Olduğumdan ayrılıp,
Sağ kolum kesik, derman yok,
Kulluğa gidiyorum.
Diri insanın bakıp göremeyeceği
Horluğa gidiyorum.
Elden ayaktan ayrılıp,
Bu dünya horluğunu,
Geri dönülmez gerçek yurdu,
Ufalanıp kor olup,
Görmeye gidiyorum,
Tutuşup yanıp kor olup,
Ben ölmeye gidiyorum,
Cezalı mihnet, karanlık iş
Görmeye gidiyorum,
İşte o zaman çoroyu
Diri komayıp tutsak edip,

Yılkıcıya kul edip,
Kırk yılkıcının yamanı,
Düpedüz kâfir işte bu.
Kavruk yüzlü kâfire
Ganimet edip er Kıyaz,
Kırk yılkıcı bahadıra
Külçoro'yu vermişti.
Yılkıcı başı Karagul,
Kıyaz'ın sözünü dinleyiver!
Önünde kulun işte bu,

Thrash as I may, there's no way out of this land,
Let not your rump touch the ground —
I go away in their hands,
The twelve tails and the forty wings
Parted from my shoulder,
The ten Ala-Too, the great summit,
Parted from my lodging,
The handhold of the moonlit world
Parted from my refuge,

Parted from my being
A grey wolf unto the world,
My right arm severed, no vigor left,
I go away to bondage.
To scorn that no living man
Could look upon and bear to see, I go.
Parted from hand and foot,
The scorn of this world,
The true homeland of no return,
Crumbled away, become an ember,
I go now to behold them,
Kindled, burnt, become an ember,
I go now to my death,
Sentenced affliction, darkest toil,
I go now to behold them.
And it was then they took the çoro,
Leaving him no life of his own, made captive,
Made him slave to the herdsmen,
The fiercest of the forty herdsmen,
An outright infidel is this one.
To the scorch-faced infidel,
Making spoil of him, the man Kıyaz,
To the forty herdsmen bahadırs
Had given Külçoro.
Karagul, chief of the herdsmen,
Listen well to Kıyaz's word!
Here before you is your slave,

Namlıların beli odur.	*He is the backbone of the famed.*
Haberin var mıdır,	*Have you had word of it?*
Han ağan Toltoy'u boğazlayan er budur.	*This is the man who cut the throat of your khan-ağa Toltoy.*
Danışığı geniş kurun.	*Hold your counsel broad and long.*
Öcünü sağlamca alırsın,	*You will take your vengeance soundly,*
Oduncu sucu edin,	*Make him hauler of wood and water,*
Parçalayıp canını kıyın,	*Tear him apart, torment his soul,*
Mihneti sıkıca salın,	*Loose affliction on him tightly,*
205800 Odun alıp, ateş yakıp,	*Fetching wood, kindling fire,*
Hizmetçi kul edin,	*Make him a serving slave,*
Kıçını yere değdirme,	*Let not his rump touch the ground,*
Yanına sık sık sokma,	*Let him not come near you often,*
Kazara kavga çıkarırsa,	*If by chance he stirs up a fight,*
Ansızın vuruşmaya kalkarsa,	*If of a sudden he rises to strike,*
Ensesini iyice oyun,	*Gouge his nape and gouge it well,*
Posteki gibi vurup parçalayıp,	*Beat him and tear him like a sheepskin,*
Bu çoroyu boğazlayın,	*Cut this çoro's throat,*
Ne ölü ne diri,	*Neither dead nor living,*
205810 Tek soluğu kalan canını koyun,	*Leave him a soul of one last breath,*
Cezasını dosdoğru verin,	*Give him his punishment straight and true,*
Kırk yılkıcının değerlisi,	*Prized men of the forty herdsmen,*
Rast geleniniz gerin,	*Whoever of you meets him, stretch him out,*
Karnını bolca doyurma,	*Do not fill his belly full,*
Ölçüsüz odun toplamıyor diye,	*Saying he gathers not wood beyond measure,*
Canı sıkılan yılkıcı,	*Any herdsman bored at heart —*
Eğlencesine yağmala dur,	*Keep plundering him for sport,*
Haftada üç kez döv dur.	*Keep beating him three times a week.*
Giysisini yırtıp vurun,	*Tear his clothing, strike him,*
205820 İnsan şöyle dursun, hayvandan	*Let alone a man — treat him worse*
Beter edin.	*Than a beast.*
Bu Külçoro ahmağın	*Of this fool Külçoro*
Kanı kalsın bir kaşık,	*Let his blood remain one spoonful,*
Eti kalsın bir tutam cılk,	*Let his flesh remain one raw pinch,*
Ayağı gitsin sallanıp,	*Let his legs go tottering,*
Gözü gitsin fıldır fıldır.	*Let his eyes go spinning round.*
Sonunda canını rahat komayıp,	*In the end give his soul no ease,*

Ham deriyi yoğurttur,
Görsen, mihnet işte böyle,
Bunak ihtiyarca oynattır.
Yüzükoyun vurup gerin,
Kırk kulaç ala urganı
Özellikle bulup verin.
Denene hemen boyun eğ diye,

Set him kneading the rawhide,
See it — such indeed is affliction,
Make him caper like a dotard.
Strike him face-down and stretch him,
The forty-fathom pied lasso —
Find it specially and give it him.
That he bow at once to what is said,

O urganla bir yük odunu
Ha bire alıp gel de,
Ha bire alıp gelmezsen,
O zaman, çorom, öldün bil.
Ecel yetip ölene dek,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Ölüp başı görene dek,
Kahrı sert salın,
Kamçı altına alın.
Ansızın gelirse öfkeniz,
Yol üstünde sürükletip,
Azgın itlere parçalatın,
Huyu haşarı olursa,
Ters olursa kılığı,
Sesini kesip yok edin,
Eğri yerini düzelt,
Her gün bir vakit,
Çoronun eline ayağına
Kıl yular takıp bur,
Boş bulunup gafil olma!»
Deyip, böylece, er Kıyaz,
Yılkıcıya bunu söyleyip,
Görsen, mihnetli şomu söyleyip,
Çok ısmarlayıp bunu söyleyip,
Etmiş meğer horluğu,
Saldı çoronun başına
İnsanın etmeyeceği zorbalığı.
Hanından buyruk geldikten sonra,
Yılkıcı acıyıp durur mu,
Ele geçen zavallıya
Horluk etmeden durur mu,

With that rope a full load of wood
Keep on fetching, come again and again,
And if you fail to keep on fetching,
Then know, my çoro, you are dead.
Until his hour comes and he dies,
Until the true homeland of no return
His dead head beholds,
Loose bitter wrath upon him,
Keep him beneath the whip.
If your anger comes upon you of a sudden,
Have him dragged along the road,
Have savage dogs tear at him,
If his temper grows unruly,
If his bearing turns contrary,
Cut off his voice and end him,
Straighten out his crooked place,
Each day at one set hour,
On the çoro's hands and feet
Fix a horsehair halter and twist,
Be not caught idle, be not heedless!»
Saying this, so the man Kıyaz,
Telling this to the herdsman,
See it — telling this afflicted evil,
Charging much, telling him this,
He wrought, it seems, the scorning,
Loosed upon the çoro's head
Oppression no human being would work.
Once the order came down from his khan,
Will a herdsman stop for pity,
On the wretch fallen into his hands
Will he refrain from heaping scorn,

Bu kez horlamadan bıraksa,
Yılkıcı başı Karagul'u
Tanrı boş koyup çarpmaz mı,

Ertesi sabah erken çoroyu
Karanlık yere kapattırıp,
Kamçıyla dövdürüp,
Yılkıcıların hepsine
Gökbörü gibi kapıştırıp,

Çok cezasını verdi şimdi,
Sağ kolu yok, sol kolu var,
Külçoro oldu büsbütün hor.
Başındaki kara börkü
Kimler sallayıp giymedi ki,
Devleti başındayken
Kim kükreyip yürümedi ki.
Külçoro'yu görünce
Yılkıcı şöyle dursun, düpedüz
Çin'in hanı bile ürkmüştü.
Baht baştan kaçtıktan sonra,
Kahır başa saçıldıktan sonra,
Mihnetin sayısı sarınca,

Kul dediğin nasıl dayansın.
Erenler koruyan şir çoron,
Her yanı denk çoron,
Sendeleyen kara kul olup,
İşte tezek topladı Külçoro.
Erenler koruyan yiğidin,
Kolu kesilip böyle olup,
Yılkıcıya kul olup,
O kırk kulaç urganla
Odun bağlayıp sırtlayıp,
Yılkıcılar, kâfirler,
Beter döver parçalayıp,
Horluğu koyun gibi salmış.
Toltoy değil, çorodan

Should he leave off scorning this once,
Would God not leave Karagul,
Chief herdsman, empty and strike him down?
Early the next morning the çoro
He had shut in a lightless place,
Had him beaten with the whip,
To all the herdsmen together
He had him fought over like the gökbörü goat,

He gave him much punishment now,
His right arm gone, his left arm left,
Külçoro was brought utterly low.
The black börk upon his head —
Who has not shaken and worn it,
While fortune sat upon his head,
Who did not stride out roaring.
At the sight of Külçoro
Let alone the herdsmen — outright
Even the khan of Çin had quailed.
Once fortune has fled from the head,
Once anguish is strewn upon the head,
When afflictions past all counting wrap him round,
How shall the one called slave endure?
Your lion çoro whom the saints protect,
Your çoro matched in every part,
Became a stumbling black slave —
Behold, Külçoro gathered dung for fuel.
Your brave whom the saints protect,
His arm cut off, brought to this,
Become a slave to the herdsmen,
With that forty-fathom rope
Binding wood and shouldering it,
The herdsmen, the infidels,
Beat him worse, tearing at him,
Loosed scorn on him like sheep in a flock.
Not for Toltoy alone — from the çoro

Yedi atanın öcünü almış.
Kara yağız kementay,
Yanları dilim dilim bölünüp,
Kürekten kara kan akıp dökülüp,
Sayıyla seçme kısrak kesip,

Param parça olup kementay,
Dört bir yanından bölünüp,
Eğildiğinde çoronun
Ayıp yeri görünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp Külçoro,
Gözünden yaşı dökülüp,
Darlık düşüp başına,

Gönlü gidip bölünüp,
Arından öleyim der,
Ölmeyip gezer zavallın,
Bir şey daha var çünkü aklında.
Kıra düşüp kul olan,
Kara bahtlı çoronun konukluğu,
Mihnet bu kadar olur mu?
Şimdi dönüp söyleyelim
Kalanların destanını.
Ayrılan yamaç yoluyla,
Cediger'in er Kıyaz'ı,
Başkaca düşman orduyla,
Ak sakallı ihtiyara,
Kançoro hana varmaya,
Varıp danışık kurmaya,
Ak alem tuğ olup,
Göğü yaran çığlık olup,
Davul sıkıca dövülüp,
Kançoro hanın önüne
Varmışlar hep birden.
Tuğ dibinde Kançoro,
O Kançoro bahadırı
Toy etmeye kısrak kesip,
Dünya malını denk koyup,

They took the vengeance of seven forefathers.
The black-swarthy kementay,
Its sides split into strips,
Black blood streaming, spilling from his shoulder, Slaughtering choice mares by count,
The kementay fallen all to pieces,
Split on all four sides,
When the çoro bent low
His shameful places showing,
The tears spilling from his eyes,
Sobbing and sobbing, Külçoro wept,
The tears spilling from his eyes,
Hardship fallen upon his head,

His heart failing, breaking,
For shame he says: let me die,
Yet your poor one does not die, but wanders,
For one thing more is in his mind.
Fallen to the steppe, become a slave —
The sojourn of the black-fated çoro:
Can affliction go further than this?
Now let us turn and tell
The tale of those who remained.
By the parting hillside road,
The Cediger's man Kıyaz,
With yet another hostile host,
To the white-bearded elder,
To go to Kançoro khan,
To go and hold his counsel,
The white standard become a tuğ,
A cry become a rending of the sky,
The drum beaten hard and fast,
Before Kançoro khan
They came all together.
At the foot of the tuğ, Kançoro —
That Kançoro bahadır
Slaughtering mares to make his feast,
Staking the wealth of the world,

Göğü yaran uğultu koparıp,
Yeryüzüne velvele salıp,
Yiğitlerin hepsini toplayıp,
Ala-Too gibi et yığıp,
Ala-Köl gibi çorba edip,
Sarı kaymal* deve kesip,
Dikili bahçenin hepsine
Kançoro hanın bahçesi deyip,
Kurulu duran altın taht,
Kançoro hanın tahtı deyip,
Namlı bozkurtların adını
Söyletmeden kaldırtıp,
Kançoro adını koydurup.
Kimse bulamaz düşünce edip,

Raising a roar that rent the sky,
Loosing tumult over the earth,
Gathering all the braves,
Heaping meat like Ala-Too,
Making soup like Ala-Köl,
Slaughtering the yellow kaymal camel,*
All the planted gardens
Naming: Kançoro khan's garden,
The golden throne that stood in place
Naming: Kançoro khan's throne,
The names of the famed grey wolves
He had suppressed, unspoken,
And had them set the name Kançoro.
None can find it out, he schemed,

İKİNCİ BÖLÜM

Gaspçının Tahtı: Talas'ta Kara Günler

Gaspçı tahtına oturur: Cediger, Kançoro'yu ak keçeye koyup altın taç giydirir; hoca-molla toplanıp Semetey'in kuması Çaçıkey ile nikâhı kıyılır ve Talas'a "Kançoro Han'ın halkı" adı konur. Yeni hanın ilk işi zulümdür — binlerce deve, kısrak ve altın haracıyla ezilen Kırgız, dağ geçitlerine kaçıp Semetey'i anarak ağlaşır. Evliya ihtiyar Bakay seksen pehlivana gökbörü gibi çektirilip sakalı yolunur; devri geçmiş arslan, "kocayınca bu horluğu göreceğime toprağa gömülseydim" diye yanar, Kanıkey'in vaktiyle "memesini emince kan çıktı, bu soy kurutan düşman olur" dediği kehanetin doğruluğuna dövünür.

Acı üstüne acı gelir: Bölökbay'ın oğlu Akcoltoy, kaybolan Semetey'in vasiyetini ulaştırır — Ayçürök'ün karnındaki çocuk doğarsa adı Seytek konacak, Külçoro'ya yoldaş olup öcü o alacaktır. Haberi alan yaşlı Çıyırdı ak hançeri böğrüne saplayıp canına kıyar; Kanıkey kanlı yaşlar içinde evladına ağıt yakar. Kançoro ise Kıyaz'ı "Çürök'ü ganimet al, ama doğacak çocuk oğlansa çalıp sesini kes" diye zehirler ve Cediger ordusu Talas ordasına saldırır: kapı bekçileri günlerce direnir, ama sonunda çınarlar kesilir, duvarlar yıkılır, hazinenin ağzı açılıp altın gümüş talan edilir, gelinler cariye edilir; yalnız Akcoltoy yadaçılık hüneriyle sisi indirip Kayıpçı dağına kaçabilir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Cediger, Kançoro'yu ak keçe üzerinde han kaldırıp altın taç ve altın taht verir; Semetey'in kuması Çaçıkey, kocasının ölüm haberine sevinerek Kançoro ile nikâhlanır (seg197).
- Kançoro Kırgız'a bin karaca deve, bin kara sakar kısrak, bin deve yükü çay ve kızıl altın haracı salar; halk dayanamayıp Kapçal dağına kaçar ve Semetey'i anarak ağlaşır (seg197).
- İhtiyar Bakay seksen pehlivana gökbörü edilip sürüklenir; sakalı bıyığı yolunur, zırhı parçalanır ve kaburgaları kırılarak süründürülür (seg197–198).
- Semetey'in vasiyeti Akcoltoy aracılığıyla bildirilir: Ayçürök'ün doğuracağı oğula Seytek adı konacak, sağ kalırsa Külçoro'ya kanat olup Talas'ı geri alacaktır (seg198).
- Torununun ölüm haberi üzerine büyük ana Çıyırdı, altı bin deve ile bin taya alınmış ak hançeri böğrüne saplayarak canına kıyar; Kanıkey kanlı gözyaşıyla ağıt yakar (seg198, seg200).
- Kançoro'nun kışkırttığı Cediger ordusu Talas ordasını basar: altı tümen ve doksan tümen yılkı sürülür, hazine açılıp yağmalanır, kadınlar cariye edilir; yalnız Akcoltoy hava bozup sis indirerek Kayıpçı dağına kaçar (seg199–200).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Adamdan sayıp altı yüz,	*Counting six hundred men,*
At koşturup toy edip,	*Racing horses, holding a feast,*
Âlemin halkını toplayıp,	*Gathering the people of the world,*
Geniş Talas'ın boyunda,	*Along the broad Talas,*
Kançoro han oldu diye,	*Saying Kançoro has become khan,*
Bilene bunca düşünce kurup,	*Laying such schemes for the knowing,*
Hoca, molla toplatıp,	*Gathering khojas and mullahs,*
Nazlı kadın Çaçıkey	*The coy woman Çaçıkey*
Kançoro'ya nikâh kıydırıp,	*Wedding her to Kançoro,*
205960 O Kançoro bahadıra	*Upon that batyr Kançoro*
Altın tacı giydirip,	*Placing the golden crown,*
Altın tahta oturtup,	*Seating him on the golden throne,*
Argın ile Kırgız'ı	*The Argın and the Kırgız*
Birbirine karıştırıp,	*Mixing one with the other,*
Külçoro'yu hor kılıp,	*Making Külçoro despised,*
Kançoro'yu Talas'a	*Making Kançoro over Talas*
Hâkim-sultan han kılıp,	*Ruler-sultan and khan,*
Kançoro han oldu diye,	*Saying Kançoro has become khan,*
Halk çığrışıp, feryat edip,	*The people crying out, wailing,*
205970 Han imiş demeden hunhara	*Never calling the tyrant khan,*
Ruhu üstün can olup,	*His spirit a soul supreme,*
Arslanların hepsi sinip, Yatar mıydık kurularak,	*All the lions cowering, Would we have lain there proudly,*
Talas'a çora han olup,	*A çora become khan over Talas,*
Han olunca Kançoro	*When Kançoro became khan*
Ele hüküm saçmıştı,	*He scattered decrees upon the land,*
Hükmüne dayanamayıp	*Unable to bear his rule*
Zavallı Kırgız kaçmıştı.	*The wretched Kırgız fled.*
Bin karaca deve ver diye,	*Saying, give a thousand dark camels,*
Bin kara sakar kısrak ver diye, Hor olduk, Kırgız'ın çilesi kaynayıp,	*Saying, give a thousand black blaze-marked mares, We were scorned, the Kırgız's torment seething,*
205980 Bin deve yükü çay ver diye,	*Saying, give a thousand camel-loads of tea,*
Kırk taban genişlikte ordayı	*For the orda forty spans wide*
Bin iğdiş deveye yük çıkacak	*A load for a thousand gelded camels —*
Kızıl altın zer ver diye,	*Saying, give red gold and treasure,*

Kırgız'a haraç salmıştı.
Haracına dayanamayıp,
Gönle sığmaz nice kaygı,
Canımız çekse geyik vururduk,
Gözünün yaşı bin dere,
Dar geçide kaçıp duraklaşıp,
Semetey'i anıp ağlaşıp,
Kırgız göçtü bir yere
Kapçal dağına duraklaşıp,
Hıçkırıp ağladı zavallı yurt

He laid tribute on the Kırgız.
Unable to bear his tribute,
Griefs too many for the heart,
When we craved it, we would shoot deer,
Their tears a thousand streams,
Fleeing, halting in the narrow pass,
Weeping together, recalling Semetey,
The Kırgız migrated to one place,
Halting at Kapçal mountain,
The wretched folk sobbed and wept

Semetey'i anıp ağlaşıp,
Dün Cılgındı, Ken-Kol ovasında,

Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Kurulup Kırgız yatarken,
Geniş dünya enginken,
Kaplan, gök yeleli hunhar aslan
Semetey sağ iken,
Yeşil düzlük boyunca konardık,
Er Semetey var iken
Nice Kırgız sultan olurduk.
Kan-Caylak ile Suusamır
Yerini yaylayıp dururduk,
Devletli gök yeleli, ölmez ol,

Kançoro'nun zulmünü
Kullarına reva görmez ol,
Doru ala yorga tay vermeden,
Aşıklı ilikli et vermeden,

Koşup yelip yel değmeden,

Azgın düşman girmeden,
Çizmeyi çıkarıp, ayağı uzatıp,
Davulu güm güm vurup,
Yetimler binlerce yılkı sürüp,
Yetkin aslandan ayrılıp,
Düzlüğe salıverirdik,

Weeping together, recalling Semetey,
Yesterday on the plain of Cılgındı and Ken-Kol,
In Kara-Buura, in Çatkal,
While the Kırgız lay encamped in ease,
While the wide world was boundless,
The tiger, the grey-maned fierce lion,
While Semetey was alive,
We camped along the green plain,
While Er Semetey lived
Many a Kırgız would be sultan.
Kan-Caylak and Suusamır
We would summer in those lands,
Fortunate grey-maned one, may you never die,

Kançoro's oppression
May you not deem fit for your servants,
Before giving the bay-piebald ambling colt,
Before giving meat with knuckle and marrow,

Before galloping, racing, untouched by wind,

Before the savage foe broke in,
Pulling off our boots, stretching our legs,
Beating the drum boom-boom,
Orphans driving herds by thousands,
Parted from the peerless lion,
We turned them loose upon the plain,

	Altmış kısır, yüz tay kısrağı	*Sixty barren mares, a hundred mares with foals*
	Ödül koyup yarışırdık,	*We raced, setting them as prizes,*
206020	Kazanan taraf kesip alırdı,	*The winning side would take its cut,*
	Tayına binip, kuş salıp,	*Riding colts, loosing hawks,*
	Coşup oynayıp yatardık.	*We lived in revel and in play.*
	Kıymetli gök yeleli var iken	*While the precious grey-maned one lived,*
	Kımız içip kızışıp,	*Drinking kumis, growing heated,*
	Şakaktan teri süzülüp,	*Sweat trickling from our temples,*
	Rakı içip coşarak,	*Drinking rakı, exulting,*
	Ak doğan gibi çırpınıp,	*Fluttering like a white falcon,*
	Cerge-Tal boyunca konardık, Tan	*We camped along Cerge-Tal, Seeing dusky*
	atmaz alaca karanlık gece görüp,	*night where dawn never breaks,*
	Yetkin aslan var iken	*While the peerless lion lived*
206030	Kâmil sultan olurduk,	*We were sultans made perfect,*
	Kaçıp, sürünüp perişan olup,	*Fleeing, crawling, made wretched,*
	Rakı içip kudurup,	*Drinking rakı, running wild,*
	Ava dalar giderdik,	*We would plunge off to the hunt,*
	Dinmez büyük bir	*Into an unending great*
	Şamataya dalardık.	*Din of revelry we plunged.*
	Hüda'ya güvenip Kırgız yurdu	*Trusting in God, the Kırgız land,*
	Aziz gök yeleli var iken	*While the dear grey-maned one lived,*
	Şenliğe dalardık,	*We plunged into festivity,*
	Göğü yeri sarsan	*Shaking heaven and earth,*
206040	Gulguleye dalardık.	*We plunged into clamor.*
	Şamata değil, felaket mi gördük?	*Not revelry — was it ruin we saw?*
	Er gök yeleliden ayrılıp,	*Parted from the grey-maned hero,*
	Horluk görüp öldük mü?	*Did we die in scorn and shame?*
	Devr-i kıyamet cehennemini	*The hell of doomsday's age —*
	Öylece aslandan ayrılıp,	*Thus parted from the lion,*
	Vah, hunhar, ölmez ol!	*Ah, fierce one, may you never die!*
	Baba olup besleyen,	*Who fed us like a father,*
	Ana olup koruyan	*Who guarded us like a mother,*
	Eren sultan, ölmez ol,	*Saintly sultan, may you never die,*
206050	Kırgız bela görmez ol.	*May the Kırgız see no woe.*
	Yurda döktüğü zehrinden,	*From the venom he poured on the land,*
	Sıra kaçıp, dünya geçip,	*Order fled, the world passed by,*
	Zavallı Kırgız el idik,	*We were the wretched Kırgız folk,*

Böyle mi kalacağız!
Kaplan gök yeleli var iken
Buluta binip, buz püskürüp,
Muzmurut'ça mı yürüdük?
Kançoro han olduktan sonra
Kaçıp sığınacak el bulamayıp,
Diri diri girecek mezar bulamayıp,
Kaplan bahadır, hunhar aslan
Tutuşup yanıp mı kavrulduk?
Borana tutulmuş gibi olup,
Nerede kalacağız acaba,
Küheylan aslandan ayrılıp,
Hüngür hüngür ağlayıp kederlenip,
Ayağa çarık geçirip,
Kuru derede kalacağız demek,

Is this how we shall remain!
While the tiger grey-maned one lived,
Riding the clouds, spraying ice,
Did we not stride like Muzmurut?
After Kançoro became khan,
Finding no folk to flee to for shelter,
Finding no grave to enter alive,
Tiger batyr, fierce lion —
Did we catch fire, burn and scorch?
As if caught in a blizzard,
Where, oh where, shall we remain,
Parted from the thoroughbred lion,
Weeping in sobs, grieving,
Pulling rawhide sandals on our feet,
So we shall be left in a dry ravine,

Bozuk müşkül iş görüp,
Hanın zulmü kıyamet –
Boyna heybe asınıp,
Cehennemi bu Kırgız,
Gezip mi gideceğiz acaba?
İnsafsız hana rast geldik,
Yer bulamayıp zavallı yurt
Bezip mi gideceğiz acaba?
Aziz yerden ayrılıp,
Kançoro oldu hanımız,
Kararmış meğer canımız!
Dökülecek meğer kanımız,
Haraca gidip malımız.
Bütün Kırgız sağ kalmadan,
Yol azığını saçarız.
Coşarsa eğer Kançoro
Derdine kim katlansın,
Dört bir yana doğru kaçarız,
Cet-Kayt'a varıp gideriz.
Kançoro'nun kahrından,
Dayanamayıp sürgün gittik diye
Ardımızdakilere söyleyip gideriz,
Ölmeyecekmiş gibi hırslanıp,

Meeting foul and grievous deeds,
The khan's oppression is doomsday –
Hanging saddlebags from our necks,
Shall this Kırgız through hell
Go wandering, we wonder?
We have met a merciless khan,
Finding no place, the wretched folk,
Shall we go off in despair, we wonder?
Parted from the dear land,
Kançoro has become our khan,
Darkened, it seems, our souls!
Our blood, it seems, shall be spilled,
Our wealth going to tribute.
With none of the Kırgız left whole,
We scatter our travel provisions.
If Kançoro should rage,
Who can endure his affliction,
We flee toward all four quarters,
We go all the way to Cet-Kayt.
From Kançoro's cruelty,
Saying, unable to bear it, we went into exile,
We go telling those behind us,
Striving as if we would never die,

Donmayacakmış gibi sarınıp,
İnleye inleye geçeriz,
Çoğumuz kaçıp Alay'a,
Nice zaman perişan oluruz,
Hıçkırdıkça yanarız,
Semetey'e ağıt yakıp yürürüz,
Ey, atanın körü, zavallı yurt,
Çaylak uçar yerine,
Handan horluk görünce
Derme halk gider eline.
Alışkın kuş uçar yerine,
Hanı katı iş kılarsa,

Wrapping up as if we would never freeze,
Groaning, groaning, we pass on,
Most of us fleeing to Alay,
For long ages we are wretched,
We burn with every sob,
We go raising laments for Semetey,
O blind fate of the fathers, wretched folk,
The kite flies to its own place,
When it meets scorn from the khan,
The gathered folk go to their own land.
The accustomed bird flies to its place,
If its khan deals harshly,

Sürgün olan gider eline,
Söyleyip duran bu sözü
Kırk çoranın seçkini,
Kutubiy'in oğludur.
Toyunda doksan kestiren,
Akcoltoy diye ad koyduran,
Akcoltoy söyleyip böyle söz,
Yurt çığrışıp, feryat çekip,
Söyleyip durdu şöyle diye.
Akcoltoy'un sözü şu:
«Bu Semetey er gök yeleli –
Babasının atası gibi
Doğruydu düşüncesi.
Bugünkü günde han olup,
Ejderha gibi zehir saçan,
Zehrine dayanamayıp
Yurt çığrışıp, el kaçtı,
Kançoro hanın belasıdır.
Nasıl bu yurt çekeriz,
Bu belalının azabını,
Han olmuş Kançoro,
Bakıp durup nideriz,
Kahrından can yanar,
Hangi yana girip gideriz?
Bütün malı saçalım,
Gün değen yana kaçalım.

The exiled go to their own land.
The one who keeps speaking these words
Is the choicest of the forty çoras,
He is the son of Kutubiy.
At whose feast ninety were slaughtered,
Who had the name Akcoltoy bestowed,
Akcoltoy, speaking such words,
The folk crying out, wailing,
Kept on speaking, saying thus.
These are Akcoltoy's words:
«This Semetey, the grey-maned hero –
Like his father's father,
His thinking was upright.
Becoming khan this very day,
Scattering venom like a dragon,
Unable to bear his venom,
The folk cried out, the people fled —
It is the scourge of Khan Kançoro.
How shall we, this folk, endure
The torment of this scourge,
Kançoro who has become khan —
What shall we do, just watching,
The soul burns from his cruelty,
Which way shall we turn and go?
Let us scatter all our wealth,
Let us flee where the sun strikes.

Bir bölünüp gidelim,
Adı duyulan İyren'e,
Bir bölünüp gidelim,
Ötedeki Hindistan yönüne, derine.
Beyimizden ayrılıp,
Bir bölünüp gidelim.
Ob ırmağının boyuna,
Giderken yurdum, boş gitmeden,
Ele destek olmaya
Yurt hor olmasın diye düşünüp,
Koçunu bir bir sayıp, sürü kılıp,
Boğayı bir bir sayıp, inek kılıp,
Aygırını bir bir sayıp, at kılıp,
Malının hepsini sürüye katıp,
Erkeğini iğdiş edip sürü kılıp,

Let one part split off and go
To İyren of renowned name,
Let one part split off and go
Toward far Hindistan beyond, into the deep. Parted from our bey,
Let one part split off and go
Along the river Ob,
As you go, my people, go not empty-handed,
To be a stay unto the folk,
Thinking, let the folk not be scorned,
Counting each ram, making flocks,
Counting each bull, making cattle,
Counting each stallion, making horse herds,
Joining all the wealth to the droves,
Gelding the males, making droves,

Dört tür malı saçalım,
Kahrını gördük hanının,
Şimdi dört yıl sonra kaçalım,
Beyimizden ayrılıp,
Kançoro'ya bakıp nidelim,
Kalmadan bütün yurt gidelim!
Yol azığı bölüp saçalım,
Kahrını bekleyip yedi yıl,
Sonra yurt kalmadan kaçalım.
Şimdi işitsen, sözünde
Yarım yamalak eksik var,
Ayçürök hanımın karnında
Ayköl'den kalan yadigâr,
Altı aylık aş erdiren çocuk var.

Gönülde nice nice kaygı var.
Ay gibi kadın Ayçürök,
Ayçürök'ün karnında
Üç aylık aş erdiren çocuk var,

Yedi yılı doluncaya dek
Bu Kançoro hunharın
Dediğine boyun eğelim,

Let us scatter the four kinds of stock,
We have seen the khan's cruelty,
Now let us flee after four years,
Parted from our bey,
What shall we do, watching Kançoro,
Let all the folk go, none remaining!
Let us divide and scatter travel provisions,
Enduring his cruelty seven years,
Then let the folk flee, none remaining.
Now if you listen — in these words
There is something half-done, lacking:
In lady Ayçürök's womb
A keepsake left from Ayköl,
There is a child of six months bringing cravings,
In the heart are cares upon cares.
Ayçürök, woman like the moon,
In Ayçürök's womb
There is a three-month child bringing cravings,
Until seven years are full,
To this fierce Kançoro's
Word let us bow our necks,

Haracını sabredip verelim.
Dediği işi yapalım,
Yiğitten yadigâr kalır ya,
Ay eksilip, gün geçse,
Aradan yedi yıl geçse,
Ayçürök doğurur ya.
Erkek olmayıp kız olursa,
Dört tür malı saçalım,
Kaçalım sonra başıboş.
Eğer erkek oğul olursa,
Topuz edip alalım,
Azizden kalan yadigâr diye,
Ondan sonra çocuğu
Dayanak edip kalalım,
Yurt yıkan Kançoro,
Beyi boğazlayan bu çora,

Let us pay his tribute with patience.
Let us do the work he commands,
From a hero a keepsake remains,
When the moon wanes and days pass,
When seven years have gone between,
Ayçürök will give birth.
If it be not a boy but a girl,
Let us scatter the four kinds of stock,
Then let us flee, unbound.
But if it be a male son,
Let us take him as our mace,
Saying, a keepsake left from the dear one,
And thereafter the child
Let us make our mainstay and remain.
Kançoro, wrecker of the folk,
This çora who slaughtered his bey,

Yurt yıkan kurnaz çora,
Kavgayı enine boyuna salarız,
Yetim yürüyüp yetişirse,
O zaman yere girsin Kançoro,
Tam bir öç alırız!
Eceli gelenimiz ölürüz,
Kadir Allah'ın yazdığını,
Dilediğini görürüz,
Bu han olmuş ya Kançoro,
Yedi yıl kahrını görürüz,
Beyli Kırgız, zavallı yurt,
Beyimizden ayrılıp,
Nereye sürünürüz kederlenip?
Adı anılan Kırgız elinin
Kançoro'su kahırlı oldu diye
Ayrılırız Ala-Too'dan,
Sıradağlı aziz yerimden,
Kavga etmeden, çıngar çıkarmadan
Yedi yıl sabredip duralım,
Yedi yılda gelmezse,
Argın, Kırgız, zavallı yurt,
Sonra Tanrı vermezse,

The cunning çora, wrecker of the folk —
We will wage war far and wide,
If the orphan walks and comes of age,
Then let Kançoro sink into the earth,
We will take full vengeance!
Those of us whose hour has come will die,
What Almighty Allah has written,
What He wills, we shall see.
This Kançoro who is made khan —
Seven years we bear his cruelty,
The Kırgız with their bey, wretched folk,
Parted from our bey,
Whither shall we crawl in grief?
Of the renowned Kırgız people
Because its Kançoro turned cruel,
We part from the Ala-Too,
From my dear land of ranged mountains,
Without fighting, without raising strife,
Let us stand patient seven years,
If in seven years he comes not,
Argın, Kırgız, wretched folk,
If then God does not grant,

Cılgındı, Ken-Kol, geniş Talas Bacak
kadar yavrunu ezse de
Mesken edip nidelim,
Ondan sonra gidelim».
Akcoltoy ağa bunu söyleyip,
Kançoro han olduktan sonra,
Dediğine boyun eğelim,
Buyurduğu haraç fermanını
Hiç eksiksiz verelim».
El çığrışıp, akıl diye,
Bunun babası bahadır Kutubiy
Oşpur Kalmuk'un oğlu imiş,
Kara gök yeleli bahadıra
Orda bozup, ganimet edip,
Önemli yere çıngar salıp,
Yaman Manas gök yeleliye
Kırk çoranın yiğidi
Kutubiy pehlivan o imiş,

Cılgındı, Ken-Kol, broad Talas Though he
crush your knee-high child,
What use to make our dwelling,
After that let us go».
Elder Akcoltoy spoke this,
After Kançoro became khan,
Let us bow to what he says,
The tribute decree he commands
Let us pay without any lack».
The people cried out: wisdom!
His father, the batyr Kutubiy,
Was the son of Oşpur the Kalmuk,
To the dark grey-maned batyr
Breaking ordas, taking spoils,
Raising strife in weighty places,
To fearsome grey-maned Manas
The brave of the forty çoras —
Kutubiy the champion, that was he,

Dağın yittiği burundan,
Yumru yumru çıkıntıdan,
Çölkö-Mazar ovasından,
Kayıp-Kır'ın boyundan,
Tanrı'nın verdiği meşakkatle
Rast gelmiş bahadıra
Altı Hızır derviş,
Söylemiş Manas'a:
Kulun yanına kattığı çocuğun,
Altı aslanın küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,
Dedim işte, bilesin,
Dedim hunhar, sözümü tut,
Oşpur adını kaldırınız,
Kutubiy adını koyunuz,
Kutubiy yürür, yazı bilir,
Tanrı'nın adını ezber bilir,
Kulak ver söylediğim söze,
Bu sağ olursa, Kutubiy
Dayanak olur sana.

From the spur where the mountain fades,
From the knobby jutting crags,
From the plain of Çölkö-Mazar,
From along Kayıp-Kır,
With hardship given by God,
There met the batyr
Six Hızır dervishes,
They spoke to Manas:
The boy He has joined to your side,
The youngest of six lions,
A servant beloved of Allah,
I have said it — know it well,
I have said it, fierce one — keep my word,
Lift away the name Oşpur,
Bestow the name Kutubiy,
Kutubiy will walk, will know writing,
He knows God's name by heart,
Give ear to the words I speak,
If he lives, this Kutubiy
Will be a mainstay to you.

Bu Kutubiy şahbazın
Fesat söze kapılmaz,
Küheylanım, senden dönmez.

This falcon Kutubiy of yours
Will not be swayed by treacherous words,
My thoroughbred, he will not turn from you.

Soyundan sopuna,
Ardındaki çocuklara,
Soya kalan canlara,
Kopanını çokça ular,
Saçılanını çokça derler,
Sönen ateşini tutuşturur,
Ölen canını diriltir,
Gideni getirip,
Eksiğini doldurup,
Sarı kırlara bel olur,
Kökü mayalı el olur,
Yadigâr kalan Kutu'dan
Dün toyunda doksan kestiren,

To your kin and lineage,
To the children after you,
To the souls left to your line,
What breaks away he joins again,
What is scattered he gathers in,
He kindles your fire gone out,
He revives your soul that died,
Bringing back what has gone,
Filling up what is lacking,
He is a spine for the yellow steppes,
A folk of deep-set root they become,
From Kutu, the keepsake left behind —
Who yesterday at his feast had ninety slaughtered,

Her sınayan görüp beğenip,
Adını Akcoltoy diye koyduran.

Every tester saw and approved,
Who had him named Akcoltoy.

Akıl tarlasının seçkini,
Kutlu Kutu'nun oğlu,
Kurnaz akıllı Akcoltoy,
Şunun bilgeliğine bak hele,
Ak sakallı ihtiyarı,
Uzun yaşayıp varanı,
Erenlerini, aslanlarını,
Akılca zengin erlerini,
Toplayıp alıp Akcoltoy,
Her aklı sayısız ordu gibi,
Dilde usta Akcoltoy,
Kara dilini bileyen,
Saldırınca sözden şaşmayan,
Boz ala flamalı tuğ olup,
Atmaca gibi davranan,
Gaipten akıl bulunan,
Seğirtken usta dilli er idi,
Adı duyulmuş âleme,

Choicest of the field of wisdom,
Son of blessed Kutu,
Shrewd, clever Akcoltoy —
Just look at his sagacity:
The white-bearded elders,
Those arrived at long life,
Their saints, their lions,
Their men rich in wisdom,
Akcoltoy gathered them in,
Each mind like a countless army,
Akcoltoy, master of the tongue,
Whetting his black tongue,
Never straying from his word in attack,
Being a standard with grey-pied pennant,
Acting like a sparrowhawk,
Finding counsel from the unseen,
He was a quick man of masterful tongue,
His name heard through the world,

Aklı yayılmış nicesine,
Gözü görür uzaktan,
Çok yönden bakılırsa,
Kâmil imiş Akcoltoy,
Tek çıkmış yarıştan.
Mızrakçılardan Akcoltoy'un
Ustalığı dahi var,
Düşmanın hilesini iyice bilen Yamaca
Kırgız konmuş,
Yiğitliği dahi var.
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Bildik usta dilli Akcoltoy,
Sözü aşırıya vardırmayan,
Hıçkırıp giden çok eli
Kaçırtmadan, inletmeden,
Dört bir yana dağıtmadan,
Çoğunu yağma edin,
Kırgız'ı durdurup kalmıştı.
Topuna müşkül salın,
Akcoltoy ağzını yumana dek,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Göğe uçup toz toprak,
Asker kaynayıp kaynaşıp,
Davul sesi gümbürdeyip,

His wisdom spread to many,
His eye sees from afar,
Looked at from many sides,
Akcoltoy was perfect indeed,
He came out of the race alone.
Among lancers Akcoltoy
Has mastery besides,
Knowing well the foe's deceit, On the
hillside the Kırgız camped,
He has valor besides.
Whetting his black tongue,
Singing out before the khan,
Akcoltoy, known master of the tongue,
Never carrying words too far,
The many folk departing in sobs,
Neither driving off nor making groan,
Not scattering to the four quarters,
Plunder the most of them,
He had halted the Kırgız and held them.
Cast hardship on them all,
Till Akcoltoy shut his mouth,
May God not show His face,
Dust and earth flying to the sky,
Soldiers seething, swarming,
The drum-sound booming,

Boru sesi takırdayıp,
Çığlık koparıp geniş meydan,
Kuş uçmaz geniş vadiden,
Apaçık yatan geniş vadiden,
Çon-Cılgın'ın ovasından,
Geniş vadi Talas boyundan,
Bar-Köl'ün karşı yakasından,
Bahadır Manas'ın diktiği bağdan,
Kapılı ordadan,
Çaçıkey'in kalesinden,
Tört-Kül'ün aşağı yanından,
Bey Bakay'ın kurduğu bağdan,
Naralı bir gulgule başlatıp,

The horn-sound rattling,
The broad field bursting with cries,
From the broad valley no bird crosses,
From the broad valley lying open,
From the plain of Çon-Cılgın,
From along the broad valley of Talas,
From the far shore of Bar-Köl,
From the garden batyr Manas planted,
From the gated orda,
From Çaçıkey's fortress,
From the lower side of Tört-Kül,
From the garden Bey Bakay laid out,
Starting a clamor full of war-cries,

Flamalı mızrak almış,
Yer yarılırcasına gürültü olup,
Cediger'in eri Kıyaz
Dostum, hoş geldin diye.
Kançoro han coşup,
Er Kıyaz'a söylenip,
Kalabalık kara Cediger,
206320 Ordunuza sevinirim,
Ordu verdiğin er Kıyaz
Gücünüze sevinirim.
Gecikmeden yolun açık olmuş.
Argın yola konmuş,
Pek yolun açık olmuş,
Yiğit yurt idin Cediger
Bildiğiniz kavgayı edin,
Zorlayıp müşkül salın,
Kahrolası hunharın
206330 Kargaşasını toza çevirip,
Durdurmadan yağma edin,
Yılan gibi sokuldun Cediger
Talas'ın hunhar devini
Yaklaşırsa Kırgız'ın

He took the pennanted lance,
A din as if the earth would split,
Kıyaz, hero of the Cediger —
Saying, welcome, my friend.
Khan Kançoro exulting,
Speaking to Er Kıyaz:
The teeming black Cediger,
I rejoice at your army,
Er Kıyaz who gave an army,
I rejoice at your strength.
Without delay your road was open,
The Argın set upon the road,
Truly your road was open,
You were a valiant folk, Cediger,
Wage the war you know,
Press hard, cast hardship,
The accursed tyrant's
Turmoil grind into dust,
Plunder without pause,
You slid close like a snake, Cediger,
The fierce giant of Talas —
If the Kırgız's own draws near,

Beynini dağıtırcasına yumrukla,
Toplayıp saldır kısrağına,
Belayı sıkıca salın
Kısrağına gelirse sahibini vur,
Çıkarıp git bu yurdun
206340 Gizli saklı bütün varını.
Bunların yurt tuttuğu geniş Talas,

Yel gibi mayaya yükleyip git.
Bunların gök yeleli aslanı er Manas,
Ganimete bu yurt doysun,
Sığındıkları Semetey,
Yavuz aslanı Külçoro,
Bu kudurmuşluk değmiş şu yurt,
Hep dimdik durur, aldırmaz,
Bu üçünden başkasını

Strike as if to scatter his brains,
Muster and fall upon his mares,
Loose calamity tight upon them,
If he comes for his mares, strike the owner,
Carry off and go with this folk's
Every hidden, secret possession.
The broad Talas where they made their home,
Load it on she-camels swift as wind and go.
Their grey-maned lion Er Manas, Let this folk glut itself on spoils,
Semetey in whom they sheltered,
Their fierce lion Külçoro —
This folk touched by such frenzy,
Always stands bolt upright, heedless,
Any but these three

Tırnağına denk tutmaz,
Yiğitlik ile kibri
Bunlara verilmiş ölçüsüz.
Burada kara ekinden pirinç çok,
Unutulmaz iş olsun.
Kalayından gümüş çok,
Boz tavşandan tilki çok,
Eşiğe yığılı tilki çok,
Kudurup ölen bu yurdun
Giydiği tilki, samur olmuş,
Semetey yurda baş olmuş,
Hep birden gir Cediger,
Ordayı bozup altın al,
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü
Oynayan gelin-kız, kadını
Tam ganimet edip binini al,
Yüreklisini yerle bir et,
Er Semetey öldüğünde
Ganimetini bunca aldık diye,
Halka nam sal.
Helal mallı Cediger
Altı binin atı ganimetin.
Değersiz kötüler
Altışar yüz at alın,
Yetkin seçkin yiğitler
Yedişer bin at alın,
Erişemeyen kötüler

Yedişer yüz at sürüp,
Ceti-Özön namlı yerine,
Cediger, var git eline,
Bunamış ihtiyarlarını
Belinden tutup bükerek git,

Saf altın, ak gümüş
Nice servet, yığın mal
Cediger yurdun alsın.
Hesapsız yiğitlik ettik diye,
Yer yerine Cediger

It counts not worth a fingernail,
Valor and pride
Were given them without measure.
Here rice is more than dark grain,
Let it be a deed unforgotten.
Silver more than tin,
Foxes more than grey hares,
Fox pelts heaped at the threshold,
This folk that died raving —
What they wore was fox and sable,
Semetey was head of the folk.
Charge in all at once, Cediger,
Break the orda, take the gold,
Thimble-mouthed, gazelle-eyed
Sporting brides, maidens, women —
Take a full thousand as spoils,
Raze the stout-hearted to the ground,
When Er Semetey died,
Saying, we took this much of his spoils,
Spread your fame among the people.
Cediger of honest wealth,
Your six thousand have horses for spoils.
The worthless base ones,
Take six hundred horses each,
The peerless chosen braves,
Take seven thousand horses each,
The base who cannot attain,

Driving seven hundred horses each,
To your famed land Ceti-Özön,
Cediger, go to your own land,
Their dotard elders
Seize by the waist and go bending them double,
Pure gold, white silver,
Much treasure, heaps of goods —
Let the Cediger folk take it.
Saying, we did valor beyond count,
In every place let the Cediger

Bir övünüp varsınlar.
Bu hunharın yöresi
Yağmalanmış hâle gelsin,
Devr-i kıyamete dek kula
Hunhardan kalan nişanlar
Yakılmış gibi dümdüz olsun,
Yanan ateşini söndür,
Söze gelmez can olursa,
Ters, azgın can olursa,
Bu dünyadan gönder.
Kıyımı fena salın,
Ferman ettim Cediger,
Baştan başa vurup alın!
Erlerin altın külçe alsın,
Bine yakın kızıl deve sürüp,
Her kuyruğunu örün,
Altın ile gümüşünü
Kömür gibi saçıp görün.
Ganimet payın böyledir.
Nasibi, umudu boş kalmasın
Çocuklara bile fazlaca verin,
Çocuklar da ganimet alsın,
Eline geçen altını
Cevize varıp satsınlar,
Oyun kurup o çocuklar
Kıra varıp atışsınlar.

Go home boasting once.
This tyrant's domain,
Let it be left plundered bare,
Until doomsday's age, for mortal men,
The marks left by the fierce one —
Let them lie flat as if burned,
Quench his burning fire,
If any soul will not heed words,
If any soul be froward and wild,
Send him from this world.
Loose slaughter fearfully,
I have decreed it, Cediger,
Strike and take from end to end!
Let your men take ingots of gold,
Driving near a thousand red camels,
Braid every tail,
Their gold and silver
Scatter like coal for all to see.
Such is your share of spoils,
Let no portion or hope be left empty,
Give even the children plenty,
Let the children too take spoils,
The gold that comes into their hands
Let them go trade for walnuts,
Let those children make games
And go to the steppe to shoot at marks.

Kançoro hanın devrinde
Eğlence böyle oldu diye,
Keyfe iyice dalsınlar,
Yiğitliğimi görsünler ,
Kocamış kara Cediger
Kötüleri, iyisi,
Mollaları, bahşısı,
Pehlivanları, ereni,
Samur kürklüsü, hasları,
Küçüğü, büyükleri,
Derin akıllı yaşlısı,
Tekmil yurdun hepsi,

In the reign of Khan Kançoro,
Saying, such was the merriment,
Let them plunge deep into pleasure,
Let them see my valor ,
The aged black Cediger,
Its base ones, its good,
Its mullahs, its bakshi,
Its champions, its saints,
Its sable-cloaked, its finest,
Its small and its great,
Its elders deep in wisdom,
The whole of all the folk —

Yurt çığrışıp gulgule olsun,
Göz görene ibret olsun,
Talas'a müşkül kavga olsun,
Kulan duysa uğultu olsun
Cediger'in yurduna
«Kançoro hanın devri» – diye, Bizim
Kıyaz hanı yitirirse,
Unutulmaz söz olsun»,
Deyip, böylece, Kançoro
Kahır salıp bağırıp,
Han Kıyaz'ı baş kılıp,
Bırakmadan yurdunu çağırıp,
Fısıldaşmadan, itişmeden
Açık sözle konuşup,
O sırada Kançoro
Çetrefil işi yoluna girip,
İçindeki kir yok olup,
Kalmış çora düzelip,
Ağası hunhar Semetey
Bu dünyadan yok olup,
Yanık yürek yatışıp,
İçindeki ukde çıkıp yarılıp,
Çıban derdi yok olup,
Ölçüsüzce domuzun düzelip,
Dilediği kabul olup,
İstediği bulunup,
İtibarı her yanı kaplayıp,
Boz domuz gibi hamle edip,

Let the folk cry out in clamor,
Let it be a lesson to every eye,
Let grievous war come to Talas,
Let the wild ass hear the roar,
To the land of the Cediger,
«The reign of Khan Kançoro» – saying,
If our Khan Kıyaz be lost,
Let it be a saying unforgotten»,
So saying, thus, Kançoro
Shouted, casting fury,
Making Khan Kıyaz the head,
Summoning all his folk, sparing none,
Without whispering, without jostling,
Speaking with open words,
At that moment Kançoro —
His tangled affairs came right,
The filth within him vanished,
The leftover çora mended,
His elder brother, fierce Semetey,
Gone from this world,
His scorched heart was stilled,
The knot within him burst and split,
His boil's torment vanished,
The swine grew sleek beyond measure,
His wishes were granted,
What he wanted was found,
His standing covered every side,
Charging like a grey boar,

El kırıp, yurt bozup
Fesat yana davranıp,
Ee, kahrolası Kançoro,
Başından karı eksilmeyen,
Boz ala sarp dağ değil
Şu olmazı gördün mü?
Ee, Kalmuk'tan gelen düşman değil,
Öz çeliğini körletip,
Öz kardeşini yok edip,
Dönmüş meğer bu yıl düş,

Breaking the people, wrecking the folk,
Bearing toward treachery,
Eh, accursed Kançoro,
Snow never gone from its head —
He is no grey-pied sheer mountain,
Have you seen such an impossibility?
Eh, no foe come from the Kalmuk,
Blunting his own steel,
Destroying his own brother,
The dream, it seems, has turned this year,

Kendi elini yağmalatan
Asırda olmaz böyle iş».
Kalabalık kara Cediger
Bilgesi şunu düşünüp:
«Asırda işini yoluna koysa,
Şeytan olup çarpışıp,
Nöbeti tutunca haram kul,
Köyü gulguleye salar diye,
Kendi halkına böyle etti,
Bizi nereden esirgesin diye.
Bundan beter bu çora
Köyü bozan kurnaz çora,
Bundan büyük müşkülü
Bizim ele salar diye,
Sendelecek olsan ansızın,
Öfkelenirse kazara,
Bizi de birlikte boğazlar diye,
Kimsenin çözemeyeceği düşünce kurup,
Öz ağasını öldürüp,
Kalabalık elini toy edip,
Halka han olup,
Açar imiş kanadını,
Tutturmuş bu domuz
O eski kötü huyunu,
Bunun tuttuğu halkı gulgule imiş,
Yürüdüğü yer kavga imiş,
Bu kahrolası Kançoro
Gözettiği çıngar imiş.

One who lets his own people be plundered —
In an age such deeds are not done».
The teeming black Cediger —
Its sage pondered this:
«Though in an age he set his affairs aright,
Becoming a devil, clashing,
When the unclean slave keeps the watch,
He will cast the village into clamor,
Thus he did to his own people —
How then should he spare us?
Worse than this, this çora,
The cunning çora who wrecks the village,
A hardship greater than this
He will cast upon our people,
Should you stumble of a sudden,
Should he chance to fall in wrath,
He will slaughter us together too,
Laying schemes none can unravel,
Killing his own elder brother,
Feasting his teeming people,
Becoming khan over the folk,
He spreads his wings, it seems,
This swine takes up again
That old evil habit of his,
The folk he grips live in clamor,
Where he walks is war,
This accursed Kançoro —
What he watches for is strife.

Öz yurduna çoranın
Ettiği iş bu imiş,
Sonunda bir şey görürüz
Bu acımasız bir şum imiş.
Bakışı zehir imiş,
Bunun hamlesi kahır imiş
Fesatlığı kahrolasının
Çınkoco kadar var imiş,
Darıdan içi dar imiş,
Ensesi kabarık,

To his own folk, this çora —
This is the deed he has done,
In the end we shall see something,
He is a pitiless ill-omened one,
His gaze is venom,
His onset is cruelty,
The treachery of the accursed one
Is as great as Çınkoco's,
His heart narrower than millet,
His nape swollen thick,

Haramdan doğma can imiş.
Öz ağasını öldürüp,
Öz kardeşini hor kılan,
Hangi yerde bu kulun
Kime yurttaşlığı var imiş.
Yaratılmış besbelli
Tanrı'nın yatan kahrı imiş,
Bizim er Kıyaz'a hangi yerde
Öylece fesadı durur özünde,
Akrabalığı var imiş?
Ulu oldu Kançoro
Savaşı adamakıllı görürüz,
Eceli gelenimiz ölürüz,
Kançoro değil, şum çora,
Kara uğursuz bu çora.
Yarın ulu han olursa,
Halk yönetip, yurt beklerse,
Aşikâr derin düşünüp,
Han olacağım diye böyle ederse,
Kâfir kibri bol bir kul imiş, Cılgındı,
Ken-Kol, geniş Talas
Öte atası Akbaltay
Arslan Çubak oğlu imiş,
Ay-âleme kavga salan
Doğma çocuk bu imiş,
Öz ağasını öldüren
Kara uğursuz bu imiş.
Yedi vadide Cediger
Yarınki günde kavga ederse
Kerik atına koşun yükler ya,
Borusunu çalar ya,
Kibri bol dik kafalı

A soul born of the unclean.
Killing his own elder brother,
Scorning his own kin —
In what place has this slave
Ever been countryman to any?
Created, plain to see,
He is God's wrath lying in wait,
With our Er Kıyaz, in what place —
Treachery ever lodged in his core —
Has he ever had kinship?
Kançoro has grown great,
We shall see war in earnest,
Those whose hour has come will die,
Not Kançoro — an ill-omened çora,
This black accursed çora.
If tomorrow he be great khan,
If he rule the people, keep the land,
Pondering deep and open,
If he does thus to make himself khan,
He is a slave of heathen pride, Cılgındı,
Ken-Kol, broad Talas
His forefather beyond was Akbaltay,
He was the son of lion Çubak,
Casting war on the moonlit world,
This was the child born so,
Who killed his own elder brother,
This was the black accursed one.
The Cediger of the seven valleys,
If war comes on the morrow,
He will load harness on his kerik steed,
He will sound his horn,
Full of pride, stiff-necked,

Keregeye ayağını atar ya,
Bildiği kavgayı eder ya,
Ceti-Özön'de Cediger,
Bizi sonunda Tanrı çarpar ya,
Kahırlı zorlu aslan imiş,
Bırakmadan yurdu kırar ya,

He will kick his foot against the yurt-frame,
He will wage the war he knows,
The Cediger in Ceti-Özön —
In the end God will strike us,
He is a cruel, mighty lion,
He will slay the folk, sparing none,

Aldatılıp bu kula
Bizim Kıyaz'ı Tanrı çarpar ya,
Bizim kalabalık Cediger
Bir azabı çeker ya,
Bu kudurmuş çoranın
Sinsiliği durur gözünde,
Bunun kaypaklığı durur sözünde,
Bunun hışmı durur gözünde,
Toptan yıkılsın Kançoro
Kavgası durur özünde.
Bunun yamukluğu durur gözünde,
Cengi durur elinde,
Bunun kavgası durur fikrinde,
Vuruşmadan bu kul kalır mı,
Bunun yamukluğu durur boyunda».
Ak sakallı ihtiyarlar
Fısıldaşıp konuşup,
Kıkırdaşıp itişip,
Baş sallayıp vay vay edip.
Kırgız'ın yattığı bel idi,
Manas'ın oğlu Semetey
Kırgız'a direk er idi.
Her yanı denk idi,
İçini görsen dosdoğru idi
Yeryüzünden geniş idi,
Allah'ın türbe kurmadığı
Kırgız şöyle dursun, âleme,
Âlem değil, Urum'da,
Kulağı duyan elinde,
Gözü çok gören yerinde,

Deceived by this slave,
God will strike our Kıyaz,
Our teeming Cediger
Will suffer a torment,
This rabid çora's
Slyness lodges in his eye,
His shiftiness lodges in his word,
His fury lodges in his eye,
May Kançoro fall entire —
War lodges in his core,
His crookedness lodges in his eye,
Battle lodges in his hand,
His war lodges in his mind,
Will this slave rest without fighting?
His crookedness lodges in his frame».
The white-bearded elders
Whispered and talked,
Chuckling, jostling,
Shaking heads, crying woe, woe.
He was the pass where the Kırgız rested,
Semetey, son of Manas,
Was a pillar-hero to the Kırgız.
Every side of him was even,
Look within — he was upright true,
He was wider than the earth,
Where Allah raised no shrine —
Let alone the Kırgız — to the world,
Not the world only — in Urum,
In lands where ears could hear,
In places where eyes saw much,

Kement çevirecek kimse kalmamış.
Elin perçini aslan idi
Rabbim Teâlâ yaratıp,
Artık Kırgız oğluna
Ele hiç vermez böylesini,
Bunun geceleyip geçtiği yerde
Köklü çınar, söğüt bitmiş,

None was left to whirl a lasso at him.
The lion was the rivet of the people,
My Lord Most High created him,
Never again to the sons of Kırgız
Will He give the folk such a one.
Where he passed a night in passing,
Deep-rooted plane and willow grew,

Bunun dibinden Allah'ım yâr olmuş.
Söz söylemeye hazırlanıp,
Bunun konup geçtiği yerde
Ağıl kadar kavak kök salmış,
Tam karşı koyan düşmanın
Asla ikincisi olmamış.
İkize dokundu bu Çora
Asla onmaz imiş diye,
Er kışkırtıp, yurt bozup,
Zahmete salar mı ki diye,
Cediger'in hepsini
Ava salar mı ki diye,
Dinmeyen büyük müşkül
Gulguleye salar mı ki diye
Bu Cediger'in hepsini
Suya salar mı ki diye,
İnsan bilmez, yurt görmez
Kargaşaya salar mı ki diye,
Kançoro oldu adı sanı,
Âleme değer kavgası,
Kavga etmeden yatar mı?»
Kalabalık kara Cediger –
Cediger'in hepsi,
Genci ile yaşlısı,
Sonunu düşünüp, uğuldayıp,
Düşünüşüp, çığrışıp,
Çoradan kötülük sezip
O Cediger durmuştu.
Cediger ağzını toplayana dek

Kançoro çıktı bağırıp,
Bırakmadan eli çağırıp,
Kahırlanıp hamle edip
Kara uğursuz çoraya,

Gaipten akıl bulunup
Öfkelenip söze başlayıp,
Hamle ettiğinde Kançoro,
Kasılıp duran kudurmuş

From its root my Allah was his friend.
Making ready to speak words,
Where he camped and passed on,
Poplars broad as sheepfolds took root,
Of foes who truly stood against him
There was never a second one.
This Çora laid hands on the twin,
Saying, he shall never prosper,
Inciting men, wrecking the folk,
Will he cast us into toil, they said,
All of the Cediger
Will he cast into the hunt, they said,
An unending great hardship —
Will he cast us into clamor, they said,
All of this Cediger
Will he cast into the water, they said,
Unknown to man, unseen by folk —
Will he cast into chaos, they said,
Kançoro is his name and fame,
His war would suit the whole world,
Will he lie still without war?»
The teeming black Cediger –
All of the Cediger,
Its young and its old,
Pondering the end, murmuring,
Thinking together, crying out,
Sensing evil from the çora,
That Cediger stood still.
Before the Cediger could gather their mouths,
Kançoro came out shouting,
Summoning the people, sparing none,
Charging in his fury,
To the black accursed çora,

Counsel found from the unseen,
In anger he began to speak,
When Kançoro made his charge,
The rabid one standing taut,

Yatan fesat o çora
Kınsız kılıç kuşanıp,
Cenk silahını takınıp,
Kara gözünü kan bürüyüp,
Heybet salıp bağırdı,
Kalabalık kara Cediger
Kalmadan gel diye çağırdı,
Çogulma'nın sazlığına
Toplu toplantı edin,
Bulup buluşturun çareyi
İhtiyarı Bakay han
Bakay hanı vurun,
Sakalı kuğu gibi ağarmışken
Seferi yakın iken,
Kuzgun gibi gözü kızardı
Kuğu gibi sakalı uzayıp,
Gözü kalmış irinlenip,
Göğsü kalmış hırıldayıp,
O kahrolası han Bakay
Mezara başı girene dek,
Yere canı değene dek,
Yetkin akıl düşünen,
Fesatlığını bırakmayan,
Nice fesat Bakay'da
Çilesini bulup görürüm,
Cezasını kendim veririm,
İnleterek belini bükeyim,
Sarı iğdiş deveye yükleyeyim,
Kaynatıp çilesini artırırım,
Seksen hevesli pehlivana
Kökbörü edip Bakay'ı
Haftada üç kez çektiririm,
Ahmaklara yağmalatırım,
Bakay'a aman vermeden

That çora, treachery incarnate,
Girding a sheathless sword,
Donning his weapons of war,
Blood flooding his black eyes,
He shouted, casting dread,
The teeming black Cediger
He called: come, every one,
To the reed-beds of Çogulma
Hold a full assembly,
Find and fit together the remedy,
The elder, Khan Bakay —
Strike Khan Bakay,
Though his beard has whitened like a swan,
Though his last journey is near,
His eye reddened like a raven's,
His swan-like beard grown long,
His eyes left festering,
His chest left wheezing,
That accursed Khan Bakay —
Till his head enters the grave,
Till his soul touches the earth,
Thinking with consummate mind,
Never leaving off his treachery,
Much treachery is in Bakay —
I will find and see his torment,
I will deal his punishment myself,
Let me bend his back with groans,
Let me load him on a dun gelded camel,
I will boil and multiply his torment,
To eighty eager strongmen
I will make Bakay the kökbörü
And have him dragged three times a week,
I will let fools plunder him,
Giving Bakay no quarter,

Yaşamaktan bezdiririm,
Kocamışken Bakay'ın
Hesabını kendim görürüm,
Ezelî cinini silkerim,

I will make him weary of living,
Old as Bakay is,
I will settle his account myself,
I will shake out his ancient demon,

Çaresini iyice tüketirim,
Azıp da ölmez Bakay'ın
Bir yolunu bulup başını alırım,
Horluğu koyun gibi salarım,
O Ayçürök huysuzu
Bu – Manas'ın soyudur
Bırakmadan yurdunu toplarım,
Taş talkan edip kırarım,
Süzülüp duran kâfirin,
Kendi bildiğimi yaparım.
Kalabalık kara Cediger,
Kalmadan gel» – diye bağırıp,
Görmedi mi kavgasını,
Kahırlısını çağırıp,
İşte o zaman Kançoro
Kalmadan gel diye çağırıp,
«Cediger'in eri Kıyaz
Erenin, burada dursun,
Çare bulucu bilge
Yiğidin, burada dursun,
Bel bağlayıp düşmana giren
Kalabalık kara Cediger
Hanın, burada dursun,
Çoktan beri yurdu bilen Nicesi birden kırılıp,
Hepiniz burada dursunuz,
Uzak gören yurtsunuz hepiniz,
Uzun kulaklı bilmişleriniz,
Öğrenmeden bilen yiğitleriniz,
Bozulup paramparça köyü,
Azdan anlayan yiğitleriniz,
Geniş göğüslü aslanlarınız,
Bacak kadar yavrun ateşte yansa da

Yılmayan erleriniz,
Dönüp beri gelin,
Sarsılmaz aslanlarınız,
Yolda ak uğurlu erleriniz,

I will use up all his remedies,
Bakay who strays yet will not die —
I will find a way and take his head,
I will loose scorn on him like sheep,
That shrew Ayçürök —
This is the seed of Manas —
I will gather her folk, sparing none,
I will smash them to dust and rubble,
That languid-eyed heathen woman —
I will do as I see fit.
Teeming black Cediger,
Come, every one» – he shouted, Did they not see her war,
Summoning his fiercest,
Then it was that Kançoro,
Calling: come, every one,
«Kıyaz, hero of the Cediger,
Your saintly one, here you stand,
Sage finder of remedies,
Your brave one, here you stand,
Who girds his loins and goes at the foe,
Teeming black Cediger,
Your khan, here you stand,
Long the knower of the folk, Many cut down at once,
All of you stand here,
You are all a far-seeing folk,
Your long-eared knowing ones,
Your braves who know untaught,
The village broken all to pieces,
Your braves who grasp much from little,
Your broad-chested lions,
Though your knee-high child burn in the fire,
Your men who never flinch,
Turn and come hither,
Your unshakable lions,
Your men of white-blessed fortune on the road,

Sırtı pek kara Cediger,
Kaplanım, beri gelin.
Kançoro hanın sözüne

Halkça inanıverin,
Hanınız söyler şimdi söz
Halk, şimdi görün,
Halkı yöneten Kançoro
Kançoro'nun namını,
Bilirsin ya kalabalık yurt,
Ayçürök huysuzun kavgasını.
Kıyaz han almadan yatar mı,
O Ayçürök kadının,
Güzel diye anılan namını,
Yerli Kırgız'ın vuruştuğu
Alacak olan Toltoy han idi
Yanıp ölen kudurmuş,
Külçoro'dan yerini bulan,
Geçmiş bir işin yüzünden,
Ayçürök huysuzun yüzünden,
Nice hoca, han öldü,
Güreşen canın hepsi öldü,
Masumdan nice can öldü.
Bağlanıp mızrak yığılıp,
Tölök başta olmak üzere ihtiyarlar
Saçılıp gitmedi mi
Cediger yurdunun köyü,
Dul kalıp kadını,
Çıkmaz olmuş, belirsiz
Cediger'in haberi
Yerinde kalan söğütleri,
Yetim kalıp çocukları,
Kırılıp nice hanları,
Yüz yüze geldiğinde
Kırıldı nice canınız
Huysuz Çürök'ü alırım diye,
Kırgına uğradınız hepiniz
Sıran geldi, kavganı

Stout-backed black Cediger,
My tigers, come hither.
In Khan Kançoro's word,

Believe, all you people,
Your khan now speaks a word,
People, now behold,
Kançoro who rules the people —
The fame of Kançoro,
You know it, teeming folk,
The war of the shrew Ayçürök.
Will Khan Kıyaz rest without taking her?
That woman Ayçürök's
Fame renowned for beauty —
For whom the native Kırgız fought,
The one to take her was Khan Toltoy,
The rabid one who burned and died,
Who met his due from Külçoro,
Because of a bygone affair,
Because of the shrew Ayçürök,
Many a khoja and khan died,
All the souls who wrestled died,
Many an innocent soul died.
Lances bound and heaped,
The elders, Tölök at their head —
Were they not scattered away,
The village of the Cediger folk,
Its women left widows,
Gone silent, without trace,
The tidings of the Cediger,
Its willows left standing in place,
Its children left orphans,
Many of its khans cut down,
When you came face to face,
How many of your souls were slain,
Saying, I will take the shrew Çürök,
You were all given to slaughter.
Your turn has come — your war,

Etmez misin Cediger,
Eline düşen düşmanı
Kırmaz mısın Cediger,
Fazlasıyla tam büyük müşkülü
Salmaz mısın Cediger,
Ölenlerin gerçek öcünü
Almaz mısın Cediger,
Sıra geldi eline
Görmez misin Cediger,
Hunharın karısını, çocuklarını
Deve yavrusu gibi gözlerini süzdürüp,
Bölüşmez misin Cediger,
Dilediğini Kançoro'ya
Vermez misin Cediger,
Hanının buyurduğu fermana
Uymaz mısın Cediger,
Sayısız servet, çok ganimet
Bulmaz mısın Cediger,
Semetey hanın ordasını
Vurmaz mısın Cediger,
Nerdeki cinini Kırgız'ın
Silkmez misin Cediger,
Kahırlı müşkül, büyük kırgın
Gerçekten çekişirse dul kadının,
Salmaz mısın Cediger,
Yine kahırlı kadın Ayçürök
Ceti-Özön'de köyün,
Ganimet edip huysuzu
Almaz mısın Cediger,
Yer yerine övünüp,
Bunun ulu toyunu velveleyle, Sığdığın nasıl e, Kıyaz?
Etmez misin Cediger,
Ceti-Özön'den bırakmadan yurt
Toplamaz mısın Cediger,
Sayısız malı toy edip,
Koyduğun nasıl e, Kıyaz?
Kesmez misin Cediger.
Nikâh kıyıp Kıyaz'a

Will you not wage it, Cediger,
The foe fallen into your hands,
Will you not cut him down, Cediger,
Hardship full and overflowing,
Will you not cast it, Cediger,
True vengeance for the dead,
Will you not take it, Cediger,
The turn has come to your hand —
Will you not see it, Cediger,
The tyrant's wife and children,
Their eyes languid as a camel calf's,
Will you not share them out, Cediger,
What he desires, to Kançoro,
Will you not give it, Cediger,
The decree your khan commands,
Will you not obey it, Cediger,
Countless treasure, ample spoils,
Will you not find them, Cediger,
Khan Semetey's orda,
Will you not strike it, Cediger,
The Kırgız's demons wherever they lurk,
Will you not shake them out, Cediger,
Cruel hardship, great slaughter,
If the widow truly contends,
Will you not loose them, Cediger,
And the fierce woman Ayçürök —
Your village in Ceti-Özön,
Taking the shrew as spoils,
Will you not take her, Cediger,
Boasting in every quarter,
Her great wedding-feast with uproar, How will you settle in, eh, Kıyaz?
Will you not hold it, Cediger,
The folk from Ceti-Özön, every one,
Will you not gather them, Cediger,
Making a feast of countless stock —
How will you set it out, eh, Kıyaz? —
Will you not slaughter it, Cediger.
Sealing the marriage to Kıyaz,

Koymaz mısın Cediger.
Ak sarıklı hocanı,
Ders okuyan mollanı,
Uça payı alan ihtiyarını,
Usul bilen hepinizi,

Will you not bind her, Cediger.
Your white-turbaned khoja,
Your lesson-reading mullah,
Your elder who takes the uça portion,
All of you who know the rites,

Toplamaz mısın Cediger,
Ulunuz Kıyaz'a
Tez nikâhı böylece,
Kıymaz mısın Cediger!
Gün gibi güzel Çürök'ü,
Derdi ardı sıra bela olanı,
Çürök'ün hâli böyledir.
Ak memesini salındırıp,
Dağ koyunu gibi endamını gösterip,
Altmış pehlivan, seksen er
Ortasına sürdürüp,
Kulak duymuş, göz görmüş,
Gören ele ibret kılıp,
Ayçürök'ün başına
Yurdun görmediği müşkül kavga edip,
Almaz mısın Cediger!
Ayçürök güzel kâfirin,
Kançoro'nun dediği aklın,
Er bedduası değmiş er Kıyaz,
Dilersen senin karındır.
Gerçekte öz kadının,
Çekişe çekişe Talas'tan
Çekip aldığın kadının.
İlginç oyun, büyük toya
Kız gibi görüp Çürök'ü
Yattığın nasıl e, Kıyaz?
Han kaldırıp çorayı
İlginç oyun, eğlence
Doyduğun nasıl e, Kıyaz?
Orda kazanıp tahta binip,
Büyük devlete kurulup,
Sığdığın nasıl e, Kıyaz?
Büyük eğlence, geniş sefa

Will you not gather them, Cediger,
To your great one, Kıyaz,
The marriage swiftly, thus,
Will you not seal it, Cediger!
Çürök beautiful as the sun,
Whose sorrow trails woe behind it,
Such is Çürök's state:
Letting her white breast sway,
Showing her form like a mountain ewe,
Sixty strongmen, eighty braves
Made to ride into her midst,
Ears have heard, eyes have seen,
A lesson to all folk who see,
Upon Ayçürök's head
Waging strife such as the folk never saw,
Will you not take her, Cediger!
The fair heathen Ayçürök,
The counsel Kançoro speaks —
Er Kıyaz, struck by heroes' curses,
If you wish, she is your wife,
In truth your own woman,
From Talas, tug by tug,
The woman you wrested away.
In curious sport, at the great feast,
Seeing Çürök as a maiden,
How will you lie with her, eh, Kıyaz?
Raising the çora as khan,
Curious sport and merriment,
How will you have your fill, eh, Kıyaz?
Winning the orda, mounting the throne,
Lording it in great state,
How will you settle in, eh, Kıyaz?
Great merriment, ample ease,

Yattığın nasıl e, Kıyaz?

How will you lie in it, eh, Kıyaz?

Kıvır kıvır oynayan kâfiri,
O Ayçürök kadını
Dediğim budur, bilesin,
Er idin Kıyaz, sözümü tut!
Ayçürök'ü aldığında,
Köyüne alıp vardığında
Tek kadın yaka paça edip,
Duvarı yıkıp gidermez,
Kavga edip bir kadın
Malı bozup dağıtmaz,
İki dizgin, bir yular
Kadın demeden Çürök'ün
Tam eline veriniz,
Süzülüp duran kâfirin
Dediğine uyunuz,
Dediği işi yapınız,
Yenge diye alınan huysuz kadına
Yedi yıl vakit geçene dek
Dediğini yapıp durunuz,
Altınlatıp taht kurup,
Çepeçevre çınar bağı dikip,
Söğüt tomurcuksuz kalmasın.
Bülbül denen türlü kuşlar
Kazara gönlünü incitirsen,
Kulede şakıyıp ötsün,
Kara uğursuz kâfirin,
Kahırlı Çürök kadının,
İçinde öcü kalmasın.
Her çınarın dibinden
Pınar kaynayıp taşsın,
Her çınarın üstünde
Dertli canlar şakıyıp ötsün, Zarif güzel kâfirin,
Bunu duyan can ağlayıp yaş döksün.

The heathen woman dancing and swaying,
That woman Ayçürök —
This is my word — know it,
You were a hero, Kıyaz — keep my word!
When you take Ayçürök,
When you bring her to your village,
One woman, grappling and struggling,
Will not tear down your walls,
One woman making war
Will not wreck and scatter your wealth,
Two reins and one halter,
Though she be a woman, into Çürök's
Very hands deliver them,
The languid-eyed heathen —
Follow what she says,
Do the work she bids,
To the shrew taken as elder-brother's wife,
Until seven years have passed,
Keep doing as she says,
Raise a throne overlaid with gold,
Plant a plane-tree garden all around,
Let no willow lack its buds,
The many birds called nightingales —
If by chance you wound her heart,
Let them warble and sing in the tower,
The black ill-fated heathen,
The fierce woman Çürök —
Let no vengeance stay within her,
From the foot of every plane
Let a spring well up and overflow,
In the crown of every plane
Let sorrowing souls warble and sing, The graceful, lovely heathen's,
Let every soul that hears it weep and shed tears.

Bu Ayçürök kadının,
Gezinti için orda kur,

For this woman Ayçürök,
Raise an orda for her strolling,

Cediger devi er Kıyaz
Adam isen, aslan isen
Bu denen sözü aklına al.
Erenlerini toplayıp oyun kur.
Kançoro hanın fikrini tut,
Bilge erin sözünü tut,

Giant of the Cediger, Er Kıyaz,
If you are a man, if you are a lion,
Take these spoken words to mind,
Gather your saints and hold games,
Hold to Khan Kançoro's counsel,
Keep the wise man's word,

Zerrece sözünü bırakmadan
Dediğimin tıpkısını yap.
Tümen söz derim, bilesin,
206840 Tükenmiş Kıyaz, sözümü tut,
Dört tür malını hazırla,
Tependen inen Çürök'ü
Servetinle kandırıp al.
Bu Ayçürök kadında,
Süzülüp duran kâfirde
Neler var, neler yok.
İyice güzel, pırıl pırıl,
İnsanlığı dahi var.
Gerçek büyücü, cadı
206850 Kâfirliği dahi var.
Dediğim budur er Kıyaz,
Aşırtıp kamçı vurmayınız,
Üstüne kuma almayınız,
Azapta böyle kalmayınız.
Erkeklik taslayıp kudurma,
Sakın sövüp dil uzatma,
Cadılıklı kâfirin,
Büyülü Çürök kadının
Kavgaya tutuşursan ansızın,
206860 Dövüş edersen kazara,
Uçtuğunu cuma günü bilen,
Yürüyüşünü Kadir gecesi bilen,

Not dropping one grain of his word,
Do exactly as I have said,
I speak ten thousand words — know it,
Worn Kıyaz, keep my word,
Make ready your four kinds of stock,
Çürök who comes down from on high,
Win her over with your wealth.
In this woman Ayçürök,
In the languid-eyed heathen,
What is there not, what is there!
Wholly beautiful, all aglow,
She has humanity besides,
A true sorceress, a witch —
She has heathen wiles besides.
This is my word, Er Kıyaz:
Do not strike her overmuch with the whip,
Take no rival wife above her,
Do not stay thus in torment,
Do not rage in show of manhood,
Beware — do not curse or wag your tongue,
The witch-skilled heathen,
The spell-bound woman Çürök —
If of a sudden you fall to fighting,
If by mischance you come to blows,
She who knows her flight on Friday,
Who knows her walk on the Night of Power,

Dört bir yanı sıyırıp geçen,
Ay-âlemin hepsini,
Uçup dolaşıp gezen,
Sırlaşmadığı bel yok,
Sınamadığı er yok,

Who skims past all four quarters,
All the moonlit world
She roams in flight,
No pass she has not shared secrets with,
No man she has not tested,

Gezip uçmadığı bel yok,
Gezmeden bıraktığı er yok.
Ay-âlemi gezen
Altı arşını bilen cariye,
Ay-âlemin hepsini

No pass she has not flown and roamed,
No man she has left unvisited.
Roaming the moonlit world,
A handmaid who knows the six arshins,
All the moonlit world,

Dolanıp görmüş cariye,
Er kişinin canıdır,
Bu ulu kadın Ayçürök
Dişilerin hanıdır.
Ceti-Özön dolusu Cediger
Yerli yurdunu toplayınız,
El ağzında elek yok,
Dedikoducu yurdunu susturunuz.
Kaba sözlü fesatçı
Ganimet kadın demesin.
İşitip azıp Ayçürök
Babası Akunkan'ın şehrine
Azıp uçup varmasın.
Afgan'dan toplayıp ordu alıp,
Az değil, bol alıp,
Ak ala pus dağ olup,
Aç çığlık, kuru nara
Haykıran gulgule olup,
Boz küheylan binip kuşanıp,

A handmaid who has wandered and seen,
She is the very soul of a hero,
This great lady Ayçürök
Is the khan of womankind.
Cediger filling Ceti-Özön,
Gather your native folk,
There is no sieve on the people's mouth,
Silence your gossiping folk,
Let no coarse-tongued mischief-maker
Call her a woman of spoils,
Lest Ayçürök hear and stray,
To her father Akunkan's city
Lest she stray and fly away,
Gathering an army from Afgan,
Taking not few but many,
Becoming a white-pied misted mountain,
Hungry shrieks and hollow war-cries
Becoming a howling clamor,
Mounting a grey thoroughbred, girding on arms,

Boz ala cenk tuğu alıp,
Vakitsiz savaş açmasın
Yazı, kışı savaşıp,
Boğuşup duruşup,
Yılkıdan küheylan, kır at ölüp,

Taking the grey-pied battle standard,
Lest she open war before its time,
Fighting summer and winter,
Grappling and standing at odds,
Thoroughbreds and grey steeds dying from the herds,

Yurt çalkalanıp, er ölüp,
El azaba tutulup,
Erenlerin hepsi bozulup,
Yine cenk olmasın,
Dikkat et Kıyaz dost
Öyle kavga olmasın.
Azarlama sakın,

The folk in tumult, men dying,
The people seized by torment,
All the saints undone,
Let there be no battle again,
Take heed, friend Kıyaz,
Let there be no such war.
Beware — do not scold her,

	Bahadır, denk tutuşma kazara,	*Batyr, do not chance to grapple as her*
	Semetey'in yâri idi.	*equal, She was Semetey's beloved.*
	Ne dediği sözünü uygun görüp,	*Deeming fitting whatever word she says,*
	Boyun büküp durunuz,	*Stand with bowed neck,*
	Altı yıl bırakıp hâline	*Leave her be six years,*
	Acele etmeden kadın ediniz.	*Make her wife without haste,*
	Dediğine uyunuz,	*Follow what she says,*
206910	Dilediğini veriniz,	*Give what she desires,*
	Aziz kadın Çürök'ü	*The dear woman Çürök*
	Halkından üstün görünüz.	*Hold above your own people.*
	İstense verilmez sayısız yılkıya	*On countless herds no asking wins,*
	Soğuk kement salınız,	*Cast the cold lasso,*
	Güzel kadın Çürök'ü	*The fair woman Çürök,*
	Boynunu büktürüp kendin alınız.	*Bow her neck and take her yourself,*
	Emek çekip Çürök'ü,	*With long labor take Çürök,*
	Armağan diye çekip alınız.	*Draw her to you as a gift,*
	Hadi, yiğidin Kançoro bahadırı	*Come, your brave, the batyr Kançoro —*
206920	Âleme han kaldırıp koyunuz!»	*Raise him khan over the world!»*
	Cediger'in topu hepsi	*The whole of all the Cediger*
	O Kançoro bahadırı	*That batyr Kançoro*
	Ak keçeye koydu şimdi,	*Set now upon the white felt,*
	Çevresi çınar bağı,	*Around it a plane-tree garden,*
	Kulede altın taht,	*In the tower a golden throne,*
	Altın tacı giydirip,	*Placing the golden crown,*
	Altın tahta oturtup,	*Seating him on the golden throne,*
	Han kaldırıp koymuştu,	*They raised and set him up as khan,*
	Kapılı kaleye,	*To the gated fortress,*
206930	Çaçıkey'in ordasına,	*To Çaçıkey's orda,*
	Er Semetey öldü diye,	*Saying, Er Semetey is dead,*
	Geri dönülmez gerçek yeri,	*The true place of no returning,*
	Aziz kişi gördü diye,	*Saying, the dear one has seen it,*
	Haber düşüvermişti.	*The news came falling.*
	Dün çok serveti saçtığında	*Yesterday, when he scattered great wealth,*
	Er Semetey ulu gök yeleli,	*Er Semetey, the great grey-maned,*
	Talas'a doğru yürüdüğünde,	*When he marched toward Talas,*
	Hocadan sekizini toplamıştı.	*He had gathered eight of the khojas.*
	Buhara'nın hanı, koca han	*The khan of Buhara, the great khan,*
206940	Kızı kuma diye alıp vermişti,	*Had given his daughter as second wife,*

Teyzesi o idi,
Bu nazlı kadın Çaçıkey
Söyleyip varan haberci –
Haberciyi çağırıp,
Bu dediğin gerçekse,
Yalan değil, sağlamsa,
Dediğine uyayım,
Nar başı çektiği altmışı
Müjdelik vereyim.

206950 Baabedin'i tez söyleyip,
Sevinçten eridi o kadın,
Kançoro hanım alır – diye,
Öldürmeden, yitirmeden
Kaygının hepsi yok olup,
Tasanın hepsi düzelip,
Pırıldayıp kadın düzelip,
İçindeki ukdenin hepsi çözülüp,
Yanık yürek yatışıp,
Dün hunhar sağ iken
206960 Cehennem çeken o ağan,

Derdin çoğunu bilirdik, Kürkünün
hepsi yağmalanıp,
Kançoro ile ikimiz
Fısıldaşıp yürürdük.
Yamaca serbest konmaya,
Karı koca olmaya,
Sözümüz var idi,
Nazlı kadın Çaçıkey
Densizin bunca değeri var,
Peygamber yüzlü ağanız
206970 Vaade, dileğe
Erişmiş meğer devletli.
Müjdene altın al,
Saçılan altın yumruk kadar,
Kavrulup durdu atanız,
Beyi ölse sevinip,
Çaçıkey'in hâli böyledir.

She was her mother's sister,
This coy woman Çaçıkey —
The messenger who came and spoke –
Calling the messenger:
If what you say is true,
If no lie, but sound,
Let me follow what you say,
The sixty a lead nar draws
Let me give as tidings-gift.

Quickly invoking Baabedin,
That woman melted with joy,
Saying – Khan Kançoro will take me,
Without killing, without losing,
All her cares vanished,
All her sorrows mended,
The woman brightened, aglow,
Every knot within her loosened,
Her scorched heart was stilled,
Yesterday, while the fierce one lived,
That elder brother of yours who suffered hell,
We knew the most of that grief, All his furs plundered away,
Kançoro and I, we two,
Would go about whispering,
To camp free upon the hillside,
To be man and wife,
We had given our word.
The coy woman Çaçıkey —
Such is the worth of the shameless one,
Your elder brother with the Prophet's face
To promise and to wish
The fortunate one attained, it seems.
Take gold for your good tidings,
The scattered gold big as a fist,
Your elder stood there scorched,
Rejoicing that her bey has died,
Such is Çaçıkey's state,

Haramlığı bilinip,
Kançoro'ya varmaya
Kadın durmuş meğer sevinip. Öleyim deyip ölemeden
O Çaçıkey kadını,
Kurulup yatan kâfiri,
Toyunda doksan tay kesip,
Serveti denk bölüp,
Semetey'in büyük ordasını
Cediger'e çiğnetip,
Saf altın, ak gümüş
Harcatıp saçtırıp,
Hoca-molla toplatıp,
O Çaçıkey kadını
Kançoro nikâh kıydırıp,
Eğlencenin âlâsını
Halkınkinden üstün kılıp.

Her uncleanness known,
To go to Kançoro
The woman stood rejoicing, it seems.
Wishing to die yet unable to die,
That woman Çaçıkey,
The heathen lying at her ease,
Slaughtering ninety colts at the feast,
Dividing the treasure evenly,
Semetey's great orda
Letting the Cediger trample,
Pure gold, white silver
Spent and scattered,
Gathering khojas and mullahs,
That woman Çaçıkey
Kançoro took in wedlock,
The finest of merriment
He made surpass the people's.

Evliya ihtiyar Bakay'ı
Seksen zorlu pehlivana
Kökbörü edip çektirip,
Kökbörü etseler er Bakay
Seksen değil binine
Boyun vermedi han ağan,
Her nasılsa bir zaman
Sakalın hepsi yolunup,
Zırhın hepsi parçalanıp,
Kocamış Bakay ağanın
Bıyığın hepsi yolunup,
Pehlivanlar yağmalayıp yatarken
Bakay gibi atanız,
Kayıranından ayrılıp,
Hor olduğuna bakınız,
Kuğu gibi sakal solup,
Kayıranından ayrılıp,
Atanın körü, hain felek
Görmediğine bakınız,
Gözünün yaşı on dere
Ağlayıp gezer atanız,

The saintly elder Bakay
To eighty mighty strongmen
He gave as kökbörü to be dragged,
Though they made Er Bakay the kökbörü,
Not to eighty — to a thousand
Your khan-elder would not bow his neck,
Yet somehow, in time,
All his beard was plucked out,
All his armor torn to pieces,
Aged elder Bakay's
Whiskers all plucked out,
While the strongmen lay plundering,
A forefather like your Bakay,
Parted from his protector,
See how he is scorned,
His swan-white beard grown faded,
Parted from his protector,
Curse of the fathers, treacherous fate,
See what he never saw before,
His tears ten streams,
Your forefather goes about weeping,

Güvendiğinden ayrılıp
Zavallı Bakay ağanız,
İnlediğine bakınız.
Yüzü buruşup incelip,
İki gözden akan yaş
Göğsünden aşağı dökülüp,
Geniş dünya dar olup,
Heybetli Bakay hor olup,
Bugün gören yarın yok,
Böyleymiş dünya, bok!
İç yanar, merhamet yok,
Çarpışmaya derman yok,

Parted from the one he trusted,
Your poor elder Bakay,
See how he groans.
His face wrinkled and grown thin,
The tears that flow from both his eyes
Pouring down upon his breast,
The wide world grown narrow,
Majestic Bakay held in scorn,
Who sees today is gone tomorrow,
Such is the world — dung!
The heart burns, there is no mercy,
No strength is left to fight,

İki büklüm olup beli gitmiş,
Bakay ağanın elinden
Var gayret kaçıp derman gitmiş,
Ölümüne yüz tutup,
Onmaz ihtiyar böyle eziyette.
Ağızdan şeker söz gitmiş,
Yiğit ağanın kendinden
Hani o ışıl ışıl göz gitmiş,
Takat kaçıp Bakay'dan
Sıkıntıya iyice battığı dem,
Yatmaktan başka hali yok,
Bakay'ın yan gelip yattığı dem,
Tek dayanağı yitmişken,
Kançoro'nun gökbörü edip sürüklediği
dem. Biricik yanarım, ölme sağ kal,

Bent double, his back is gone,
From the hand of elder Bakay
All strength has fled, all vigor gone,
Turning his face toward death,
The hapless old man in such torment.
The sugared word has left his mouth,
From the valiant elder's very self
That once-bright, gleaming eye is gone,
Strength fled from Bakay,
The hour he sank deep into woe,
Nothing left him but to lie,
The hour Bakay lay stretched aside,
His only prop now lost to him,
The hour Kançoro dragged him like the
gray-wolf prize. My only one, I burn — do
not die, stay alive,

Yuvarlanıp aygırın
Yolunda sürünür er Bakay,
Yetmiş pehlivan Cediger'in
Elinde yaşar er Bakay,
Geniş dünya dar olup,
Meclise varamaz ulu Bakay,
Evlatlarından ayrılıp,
Büsbütün hor, sefil olup,
Gök vaşaktan değerli börkü
Kimler sallayıp giymedi ki,

Tumbling in the stallion's
Path crawls the man Bakay,
In the hands of Cediger's seventy strongmen
Lives on the man Bakay,
The wide world grown narrow,
Great Bakay cannot reach the gathering,
Parted from his children,
Utterly scorned, made wretched,
His börk more precious than gray lynx —
Who did not swing it on and wear it?

Bakay aslanı gördüğünde
Ay ile âlem çalkalanırdı,
Çevresi şimdi demir kafes,
Bakay handa koyu keder,
Nice yarış kazanmış aslan Bakay
O yolda gökbörü oldu,
Devletim esen iken
Gönlü yüce bir candım,
Bu kulun ta atası
Akbaltay, sen de bir zaman neydin,
Şimdi eyvah, tekim, ölme sağ kal,

Bu horluğu bu can görmesin.
Ağır hasretin çağında,
Tekim esen iken,
Uzun boylu, geniş omuzlu

Hem pehlivan, hem aslan,
Işıl ışıl kızıl kordu,
Cihanımda eşi yoktu,
Aya yoldaş çolpanım,
El üstünde tuttuğum sultanım,
Hasretli cana dermanım,
Ahirete giden Alma'mdan
Alıp kaldığım armağanım,
Sımsıkı belini kuşanan,
Yedi tümen kara düşman çıksa,
Tek başına dalıp saldıran,
Yiğitlerin özü hası,
Kıymetliydi Külçoro'm.
Ecel yolu yakın iken
Yanarım yetim, ölme sağ kal,
Bu derdi Bakay görmesin!
Ah, ben Bakay, zümrüdüanka etini mi yedim?
Aslanlardan ayrılıp,
Her zamandan bir zaman
Yanıp ölsün mü dedin?
Kocayınca ben Bakay

When they beheld the lion Bakay,
The moon and the whole world would sway,
Now his surroundings are an iron cage,
In Bakay khan lies thick grief,
Lion Bakay, winner of many a race,
Became the gray-wolf prize upon that road,
While my fortune stood unharmed
I was a soul of lofty heart,
The very forefather of this slave,
Akbaltay — you too, what were you once?
Now alas, my only one — do not die, stay alive,
Let this soul not see such scorn.
In the season of heavy longing,
While my only one was safe and sound,
Tall of stature, broad of shoulder,

Both strongman and lion,
He was a glowing crimson ember,
In my whole world he had no equal,
My morning star, companion of the moon,
My sultan borne upon the people's hands,
My remedy for the longing soul,
From my Alma gone to the hereafter —
The keepsake that I took and kept,
Who girded tight his waist,
Should seven tümen of black foes rise,
Who plunged and charged them all alone,
The essence and the best of braves,
Precious was my Külçoro.
While the road of death drew near,
I burn, orphaned — do not die, stay alive,
Let Bakay not see this grief!
Ah, did I, Bakay, eat the flesh of the phoenix?
Parted from the lions,
One season out of every season,
Did You say: let him burn and die?
Grown old, did I, Bakay,

Büsbütün kavgaya mı düştüm,
Bengisudan mı içtim?
Çok yanılan zavallı can,
Kuzgunun gözünü mü yedin?
Her demden bir dem,
Kurban olayım Yaradan,
Bakay kavrula kavrula ölsün mü dedin?

Fall wholly into strife —
Did I drink of the water of life?
Poor soul so often erring,
Did you eat the raven's eye?
One moment out of every moment,
Let me be Your offering, Creator —
Did You say: let Bakay die scorched and scorched again?

Benim boz ala doğanım, tombulum,
Boz atmacam, çolpanım,
Karşımdaki tek çınarım,
Başımın üstünde burcum,
Kaplanım tek, ölme sağ kal,
Kaygıyı bu kuru can görmesin!
Devletim başta iken
Evliya kocanın Bakay'ı,
Bahadır denilenmişim,

My gray-pied falcon, my plump one,
My gray sparrowhawk, my morning star,
My lone plane-tree before me,
My tower above my head,
My tiger, my only — do not die, stay alive,
Let this withered soul not see such sorrow!
While fortune crowned my head,
Bakay of the sainted elder,
I was called a batyr,

Ben Bakay, kısmetimi
Tümüyle yemişim meğer.
Kaygıyı başa salacağına
Kocatmadan alsaydın ya Tanrım!

I, Bakay, my portion
Have eaten wholly, it would seem.
Rather than heap sorrow on my head,
Would You had taken me, O God, before I aged!

Azabı başa salacağına
Tümsek edip bu toprağa gömseydin ya!

Rather than heap torment on my head,
Would You had mounded up this earth and buried me!

Kançoro, senin gözlerini
Oyup atmadan ne durdum,

Kançoro, your eyes —
Why did I wait to gouge them out and cast them away,

Seni sağ komayıp
Kundaktaki bebek çağında
Kesip atmadan ne durdum!
Evliyazade Kanıkey'in
İşaret edip dediği sözdü:
Sağ kalırsa özünde
Düşman olur demişti,
Meme emince kan çıktı,
Çehresi bambaşka türde,
Özünde düşman denendi,

Why did I not leave you dead —
In your swaddled infant days
Why did I wait to cut you down!
It was the word Kanıkey of the saintly line
Spoke, giving sign:
If he stays alive, within his core
He will be a foe, she said,
When he sucked the breast, blood came,
His countenance of another kind entire,
In his core he was proven foe,

Yüreğinden uğultu çıktı,
Perizade bahtsızın
Dediği söz doğru çıktı,
Ben Bakay dikkat etmeden
Oraya buraya koşturmuşum,
Ak sakalım kırkılırken
Farkına varmamışım.
Mihnetinden şaşırmışım,
Ermişliğim başımdan kaçıp
Eyvahlara kalmışım,
Uzağı görmeden ben Bakay
Kör olmuşum meğer,
Nice yıl ölmeyip direnip,
Kıymetlimden ayrılıp,
Kocayınca ben Bakay
Paralana paralana gökbörü oldum.

Kaburgam parçalanıp gitti,
On iki uzuv, seksen kemik,
Ecel yolum yakın iken
Hepten koparılıp gitti,
Ulu da idim, dev de idim,

İtibarım, tekim var iken

Uçsuz bucaksız yurda sahiptim,
Ulu'm, tekim gideli
Hırpalanıp süründüm,
Kul olup yanıp tutuştum,
Dik başımla ölmüşüm,
Yanıp yakılıp kül olup,
Azabı bunca görmüşüm.
Kahraman bozkurdum sağ iken,
Kerametim tam çağında,
Yar başında çelikten damdım.
Kerametçe pek üstün,
Peygamber misali candım.
Kerametim yitip gitti,
"Ganimet koca" adını aldım,

From his heart there came a roar,
The fairy-born unlucky one's
Spoken word has proven true,
I, Bakay, taking no heed,
Went running here and there,
While my white beard was being shorn
I did not notice it.
I was bewildered by its torment,
My saintly gift fled from my head,
I was left to cries of woe,
Not seeing far, I, Bakay,
Was blind, it seems,
For many a year not dying, holding out,
Parted from my precious one,
Grown old, I, Bakay,
Torn and torn again, became the gray-wolf prize.
My ribs were rent and gone,
Twelve limbs, eighty bones,
While my road of death drew near,
Were plucked away entire,
I was great, I was a giant too,

While my honor and my only one remained,
I was master of a boundless land,
Since my Great one, my only, went away,
Battered, I have crawled,
Become a slave, I burned and blazed,
With my proud head I have died,
Burning, wailing, turned to ash,
Such torment have I seen.
While my heroic gray wolf lived,
My wonder-gift in its full season,
I was a steel-built keep upon the cliff's brow.
In wonder-working far supreme,
I was a soul like to a prophet.
My wonder-gift is lost and gone,
I got the name of "plunder elder,"

Ölmeyip uzun, çok yaşayıp,
Kem söze kalmışım.
Dün Bakay han iken,
Göğsümde akıl var iken,
Karşılaşan düşmanı kıran,
Tuğ dibinde dimdik duran,
Doğru, sağlam han denen,
"Kaplan Bakay" dedirten,
Pek şanlı bir candım.
Koyağın öz ırmağıydım,
Sallandığında baş kesen
Çeliğin keskin ağzıydım.
Çeliğim gidip tunç oldu,
Han tekimden ayrılıp,
Kançoro hana çatıp,
Deve güdüp, sığır bakıp,
Dövüle dövüle ölecekmişim.
Ak sakalım yoluna yoluna,
Ak cepkenim parçalana,
Zorbalıktan ölecekmişim.
Pehlivanlara çiğnetilip,
Elim ayağım koparılıp,
Horluktan ölecekmişim.
Ölürken rahat ölmeyip

Not dying, living long, too long,
I have been left to spiteful words.
Yesterday, while Bakay was khan,
While wisdom dwelt within my breast,
Who crushed the foe that met him,
Who stood bolt upright at the banner's base,
Called a true and steadfast khan,
Who made them say "Tiger Bakay,"
I was a soul of high renown.
I was the valley's own river,
When it swung, severing heads —
I was the keen edge of the steel.
My steel is gone and turned to bronze,
Parted from my khan, my only one,
Fallen foul of Kançoro the khan,
Herding camels, tending cattle,
Beaten and beaten, I was doomed to die.
My white beard plucked and plucked away,
My white coat torn to shreds,
From tyranny I was doomed to die.
Trampled by the strongmen,
My hands and feet torn off,
From scorn I was doomed to die.
Not dying at ease when dying comes,

Böylece ölecekmişim.
Kocamış Bakay'ın
Gözleri çukura kaçıp yandı,
Dayanamayıp er Bakay
Kançoro'ya ilendi:
«Ey Kançoro, tayım benim,
Kandan geri dönmeyen
Kara çelik kılıcımdın.
Onmaz olası kul yavrum,
Bu huyun kurusun!
Kundakta bebek iken
Boynuna muska takmıştım,
Bağrıma basıp kucaklayıp,
Ninniyle büyütmüştüm,

Thus was I doomed to die.
Aged Bakay's
Eyes sank into their hollows, burning,
Unable to endure, the man Bakay
Cursed Kançoro:
«Hey Kançoro, colt of mine,
You were my black steel blade
That never turned back from blood.
My hapless slave-born child,
May this nature of yours wither!
While a babe in swaddling bands
I hung an amulet upon your neck,
I pressed you to my breast, embraced you,
I raised you with a lullaby,

Açlıktan ölür gider diye,
Kazıdan kesip yedirdim,
Kanıkey'in memesini,
Kuşkusuz kardeş olsun diye, Sen de benim gibi ol,
İki haram, sana emzirttim,
Kalabalık Argın, çok Kırgız,
Beter öl, Kançoro,
Ne zaman "kimin oğlu" dedirttim.
Erine kanat olsun diye,
Yanımda gezdirip er kıldım,
Er oğluyla denk kıldım,
Yetim çağını büyüttüm,
Yetiştirip gürbüz kıldım,
Kopuktun, uladım seni,
Saçıldığında topladım,
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını dirilttim,
Cılız boyunu er kıldım,
Yavrum, seni eşsiz aslan kıldım,
Âlem yurduna han olup,
Yiğitliğini yurda yaydım,
Beli bükülünce ağanı
Ele gökbörü çektirdin,

Kocayınca Bakay ağan
Halka ucuz han mıydı,
Gökbörü çektin Kançoro,

Anandan mı öcün vardı,
Beli bükülmüş ulu Bakay
Ekinini ham mı biçtim?
Deden Baltay ile Çubak'ın
Hepsini ben mi boğazladım?
Alanı mı alıp kaçtım?
Ak altın malını mı saçtım?
Kulanı mı kovup kaçırdım?

Seni kurutacak denli ben

Lest you die and perish of hunger,
I cut from the goose and fed you,
Kanıkey's breast,
That you might be a brother beyond doubt,
You too, be as I am,
Two bastards — I had her suckle you,
The crowded Argın, the many Kırgız,
Die a worse death, Kançoro,
When did I let them say "whose son is he"?
That you might be a wing to her man,
I led you at my side and made you a man,
I made you equal to a hero's son,
I reared you through your orphan days,
I raised you up and made you sturdy,
You were a cast-off waif — I joined you on,
When you were scattered, I gathered you,
I kindled your fire that had gone out,
I brought your dead soul back to life,
I made your scrawny frame a man,
My child, I made you a peerless lion,
Becoming khan over the whole world's land,
I spread your prowess through the land,
When his back was bent, your elder
You had dragged as the gray-wolf prize before the people,
Grown old, was your elder Bakay
A cheap khan to the folk?
You dragged the gray-wolf prize, Kançoro,

Had you a grudge against your mother?
Did I, great Bakay with back bent double,
Reap your harvest while still green?
Your grandsire Baltay and Çubak —
Did I slaughter them all?
Did I carry off the plain and flee?
Did I scatter your white-gold wealth?
Did I chase off the kulan and put it to flight?
To dry you up so utterly, did I

Heybendeki malını mı saçtım?
Yavrum, vadi vadi, dere boyu

Dereciğe kona kal,
Sevdiğinden ayrılıp,
Sen de benim gibi ol!
Yavrum, ölmeden yitmeden çok yaşa,

Yavrum, benim kürkümü giyip kal,
Yavrum, can yoldaşından ayrılıp,

Yavrum, benim gibi bir pişkin,
Düşmanın olup çıksın,
İçinde kalsın pişmanlığın!
Benimki gibi sakalın gitsin
yoluna yoluna,
Kaburgan gitsin parçalanıp,
Yavrum, yamaç boyunca kona kal,
Tekinden ayrılıp,
Cefa çöküp başına
Sen de benim gibi ol!»
Toz duman birbirine karıştı,
Zavallı Bakay ağanız,
Şunun belasının çokluğuna bakınız.
Bahadırı bozkurt sağ iken
Kımız içmez ulu Bakay
Bulanık suya hasret kalıp,
İtibarı üstün can iken,
Rakı içmez ulu Bakay
Ekşimiş suya hasret kalıp.
Dertli sıkıntı bahta gelip,

Buğday sığmaz ağzına
Boğanın başı denk gelip,
Darlık, sıkıntı bahta gelip,
Hayret, darı sığmaz ağzına

Dananın başı denk gelip.
Yiğit Bakay ağanın

Scatter the goods in your saddlebags?
My child, valley by valley, along the streambeds,
Settle by the little stream and stay,
Parted from the one you love,
You too, be as I am!
My child, live long, not dying, not vanishing,
My child, remain wearing my fur coat,
My child, parted from your soul's companion,
My child, may one seasoned like me
Turn out to be your foe,
May your remorse stay locked within you!
May your beard, like mine, go plucked and plucked away,
May your ribs go rent to pieces,
My child, settle along the hillside and stay,
Parted from your only one,
With misery collapsed upon your head,
You too, be as I am!»
Dust and haze were mingled all together,
Your poor elder Bakay —
Behold how many are his afflictions.
While his batyr gray wolf lived,
Great Bakay, who drank no kumis,
Was left to yearn for muddied water,
While he was a soul of highest honor,
Great Bakay, who drank no raki,
Was left to yearn for soured water.
Grievous woe came to his fortune,

Wheat will not fit into his mouth —
The bull's head came to match it,
Hardship, woe came to his fortune,
O wonder — millet will not fit into his mouth,
The calf's head came to match it.
Of the valiant elder Bakay

Şu haline baksana:
Beli gitmiş, iki büklüm,
Gözü gitmiş, dışa fırlamış,
Göz çukuru irin içinde,
Göğsü kalmış hırıltıda.
İki elden güç gitmiş,
İnsanlıktan eser kalmamış.
Ölümle ortak Bakay'a
Büsbütün horluk etmişti,
O gaddar Kançoro'nun
Yanında gezen çok pehlivan.
Bakay'ı gökbörü edip
Kançoro kopardı büyük kavgayı,
Öfkelenip Kançoro,
Kançoro der böyle söz:
«Ben kerametli can oldum,
kuru kafa! Etmiş meğer horluğu,

Ahaliyi derleyip yurt güden
Ben el tokmağı gibi han oldum,

kuru kafa! Bir haftada iki kez
Küpüne zehir mayalarım, kanlı baş,

Böyle varırım köküne, kanlı baş!

Senin kökünü söküp alırım,
kuru kafa,
Sana nice azap ederim,
kuru kafa, Üç-Koşoy boyunda,
Diri diri öcümü alırım, kuru kafa!»

Büyük Tört-Kül düzünde,
Deyip, böylece, Kançoro
Altmış kadın, on kocakarıya
Ağanı dövdürüp,
Yetmiş pehlivan kapıcıya,
Kapı bekleyen pehlivana
Ağanı parçalatıp.

Just look upon this state:
His back is gone, bent double,
His eye is gone, bulged outward,
The eye-socket full of pus,
His chest is left a rattle.
From both hands the strength is gone,
No trace of manhood has remained.
To Bakay, death's own partner,
He had shown scorn entire,
Around that ruthless Kançoro
Walk strongmen many.
Making Bakay the gray-wolf prize,
Kançoro raised the mighty brawl,
Enraged, Kançoro —
Kançoro speaks such words:
«I have become a wonder-gifted soul,
dry skull! He had wrought the scorn, it seems,
Gathering the people, herding the land,
I have become a khan like the people's mallet,
dry skull! Twice within a single week
I shall ferment poison in your jar, bloody head,
Thus I shall reach down to your root, bloody head!
I shall tear your root up whole,
dry skull,
I shall deal you torments many,
dry skull, In the vale of Üç-Koşoy,
I shall take my vengeance on you alive, dry skull!»
On the great plain of Tört-Kül,
So saying, thus, Kançoro
By sixty women, ten crones
Had your elder beaten,
By seventy strongman gatekeepers,
By the strongman watching at the gate,
Had your elder torn to pieces.

Gece gündüz azabını,
Sayısız tümen sıkıntı çektirip,
Bakay'ın elini ayağını
Gök oğlak gibi çektirip,
Gök ala koyun gibi boğazlatıp,
Kuru barutlu kurşunla
Nişan koyup attırıp,
Küheylan Bakay ağana
Bu sıkıntıyı çektirip,
Kocamış Bakay ağanın
Mihneti çilesi çok oldu,
Bakay hanın yattığı yer
Ot çadırdan ev oldu,
Kocayınca Bakay'ın
İki gözü dört oldu,
Kocayınca han Bakay
Kara yerle bir oldu,
Öfkelenip Kançoro,
Kahraman aslanını yok edip,
Talas'a saldı zorbalığı,
Kocayınca Bakay'ı
Kara yerle bir edip,
Akşam olunca Bakay'ı
Kocakarılara dövdürüp,
Pehlivanlara parçalatıp,
Bir değil bin kez edip,
Bakay hanı hor edip.
Hani Kaynar'ın kara gözünde,
Tam çınarın dibinde,
Kanıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Kalınlığı bir hayli,
Eşiği çelik kapısı,
O kapıdaki bekçiler,
Cellatları yetmiş,

Can görünse çullanan,
İnsanın burnunu, kulağını

His torment day and night,
Making him suffer countless tümen woes,
Bakay's hands and feet
He had stretched out like a gray kid's,
Had him butchered like a gray-pied sheep,
With bullets of dry powder
Set him as a mark and had them shoot,
To your steed-like elder Bakay
Dealing out this woe,
Of the aged elder Bakay
The toil and torment grew to be much,
The place where Bakay khan lay
Became a house of grass-tent,
Grown old, Bakay's
Two eyes became four,
Grown old, khan Bakay
Became one with the black earth,
Enraged, Kançoro,
Destroying his heroic lion,
Loosed his tyranny on Talas,
Making aged Bakay
One with the black earth,
When evening fell, having Bakay
Beaten by the crones,
Torn to pieces by the strongmen,
Doing it not once but a thousand times,
Holding Bakay khan in scorn.
There, at the black spring of Kaynar,
Right at the plane-tree's foot,
Kanıkey's white palace,
Its gate of iron, solid tin,
Its thickness very great,
Its threshold a door of steel,
The watchmen at that gate,
Its executioners seventy,

Who pounce should a soul appear,
Who wear the noses and the ears of men

Muska edip takınan,
Kara kastlı zalimi
Dışından gören boyun eğmiş.

Onun öte yanında
Zincir kuşanmış pehlivanı,
Pehlivanın biri boşansa
İnsan paramparça olur.
Kahraman anan Kanıkey'in
Dileyerek yaptırdığı ak saray,
Kalınlığı şöylesine,
Her şeye elverişli saray,
Perizade Ayçürök,
Yiğit bahtsız geldiğinde,
Sağlam yurt edinsin diye,
Yiğit anan Kanıkey
Bahtsıza verdiğinde,
Kahraman kadın Ayçürök
Çevresini bağ edip,
Ortasını altın taht edip,
Yiğidine denk edip,
Görkemi ölçüsüz kıldığı ak saray,

Bozkurt aslana denk saray.
Görkemle yükselen ak saray,
Bunun süsü şöylesine,
Ah o sarayın güzelliği,
Bezetilişi şöylesine:
Yakut ile gevher taşından
Süsletip yaptırtmış,
Sarayı çepeçevre
Bezetip kurdurmuş,
Altın ile sırlamış,
Gümüş ile sarmış,
İki kişi seslense
Kendi kendine yankılanıp şakırmış,
Karaçamdan oyma etmiş,
Taştan yığıp dağ etmiş,
Mızrak saplansa körelen,

Strung on as amulets,
The black-intentioned tyrant —
Whoever saw him from without bowed down.
On the farther side of that,
His strongman girded with a chain,
Should one such strongman be let loose,
A man is torn to shreds.
Your heroic mother Kanıkey's
White palace built at her own wish,
Its thickness such as this,
A palace fit for everything,
Fairy-born Ayçürök —
When the valiant luckless one should come,
That she might have a stronghold home,
Your valiant mother Kanıkey,
When she gave it to the luckless one,
The heroic woman Ayçürök
Made its surroundings a garden,
Made its center a golden throne,
Made it match her valiant one,
The white palace whose splendor she made measureless,
A palace equal to the gray-wolf lion.
The white palace rising in its splendor,
Its adornment such as this,
Ah, the beauty of that palace,
Its decking-out was such as this:
Of ruby and of gemstone
She had it adorned and built,
The palace all around
She had bedecked and raised,
Glazed it with gold,
Wrapped it with silver,
Should two people call aloud,
It echoed, ringing of itself,
She had it carved of black pine,
Heaped stone and made a mountain of it,
Where a thrust lance is blunted,

Alamayıp düşman usanmış,
Dev adam bile erişememiş,
Dört ayaklı hayvandan
Sıçan bile sokulup geçememiş.

Belini düşman kolaçan edememiş,
Yüz tutup insan varamamış.
Karaltısını görüp afallayan,
Varamayıp kul şaşakalmış,
Çevresi aslan yatağı kale,
Bakarsan böyle bir yerdi.
O sarayın kuytusunda
Kadın, bahtsız Ayçürök
Çileli, boylu boyunca yatarken
Has mirabı Akcoltoy,
Zavallın koşup yetişmiş.
Buna düşman olan Kançoro'nun
Fitnesini anlatıp durmuş,
Gözüyle gördüğü, bildiği sözü,

Bunları anlatıp durmuş,
Onulmaz bir büyük
Kavgayı anlatıp durmuş.
İnsan diliyle söylenmez
Feryadı anlatıp durmuş,
Altında küheylan atı yok,
Hasretini söyleyip durmuş,
Kalabalık kara Cediger'in
Kırk iki koldan kuşatıp bahadırı

Sardığını anlatıp durmuş.
Atsız Ayköl'ün çaresiz dikilip
Kaldığını anlatıp durmuş.
Kara dilini bilemiş,
Han Akcoltoy bir bir dökmüş:
Cediger kuşatıp geldiğinde,
Cediger'e Kançoro
İyice kışkırtı verdiğinde,

Unable to take it, foes grew weary,
Even a giant man could not attain it,
Of four-legged beasts,
Not even a mouse could steal its way through.
No foe could prowl about its middle,
No man could set his face and reach it.
Whoever glimpsed its silhouette was dazed,
Unable to arrive, the slave stood stunned,
Around it a fortress, lair of lions,
If you looked — such a place it was.
In the seclusion of that palace,
The lady, luckless Ayçürök,
While she lay stretched out in her sorrow,
Her trusted water-master Akcoltoy,
Your poor one, came running up.
Of Kançoro, foe to her,
He kept telling the intrigue,
The words he saw with his own eyes and knew —
These he kept on telling,
An incurable, a mighty
Strife he kept on telling.
Not to be spoken by a human tongue,
The wailing he kept telling,
No steed beneath him now,
He kept speaking his longing,
How the crowded black Cediger,
Encircling the batyr from forty-two columns,
Hemmed him in — he kept on telling.
How horseless Ayköl stood helpless,
Left there — he kept on telling.
He had whetted his black tongue,
Khan Akcoltoy poured it out one by one:
When Cediger came encircling,
When to Cediger Kançoro
Gave thorough goading,

Öz içinden düşman çıkıp,
Özünden dert çıkıp
Kaldığını anlatıp durmuş.
Vay, yaman kaplan,

From his own core a foe came forth,
From his own self came forth the woe —
How he was left — he kept on telling.
Alas, the fearsome tiger,

Umursamayıp dimdik durup,
Cediger'in akın edip gelişini
Topuğuna denk saymayıp,
Atsız kalan ayköl aslan,
Kıbleye yönelip,
Keskin çeliği kuşanıp,
Akolpok'u bürünüp,
Uzattığı ayağını hiç çekmeden,
Yumduğu gözünü hiç açmadan.
Dün Kançoro han, Kıyaz han
Akılsız, belalı bön var,
Saldırıp mızrak vurmuş,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kuşatıp yatakalmış.
Atsız kalan kahraman aslan
Hainden mızrak yediği
Yazık oldu diye duydum,
Ölüp kemiği bulunmadan,
Kendi gördüğün aslanınız
Kayıp oldu diye duydum.
Koyaktan duman yükselip,
Açkaykañ Dağı'nın başına
Kararıp bulut kapanıp,
Gümbürdeyip dağ yıkılıp,
Sel yürüyüp, yamaç göçüp,
Gündüz dahi gece olup,
Koyağa azgın su dolup,
Kuzey yamacındaki ağacın
Kökü çıkıp dikilip,
Cediger'in cılız atı
Hepten ölüp serilip,
Bahadırın muradına
Erişti diye duydum,
Kayıp olup ayköl'üm

Heedless, standing bolt upright,
The onrush of Cediger's raid
Counting not even worth his heel,
The ayköl lion left without a horse,
Turning toward the qibla,
Girding on the keen-edged steel,
Wrapping himself in the Akolpok,
Never drawing back his outstretched leg,
Never opening his closed eyes.
Yesterday Kançoro khan, Kıyaz khan —
There is the witless, trouble-laden fool —
Charging, drove the lance in,
Firing muskets, drawing bows,
They lay encircling him.
The heroic lion left without a horse —
That he took the lance from the traitor,
What a pity, so I heard,
Dying, his bones unfound,
The lion you yourself once saw
Is lost and gone, so I heard.
Smoke rose up from the vale,
On the summit of Açkaykañ Mountain
Clouds shut down and darkened,
The mountain crashed and tumbled,
The flood ran on, the hillside slid,
Even the daytime turned to night,
The raging water filled the vale,
The tree on the northern slope —
Its root came up and stood on end,
Cediger's scrawny horse
Dropped dead outright and sprawled,
That the batyr to his heart's desire
Attained — so I heard,
That lost, my ayköl

Gitti diye duydum.
Bahadırın dediği sözdü:
Kocayınca han Bakay,
Yaşlanınca Çıyırdı,
Benden geri kalmadan ölsün demişti,
Kara saçı yaymayınız.
Kocamış anam Kanıkey,

Is gone — so I heard.
It was the word the batyr spoke:
Grown old, khan Bakay,
Grown aged, Çıyırdı —
Let them die not lagging after me, he said,
Do not loose the black hair.
My aged mother Kanıkey,

Alın kemiği çökük diye,
Her zamandan bir zaman
Gün göreceği kıt diye,
Ensesinde saçı örgülüydü,
Göreceği koyu çileydi,
Çığlık atıp yüzünü yırtmasın,
Taşkınlık edip durmasın,
Sinek kadar canına kıymasın,
Ölüp kalırsa anacığım
Ölmeden yaşayıp görsün diye,
Ayçürök'ün karnında
Altı aylık belli bebek var.

Saying her brow-bone is sunken,
One season out of every season,
Saying scant are the days she will see,
Her hair was braided at her nape,
What she would see was thick ordeal,
Let her not scream and tear her face,
Let her not rage and carry on,
Let her not take her fly-small life,
If I die and am gone, let my dear mother
Live and see, not dying — so he said,
In Ayçürök's womb
There is a babe six months along, made known.

Toyuna doksan baş kesin,
Oğlan olursa çocuğa
Seytek adını koyun,
Beyin vasiyet sözüydü,
Tam böyle demişti.
Gökteki çolpan yıldızı gibi
Nişan bilin demişti,
Ölmezse Külçoro'ya
Yoldaş edin demişti,
Yüz tutup gelen düşmana
İbret olur demişti,
Sağ yürürse Külçoro'ya
Kanat olur demişti,
Serpilip er olup,
Er oğluyla denk olup,
Karında kalıp yetişip,
Zavallıma kavuşup,
Cılgındı, Keñ-Kol, geniş Talas —

Slaughter ninety head for her feast,
If it be a boy, upon the child
Bestow the name Seytek,
It was the bey's testament word,
Just so he spoke.
Like the morning star in heaven
Know him for a sign, he said,
If he dies not, to Külçoro
Make him companion, he said,
To the foe that comes head-on
He will be a lesson, he said,
If he walks alive, to Külçoro
He will be a wing, he said,
Growing sturdy, becoming a man,
Becoming equal to a hero's son,
Staying in the womb and ripening,
Joining my poor one,
Cılgındı, Keñ-Kol, wide Talas —

Yerini bulur demişti.
Mutlu Kırgız, çok Argın —
Elini bulur demişti.
Hunhar'ın dediği vasiyet —
Ayçürök'e söyle demiş:
«Kanatıp yüzünüzü yırtmayın,
Ağır bela, büyük sıkıntı

He will find his place, he said.
The happy Kırgız, the many Argın —
He will find his people, he said.
The testament the Bloodshedder spoke —
Tell it to Ayçürök, he said:
«Do not bloody and tear your faces,
Heavy calamity, great woe —

Kahraman başa geldikten sonra
Öyle iş yapmayın,
Yaslı başını er kıl,
Kadın başını tuğ kıl,
Kançoro ile Kıyaz'a
Görülmedik kavga kopar.
Yamaçtan sürüp göçünü,
Zırvalayan ahmaktan
Yerinmeden al öcünü.
Talas'tan al göçünü,
Dişi kaplan, aslan isen,
Gerçek Ayçürök sen isen,
Hainden al öcünü!»
Deyip, böylece, Akcoltoy
Söyleyiverdi bunları.
Kanadınız Külçoro'nun
Şakağını delip perişan kıldı,

Kürek etini kesip çoroyu

Yılkıcıya kul kıldı.
Keskin elmas kılıcı biledi,
Kalanları Kançoro
Bırakmadan kırıp attı.
Sarı kan döküp savurdu,
Babam Bakay ihtiyara
Çok eziyetini yükledi,
Gökbörü edip çektirdi.

Öfkeyle yanıp yakıldı,
Kalabalık Argın, çok Kırgız

After it has come upon the hero's head,
Do no such deeds,
Make your mourning head a man's,
Make your woman's head a banner,
Upon Kançoro and Kıyaz
Loose a strife unseen before.
Driving your migration from the hillside,
On the babbling fool
Take your vengeance without sorrow.
Take your migration out of Talas,
If you are tigress and lioness,
If you are the true Ayçürök,
Take your vengeance on the traitor!»
So saying, thus, Akcoltoy
Spoke these things right out.
Your wing, Külçoro —
His temple they pierced through and left him wretched,
Cutting the flesh of his shoulder-blade, the çoro
They made a slave to the horse-herder.
He whetted the keen diamond blade,
The rest of them Kançoro
Cut down and cast away, sparing none.
He spilled and scattered yellow blood,
On my father, old Bakay,
He loaded torment plenty,
Made him the gray-wolf prize and had him dragged.
He burned and blazed with fury,
The crowded Argın, the many Kırgız

Aziz candan umut kesti».
Hayret, Akcoltoy böyle
dedikten sonra, Medet bildiğim tekim,

O Çıyırdı ihtiyar
Atmaca gibi davranıp,
Kanıkey'e yalvarıp,
Altı bin ner, bin taya
Satın alınmış ak hançeri

Kınından sıyırıp almış,
Haykırıştan çığlığa varıp,
«Kıymetlimden nasıl geri kalırım»
deyip,
Takatten düşüp, kan gidip,

Böğrüne saplayıvermişti.
Kendi kendini, hatun,
Yarıp koyuvermişti.
Çileli anası Kanıkey
Bağırıp hıçkırıp duramadan,
Öz canına kendisi kıyamadan,
Benzi atıp şaşırıp,
Ak hançeri kapışarak.
Çığlık atıp ağlayıp feryat edip,
«Ay, tekim!» deyip hıçkırarak.
Bıldırcın gözü gibi gözünden
Büsbütün kanlı yaş akıp.
Çığlık attıkça gücü gidip,

Çığlık attıkça gözünden
Kara koyu kan gidip,
«Çolpanım!» deyip feryat edip,
«Tekim!» deyip hıçkırıp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Durduğu saray bele dönüp,

İki gözden akan yaş

Gave up hope of the dear soul».
O wonder — when Akcoltoy thus
had spoken, My only one, whom I knew for
my succor,
That old Çıyırdı,
Acting like a sparrowhawk,
Pleading with Kanıkey,
The white dagger that was bought
For six thousand camels, a thousand foals
—
She drew it bare out of its sheath,
Passing from outcry into shriek,
Saying «How shall I lag behind my
precious one»,
Her strength failing, blood going,

She had plunged it in her flank.
Her own self, the lady,
She had ripped open there and then.
His long-suffering mother Kanıkey,
Unable to stop shouting, sobbing,
Unable herself to take her own life,
Her color fled, bewildered,
Snatching at the white dagger.
Screaming, weeping, wailing,
Sobbing, saying «Ay, my only one!»
From her eyes like quail's eyes
Wholly bloody tears flowed down.
With every scream her strength went from
her,
With every scream out of her eyes
Went black and clotted blood,
Wailing «My morning star!»,
Sobbing «My only one!»,
Her rib-bones wrenched apart,
The tears of her eyes poured down,
The palace where she stood turned to a
marsh,
The tears that flowed from her two eyes

Eteğinde gölcük, sel olup,
Kahraman anan Kanıkey
«Kül yavrum!» deyip hıçkırıp,
«Yanarım!» deyip feryat edip,
Kül yavrusunu sayıklayıp hıçkırıp:
«Gecikip saçımı ördüğüm,
Hasretle zar zor gördüğüm,
Şimdi benim göreceğim
Zifiri kara gecem var,
Senden başka kimim var?»
Deyip, böylece, Kanıkey
Ağlayıp durdu sızlayarak,
İnleyip durdu hıçkırarak,
Kendine gelemeden bakakalıp,
Ölü dese, mezarda yok,
Diri dese, sayıda yok,

Became a pool, a flood upon her skirt,
Your heroic mother Kanıkey,
Sobbing «My Kül-child!»,
Wailing «I burn!»,
Raving of her Kül-child, sobbing:
«He for whom I braided my hair belatedly,
Whom in longing I hardly ever saw,
Now what I am to see
Is my pitch-black night,
Whom have I besides you?»
So saying, thus, Kanıkey
Kept weeping, moaning,
Kept groaning, sobbing,
Staring, unable to come to herself,
Call him dead — he is not in the grave,
Call him living — he is not in the count,

Kanıkey'den derman gidip,
Kendinden geçip böylece,
Benzi solup rengi dönüp,
Dik duramayıp yıkılıp,
Semetey'e kavuşturan,
Kendinden geçip kalmıştı.
Kanıkey'in sesini duyunca
Kayın yerinip, söğüt ağlayıp,
Kalabalık yurdun hepsi ağlayıp.
Gerdanına altın taktıran,
Burunların hepsi buğu olup,
Mahmuzlansa elde oynayan,
Yiğidi yurda uğultu olup,

El yurdun hepsi feryat olup, Canı diri komayan,
Yer sarsılıp, taş ağlayıp,
Yetkin Kırgız başı ağlayıp, Gözü uzaktan görürdü!
Alttaki kalın yer ağlayıp,
Akcoltoy başta, er ağlayıp.
Tüneğe konmayıp dolanan,

Strength went out of Kanıkey,
Swooning away just so,
Her face grown pale, her color turned,
Unable to stand upright, collapsing,
She who brought Semetey to us
Had swooned away and lay.
Hearing Kanıkey's voice,
The birch grieved and the willow wept,
The whole crowded land wept.
She who hung gold upon her throat —
All the noses turned to steam,
That danced in hand when spurred —
Its valiant one became a murmur to the land,
All the people and the land became lament, That left no soul alive,
The earth quaked and the stones wept,
The head of the full-fledged Kırgız wept,
Its eye would see from afar!
The thick earth underneath wept,
Akcoltoy at their head, the men wept.
That circled, never settling on its perch —

Dün haberin var mıydı,
Uçuran can sevinirdi,
Gaipten rast gelen,
Mediyan çölünden
Han Manas'a bulunan,
Atası soylu Kumayık,
Ağzını açıp uluyup,
Yas tutup inleyip,
Semetey'den ayrılıp,
Yazık oldu ak tazı,
Tasmasını koparıp fırlatıp,
Kayıp oldu ak tazı.
Gözü kara, gök kaslı but,
Kanadını devşirip süzülmeden
Mahmuzu demir, tırnağı tunç,
Kazı gölden uçurmazdı,
Çevresi iki arşın,
Teptiği diri gitmezdi,
El üstünden et yerdi.
Teleği çelik gibi ağarmış,
Süzülüp saldırsa kulun
Candan hevesini alırdı.
Bağı ipek, ağı altın,
Eşi benzeri yok Akşumkar,
Can görse atılırdı,

Bozkurdu uçurduğunda
Dokuzar toy kuşu yüklenirdi.
Başını çaylak gibi dikip, kuş edip,

Tüneğe koyup baktıran,
Uğurlu kuş imiş diye
Han Bakay sınayıp beğenmişti.
Göğe ağsa bu alıcı kuş,
Yöneldiğinde süzülüp,
Düz uçanı çeviren,
Yüz tutup sungur uçtuğunda
Düşmedik can kalmazdı,
Görsen böyle Akşumkar,

Yesterday, did you have word of it?
The soul that flew him would rejoice,
Come by chance from the unseen,
From the desert of Mediyan
Found for Khan Manas,
Kumayık of noble sire,
Opening its mouth and howling,
Mourning and moaning,
Parted from Semetey,
What a pity — the white hound,
Snapping its leash and hurling it away,
Lost was the white hound.
Black of eye, gray-browed its thigh,
Without folding wing and gliding down —
Its spur of iron, talon bronze,
It would not let the goose fly from the lake,
Its girth two arşın round,
What it struck did not go living,
It ate meat from upon the hand.
Its plumage whitened like steel,
If it swooped and struck, the foal —
It would take its zest for life away.
Its jess of silk, its net of gold,
Akşumkar without a peer,
If it saw a soul it hurled itself,

When it was flown at the gray wolf,
It would carry off nine bustards at a time.
Rearing its head like a kite, made a true bird,

Set on the perch to be gazed at,
Saying it must be a bird of fortune,
Khan Bakay had tried it and approved.
Should it mount the sky, this hunting bird,
Gliding when it set its course,
Turning back whatever flies straight,
When the gyrfalcon flew head-on,
No soul remained unfelled,
Were you to see — such was Akşumkar,

Salıverilse kuşların hasıydı,
Semetey'in malıydı.
Yas tutup Akşumkar,
Boyuna dönenip çığırıp,
Ayağını ısırıp didikleyip,
Tomağasını vurup silkip,
El kalksa yem yemeden,
İyiden iyiye yas tutup,
Bağır tüyünü paralayıp
Didmiş meğer Akşumkar.
Kayıp olup kırlara,
Kaçmış meğer Akşumkar.
Bakılsa göze ilişmeden,
Nerede olduğu bilinmeden,
Kayıp olup Akşumkar,
Altın bağını paralayıp
Didmiş meğer, canım hayvan.
Bir insana görünmeden,
Yad kişiye sezdirmeden
Gitmiş meğer Akşumkar.

Loosed, it was the choicest of all birds,
It was Semetey's own possession.
Mourning, Akşumkar,
Wheeling about itself and crying,
Biting and worrying at its foot,
Striking and shaking off its hood,
If a hand rose, taking no feed,
Mourning through and through,
Rending the feathers of its breast,
Akşumkar had torn them, it appears.
Lost to the wild steppes,
Akşumkar had fled, it appears.
Looked for, catching no one's eye,
None knowing where it was,
Lost was Akşumkar,
Rending its golden jess,
It had torn it, it appears — dear creature.
Showing itself to no man,
Letting no stranger sense it,
Akşumkar had gone, it appears.

Akşumkar böyle iken,
Yiğit ağlayıp, han ağlayıp,
Gören canın hepsi ağlayıp,
Yüzleşip Kıtay düşman gelse,
Taş gayretli aslan ağlayıp,
Usanmadan nice er ağlayıp,
Feryat kopup, el ağlayıp,
Ağlayanların hepsi,
Genciyle yaşlısı,
Kötüsü iyisi hepsi,
Kendi kaygısını yiyip ağlayıp.
Hunhar'ın gözü gittikten sonra
Nasıl zaman, nasıl gün?
Yıkılmış kaya belimiz,
Olur diye ağlayıp,
Ayköl'ün gözü yok oldu.
Argın, Kırgız bu yurdun
Obası nasıl konar? deyip,

While Akşumkar was thus,
The brave wept and the khan wept,
Every soul that saw it wept,
Should the Kıtay foe come face to face —
The lion of stone resolve wept,
Untiring, many a man wept,
Lament broke out, the people wept,
All of those who wept,
Their young and their old,
Their bad and good alike,
Wept, each gnawing his own grief.
After the Bloodshedder's eye was gone,
What times, what days are these?
Fallen is the crag, our mountain spine,
So it will be, they wept,
Ayköl's eye has vanished.
Argın and Kırgız — of this land
How shall its camp be pitched? they said,

Bağlanmış meğer bahtımız,
Çaresi nasıl olur? deyip, Kırılmış meğer dalımız,
Eli nasıl konar? deyip,
Elin sahibi yitti.
Argın, Kırgız bu yurdun
Hesabı nasıl olur? deyip.
Sekisinde teke var,
Yurt çığrışıp, feryat olup,
Dağında ak kar var,
Göğü yaran gürültü olup,
Er sultan esen iken,
El çığrışıp bunu deyip,
Bilene nice acıyı deyip, Pınarı kaynayıp taşan,
Hunhar esen iken
Kısırın tayını yerdik,
Şakımasını duyunca
Sırttan Kıtay haykırıp,
Kızgın savaş, kavga etse,
Bela nerede derdik.
Hele Kara-Buura'da, Çatkal'da
Özgür Kırgız eliydi.
Kırgız keyifle uzanmış yatarken,
Kızıl pusla yer ışıyıp,
Güzel taylı kısrak bağlayıp,
Gündüzü kımız, gecesi rakı
Olup durduğu çağda,
Kat kat giyip samur börkü
Salınıp silkip giyerdik. Rahat yatan el idik,

Bound, it seems, is our fortune,
What remedy can there be? they said,
Broken, it seems, is our bough,
How shall its people settle? they said,
The people's master is lost.
Argın and Kırgız — of this land
What reckoning shall there be? they said.
On its ledge there is an ibex,
The land cried out, became lament,
On its mountain there is white snow,
A din that split the sky arose,
While the hero sultan was unharmed,
The people cried out, saying this,
Telling the knower many a grief, Its spring welling up and overflowing,
While the Bloodshedder was unharmed,
We would eat the barren mare's foal,
When they heard his thundering call,
The Kıtay beyond the ridge cried out,
Should hot war and strife be made,
We would say: where is calamity?
There, in Kara-Buura, in Çatkal,
It was the free Kırgız people's land.
While the Kırgız lay stretched in pleasure,
The earth aglow with rosy haze,
Tethering mares with handsome foals,
Kumis by day and raki by night —
In the season when it stood so,
Wearing the sable börk in layered folds,
We wore it swaying, shaking. We were a people lying at ease,

Canımız sıkılsa düşmana saldırırdık,
Yiğidin gözü var iken
Beecin'e dek sürerdik,
Tepelerden geyik vururduk,
Dertlenmeden esen yatardık.
Hele, ipek sağrılık, geniş saç bağı,
Gelini güzel el idik,

If our spirits chafed, we charged the foe,
While the brave one's eye still lived,
We would drive as far as Beecin,
We shot deer from the hilltops,
We lay in health without a care.
There — silk crupper, broad hair-band,
We were a people with lovely brides,

Hunhar er var iken
Bize bela nerede derdik.
Engebeli Talas yerimiz,
Hunhar aslandan ayrılıp,
Kırılmış meğer belimiz,
Aman, sızlamış meğer elimiz.
Kırında arkar var,
Güney yüzünde gümüş var,
Kuru düzünde kulan var,
Ormanında yabanı var,
Cılgındı, Keñ-Kol, Talas'ta
Bu sefanın hepsi var.
Bülbül kuşu şakırdı,
Yiğit hüzünlenip yaşarırdı.
Özgür Talas yeriydi,
Şu duran kahraman yurdu
Yüz tutup düşman yenmemişti,
Tutuşup kimse baş edememişti,
Şu duran az Kırgız
Yerin sağrısında kaynaşırdı.
Kapısının önüne
Binden kısrak bağlardı,

While the Bloodshedder-man lived,
We would say: where is calamity for us?
Our rugged Talas land —
Parted from the Bloodshedder lion,
Broken, it seems, is our spine,
Alas, aching, it seems, our people.
On its steppe there are arkhar,
On its southern face there is silver,
On its dry plain there are kulan,
In its forest there is game,
In Cılgındı, Keñ-Kol, Talas,
All of this delight is there.
The nightingale would warble,
The brave grew wistful, eyes welling up.
It was the free Talas land,
This standing heroes' homeland —
No foe had faced it and prevailed,
None grappling with it had mastered it,
These standing few Kırgız
Teemed upon the rump of the earth.
Before their gates
They would tether upward of a thousand mares,

Börk al dese baş kesen,
Su iç dese zehir içen,
Kan dök dese hınç döken,
Kaldıraç sırık, kuru sopa,
Köteğe hazır el idik.
İnsanın dileyip sevdiği
Kadir gecesi gibi gece nerede?
Hunhar'ın bakıp bu yerde
Durup gözettiği gün var mı?
Kalabalık Kırgız, çok Argın,
Ansızın dağılıp dökülsek,
Kazara çarpışmaya girsek,
Kırgın kopsa hanımız nerede,

Savaşa dursak hepimiz,

At "take his börk," who took the head,
At "drink water," who drank poison,
At "spill blood," who spilled out wrath,
Lever-pole and dry cudgel,
We were a people primed for the drubbing.
The night that man desires and loves,
Like the Night of Power — where is it now?
Is there a day when the Bloodshedder here
Stands watching over this place?
Crowded Kırgız, many Argın,
Should we suddenly scatter and spill,
Should we blunder into battle,
Should slaughter break out — where is our khan?

Should we all stand to war,

Darmadağın kaçacak geçit,
Sarı kırlı bel nerede?
Bu yurdu azaba salmadan
Ayırıp kurtaracak
Ayköl gibi aslan nerede?
Şimdi bel bağlanan bel de yok,
Sığımılacak yer de yok,
Karaltısı dağ gibi hanın yok,

Dayanak handan ayrılıp,
Çok Kırgız, sende derman yok,
Halkı gidip ıssız kalan
Engebeli uçsuz yer nasıl olur?

Suçsuz yere yanan can nasıl olur?
Sahipsiz başıboş mal nasıl olur?
Aziz aslandan ayrılıp,
Şimdi Kırgız azabı
Çekeriz ya her türlü.
Şimdi bizim Keñ-Kol'a dikilen
pamuk yok, Her şeyi bırakıp geçip,

Gerinip yatar çağ da yok,
Şimdi Talas'ta kurulu bağ var mı?
Bahtlı aslandan ayrıldık,
Yayılıp yatar çağ var mı?
Şimdi bizde tepede dikili
bağ var mı? Feryada karışıp kalmış,

Kabadayılık taslayıp yatar çağ var mı?

Bizde gönülde nice keder var,
Bizi gömmeye duran düşman var,
Hele Altı-Şaar'ın, Kokand'ın
Horluğu durur karşımızda.
Kuşaklarına sarık dolayıp,
Kudrete yalvarıp,
Öncüleri durur onların,

The pass for headlong flight,
The yellow-steppe saddle-ridge — where?
Without casting this land into torment,
One to part us free and save us —
Where is a lion like Ayköl?
Now there is no ridge to bind our hopes to,
No place now for taking refuge,
You have no khan whose silhouette looms like a mountain,
Parted from the khan, our prop and stay,
Many Kırgız — in you there is no strength,
Its folk gone off, left desolate —
What will become of the rugged, endless land?
What of the soul that burns while guiltless?
What of the stray herds with no master?
Parted from the dear lion,
Now the Kırgız torment —
We shall suffer it in every kind.
Now there is no cotton planted in our Keñ-Kol, Leaving all behind and passing on,
No season now to stretch and lie at ease,
Now is there a garden standing in Talas?
We are parted from the fortunate lion,
Is there a season to sprawl at ease?
Now have we, planted on the hilltop, a garden at all? Left mingled in the wailing,

Is there a season to lie swaggering like a tough?

In our hearts how many griefs there are,
There is a foe that stands to bury us,
There — of Altı-Şaar, of Kokand,
The scorn stands there before us.
Winding turbans round their sashes,
Pleading to the Power,
Their vanguard stands there ready,

Dayanak bulamadan belin yok,

Bildiğin bozkurt aslanın yok,
Bugün görülen yarın yok,
İçin alev, bağrın kor,
Böyle olacaksa dünya boktur!
Her azaptan koruyacak
Ayköl'ün bozkurt burada yok!
Kalabalık yurt yerinip bunu deyip,
İnsana ağır gelen acıyı deyip,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Kalabalık ordudan söz duyup,
Nerede olduğu bilinmeden
Semetey kayıp oldu diye duyup.
Yurt çığrışıp yanıp,
Sinek kadar candan umut kesip,
Aradan gidince Semetey,
Kalabalık feryat edip durmuştu.
Babası ölmüş gibi,
Hilalli altın tuğ dolup,
Kalabalık yurt yerinip dururken,
Göğü yaran feryat olup,
Sıkıntılı bela baş gösterip,
Malı şöyle dursun, canından
Yurt çığrışıp yanıp,
Aşağı yukarı koşuşup,
Semetey'i duyunca
Velveleye kapılmış,
Onulmaz bir büyük

You have no ridge to lean on, finding no support,
You have no gray-wolf lion that you knew,
What is seen today is gone tomorrow,
Your inside flame, your breast an ember,
If it must be so, the world is dung!
One to guard from every torment —
Ayköl's gray wolf is not here!
The crowded land, grieving, saying this,
Telling the grief that weighs on man,
Rib-bones wrenched apart,
Tears pouring from their eyes,
Hearing word from the crowded host,
None knowing where he was,
Hearing that Semetey was lost.
The land cried out and burned,
Giving up hope of the fly-small life,
When Semetey went from their midst,
The multitude had stood there wailing.
As though his father had died,
The crescent golden banner filling,
While the crowded land stood grieving,
A wail that split the sky arose,
Woeful calamity reared its head,
Let goods be — for their very lives
The land cried out and burned,
Running up and down,
When they heard of Semetey,
Panic seized them all,
An incurable, a mighty —

Akıl yorup, düşünce düşünüp,
Sırtlara çekilivermiş.
Yurt çığrışıp, feryat düşüp,
Feryada karışıvermiş,
Ahalinin yüz tutup varamayacağı
Bir hale bürünüvermiş.
Sırttan Kıtay bassa
Karşılık verecek hanın yok,

Straining thought and pondering,
They had drawn off to the ridges.
The land cried out, lament descended,
It had mingled into wailing,
Into a state the people could not face
And reach, it had passed.
If the Kıtay press from beyond the ridge,
You have no khan to answer them,

Çarpışacak dermanın yok,
Kulun geçip çıkamayacağı,
Kadın erkek karışıp,
Ele esir mi gideriz,
Ölmeden yitmeden horluktan
Esen kalır mıyız,
Diri diri kul olup
Rezil mi oluruz.
Hani o hunharın eli diye,
Seyirlik mi düşeriz,
Karşıdan tüfekli kol saldırıp,

Fesadı it gibi salmış.
Bölük pörçük mü düşeriz?»
Er Semetey bahadıra
Kırgız yurdunun hepsi ağlayıp,
Paçasına düşürmüş.
Akılda usta, eli uz ağlayıp,
Kırmızı gömlekli, ay belli,
Salınan kız ağlayıp,
Ak sakallı ihtiyar ağlayıp,
Türlü türlü can ağlayıp,
Yaşlı ağlayıp, genç ağlayıp,
Tepeye çıkıp Kançoro,
Yurt feryada düşüp, yanıp,
Sinek kadar candan umut kesip,
Kara giyip, kan yutup,
Kalabalık Argın, çok Kırgız,
Kalabalık el feryat edip durmuştu,
Ganimet edip gir diye.
Yurt çığrışıp dururken,
Azgınlıktan bağırıp,
«Er Kıyaz!» diye çağırıp,
Kançoro zulmü başlattı.
Kançoro'nun zulmünü görünce
Ak sakallı ihtiyarı,

Ağlayan yurdun hepsi
Kaça kaça dağıldı.

You have no strength to clash,
That your slave cannot pass and cross —
Women and men all mingled:
Do we go captive to the foe's hand,
Not dead, not vanished — from the scorn
Shall we come through unharmed,
Becoming slaves alive,
Shall we be made disgraced?
Saying: is that the Bloodshedder's people —
Do we fall to be a gaping-stock?
A musket-bearing column charging from before,
He loosed his mischief like a dog.
Do we fall to pieces, scattered?»
For the man Semetey the batyr
All the Kırgız homeland weeping, He had brought it down about his legs.
The mind-skilled, the deft-handed wept,
In her red shift, moon-waisted,
The swaying maiden wept,
The white-bearded elder wept,
Souls of every kind wept,
The old wept and the young wept,
Climbing the hilltop, Kançoro —
The land fell to wailing, burning,
Giving up hope of the fly-small life,
Wearing black, gulping blood,
The crowded Argın, the many Kırgız,
The crowded people had stood wailing —
Saying: enter and take plunder.
While the land stood crying out,
Bellowing out of wanton rage,
Calling «Man Kıyaz!»,
Kançoro began the tyranny.
Seeing Kançoro's tyranny,
The white-bearded elder —

The whole weeping land
Scattered, fleeing and fleeing.

Sapı çelik, ucu keskin,
Kocaman mızrak alıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Hemen iş görecekmiş gibi,
Silahını pusatını kuşanıp,
Fitilli tüfek, topuz, demir baş,
Bunların hepsi kuşanılıp,
Semetey'in hazinesi —
Hazinenin kapısını,
Kapıdaki bekçiyi,
Bekçisini basıvermiş.
Bölökbay başta, kırk Kalça —
Kırk Kalça'yı boğazlamış,
Hazineye Kançoro,
O yeminle çarpılmış haram, doymuş.
Malı yağmalayıp almış,
Bütün kunduz derisini
Yırtıp koparıvermiş,
Bahadır taslayıp kasılarak,
Güçlü taslayıp böbürlenerek,
Tepeye çıkıp bağırıp,
Cediger'in Kıyaz'ını
«Eksiksiz gel!» diye çağırıp,
Ecinni çarpmış kurnaz çoro,
Hanın gücünü bil diye,
Argın ile Nogay'ı —
Kahrolası Cediger,
Yamanını görün,
Kalan malı, kızı kadını,

Han ganimeti işte budur,
Kamçıya ölçüp bölüşün,
Altın, gümüş, değerli mal —
Yükleyemez olun bolluktan,

Hanım gelin, güzel kız —
Derleyemez olun çokluktan.

Yedi bin kızıl ner sürüp,

Steel-hafted, keen of point,
Taking up the massive lance,
Girding on the sheathless sword,
As though to do the work at once,
Girding on his arms and armor,
Matchlock musket, mace, iron helm —
All of these were girded on,
Semetey's treasury —
The treasury's gate,
The watchman at the gate,
He fell upon its watchman.
Bölökbay at their head, the forty Kalça —
He slaughtered the forty Kalça,
Upon the treasury Kançoro —
That oath-struck bastard gorged himself.
He looted and took the goods,
All the beaver pelts
He ripped and tore away,
Posing as a batyr, strutting,
Posing as a strongman, swaggering,
Climbing the hilltop, shouting,
Cediger's Kıyaz
He called: «Come, every one of you!»,
The demon-struck cunning çoro,
Saying: know the khan's power,
The Argın and the Nogay —
Accursed Cediger,
Behold his evil —
The goods that remain, the girls and women:

This here is the khan's plunder,
Measure it by the whip and share it out,
Gold and silver, precious goods —
May you fail to load them, such the plenty,

Lady brides and lovely girls —
May you fail to gather them, such the throng.

Driving seven thousand red camels,

Ner kuyruğunu örün,
Çubak'ın oğlu Çoro'nun
Şu şenliğini görün!
Kırda yılkı altı tümen,
Küheylanı güzel ala baş,
Argımakla küheylan karışık.
Toburçak yürüğün hesabı yok,
Talas'ta önünü kesecek
Benden başka sahibi yok,
On başı, yüz başı,
Elli başı, bin başı,
Bölüşüp alıp dönün,
Hanımız yardım etti diye
Bana şükran söyleyin.
Savrulan sayısız altını
Ganimet bölüp alın,
Kançoro yiğitlik etti diye
Yurdunuza vara vara söyleyin.
Dövüşmeden, çekişmeden,
Yiğit hanın sayısız malını
Uslu uslu bölüp alın,
Yiğidim diye, aslanım diye,
Ey Cediger, bilin!
Bahadırın aslanlığını
Sezip bilip yürüyün!
Öfkeye kapılıp kazara,
Ansızın nara atıp —
Cihan dayanıp duramaz,
Pençeleşen yakına gelemez, Ölçüp söyler söz gerek,
Vuruşup düşman yenemez,
Er kapısı som demir,
Karşıda bahadır dururken
Parmaklı insan sokulur mu?
Tırnaklı düşman değer mi?
Yad bağır yüz tutup girer mi?
Yiğit Çoro'n var iken —
Bileğim kalın, taş yürek,

Braid the camels' tails,
Of Çubak's son, the Çoro —
Behold this revelry of his!
On the steppe six tümen herds of horses,
His steed the handsome pied-head,
Argımak and steed all mingled.
No counting of the swift toburçak,
In Talas to bar their way
There is no owner besides me,
Chief of ten, chief of a hundred,
Chief of fifty, chief of a thousand,
Share them out and turn for home,
Saying: our khan gave aid,
Speak your thanks to me.
The scattered, countless gold —
Divide and take as plunder,
Saying: Kançoro did a hero's deed,
Tell it in your homelands as you go.
Without fighting, without quarrel,
The valiant khan's uncounted goods —
Divide and take them quietly,
Saying: my brave, my lion,
O Cediger, know it!
The batyr's lionhood —
Walk sensing it and knowing it!
If, seized by wrath, by mischance,
He suddenly bellows a war-cry —
The world cannot withstand him,
No grappler can come near, Words must be spoken measured,
No foe can beat him fighting,
The hero's gate is solid iron,
While the batyr stands before it,
Can a fingered man steal in?
Can a taloned foe so much as touch?
Can a stranger's breast press in head-on?
While you have your valiant Çoro —
My wrist is thick, my heart is stone,

Fil gövdeli kerata,
Çoro'n bakıp dururken,
Coşkun suda bölünme yok,
Cediger, sana ölüm yok,
Kara suda gemi yok,
Han Kançoro'n dururken,
Cediger, sana ölüm yok!
Talas'ta Kırgız'ın, Argın'ın
Malını kesip toy et,
Bahadırını kesip yere ser,
Kapının ağzını kan et,
Kara yolunu toz et.
Güzellerini dul et,
Sultanlarını kul et,
Akılda usta ihtiyarını
Parçalayıp kır hepsini!
Keregeyi, uğunu kırıp,
Gelinini kızını ağlatıp,
Ganimete al ihtiyarını,
Viran et hepsini.
Hükümdarlarını, aslanlarını
Ağlatıp talan et ellerini.
İstense verilmez küheylan ata
Soğuk ukuruk salın,
Salınıp yatan Talas'a
Göz göre horluk salın,
Beyine kargaşa salın,
Niyeti kara bu yurdu
Yüz tutup talan edin,
Kalabalık elim, bunu düşün,
Han kapısı kıyamettir,
Eritmeye ustalık gerek,
Buyruk kıldım, bilesin,
Kalabalık kara Cediger,
Beni üzmeden sözümü dinle!»
Deyip, böylece, Kançoro —
Tuzu haram o çoro,

Düpedüz bela bu çoro,

The elephant-bodied rascal,
While your Çoro stands watching,
In the surging water no dividing,
Cediger, for you there is no death,
On the black water there is no ship,
While your khan Kançoro stands,
Cediger, for you there is no death!
In Talas, of the Kırgız and the Argın —
Slaughter their herds and make a feast,
Cut down their batyr, lay him on the earth,
Make the gateway's mouth all blood,
Make their black road all dust.
Make widows of their beauties,
Make slaves of their sultans,
Their mind-skilled elder —
Tear them apart, break them all!
Breaking the kerege and the uğu,
Making their brides and daughters weep,
Take their elder as plunder,
Lay waste to all of it.
Their rulers and their lions —
Make them weep, pillage their lands.
On the steed not given though asked,
Cast the cold lasso-pole,
On Talas lying in its ease,
Cast scorn before all eyes,
Cast turmoil on its bey,
This land of black intent —
Set your face and plunder it,
My crowded people, think on this,
The khan's gate is doomsday,
To melt it, mastery is needed,
I have given command — know it,
Crowded black Cediger,
Hear my word and do not grieve me!»
So saying, thus, Kançoro —
That çoro false to the salt he ate,

This çoro, calamity outright,

Kardeşini kesen kurnaz çoro,
Kasılıp salınışına baksana,
Dereciği kanla yağlayan,
İnadı tutup geldiğinde
Öz ağabeyini yok eden.
İyilikten, erlikten eser
Kançoro'da kalmamış.
Kançoro kendisi azmış kul,
Haram gönül, somurtkan huy —
İnsanoğluna bela gelmiş oğul.
Hınçlanıp geldiğinde
Öz yakınını yok etti,
Gözü pek kardeş bahadırın
Ağzından çıkan gök alev,
Öz anasını cariye kıldı.
Kahrolası sefilin
Gördüğü düş gerçek fesattı,
Yurdunu eziyete salmaya,
Cihanda olmaz bu iş,
Semetey adını silip,
Ölçüsüz güzel Ayçürök'ü
Fazlasıyla azaba salmaya,
Süzgün bakışlı güzeli
Ganimet edip almaya
Cediger'i kışkırtmış.
Hunhar'ın gözü yitince,
Azıp coşan domuza
Cediger yurdu gülmüş,
Alttaki kalın kara yer,
Çoro haykırdığında,
Kalınından tütmüş.
Kabarıp salındığında o Çoro,
Yerle suyun sahibi gibi, Nara atıp
Kançoro,
Gümbürdese kerata,
Yerin suyun sahibi gibi,
Saldırışı, kahrolasının,
Kabaran devlerin devi gibi,
Gürlese, kudurasıca,

The cunning çoro who cut down his brother,
Just look at his strutting swagger —
Who greased the little stream with blood,
When his stubbornness came on him,
Who destroyed his own elder brother.
Of goodness, of manhood, not a trace
Has remained in Kançoro.
Kançoro himself a slave run wild,
A haram heart, a sullen nature —
A son come as calamity upon mankind.
When he came in his rancor,
He destroyed his own kin,
The dauntless brother-batyr —
The blue flame issuing from his mouth,
He made his own mother a bondmaid.
The accursed wretch —
The dream he saw was mischief in truth,
To cast his land into torment —
In all the world such a deed is not done —
To wipe away Semetey's name,
To cast the measurelessly beautiful Ayçürök
Into torment beyond all bounds,
To take the languid-eyed beauty
As plunder for himself —
He goaded Cediger on.
When the Bloodshedder's eye was lost,
At the swine run wild and raging
The Cediger land laughed,
The thick black earth below,
When the Çoro bellowed,
Smoked from its very thickness.
When that Çoro swelled and swaggered,
Like the master of earth and water,
Bellowing his war-cry, Kançoro,
When the rascal thundered,
Like the owner of the earth and water,
The onslaught of the accursed one,
Like the giant of swelling giants,
When he roared, the rabid wretch,

Âlemi aşan pehlivan gibi,
Yine ne dediniz?
Endamı, boyu posu
El yöneten çarlar gibi,
Yalpalayıp kasılsa, kudurasıca,

Like a strongman overtopping the world,
What was it you said again?
His figure, his stature and his frame,
Like the tsars who steer the people,
When he lurched and strutted, the rabid wretch,

Yurt bozan adam gibi,
Eski Közkaman gibi.
Kalabalık elin nicesine
Öfkesini salıp bağırıp,
Hunhar aslandan örnek alıp,

Like a man who wrecks the land,
Like Közkaman of old.
At many of the crowded people
Loosing his wrath, shouting,
Taking his model from the Bloodshedder lion,

Han kesilmiş kudurasıca,
Kalabalık elin hepsini
Eksiksiz gel diye çağırıp,
Bakılsa gönül bölünüp,
Ecdat ruhu konmuş kudurasıca,

He set up as khan, the rabid wretch,
All of the crowded people
Calling: come, not one man missing,
Looked at, the heart is split —
The ancestors' spirit settled on him, the rabid wretch,

Ulu dağ gibi görünüp,
Şahlanıp dökülüp,
Elini talan etmeye,
Kendisi sultan kalmaya,
İki dizgini, bir yuları
Uslulukla ele almakta.
Fesada doğmuş Kançoro,
Çaresi biterse Talas'a
Sultan olup kalmakta.
Rahvan tabanlı Kançoro —
Bunun açıkgöz olduğu da gerçek,
Rahvan tabanlı, pek sinsi,
Çoro'nun huyunun herkesten
Başka olduğu da gerçek.
Haram huylu o Çoro:
Kalabalık kara Cediger,
Akıllı söze uymazsan,
Haddini bilmezsen,
Öyle yaparsanız boku yediniz,
İkişer ikişer ezilip —

Looming like a mighty mountain,
Rearing up and pouring down,
To plunder his own people,
To remain sultan himself,
The two reins and the single halter
He is taking meekly into hand.
Kançoro, born for mischief,
If all else fails, in Talas
He means to stay on as the sultan.
Ambling-footed Kançoro —
That he is sharp-eyed is also true,
Ambling-footed, very sly,
That the Çoro's nature differs
From everyone else's is also true.
That Çoro of haram nature:
Crowded black Cediger,
If you heed not the word of sense,
If you know not your own measure,
If you do so, you have eaten dung,
Crushed two by two —

Akun'un kızı Çürök'ün,
Bu apaçık güzel afetin,
Bu kerametli kadının,

Bu endamlı kâfirin,
Bu kara yere kan damlasa —
Bu kardan apak kâfirin,
Bu apaçık güzel, kendisi şuh,
Gerçekten çekişirsen dul hakkın,

Obada böyle miras yok.
Bu beli bir tutam, yüzü ay gibi,

Namlı güzel, işveli fettan ah,
Bunun hilesi tam, zehri güçlü,
Yiğitsindir, aslansındır,
Akılda usta Çürök'ün,
Bu akılda usta afetin,
Güzeli alacak sensindir,
Gittiğini cuma günü bilen,
Uçtuğunu alacakaranlık bilen,
Talas'a göster bileği,
Her yamacı sıyırıp geçen,
Ay ile âlemin hepsini
Uçarak dolaşan,
Yamaçlayıp aşmadık bel komayan,
Dolaşıp görmedik er komayan,
Niceyi görmüş Çürök'tür,
Çürök değil, düpedüz
Yurt bozan fitnedir,
Huyu haşarı kadındır o,
Cihanı uçup tanıyan,
Salınan kâfirdir o,
Sırttan aşıp uçmadığı bel yok,

Dışı kara bahtsızın
Tanımadığı er yok.
Kahrolası er Kıyaz,
Aklı yok toy Kıyaz,

Of Akun's daughter Çürök,
Of this manifest beauty, this temptress,
Of this wonder-gifted woman,

Of this shapely infidel,
Should blood drip on this black earth —
Of this infidel whiter than snow,
This manifest beauty, herself coquettish,
If truly you contend, she is your widow-right,
In the camp there is no such heritage.
This one — waist a handspan, face like the moon,
Famed beauty, ah, the flirting temptress,
Her guile is perfect, her poison strong, You are the brave, you are the lion,
Of Çürök skilled in mind,
Of this temptress skilled in mind —
You are the one to take the beauty,
Who knows on Friday that she has gone,
Who knows at dusk that she has flown,
Show your wrist to Talas,
Who skims and passes every slope,
The moon and the whole world entire —
Who roams them all in flight,
Leaving no pass uncrossed along the slopes,
Leaving no man unseen in her roaming,
Çürök is one who has seen many,
Not Çürök — outright
A land-wrecking intrigue is she,
A woman of unruly nature is she,
Knowing the world in flight,
A swaying infidel is she,
No pass she has not topped the ridge and flown,
The outwardly black luckless one —
There is no man she does not know.
Accursed man Kıyaz,
Witless callow Kıyaz,

Dişilerin en hünerlisiydi,
Fitneli kadın Ayçürök,
Han Akun'un kızıydı,
Sözümün özüydü,
Kendi yengendi senin,
Arsız Kıyaz imişsin.
Yiğitliğin var, aklın yok,
Hoyrat mı hoyrat Kıyaz'sın,
Kökten kazıyan kırgını
Salmaz mısın sen Kıyaz?
Ayçürök'ü ganimete

Almaz mısın sen Kıyaz?
İşte, üstün kadın Ayçürök,
Nihayetinde karındır senin,
Kolları sıvarsan öz eşindir,

Kasılıp duran yiğidi,
Bozdurdun bozkurt kalesini,
Bön Kıyaz imişsin,
Düşünüp sal fitneyi,
Armağan diye alıp kadını,
Bu güzel kadın Çürök'ü,
Huyu başka kâfiri,
Salınan kadını —
Yüksük ağızlı, boncuk gözlü,
Süzülen kara gözlü —
Düşünsen bulunmaz böyle söz,
Ey, Tanrı'nın çarptığı er Kıyaz,
Ayçürök'ü alacak an bu an.

Ayçürök'ü ganimet alıp
Dönmez misin sen Kıyaz?
Büyük eğlenceye, ulu toya
Dalmaz mısın sen Kıyaz?
Yüz yüze söyleşip,
«Yenge, bizimle yürü!» deyişip,
Ayçürök kâfiri,
Ganimet edip kadını,

She was the most artful of all females,
The intriguing woman Ayçürök,
She was Khan Akun's daughter,
She was the kernel of my word,
She was your own elder-brother's wife,
A shameless Kıyaz you have proved.
You have valor, but no mind,
You are Kıyaz, boorish as boorish can be,
The slaughter that scrapes from the root —
Will you not loose it, you, Kıyaz?
Ayçürök as plunder —

Will you not take her, you, Kıyaz?
See — the peerless woman Ayçürök,
In the end she is your wife,
Roll up your sleeves — she is your own spouse,
The brave who stood there swaggering —
You have had the gray-wolf fortress broken,
A dull-wit Kıyaz you have proved,
Think it out and loose the intrigue,
Taking the woman as a gift,
This beautiful woman Çürök,
The infidel of another nature,
The swaying woman —
Thimble-mouthed, bead-eyed,
With languid black eyes —
Think — no such word could else be found,
O God-struck man Kıyaz,
The moment to take Ayçürök is this moment.
Taking Ayçürök as plunder,
Will you not return, you, Kıyaz?
Into great revelry, into the grand toy —
Will you not plunge, you, Kıyaz?
Speaking face to face,
Saying «Sister-in-law, walk with us!»,
Ayçürök the infidel,
Making the woman plunder,

Görülmedik iş edip,
Esirgemeden toy edip,
Malın hepsini önüne serip,
Şenliği böyle olsun diye
Nice şehri dolaştırıp,
Götürüp yurdun önüne çıkarıp,
Ala-Too gibi et yığıp,
Ala-Köl gibi çorba edip,
Alttaki yolu tozutup,
Gözle göreni şaşırtıp,

Doing a deed unseen before,
Making a feast unsparingly,
Spreading all the goods before her,
Saying: let the festivity be such,
Parading her through many a city,
Bringing her out before the land,
Heaping meat like Ala-Too,
Making soup like Ala-Köl,
Raising dust upon the road below,
Astonishing all who saw with eyes,

Çok eğlence, büyük oyun
Kursan olur, sen Kıyaz!
Bu apaçık kâfir Çürök'ü
Ay kasaba tuğ edip,
Halkın sevindiği şölen koparıp,

Gören yurda şenlik edip,
Fitne salan Çürök diye,
Canları durdurup ürkütüp,
İşiten canı sevindirip,
Salınıp duran o kâfirin,
Huyu bambaşka kadının,
Dört tür malını harcayıver,
Önceden fitneyi salıver.
Toyuna doksan kesiver,
Kıyaz'ın hatunu Çürök diye,
Adını böylece koyuver!
Dediğim budur, bilesin,
Aygır göğüslü yiğit idin,
Ulum Kıyaz, sözümü tut,
Müşkül de var, kara gün de var,
İpuçlu sözümü bilesin,
Üstün isen, han isen,
Ulun Toltoy'dur, bilesin,
Kızıl gömlekli, ince belli,
Salınan kadını al!
Hışmına uğrarsan,
Bütün âlemi perişan eden,

Much merriment, great play
You shall hold, you, Kıyaz!
This manifest infidel Çürök —
Raising the moon-crest as banner,
Bursting forth a feast that gladdens the people,
Making festivity for the yurt that sees,
Saying «Çürök who sows discord,»
Halting and startling the souls,
Gladdening the soul that hears,
Of that swaying infidel,
Of that woman of strange temper,
Spend her four kinds of livestock,
Loose the discord in advance.
Slaughter ninety for her feast,
Saying «Çürök, Kıyaz's lady,»
So bestow her name!
This is what I say, know it,
You were a stallion-chested brave,
My son Kıyaz, heed my word,
There is hardship, there are black days too,
Know my word with its hidden clue,
If you are supreme, if you are khan,
Your elder is Toltoy, know it,
Red-shirted, slender-waisted,
Take the swaying woman!
If you meet her wrath,
She who lays the whole world waste,

Âlemin haşarı kâfirini,
Bağrına basabilirsen Çürök'tür,

Bakamazsan bu sefer,
Toza çeviren fitnedir,
İsteyip alırsan kadındır,
Töresinden şaşarsan,
Kara uğursuz kâfirdir,
Dediğim budur, bilesin,
Ey bahadır Kıyaz, sözümü tut, Sağ bırakırsan kazara,
Savruk mu savruk han idin,
Yiğitliğin çok, aklın yok,
Delişmen bir can idin,
Söz erlerinden derledim,

Bilgelerden sordum,
Söylenen sözde eksik var,
Ayçürök'ün karnında,
Dört ay mı, beş ay mı olur –
Hunhardan kalma çocuk var.
Çürök'ün sancısı tuttuğunda,
Kara deccal fitnesine,
Doksan cadı, kırk kocakarı,
Eksiksiz derleyip toplayıver,
Dua bilenlerin hepsinden,
Büyü bilen kâfirden,
Çürök doğurduğunda,
Okunmuş su içirip sarhoş edip,

Çocuğunu çalıp alıver.
Bir adama bildirmeden,
Bir kişiye göstermeden,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayınca,
O deli Çürök'ün,
Çocuğunu çalıp alıver,
Kırk urgan boyu zindana,
Oğlan ise çocuğu,

The world's unruly infidel,
If you can clasp her to your breast, she is Çürök,
If this time you cannot keep her,
She is discord that turns all to dust,
If you woo and take her, she is a wife,
If you stray from her custom,
She is a black ill-omened infidel,
This is what I say, know it,
O batyr Kıyaz, heed my word, If by mischance you leave him alive,
You were a reckless, headlong khan,
Your valor is much, your wit is none,
You were a madcap soul,
I gathered from the masters of the word,

I asked of the sages,
In the spoken word something is lacking,
In Ayçürök's womb,
Four months it may be, or five –
There is a child left by the bloodshedder.
When Çürök's birth-pangs seize her,
For the black deccal's discord,
Ninety witches, forty crones,
Gather them all without fail,
From all who know the prayers,
From the infidel who knows sorcery,
When Çürök gives birth,
Make her drink charmed water, make her drunk,
Steal her child away.
Without letting one man know,
Without showing one person,
Before one can say this or that,
In the blink of an eye,
Of that mad Çürök,
Steal her child away,
Into a dungeon forty rope-lengths deep,
If the child be a boy,

Bir yolunu bulup çalıver,
Sesini kesip yok ediver.
Oğlan olmayıp kız ise,
Karım çocuk doğurdu diye,
Toyuna doksan kesersin,
Bildiğin adı korsun,
Zülüf saçını gerersin,
Gerçekten iyi oldu diye,
Ağlamayacağı yere verirsin,
Eğer erkek oğul olursa,
Sabanını sürdürmez.
Kazara sağ kalırsa,
Yedi-Özön'deki Cediger,
Yere girdin yiğit Kıyaz,
Kırılıp boku yediniz,

Find some way and steal him,
Silence his voice and destroy him.
If it be not a boy but a girl,
Saying «My wife has borne a child,»
You slaughter ninety for her feast,
You bestow what name you know,
You stretch out her sidelock hair,
Saying «Truly it turned out well,»
You give her where she will not weep,
But if it be a male son,
He will not let your plough be driven.
If by mischance he stays alive,
The Cediger of Yedi-Özön,
You have sunk into the earth, brave Kıyaz,
Broken, you have eaten filth,

On ikisine geldiğinde,
Kırlarını dolanıp toz eder,

Tutuşanını yere serer,
Tepelerini çiğneyip toz eder,
Kudretli yurdunu çınlatır,
Güçlü müsün sen Kıyaz,
Güreşirsen başını kan eder!
Kat kat kazar çukurunu,
Böyle kaynatır çileni,
Gösterir senin gözüne,
Kişinin etmediği acayipliği.
Mızrak alıp ele, çekişir,
Babamı bulup ver diye,
Yalnız sen değil Kıyaz,
Yeryüzüyle kavgaya tutuşur.
Kazara çarpışmaya girse,
Kazara oğlan doğurursa,
Derin kazar çukurunu,
Üşüşsen kırar ordunu,
Gösterir senin gözüne,
Adamın görmediği acayipliği.
Dediğim budur, bilesin,

When he comes to his twelfth year,
He will roam your steppes and turn them to dust,
He will lay low whoever grapples him,
He will trample your hills to dust,
He will make your mighty yurt ring,
Are you strong, you, Kıyaz?
If you wrestle him he will bloody your head!
He will dig your pit layer on layer,
Thus he will make your torment boil,
He will show before your eyes
Wonders no man has ever wrought.
Taking lance in hand, he will contend,
Saying «Find and give me my father,»
Not with you alone, Kıyaz,
He will join battle with the whole earth.
If by chance he enters combat,
If by chance she bears a boy,
He will dig your pit deep,
Swarm on him, he will smash your host,
He will show before your eyes
Wonders no man has ever seen.
This is what I say, know it,

Dikkat et Kıyaz, sözümü tut!
Bunun kök atası hep han,
Kökünden Hızır dokunmuş,
İlk ataları hepsi han,
Belânın soyudur,
Başından Hızır dokunmuş,
Babasından dedesi,
Ardında kalıp çocuğu,
Yetim gezip yetişip,
Bir yolunu bulup yurda katılır,
Erginliğine baksana,
On ikisine geldiğinde,
Orda bozup ganimet almış,
Ağır yurda kavga salmış,
Yaman yıkıcılığına baksana.
Yaşı on üçe geldiğinde,
Zülfikar çekip oynamış,

Take care, Kıyaz, heed my word!
His root-fathers were all khans,
Hızır has touched his very root,
His first fathers were all khans,
He is the seed of calamity,
Hızır has touched his head from the first,
From his father back to his grandsire,
His child left behind him,
Wandering an orphan, growing up,
Will find some way and join the yurt,
Look at his coming of age,
When he came to his twelfth year,
He wrecked the orda and took booty,
He loosed strife on the mighty yurt,
Look at his dire destruction.
When his years came to thirteen,
He drew the Zülfikar and played,

Suratını asan adam yok olmuş,
Bel bağlayıp çıkan onmuş,
Bu fitnecinin soyuyla,
Yüz yüze gelen adam yok olmuş,
Ere eziyet salmadığı kalmamış,
Karşı duracak adam kalmamış,
Soyu böylesi kâfiri,
Kirpiği alev, gözü kor,
İnsandan böyle belâ olmaz,
Kaşı yüksek, gözü dik,
Sataşırsan yaman, sözü dik.
Önünde yürür boz kaplan,
Âlemde böyle er olmaz,
Şüpheli doğan çocuğu –
Çocuğun düşman olacağını,
Çocuk yaşayıp büyürse,
Hepimizi boğazlayacağını,
Beter düşman olacağını,
Bilge Kıyaz, sözümü tut,
Kılığı başkadır gecesinde,
Özünde bize düpedüz düşman,

The man who scowled at him perished,
He who went out trusting him prospered,
With the seed of this discord-sower,
The man who came face to face perished,
No warrior was left he did not torment,
No man was left to stand against him,
An infidel of such a seed,
His lashes flame, his eyes live coals,
From man comes no such calamity,
His brow is high, his gaze is straight,
Cross him and he is dire, his word is blunt.
Before him walks a grey tiger,
In all the world there is no such warrior,
The child born under suspicion –
That the child will become a foe,
If the child lives and grows,
That he will slaughter us all,
That he will become a worse foe,
Wise Kıyaz, heed my word,
His guise is other in the night,
In his essence flatly our foe,

O çocuk kökünde bizden değil.
Çocuk doğduğunda,
Kazara erkek oğul olursa,
Dışına gözcü koyuver!
Bir yolunu bulup çalıver,
Hesabını iyice bulaver,
Erim Kıyaz, düşünüp,
Çok derim, sözümü tutuver,
Doğurmadan önce kur tasarını,
Oğlan doğurursa bu Çürök,
Bir yolla yok et çocuğunu.
Çocuğun hâli işte böyle,
Bahadır Kıyaz, dinleyiver,
Söyleyip durdum, bilesin!
Ey, kıymetlim Kıyaz, sözümü tut,
Kız ise sağ bırakmaya,
Oğlan ise çocuğunu,
Yolunu bulup usulca boğazlamaya,

That child at root is none of ours.
When the child is born,
If by chance it be a male son,
Set watchers round outside!
Find some way and steal him,
Settle his account for good,
My warrior Kıyaz, take thought,
Much I say — heed my word,
Before she gives birth, lay your plan,
If this Çürök bears a boy,
By some means destroy her child.
Such is the case of the child,
Batyr Kıyaz, listen well,
I have said it and said it, know it!
O my precious Kıyaz, heed my word,
If a girl, to leave her alive,
If a boy, her child
To find a way and quietly slaughter,

Ulu, ağır sözler edip,
Ahdi sağlam edip,
Ölümüne ant içip,
Ölüp gidesice bu kahpe,
Ak çadır gibi boz kısrağı,
Kırdan yakalayıp,
Ant için tutup o kısrağı,
El içinde boğazlayıp,
Kısraktan kara kan akınca,

İki elle kana banıp,
Akılda derya erenim,
Vaadi şart koşup,
Esirgeyen böyle olsun deyip,
Deyip, böylece yiğit Kıyaz,
Ak çeliğin ağzını yalaşıp,
Ak buğday tanesini çiğneşip,
Andın ucuna vardı idi,
Kançoro ile yiğit Kıyaz,
El sıkışıp bahadır diye,

Speaking great and weighty words,
Making the covenant firm,
Swearing an oath unto death,
This jade doomed to drop and die,
The grey mare like a white tent,
Catching her from the steppe,
Holding that mare for the oath,
Slaughtering her before the people,
When the black blood flowed from the mare,
Dipping both hands in the blood,
My warrior, ocean-deep in wit,
Making the pledge a condition,
Saying «May he who spares fare thus,»
Saying so, thus brave Kıyaz,
Licking together the white steel's edge,
Chewing together the white wheat grain,
He came to the oath's end,
Kançoro and brave Kıyaz,
Clasping hands, saying «batyr,»

Bunu yapmayan kişinin,
Yedi atası kâfir diye,
Usulca söyleyip, pekçe bağlayıp, Söz yerine konduktan sonra,
Bahadır Kıyaz söze başlayıp,
Dostum idin Kançoro'm,
Karındaki çocuğun,
Kamçılayıp başını alayım,
Doğduğunda çocuğu,
Sesini kesip yok edeyim!
Bilge hanım Kançoro'm,
Kançoro'nun hâli şöyleydi:
Senin sözünü tutayım!
Altmış dönüm seksen söz,
Kanlı yüzünü ateş sarıp,
Haram akıl, kıvrım akıl,
Düşüne düşüne kurayım.
Doğduğunda çocuğunu,
Körpecikken boğazlayayım.
Daha kundaktayken çocuğu,
Dişi olmayıp er olursa,
İki yanağı çoronun,
Sessizce yok ediveririm.
Söyledin han, ben işittim.
Sataşanı Kançoro,
Önünü kendin söyledin,
Bilgem benim, Kançoro'm,
Ardını kendin gözledin,
Düpedüz kırıp koyacakmış gibi,

Whoever does not do this,
His seven fathers be infidels, they said,
Speaking softly, binding fast, After the word was set in place,
Batyr Kıyaz began to speak,
You were my friend, my Kançoro,
The child in the womb —
Whipping on, let me take its head,
When the child is born,
Let me silence it and destroy it!
My wise khan, my Kançoro,
Such was Kançoro's state:
Let me heed your word!
Sixty turns, eighty words,
Fire wrapping his bloody face,
Unclean cunning, twisting cunning,
Let me plot it, pondering long.
When her child is born,
Let me slaughter it while tender.
While the child is still in swaddling,
If it be not female but male,
Both cheeks of the çoro,
I will quietly destroy it.
You spoke, khan, and I have heard.
Kançoro — whoever crossed him —
You yourself spoke its beginning,
My sage, my Kançoro,
You yourself watched its end,
As if he would smash them outright,

Kurban olduğum erenim,
Altı yıllık azabı,
Şimdiden sezip gören,
Gözü açık erenim,
Bakıp duran Kançoro'm,
Dayandığım kara belimsin,
Kaplan doğan aslanımsın!
Sönmüş ateşi tutuşturan,
Ölmüş canı dirilten,

My warrior for whom I'd be sacrificed,
The torment of six years
Sensing and seeing even now,
My open-eyed warrior,
My watchful Kançoro,
You are the black mountain-spine I lean on,
You are my lion born a tiger!
Kindler of the fire gone out,
Reviver of the soul that died,

Çare bulucu yiğidim».
Kançoro'ya ant edip,
Hiddetlenip Kançoro,
Söz böyle olduktan sonra,
Söz yerine konduktan sonra,
Lâf böyle olduktan sonra,
Halk gürleyip, kabul deyip,
Kalabalık kara Cediger,
Eksiksiz destekleyip durunca,
Çoro'nun söylediği sözü,
Kalabalık halk kabul edince,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Zavallı gözünü kan bürüyüp,
Ok geçmez kaftan giyip,
Ok yetişmez ata binip,
Boz alaca yelekli tuğ alıp,
Görsen çoronun heybetini,
O yalçın dağ gibi kurulup,
İki azgın it doymuş gibi,
Sataşana boğazlarcasına,
Hiddetlense Kırgız'ı,

My brave who finds the remedy».
Swearing the oath to Kançoro,
Kançoro flaring in fury,
After the word was thus,
After the word was set in place,
After the talk was thus,
The people thundering, saying «agreed,»
The teeming black Cediger,
When they backed it to a man,
The word the Çoro spoke,
When the teeming folk accepted,
May God never show his face,
Blood veiling his wretched eyes,
Donning a kaftan no arrow pierces,
Mounting a horse no arrow overtakes,
Taking the grey-pied plumed standard,
If you saw the çoro's dread majesty,
Set like that sheer mountain,
Like two rabid dogs gorged full,
As if to slaughter whoever crossed him,
Should he rage at the Kırgız,

O sırada Kançoro,
Kazan gibi kara börkü var,
Kırgız şöyle dursun, âlemi,
Kırıp geçirecek gücü var,
Coşup taşsa, çoroya,

Dağ bile karşı duramaz,
Topuyla kalabalık Kırgız,
Bu Çoro'yu yenemez.
Atılışı kaplan gibi,
Çatışan sağ kalmazmış gibi,
Davranışı yaban domuzu gibi,
Dili tutulup kalabalık halk,
Düpedüz candan umudu kesti,
Ne yapacağını bilemeden,
Halk çığrışıp, şaşkına dönüp,
Kalabalık halka bir müşkül –

At that moment Kançoro,
He has a black cap like a cauldron,
Let alone the Kırgız — the world
He has strength to mow down,
Should he surge and overflow, against the çoro
Even a mountain cannot stand,
The whole teeming Kırgız together
Cannot defeat this Çoro.
His spring is like a tiger's,
As if none who clashed would live,
His bearing like a wild boar's,
The teeming folk struck dumb,
Flatly gave up hope of life,
Not knowing what to do,
The folk crying out, turned bewildered,
One hardship for the teeming folk –

Heybeti dağ gibi, zehri güçlü,
His dread bulk like a mountain, his venom strong,

Haykıran Çoro karşılarına çıkıp.
The bellowing Çoro coming out against them.

Söz söylemeden, lâf etmeden,
Kalabalık el ezik durdu,
Boran gibi söyleyip, söze başlayıp,
Tırnağına denk tutmadan,
Kalabalık halkı yiyip bitirip,
Cılgın'ı, Keñ-Kol dere olup,
Bel yerine görmedi,
Kendi içlerinden çıktı Kançoro,
Argın ile Kırgız'a,
Hıtay'dan beter düşman olup,
Hıçkırıp ağlayıp zavallı halk,
İçin için yanıp kederlenip,
Hunharından ayrı düşüp.
«Nasıl zaman oldu» – diye,
Hepsini kışkırtıp durdu idi,
Kalabalık el feryat edip durdu,
Han Kançoro'nun hiddetine,
Han da halk da şaşakalıp,
Kançoro hiddete başladı,
Malı şöyle dursun, canından,
Bunu gören ahali,
Büsbütün vazgeçiverdi.
Ok geçmez kaftan giyip,
Kurulup düşmana dalacakmış gibi.

Without speaking a word, without talk,
The teeming people stood crushed,
Speaking like a blizzard, beginning his speech, Not deeming them worth his nail,
Devouring the teeming folk,
Cılgın and Keñ-Kol, turned to streams,
He deemed no mountain pass,
From their own midst came Kançoro,
To the Argın and the Kırgız
Becoming a foe worse than the Hıtay,
The wretched folk sobbing and weeping,
Burning inwardly, grieving,
Parted from their bloodshedder.
«What times have come» – saying,
He kept inciting them all,
The teeming people kept wailing,
At Khan Kançoro's fury,
Khan and folk alike astounded,
Kançoro began his fury,
Let alone their goods — of their lives
The people who saw this
Gave up entirely.
Donning a kaftan no arrow pierces,
Set as if to plunge upon the foe.

Bindiği atın kuyruğunu,
Kesip ayırıp, sımsıkı düğümleyip,
Tulparın başını çevirdi idi,
Kasaba tuğ elde görünüp,
Bakıp duran halkın,
Gönlü fena bölünüp,
Bozkurdun yaman evlatları,
Nasıl zaman, nasıl gün,
Görecekler acep nasıl gece?
Yurt çığrışıp, el yanıp,

The tail of the horse he rode
He cut apart and knotted tight,
He turned the tulpar's head about,
The crest-banner seen in his hand,
Of the watching folk
The heart was sorely riven,
The grey wolf's dire offspring —
What times, what days,
What night, one wonders, will they see?
The yurt crying out, the people burning,

Kayın ağlayıp, söğüt ağlayıp,
Bakan canların hepsi ağlayıp,
Bahadır geçinen er ağlayıp,
Baksan kara yer ağlayıp,
Argın, Kırgız zavallı halk,
İçlerinde çığrışıp durdu idi.
Halk böyle dururken,
Han Kançoro ne yapsın,
Kasım kasım kasılıp aldırmadan,
Ahalinin çığrışıp durmasını,
Yar başındaki toprağı, kara sırtı,
Ahalinin çığrışıp durmasını,
Ot yerine bile görmedi.
Fil derisi davulbaz,
Davulbazı vurdu idi,
Yedi-Özön'deki Cediger,
Yelinip duran kalabalık ordu,
Kahrolası, hey Cediger,
Han Kançoro'nun sözüne,
Kalabalık halk, girin düzenine.
Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Sahipsiz kalan çok yılkı,
Salınıp burada yatıyordur,
Yılkının kıble yanı,
Corgo-Küyük belinde,
Yılkının kuzey yanı,

The birch weeping, the willow weeping,
All the souls who watched weeping,
The warrior who passed for batyr weeping,
Look — the black earth weeping,
Argın and Kırgız, the wretched folk,
Kept crying out among themselves.
While the folk stood so,
What should Khan Kançoro do,
Strutting stiff with pride, unheeding,
The people's ceaseless crying —
The earth on the cliff's edge, the black ridge,
The people's ceaseless crying
He did not deem worth even grass.
The war-drum of elephant hide,
He struck the war-drum,
Cediger of Yedi-Özön,
The teeming host champing to ride,
Accursed ones, hey Cediger,
To Khan Kançoro's word,
Teeming folk, fall into his order.
In Kara-Buura, in Çatkal,
Many horse-herds left masterless,
They will be lying here at ease,
The qibla side of the herds,
On the pass of Corgo-Küyük,
The north side of the herds,

Yöneldiği Bek-Cayloo,
Sırt yanı Kan-Cayloo,
Kan-Caylak'ın belinde,
Yılkının bu yanı,
Üç-Koşoy, Keñ-Şor ucunda,
Bozguna verip kargaşa salın,
Bu hunharın sayısız yılkısını,
Savurup yağmalayıp alın.
Yedi-Özön'deki Cediger,
Erginlerin hepsi,
Yedişer binden yılkı sürüp,
Yetişemeyen zayıfınız,

Facing toward Bek-Cayloo,
Their back side Kan-Cayloo,
On the pass of Kan-Caylak,
This side of the herds,
At the end of Üç-Koşoy and Keñ-Şor,
Rout them, loose confusion,
This bloodshedder's countless herds,
Scatter and plunder and take.
Cediger of Yedi-Özön,
All your grown men,
Drive off horses seven thousand each,
Your weak ones who cannot keep pace,

Yedişer yüzden yılkı sürüp,
Yetişemeyen zayıfınız,
Yedişer yüzden yılkı sürüp,
Ganimet edip koyun.
On iki tümen kalabalık malı,
Böylece yağmalayıp alın,
Bütün kazanız yok olup,
Kalabalık kara Cediger,
Semirip yatıp kalın.
Dileğinizi coşkuyla çözün,
Belâdan böylece geçin,
Bütün varını alın,
Zenginleşip yatıp kalın.
Dağdaki yılkı dokuz tümen,
Toburçak küheylan karışık,
Ganimet edip girerseniz,
Bir sevinsin zavallı baş,
Kırdaki yılkı alabaş,
İçinde argımak, küheylan karışık,
Yönelip yağmalayıp alın,
Alın, yağmalayıp alın,
Bir sevinsin zavallı baş,
İstense verilmez küheylana,
Soğuk kementi salın.
Yalvarsa da verilmez sayısız kara mala,

Hep birden saldırın,
Küheylan ata kement vurup,
Bu şenliğe girin,

Kuugandı'nın Kuu-Tez'inde,
Boş atı yatar bu sırada,
Değerli malı görün,
Hunhardan kalan sayısız yılkıyı,

Kamçıyla ölçüp bölüşün,
Çok hazine, tümen mülkü,
Bırakmadan yağmalayın,
Kançoro'nun sayesi bunca

Drive off horses seven hundred each,
Your weak ones who cannot keep pace,
Drive off horses seven hundred each,
Set them aside as booty.
The teeming herds, twelve tümen strong,
So plunder and take,
All your misfortune vanishing,
Teeming black Cediger,
Lie back and grow fat.
Fulfil your wish with rejoicing,
So pass beyond calamity,
Take all he has,
Lie back and grow rich.
The mountain herds are nine tümen,
Toburçak and courser mixed,
If you go in and make them booty,
Let the poor soul rejoice for once,
The steppe herds pied-headed,
Argımak and courser mixed among them,
Turn on them, plunder and take,
Take them, plunder and take,
Let the poor soul rejoice for once,
On the courser never given though asked,
Cast the cold lasso.
On the countless herds never given though begged,
Charge all together,
Throwing the lasso on the courser steed,
Enter this festivity,

At Kuu-Tez of Kuugandı,
His loose horses lie there meanwhile,
Behold the precious herds,
The countless herds left from the bloodshedder,
Measure and share them out with the whip,
Much treasure, tümen-fold wealth,
Plunder it leaving nothing,
Saying «Thus far did Kançoro's boon

değdi diye,
Yer yerinize, Cediger,
Coşarak söyleyip varın.
Bu hunharın hazinesine,
Kapı kanadı çelik saraya,
Çınar dikilmiş bağına,
Gerçek hunharın tahtına,
Kaynağın kara gözüne,
Tam çınarın kendisine,
Kapısı altın ordaya,
Kalabalık kara Cediger,
Can esirgemeden üşüşüp,
Hep birden akın salın!
Yağmur gibi yağdırıp,
Dolu gibi ok atıp,
Erenini boğazlayıp serip,

Elinin hepsini çığrıştırıp,
Hanlarını boğazlayıp serip,

Kalanların hepsini kırıp geçirip,
Karalar bağlatın,
Bırakmadan tümünü kırın,
Beyine kaygı salın,
Tepenizden çöken hunharın,

Tepesinden bastık diye,
Dört tür malını saçtık diye,

Beyini boğazlayıp yok edip,
Kargaşayı saldık diye,
Vuruşmanın hâli işte böyle.
Kalan erini kırıp geçirip,
Karısını çekip aldık diye,

Yedi-Özön'deki Cediger,
Bir övünüp kalın,
Doğmuşsanız eğer, Cediger,
Baş köşesine kuyu kazın,

avail us,»
Each to your places, Cediger,
Go speaking it with exultation.
Upon this bloodshedder's treasury,
Upon the palace with steel door-leaves,
Upon his garden planted with plane-trees,
Upon the true bloodshedder's throne,
Upon the spring's black eye,
Upon the very plane-tree itself,
Upon the orda with golden gate,
Teeming black Cediger,
Swarming without sparing life,
Loose the raid all together!
Raining down like rain,
Shooting arrows like hail,
Slaughtering his warriors and laying them out,

Setting all his people screaming,
Slaughtering their khans and laying them out,

Mowing down all who remain,
Make them put on mourning black,
Slay them all, leave none,
Cast grief upon their bey,
The bloodshedder who crashed down on your heads —

Saying «We stamped upon his head,»
Saying «We scattered his four kinds of herds,»

Slaughtering and destroying his bey,
Saying «We loosed the turmoil,»
Such is the way of battle.
Mowing down his remaining men,
Saying «We dragged away his wife,»

Cediger of Yedi-Özön,
Boast for once and be done,
If you were truly born, Cediger,
Dig a pit in his seat of honor,

Dört tür malını saçın,
Kalabalık kara Cediger,
Kara bel olup göçünü al,
Azgın itlere parçalatın!
Han ağan idi, Toltoy'un,

Böylece halkım, öcünü al!
Çetin geçinen yaşlısını,
Kırıp geçir hepsini.
Kaynaşan Cediger,
Söyledim böyle, bilesin.
Göğe uçsun toprak,
Hanınız Kançoro'nun dediğini,
Eksiksiz halkım, sözümü tut,
Mızrağın başı çarpışsın,
Bu kahrolası hunharın,
Âlemi bozan ahdi bozanın,
Deyip, böylece, Kançoro,
Nicesini kırıp, ganimetini al! Hazineyi yağmalamaya,
Çınarını kesip devirip,
Duvarını tekmeleyip yıkıp,
Altınını yağmalayıp alın,
Acımadan fitne salın,
Yağmur gibi yay çekip,
Göğü yaran çığlık kopup,
Doludan beter ok atıp,
Hiç acımadan güç edip,
Kök şehrini dümdüz edip,
Tümünü vurup alın.
Halkına kırgın salın,
Haydi, kalksana Cediger,
Karşı karşıya durun,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kılıç kılıca vuruşun.
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yer paramparça olup,
Kan dökülse şarıl şarıl,
Ocak çukuru gibi bir yeri,

Scatter his four kinds of herds,
Teeming black Cediger,
Be the black pass, seize his caravan,
Have the rabid dogs tear them apart!
He was your khan elder brother — for Toltoy,
Thus, my people, take revenge!
Their elders who pass for stern,
Mow them down, every one.
Seething Cediger,
So have I spoken, know it.
Let earth fly to the sky,
What your khan Kançoro has said —
My people entire, heed my word,
Let the lance-heads clash,
Of this accursed bloodshedder,
The world-wrecker, the oath-breaker,
Saying so, thus Kançoro:
Slay his many, take his booty! To plunder the treasury,
Felling his plane-tree, toppling it,
Kicking down his walls,
Plunder and take his gold,
Loose discord without pity,
Drawing bows like rain,
A cry bursting that splits the sky,
Shooting arrows worse than hail,
Wielding force without any pity,
Levelling his root-city flat,
Strike and take it all.
Loose slaughter on his folk,
Come, rise up, Cediger,
Stand face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Fight sword against sword.
The bow's arrow whirring,
Where it strikes shattered to pieces,
Should blood pour gushing free,
A place like a hearth-pit,

Kesip vurup oyun,
Çarpışmada ölen can olursa,
Giysisiyle gömün,

Vuruşmanın hâli işte böyle,
Ganimete böylece doyun,
Varını bozup alın,
Bozgunu iyice salın,
Karşı koyarsa gözcüsünü,
Yol üstünde sürükleyip,
Kapıyı bekleyen sağlamlarını,
Bırakmadan kırıp geçirin,
Hunhar hanın hazinesini,
Kalabalık kara Cediger,
Bırakmadan yağmalayıp alın!
Asker kaynayıp kaynaşıp,
Adamın başı tokuşsun!»
Buyruk verip durdu idi,
Görülmedik büyük müşkül,
Uğursuzluk edip durdu idi,
Kasaba, yelek-tuğ dolup,
Kançoro buyruk verdiğinde,
Orda bozup ganimet al diye,
Kükreyip ordu sal diye,
Yarlık çıkarıp Kançoro,
Ah, onmaz olası bu Çoro,
Tepe saçı diken diken,
Gözü tutuşup öfkeyle parlayıp,
Kapı kanadı gibi bembeyaz diş,
Nice candan başka diş,
Çatır çatır sıkıca çiğneyip,
Kançoro haykırışa başladı.
Ayağa kalkan bir can yok,
Kalabalık kara Cediger,
Yeri eşelemeye başladı.
Cediger böyle dururken,
Çıktı Çoro coşarak,

Haykırışı taş yardı,

Cut and strike and gouge,
If a soul dies in the combat,
Bury him in his garments,

Such is the way of battle,
So take your fill of booty,
Wreck and take all he has,
Loose the rout in earnest,
If his watchman resists,
Drag him along the road,
His stout ones who guard the gate,
Mow them down, leave none,
The bloodshedder khan's treasury,
Teeming black Cediger,
Plunder and take it, leave nothing!
The soldiers seething and swarming,
Let men's heads knock together!»
He kept giving commands,
A great hardship never seen,
He kept working ill-omen,
Crest and plumed standards filling,
When Kançoro gave the command,
Saying «Wreck the orda, take booty,»
Saying «Roar and loose the host,»
Kançoro issuing his decree,
Ah, this Çoro, may he never prosper,
The hair of his crown bristling,
His eyes kindling, blazing with wrath,
Teeth white as door-leaves,
Teeth unlike any other soul's,
Grinding them hard with a crackle,
Kançoro began to bellow.
Not one soul rose to its feet,
The teeming black Cediger
Began to paw the ground.
While the Cediger stood so,
Out came the Çoro exulting,

His bellow split stone,

Böğürüşü baş yardı,
İnsanın bilmediği, halkın görmediği,
Koyu fitneye başladı,
Titreyip kalıp Cediger,
Kaçıvermeye koyuldu,
Kalabalık kara Cediger,
Demin tutuşup duran ordu ancak,
Mızrağını hazırlayıp,
Atışıp duran ağız ancak,
Bahadır geçinen Cediger,
Şimdi kaçarsanız boku yediniz,
Atlanın diye Cediger,
Tekrar tekrar bakınıp,
Demin ne dediniz?
Eren iseniz, aslan iseniz,
En yaman el iseniz!..»
Kançoro böyle deyince,
Topyekûn Cediger,
Tümü yürüdü gürleyip,
O ordunun gayretinden,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
Zurna kulak sağır edip,
Ak alaca yelek-tuğ olup,
Göğü yaran çığlık kopup,
El çığrışıp, ordu dolup,
Hesapsız bol olup,
Akın edecek Cediger,
Bölük pörçük ayrılıp,
Cellat suratı görünüp,
Bağdan aygır binişip,
Her biri sırık alışıp,
Coşuşup kalışıp,
Yamanları, aslanları,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Kocaman sırık, kuru sopa,
Yakışıklıymış pehlivanı,
Azgınlaşmış Cediger,
O gün ordayı yağmaladı ya! Sopalısı önünde,

His roaring split heads,
What man never knew, folk never saw,
He began the thick discord,
The Cediger left trembling,
Set about fleeing,
The teeming black Cediger,
The host just now aflame, though,
Readying its lances,
The mouths just now contending, though,
Cediger who passed for batyrs,
If you flee now you have eaten filth,
Mount up, then, Cediger,
Glancing about again and again,
What did you say just now?
If you are warriors, if you are lions,
If you are the direst people of all!..»
When Kançoro spoke so,
The Cediger one and all,
All marched forth thundering,
From that host's fervor,
The earth split and rumbled,
The zurna deafening ears,
White-pied plumed standards rising,
A cry bursting that split the sky,
People screaming, the host filling,
Abundant beyond count,
The Cediger set to raid,
Splitting into scattered bands,
Executioners' faces showing,
Mounting stallions from the tether,
Each taking up a pole,
Surging together, vying,
Their dire ones, their lions,
Broad-chested, wide-breasted,
Huge poles, dry cudgels,
Handsome were their wrestlers,
The Cediger grown savage,
That day they sacked the orda indeed! The cudgel-bearers in front,

Bileği kalın, taş yürekli,
Orda bozup, ganimet alıp,

Thick-wristed, stone-hearted,
Wrecking the orda, taking booty,

Ağır bastı büyük fitne.
Karardıkça kararıp,
Gulguleye girdi Cediger!
Nara kulak sağır eden,
Çığlığa girdi Cediger,
Geçmek bilmez bir azap,
Gulguleye girdi Cediger.
Aybaltayı hazırlayıp,
Yüzünü asıp coşup,
Birbirine söylenip,
Bahadır Kıyaz gümbürdeyip,
Coşturduğu zamanı imiş.
Ordasını bozup al diye,
Yılkısını basıp al diye,
Sinsileşen Kançoro,
Coşturduğu zamanı imiş.
Hanları yarlık çıkardığında,
Coşmadan durur mu o halk?
Hanın sözünü tutmam diye,

The great discord bore down heavy.
Darkening ever darker,
The Cediger fell to tumult!
War-cries deafening the ear,
The Cediger fell to screaming,
A torment that knows no passing,
The Cediger fell to tumult.
Readying the moon-axe,
Scowling and surging,
Muttering each to each,
Batyr Kıyaz thundering,
It was the time he stirred them up.
Saying «Wreck his orda and take it,»
Saying «Raid his herds and take them,»
Kançoro turned sly,
It was the time he stirred them up.
When their khans issued the decree,
Would that folk stand unstirred?
For saying «I will not heed the khan's word,»

Halkı Tanrı mı çarpar?
Onbaşısı koşuşturup,
Ellibaşısı söylenip,
Yüzbaşısı koşup,
Binbaşıların hepsi,
Böylece candan umut kesip,
Bahadırları, erleri,
Aybaltayı ele alıp,
Bahadırlanıp, aslanlanıp,
Düpedüz kabadayılanıp,
Yeri döverek gümbürtü kopup,
Göğü yaran çığlık kopup,
Geniş Talas'a ordu dolup,
İyiden iyiye müşkül, kara iş,
Az değil, bol olup,
Zorbası kıyısında,

Would God strike the folk down?
Their captains of ten scurrying,
Their captains of fifty muttering,
Their captains of a hundred running,
All their captains of a thousand,
Thus giving up hope of life,
Their batyrs, their warriors,
Taking the moon-axe in hand,
Playing the batyr, playing the lion,
Swaggering outright,
Pounding the earth, a rumble bursting,
A cry bursting that split the sky,
The host filling broad Talas,
Hardship in earnest, black work,
Not few but abundant,
Their bullies at the flank,

	Kılıçlısı önünde,	*Their swordsmen in front,*
	Çetinleri kıyısında,	*Their stern ones at the flank,*
208640	Mızraklısı önünde,	*Their lancers in front,*
	Arslanları ardında,	*Their lions behind,*
	Namlısı önünde,	*Their famed ones in front,*
	Yiğitleri kıyısında,	*Their braves at the flank,*
	Ay kasaba tuğ olup,	*The moon-crest raised as banner,*
	Naralanan çığlık kopup,	*War-cry and scream bursting,*
	Ova-dağın hepsi bağırtı,	*Plain and mountain all one clamor,*
	Yabanı fena bastı idi,	*It sorely overran the wilds,*
	Ovadakilerin hepsi,	*All those on the plain,*
	Kıyaz diye savaş narası atıp,	*Raising the battle-cry «Kıyaz!»,*
208650	Kırdaki yılkı altı tümen,	*The steppe herds six tümen strong,*
	Nara atıp Cediger,	*The Cediger crying out,*
	Onu basıp geçti idi,	*Overran them and passed on,*
	Topyekûn sayısız kara malın,	*Of all the countless herds entire,*
	Köküne hep birden ulaştı idi,	*They reached the root all at once,*
	Dağdaki yılkı doksan tümen,	*The mountain herds ninety tümen strong,*
	Sopa vuracak can komadan,	*Leaving no soul to swing a cudgel,*
	Keskin nara, çığlık salıp,	*Loosing sharp war-cries and screams,*
	Onu basıp geçti idi,	*Overran them and passed on,*
	Topyekûn sayısız kara malın,	*Of all the countless herds entire,*
208660	Köküne hep birden ulaştı idi.	*They reached the root all at once.*
	Kadri yüce hunhar ölmüştü,	*The bloodshedder of lofty worth had died,*
	Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,	*Thimble-mouthed, gazelle-eyed,*
	Hunharının sayısız kara malını,	*Their bloodshedder's countless herds,*
	Toy düşürüp Cediger,	*The Cediger making a feast of it,*
	Kamçıyla ölçüp böldü idi.	*Measured and shared them with the whip.*
	Salınan kızı komadan,	*Leaving no swaying maiden,*
	Sayısız hazine, tümen mülkü,	*Countless treasure, tümen-fold wealth,*
	Cediger üşüşüp oydu şimdi,	*The Cediger swarmed and gouged it now,*
	Hiçbir şeyini komadan,	*Leaving nothing of his at all,*
208670	Hunhar hanın varlığına,	*Upon the bloodshedder khan's substance,*
	Yedi özene dolan Cediger,	*The Cediger filling the seven river-valleys,*
	O sırada Cediger,	*At that moment the Cediger*
	Tümüyle doydu idi,	*Was sated utterly,*
	Güçlü geçinen ereni,	*Their warrior who passed for strong*
	Kudretli yürük at alıp,	*Taking a mighty swift steed,*

Gücü yok zavallı zayıfı,
Boran görmüş tay alıp,
Talas'ta Kırgız, çok Argın,
Gizli dert, köstek çözülüp,
Yağmayı fena gördü şimdi,
Bize Tanrı verdi diye,
Talas'taki Kırgız'ı,
Urgan atıp böldü şimdi.
İnsanın görmediği hâle koyup,
Beter müşkül, kavga edip, Bütün kunduz derisini,

Their strengthless wretched weakling
Taking a colt that had seen blizzards,
In Talas the Kırgız, the many Argın,
Hidden grief, hobbles loosed,
Sorely felt the pillage now,
Saying «God has given to us,»
The Kırgız in Talas
They shared out now, casting the rope.
Bringing them to a state man never saw,
Worse hardship, making war, All the beaver pelts,

Cediger üşüşüp malı alıp,
Akılsızmış Cediger,
Eri öldürüp canı alıp,
Ova çığrışıp, çalkalanıp,
Argın, Kırgız karışık,
Kargaşası toz olup,
Kaynaşıp duran Cediger,
Çınkoco, Toltoy günü diye,
Yine vurup aldı idi.
Cediger daldı can komadan,
Yeleli doru tay komadan,
Kuyruklu kuzuyu ete saymadan,
Uzun bacaklı mal komadan,
Savaşta çare bulan,
Halkı yöneten er komadan,
Gayret gösteren el komadan,
İpekli saç bağlı, geniş sağrılı,
Gelinden çıkma usta eli komadan,

The Cediger swarming, taking herds,
Witless were the Cediger,
Killing men, taking lives,
The plain screaming, churning,
Argın and Kırgız mingled,
Their turmoil turned to dust,
The seething Cediger,
Saying «For Çınkoco's, for Toltoy's day,»
Struck and took again.
The Cediger plunged in, leaving no soul,
Leaving no maned bay colt,
Counting no fat-tailed lamb as meat,
Leaving no long-legged beast,
Him who finds the remedy in war —
Leaving no man who leads the folk,
Leaving no people who showed valor,
Silk-braided hair, broad-haunched,
Leaving no skilled hand from among the brides,

Süzülen kara gözlü,
Kırmızı gömlekli, hilâl belli,
Yaman yağma etti idi,
Yağmalayıp durdu idi,
Gürleşip böbürlenip,
Tulum gibi burnu sallanıp,
Düşman olduğumuz hunhar öldü diye,

With languid black eyes,
Red-shirted, crescent-waisted,
They made dire pillage,
They kept on plundering,
Thundering and boasting,
Noses swinging like wineskins,
Saying «The bloodshedder we made our foe is dead,»

Geri dönülmez gerçek yurdu,
Kahrolası hunhar gördü diye,

Şimdi bize devran geldi diye,
Hazineyi bozup almış,
Ganimete ölçüsüz kanmış,

Yarıp dilip salıverip,
Paçasına doldurmuş.
Hunhar hanın hazinesine,
Hep birden doyup Cediger,
Kudurup yatıp kalmış.
Kadından ustasını alıp,
Gelinden seçip kızı alıp, Topyekûn
gümbürdeyip,
Kızıl kuyruklu malı alıp,
File yükleyip altını alıp,
Hâkim olan Kançoro,
Hanı Tanrı çarpmıştı,
Talas'taki Kırgız'a,
Büsbütün üşüşüp Cediger,
Kanlı yağmasını etti idi.
Kırgız'ı silip süpürüp,
Yağmalayıp durdu idi,
Ganimet edip malı alıp,
Ölçüsüz dalıp canı alıp,
Sarı kırlı beli alıp,
Soldurup yağmalayıp eli alıp,
Bağlanmış imiş iki el,
Vay kahrolası Kırgız'ın,
Yayılmış imiş demir ağ,
Kırdan basıp kısrağını,
Alıp gitti gözdesini,
Yumruklayıp dışarı sermiş,
Kısrağına varsa sahibinin, beynini.
Kara müşkül bizi çarpıp,
Gerçek kırgın edip Cediger,
Kavgasını salıp böyle etmiş,
Rahat yatan zavallı halkın,

The true land of no return,
Saying «The accursed bloodshedder has seen it,»
Saying «Now our turn has come,»
They wrecked and took the treasury,
Glutted on booty beyond measure,

Ripping, slitting, letting loose,
They stuffed their trouser-legs.
On the bloodshedder khan's treasury,
The Cediger sated all together,
Lay back gone rabid.
Taking the most skilled of the women,
Picking girls from the brides and taking them, Thundering one and all,
Taking the red-tailed herds,
Loading elephants, taking the gold,
Kançoro who held dominion —
God had struck their khan,
Upon the Kırgız in Talas,
The Cediger swarming utterly,
Wrought their bloody pillage.
Sweeping the Kırgız clean away,
They kept on plundering,
Taking herds for booty,
Plunging beyond measure, taking lives,
Taking the pass of the yellow steppe,
Withering, plundering, taking the people,
Both hands, it seems, were bound,
Alas, of the accursed Kırgız,
An iron net, it seems, was spread,
Raiding their mares from the steppe,
They carried off their favorites,
Pummeled them and laid them out,
If the owner went to his mare — his brains.
Black hardship struck us,
The Cediger making true slaughter,
Loosed their war and wrought it so,
Of the wretched folk lying at peace,

Bohçasını didik didik aramış,
Baş köşeye kuyu kazmış,
Tepeden çiğneyip basmış,
Hükmedenleri kırmış,
Sönmüş yangın yerine çevirmiş,
İşte o zaman Cediger,
Toburçak küheylan diye anılıp,
Dolmuş imiş aldırmadan,
Yedi-Özön'deki Cediger,
Coşup hepsi atlanıp,
Akıl sahibi erleri,

They ransacked every bundle,
They dug a pit in the seat of honor,
They trampled down from above,
They slew those who ruled,
They left it a burnt-out fireground,
At that very time the Cediger,
Renowned for toburçak and courser,
Had filled the land unheeding,
The Cediger of Yedi-Özön,
All exulting, mounting up,
The men possessed of wisdom

Obadan basıp kırdı idi,
Uğuldayan Kırgız'ı,
Sönmüş yangın yerine çevirdi.
Kaçıp ürküp kalabalık halk,
Karanlık müşkül gördü idi,
Kalabalık kara Cediger,
Kökünü komadan bitirdi,
Sönmüş yangın yerine çevirdi,
Başka müşkül saldı şimdi,
Toltoy şöyle dursun, Bagış'ın,
Katıp öcünü aldı idi.
O arada çok geçmedi,
Çevresi çınar bağı,
Ortasında altın taht,
Hunhar ölünce Külçoro,
Baki olup kalmadı,
Bağlanmış imiş bizim baht,
Kazılmış imiş derin çukur,
Kaynamış imiş koyu çile,
Talih kaçıp, bel kırılıp,
Gayret kaçıp, soluk kırılıp,
Semetey ölmeden halk ölüp,
Kalabalık Kırgız toptan ölüp,
Bildik mutlu töre ölüp,
Geniş dünya dar olup,
Yağmayı görüp hor olup,
Kımız içmez zavallı baş,

They raided from the camps and slew,
The moaning Kırgız
They left a burnt-out fireground.
The teeming folk fleeing, startled,
Saw dark hardship,
The teeming black Cediger,
Finished them root and all,
Left them a burnt-out fireground,
Loosed yet other hardship now,
Let alone Toltoy — even Bagış's
Revenge they took besides.
Meanwhile not long passed,
Around it a plane-tree garden,
In its midst a golden throne,
When the bloodshedder died, Külçoro —
Nothing endured for ever,
Our fortune, it seems, was bound,
The deep pit, it seems, was dug,
The thick torment, it seems, had boiled,
Luck fled, the spine was broken,
Valor fled, breath was broken,
Before Semetey died the folk died,
The teeming Kırgız died wholesale,
The known and happy custom died,
The wide world grew narrow,
Seeing pillage, they were despised,
The poor soul that drank no kumis

Kekre suya muhtaç olup,
Rakı içmez zavallı baş,
Ekşi suya muhtaç olup,
Yalçın dağ gibi aslandan ayrılıp,
Talas'ta Kırgız, çok Argın,
Hıçkırıp kara halk ağlayıp,
Geri kalan halk toptan ağlayıp,
Kasaplığı görüp dururken,

Went needy for bitter water,
The poor soul that drank no rakı
Went needy for sour water,
Parted from the lion like a sheer mountain,
In Talas the Kırgız, the many Argın,
The common folk sobbing, weeping,
The remaining folk weeping wholesale,
While they watched the butchery,

Kadın çığrışıp, halk ağlayıp,
Kalabalık el perişan durdu,
Burnundan çekilse yürüyen,
Kalabalık halk böyle durdu idi,
Hayvana çalar sığır olup.
Kalabalık halk böyle vuruldu,
«Hunharım, ölme!» – diye ağlar,

Women screaming, folk weeping,
The teeming people stood devastated,
Walking only if led by the nose,
So stood the teeming folk,
Become cattle little short of beasts.
So was the teeming folk struck down,
«My bloodshedder, do not die!» – so they weep,

Belli yerde ak saray,
Bunun onuru nereden örtüldü.
Bağrı düşüp Argın halkı,
İnleyip dursa da kavuşamaz,
Yanıp inleyip dursa da,
Bahadır bozkurt bulunmaz.
Bunu böylece bırakalım,
Bu fitneden başlayalım,
İnsana olmaz bu zorbalık,
Âlemde olmaz bu horluk,
Vay, kaynağın kara gözünde,
Tam çınarın kendisinde,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Bey Manas'ın diktiği bağda,
Bart-Köl'ün karşı düzlüğünde,
Üç-Koşoy'un boyunda,
Kapılı hisarda,
Ayçürök'ün ak sarayı,
Sağlamlığı şöyledir,
Taştan yığıp dağ etmiş,
Çevresini kayalık etmiş,
Mızrak saplansa geçmeyen,

In the known place the white palace,
Whence was its honor shrouded?
The Argın folk, hearts fallen,
Though they moan they cannot reunite,
Though they burn and moan,
The batyr grey wolf is not found.
Let us leave this so,
Let us begin from this discord,
Such tyranny is not for man,
Such abasement is not in the world,
Alas, at the spring's black eye,
At the very plane-tree itself,
On the lower side of Tört-Kül,
In the garden Bey Manas planted,
On the flat across from Bart-Köl,
Along Üç-Koşoy,
In the gated fortress,
Ayçürök's white palace,
Such is its strength:
She heaped stone into a mountain,
She made its surrounds a rock-field,
No lance thrust can pierce it,

Alamayıp düşmanın usandığı,
O sarayın ağzında,
Her acayipliğine bakın,
Altı yataklı yerden ateş çeken,
Endamı bambaşka, bahtsız,
Büyüyle koydurmuş,
Şöyle işine bakın.
Altmış tıpkı kara ner,
Hiddetli düşmanın erişemediği,
Bununla tutuşan sağ gitmemiş, O çelik kapılı ordaya,
Ondan öte yürüyünce,

Foes wearied, failing to take it,
At the mouth of that palace,
Behold its every wonder,
Drawing fire from the six-couched ground,
Her figure like no other, the luckless one,
She had it set by sorcery,
Behold her handiwork.
Sixty black bull-camels all alike,
Which the furious foe could not reach,
None who grappled these went off alive, To that steel-gated orda,
When one walks past them,

On beş kez yavrulamış kaplanı var,
Düzeni böyle saraya,
Yanaşıp insan gelmemiş,
Vay, yanaşan düşman yenmemiş,
Haberini işiten şaşakalmış,
Vay, gören adam sersemleşmiş,
Bahtsız kadın buyurup yaptırmış,

Sağlamlığı işte böyle.
Demirle sarmış,
Gümüşle kınlamış,
Altınla boyamış,
İki kişi seslense,
Düpedüz kendi kendine şarkı söylermiş.
Çevresi aslan hisarı,
Çelik kapılı kapısı,
O kapıdaki bekçi,
Ev gibi topuzu ele alıp,
Öfke dolu pehlivanı,
Pehlivanın biri boşansa,
Adamın paramparçası çıkar,
Yabancı can görse davranan,
Cellatları yetmiş,
İnsanın burnunu, kulağını,
Muska edip takınmış,
Uzaktan görsen, insana,

She has a tigress littered fifteen times,
To a palace so ordered,
No man has come near,
Alas, no foe who neared prevailed,
Who heard its tidings stood astounded,
Alas, the man who saw was dazed,
The luckless woman commanded and had it built,

Such indeed is its strength.
She wrapped it with iron,
She sheathed it with silver,
She painted it with gold,
If two people call out,
It fairly sings all by itself.
Around it a lion rampart,
Its gate with steel doors,
The guard at that gate,
Taking in hand a mace big as a house,
Her wrestler full of wrath,
Should one wrestler be loosed,
A man comes out in pieces,
Who moves at sight of a stranger soul,
Her executioners are seventy,
Men's noses and ears
They wear strung on as amulets,
Seen from afar, upon a man

Ak buğra gibi saldıran,
Kapışılacak düşmana,
Uzaktan önce davranan,
Belli yerde ak saray,
Sağlamlığı şöyledir,
Yönelip insan gelmemiş,
Bu tükenesi hunhar sağken,
Yüzünü gören şaşırırdı,
Yanına yakın düşman gelmeden,
Canından fena umut kesip,
Vay, yaklaşmadan kaçardı,
Kadını yağmalayıp almaya,

Sayısız varlığın hepsini,
Yağmalayıp yatıp kalmaya.
O bildik Kanıkey başta,
Ayçürök'ü yeniden çileye salmaya,
Cediger çığrışıp koşar,
Nicesini kırgına verip,
Kançoro, Kıyaz baş olup,
Şimdi üşüşüp saraya daldı.
Bozulmuşa benzer görülen düş,
Yağmur gibi yay çeker,
Eskiden var mı böyle iş?
Kaplan doğan cömert yüreklinin,
Babasının dedesi,
Bu türden müşkülü,
Görmüş değil, baksana,
Sarayın yan tarafını Kançoro,
Şaşmadan değen oku gör!
Üşüşüp mızrak uzattı idi,
Kıble yanını yiğit Kıyaz,
Kuşatıp gelip durdu idi.
Her bir canın hepsi bağırtı,
Kapkara Cediger,
Coşup yengen duramayıp,
«Kançoro, Kıyaz» diye bağırıp,
Öleyim deyip ölemeyip,
Kuşatıp saraya daldı.

They charge like a white bull-camel,
Upon the foe to be grappled
They move first from afar,
In the known place the white palace,
Such is its strength:
No man has come against it,
While this doomed bloodshedder lived,
Who saw his face was confounded,
Before any foe came near him,
Despairing sorely of his life,
Alas, he fled before approaching,
To plunder and take the woman,

All the countless substance
To plunder, and lie back sated.
That well-known Kanıkey at their head,
To cast Ayçürök into torment anew,
The Cediger run screaming,
Giving many over to slaughter,
Kançoro and Kıyaz at the head,
Now they swarmed and stormed the palace.
The dream once seen seems gone awry,
They draw bows like rain,
Was there ever such work of old?
Of the bounteous-hearted one born a tiger,
His father's grandsire —
Hardship of this kind
Never saw, look you,
The palace flank — Kançoro, See the arrows striking true!
Swarming, thrust out their lances,
The qibla side — brave Kıyaz
Came and kept it besieged.
Every soul all one clamor,
The jet-black Cediger,
Exulting, victorious, unable to hold back,
Shouting «Kançoro, Kıyaz!»,
Wishing to die yet unable,
They besieged and stormed the palace.

Yazık, öz canına kendi kıyamayıp!
Vay zavallı kadın Ayçürök,
İçlenip ağlayıp Ayçürök,
Dulluğunun dengi yok,
Kara gözümü karartıp,
Vay, yedi han kara düşman gelse,
Vah, hanımı Tanrı çarpmış meğer,
Yakası açık dalıp saldırıp,
Benim gözbebeği kaynım Külçoro,
Narayı gür salardı,
Dayanağımı Tanrı çarpmış meğer.
Ayırıp kurtarırdı,
Dün dur desem, söz tutmadan,

Ergin Külçoro burada yok,
Bel bağladığı beli yok,
Saklandığı yeri yok.
Namlı cömert aslanı yok,
Bugün görülen yarın yok,
Böyleymiş işte, dünya bok!
Gazaya tutup bindiği,
Kara kırçıl, kısa yeleli,
O kadri bilinen küheylan yok,
Beni büsbütün Tanrı mı çarptı?
Peşine takıp er kılan,

Er oğluyla denk kılan,

O bildik zorlu Kançoro gibi,
kardeş yok.
Kapısı demir ordadan,
O bildik aslan kesilen Kançoro,
Düşmanlık yüzü görünür,
Görünüvermesinin sebebi:
Zorlu, dolu gibi ok atar,
O anda yağmuru gör, oku gör,
Ak sarayın içine,
Kaynaşıp değen oku gör,
Tüte tüte yanan koru gör,

Alas, unable to end her own life!
Alas, wretched woman Ayçürök,
Ayçürök grieving, weeping,
Her widowhood has no equal,
«Darkening my black eyes,
Alas, should seven khans come as black foes,
Alas, God it seems has struck my khan,
Collar flung open, plunging to the attack,
My darling brother-in-law Külçoro
Would loose his war-cry full-throated,
God it seems has struck my mainstay.
He would part the foe and save me,
Yesterday when I said stay, he heeded no word,
Grown Külçoro is not here,
The mountain-spine she leaned on is gone,
She has no place of refuge.
Her famed and bounteous lion is gone,
What is seen today is gone tomorrow,
So it is, then — the world is dung!
The one he rode when bound for holy war,
Black-grizzled, short-maned,
That courser of well-known worth is gone,
Has God struck me down utterly?
Who took one in his train and made him a man,
Who made one equal to warriors' sons,

Like that well-known mighty Kançoro,
no brother remains.
From the iron-gated orda,
That well-known Kançoro turned lion,
The face of enmity shows,
The reason it appears:
Mighty, he shoots arrows like hail,
In that instant see the rain, see the arrows,
Into the white palace,
See the arrows striking in swarms,
See the embers burning, smoking on,

Bozulmadan üşüşüp çığrışıp,
Üşüşüp dalan topluluğu gör,
Ayçürök'ün kulesi,
Kulenin hâlini hiç sorma.
Beti benzi bozulup içi yanıp,
Gayreti sıkıca gösterdiğinde,
Olacağını söylesem, söz tutmadan,

Ben çileliyi,
Kamçılayıp döve döve vurduğunda,
Kadınlığı kurusun,
Feryatla beddua ettiğimde,
Bedduam boşa mı gitti?
Dediğim gerçek mi çıktı?
Bedduam suya olsun diye,
Kara suya tükürdüm,

Bedduamın hışmından,
Kara su kuruyup gitti idi,
Tel tel seyrelip,
Bedduam boşa gitsin diye,
İki yanaktan akan yaş,
Kara taşa tükürdüm,
Kara taş dayanıp duramayıp
Ağarmış yüzünü kan basıp,
Tam ortadan yarılıp gitti idi.
Bedduam kamçı olup gelmiş meğer,
Eklemlerin hepsi sızlayıp,
Kaplan sultan ölmüş meğer,
Dertlenip ağlayıp feryat edip,
Apaçık Tanrı çarpmış meğer,
Cömert beyim, hanım ölmüş meğer,

Kat katından ayrılıp,
Düşman üşüşüp gelmiş meğer!» Belâlı
keder, büyük müşkül,
Çileli kadın Ayçürök,
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,

Swarming unbroken, screaming,
See the throng swarming, storming in,
Ayçürök's tower —
Do not ask the tower's state.
Her face gone pale, her heart aflame,
When he showed his fervor hard,
When I told what would be, he heeded no word,
Me, the tormented one,
When he whipped and beat and struck me,
May womanhood wither,
When I cursed him with wailing —
Did my curse go for naught?
Has what I said come true?
That my curse might fall on the water,
I spat into the black water,

From the wrath of my curse,
The black water dried away,
Thinning strand by strand,
That my curse might go for naught,
The tears that ran down both cheeks —
I spat upon the black stone,
The black stone could not endure,
Blood flooding its whitened face,
It split right down the middle.
My curse, it seems, came back a whip,
Every joint of her aching,
The tiger sultan, it seems, has died,
Grieving, weeping, wailing,
God, it seems, has plainly struck,
My bounteous bey, my khan, it seems, has died,
Parted fold from fold,
The foe, it seems, has come swarming!»
Baneful sorrow, great hardship,
The tormented woman Ayçürök,
Her heart failing, riven,
The tears spilling from her eyes,

Bıldırcın gibi zavallı göz,
Bölük bölük yaş gidip,
Karadut gibi zavallı göz,
Kamçı boyu yaş gidip,
«Hunharım!» – diye feryat edip, Kara
yüzlü yengen baksa,
Kanlı yaş döküp hıçkırıp,
Sultandan nasıl kalırım diye, Boy
boylayan çığlık kopmuş,
Güzel deli kadın feryat edip,
Kanlı yaş döküp sızlanıp,
İnleyip durdu Ayçürök.
Düşman kuşatmasını görünce,
Tarak değmemiş kara saçı,
Tel telinden yolmuş,
Örgü tutmaz kara saçı,
Göğsünden koparmış,
Doğan ay gibi ak yüzü,
Kadınlığı kurusun,
Orta yerinden yırtmış.
Gür saçı seyrelip,
İki yanaktan akan kan,
Göğsünden aşağı dökülüp,
Vay, karalar bağlamış kadına,

Yine de canını esirgemeden,
Üşüşen düşman saldırıp,
Dar gömlek, sıkı beşmet,
Kılıçları parıldayıp,
Kayış gibi dilim dilim olup,

Tel ipek gibi zavallı saç,
Köprücükten aşağı dökülüp,
Kara gözü duman basıp,
On omurga, seksen kemik,
Vah, baksan göze görünüp,
İçi tutuşup kor olup,
Dünyadan bozkurt yok olup,
Kaldığı görünür,

The poor eyes like a quail's,
Tears going in flood on flood,
The poor eyes like black mulberries,
Tears going a whip-length long,
«My bloodshedder!» – so wailing, Should
the black-faced yenge look on,
Shedding bloody tears, sobbing,
Saying «How shall I outlive the sultan,»
A keening cry burst forth,
The fair mad woman wailing,
Shedding bloody tears, moaning,
Ayçürök kept groaning.
When she saw the foe's encirclement,
Her black hair no comb had touched
She tore out strand by strand,
Her black hair that held no braid
She ripped from her breast,
Her white face like the rising moon,
May womanhood wither,
She rent it down the middle.
Her thick hair thinning,
The blood running down both cheeks,
Spilling down from her breast,
Alas, upon the woman clad in mourning black,
Still without sparing her life,
The swarming foe attacking,
The tight shirt, the close beşmet,
Their swords glittering,
Cut in strips like leather thongs,

The poor hair like strands of silk,
Spilling down from the collarbone,
Smoke veiling her black eyes,
Ten vertebrae, eighty bones,
Alas, look — showing to the eye,
Her heart kindling, turned to coals,
The grey wolf gone from the world,
It shows that she is left,

Sıkıca kuşatıp Cediger,
Aldığı görünür.
Halk nasıl isterse,
Boz alaca yelek tuğ olmuş,
Ak alaca pus tuğ olup,
Keskin nara çığlık olup,
Değerli ak sarayı,
Kırk iki kat kuşatıp el kaynaşıp,
Yapılacak çare yok,
Kalmış imiş çile kaynayıp,
Bahadırları, aslanları,
Keskin nara, kuru nida,
Salmış imiş Cediger.
Yukarı aşağı bakmadan,
Ordayı kuşatıp geldiğinde,
Ölürüm diye saymadan,
Çepeçevre bakmadan,
Şenliği gören Cediger,
Mızrakları dikilip,
Kasabası dalgalanıp,

The Cediger besieging tight,
It shows that they have taken.
However the folk may wish it,
Grey-pied plumed standards raised,
White-pied haze turned to banner,
Sharp war-cries turned to screams,
The precious white palace,
Besieged forty-two deep, the people seething,
No remedy can be made,
The torment, it seems, was left boiling,
Their batyrs, their lions,
Sharp war-cries, hollow shouts,
The Cediger, it seems, had loosed.
Looking neither up nor down,
When they came besieging the orda,
Not reckoning «I shall die,»
Not glancing all around,
The Cediger who saw the revel,
Their lances upraised,
Their crest-standards waving,

Erlerin hepsi coşup,
Yay çeken yamanı,
Sopa vuran ustası,
Fil yapılı ereni,
Saf bozan yiğidi,
Boğa boyunlu, buğra kalçalı,
Çekişse canı kavuran, Kurulup duran eri çok,
Ecel var diye çekinmeyen,
Haşin tüfek, çat etse,
Düşmandan geri kaçmayan,
Kalın göğüslü, gümbürtülü,
Akıncısı önünde,
Rastlasa çiğneyip yutan,

Yılmadan düşmana çatan,
Öldüm, bittim demeden,
Yönelip düşmana dalan,

All the warriors surging,
Their dire one who draws the bow,
Their master who swings the cudgel,
Their warrior built like an elephant,
Their brave who breaks the ranks,
Bull-necked, camel-haunched,
Who scorches the soul in strife, Many are their men set ready,
Not shrinking though death exists,
Should the harsh musket crack,
Never fleeing back from the foe,
Thick-chested, thunderous,
Their raiders in front,
Who tramples and swallows whom he meets,
Who closes with the foe undaunted,
Never saying «I am dead, I am done,»
Who turns and plunges on the foe,

Kıymetlileri önünde,
Üşüşüp daldı Cediger,
Gayretlisi kıyısında.
Ak sarayda derman yok,
Cediger'in ordusunda,
Neler var, neler yok,
Kılıç değse gıkı çıkmayan,
Çetinleri kıyısında.
Mızrak değse ah demeyen,
Uğurlusu ardında.
Kızıl yangına yönelip,
Haykırıp mızrak uzattılar.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Karşı karşıya duruşup,
Göğüs göğüse vuruşup,
Namlıları dahi var,
Hadi dese üşüşüp giden,
İçi tutuşup kor olup,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Göz açıp kapayınca,
Öyle böyle deyinceye dek,
Gürleyip üşüşüp giden,
Zavallı Kırgız yok olup,
Zorlarsa kökünü kurutan,
Karaltıyı sert salan,
Zavallı canı esirgemeden,
Yöneldiğini perişan edip,
Bırakmadan yağmalayan,
Soysuz bu halk bakmadan.

Their precious ones in front,
The Cediger swarmed and stormed in,
Their valiant at the flank.
In the white palace no strength remains,
In the Cediger's host,
What is there not, what is there —
Who utters no sound though sword strikes,
Their stern ones at the flank.
Who says no «ah» though lance strikes,
Their fortunate behind.
Turning toward the red blaze,
They bellowed and thrust their lances.
Allah's day clouding from the sky,
Standing face to face,
Fighting breast to breast,
They have their famed ones too,
Who swarm off at a single «go,»
Hearts kindling, turned to coals,
Before one can say this or that,
In the blink of an eye,
Before one can say so or thus,
Who swarm off thundering,
The wretched Kırgız perishing,
Who, pressing hard, dries up the root,
Who looses the dark mass fiercely,
Sparing no wretched soul,
Devastating whatever they turn on,
Plundering and leaving nothing,
This base folk unheeding.

Namlısı önünde,
İçse kana doymayan,
Yüzleşse can komayan,
Gayreti bol, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz eden,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Ürküp kaçan hayli çok.
Karaltı olup kuşatılan,
Ben de âdemoğluyum diye,

Their famed ones in front,
Who drinking blood is never sated,
Who leaves no soul he faces,
Abundant in fervor, strong in venom,
Who flattens whoever crosses him,
Broad-chested, wide-breasted,
Many indeed who startle and flee.
Encircled as a dark mass,
Saying «I too am a son of Adam,»

Sayıya girip mal alan,
Beceriksizleri dahi çok.
Dili varken dil bilmez,
Sürülen yana uslu gitmez,
Danaları dahi var,
Gece dışarı çıkmayan,
Korkakları dahi var.
Yeri yaran tümen ordu,
Baksan müşkül iş edip,
Yaşlı kocakarı, genç gelin,
Ordadaki bunlara,
Üşüşüp daldı güç edip,
Çarpışacak takat yok,
Tutuşacak çare yok,
Kapışacak derman yok,
Dul-yetime, zayıfa,
Horlukta tuttuğu garibe,
Altmış müşkül bir gelip,
Cediger kuşatıp doyup,
Geniş Talas'ı yurt edinen,
Üstünlüğünü kimseye vermeyen,
Üşüşüp daldı Cediger.
Yetim-dul imiş diye,

Who joins the count and takes herds,
Their bunglers too are many.
Having a tongue, knows no speech,
Goes not meekly where driven,
They have their calves as well,
Who never step out at night,
They have their cowards as well.
The tümen host that splits the earth,
Look — working grievous deeds,
Old crones, young brides,
On these within the orda,
They swarmed and stormed with force,
No strength is left to fight,
No means is left to grapple,
No power is left to close in strife,
On widow, orphan and weakling,
On the poor wretch held in scorn,
Sixty hardships coming as one,
The Cediger besieging, sated,
Who made broad Talas their home,
Who yielded mastery to none —
The Cediger swarmed and stormed in.
Saying «They are but orphans and widows,»

Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Cezail kurşunu vınlayıp,
Yayın oku çığrışıp,
Kısa tüfeğin kurşunu kızarıp,
Gelip değdi saraya,
Dolu gibi ok bölünüp,
Cezail kurşunu görünüp,
Cediger kuşatıp geldiğinde,
Yaşlı kocakarı, genç kadın,
Gayret edecek takat yok,
Soyunda erkek çocuk yok,
Bel bağladığı beli yok,
Medet umduğu eli yok,

Drawing bows like rain,
Shooting arrows like hail,
The jezail bullets whining,
The bow's arrows shrieking,
The short musket's bullets glowing red,
They came and struck the palace,
Arrows like hail dividing,
Jezail bullets showing,
When the Cediger came besieging,
Old crones, young women,
No strength is left for valor,
No male child in their line,
No mountain-spine to lean on,
No people from whom to hope for aid,

Sığınacak ormanı yok,
Kaçıp gireceği eli yok,
Bendesini Tanrı kavurursa,
Böyle yaralarmış; dünya bok.
Mazgal delikli kapısı,
Kapıdaki bekçiler,
Ölmediklerinden kalanlar,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse giriştiler,
Kara kan su gibi akışıp,
Kapıda karşı koyuşup,
Kapıcı zavallı ne yapsın,
Gerileyip duruştular,
Çarpışmadan duruştular,
Beklemekten usanışıp,
Sapı çelik, ucu keskin,
Kara kıldan taktırmış,
Kınsız çelik keskin verip,
Kapıyı hunhar bekletmiş.

Kapıda yatar boylu boyunca,
Bağrı ezilip Cediger,
Kapıya yakın varanı,
Ölüp yatar sere serpe,
Canını adamış gözcüler,
Kapıyı isteyip bekleyenler,

Kızıl çelik mızrak alıp,
Her delikte yönelip,
Aybalta, mızrak kaldırıp,
Nişanlayıp attığı zamanmış.
Kuşatıp gelse Cediger,
Denk geleni koltuğundan,

Vurduğu zamanmış,
Kalabalık kara Cediger,
Gayret edip kapıyı,
Topyekûn ürküp durdu idi,
Pehlivanlara, erlere,

No forest for their refuge,
No people to flee into,
If God scorches His own servant,
So He wounds, it seems; the world is dung.
Its gate with loophole slits,
The guards at the gate,
Those remaining who had not died,
Firing muskets, drawing bows,
They joined battle breast to breast,
The black blood flowing like water,
Resisting together at the gate,
What can the poor gatekeeper do,
They stood falling back,
They stood without clashing,
Grown weary of waiting,
Steel-hafted, sharp-pointed,
Hung with black horsehair,
Giving sheathless sharp steel,
The bloodshedder had set them to guard the gate.
They lie full length at the gate,
The Cediger, hearts crushed,
Whoever came near the gate
Lies dead sprawled wide,
The watchmen who pledged their lives,
Those who gladly guard the gate,

Taking lances of red steel,
Aiming from every loophole,
Raising moon-axe and lance,
It was the time they aimed and cast.
Should the Cediger come besieging,
Whoever came within reach — under the armpit
It was the time they struck,
The teeming black Cediger,
Pressing hard upon the gate,
One and all stood startled back,
Before the wrestlers and the warriors,

Kapısı sağlam aslan hisarı,
Kapıya üşüşemeyip,
O Cediger donakaldı.
Gözcü, bekçi coşup,
Ordaya üşüşemeyip,
Kalabalık kara Cediger,
Kaçacakmış gibi görünüp,
Kapıda erini mızraklatıp,
Ansızın kaptırıp,
Cediger gezer kederlenip,
Kıymetlim benim öldü diye,
Geri dönülmez gerçek yurdu,
Zavallı bahadır gördü diye,
El bölünüp birer birer,
Kalabalık kara Cediger,
Toplandığı zamanmış,
Vah kıymetli öz kardeşim,
Falanca yerde öldü diye,
Ağıt yaktığı zamanmış,
Cediger'in yiğidi Kıyaz,
Üşüş halkım, yürü diye,
Davulbazı vurdu idi,
Kaçacakmış gibi halk durup,
El bölünüp durdu idi.
Bakınıp geri dönecek olanı,
Kaynaşıp çıkıp gelmekte.
Hiçbiri kalmadan gümbürdeyip,
Suratı kurusun Cediger

The lion fortress with its stout gate,
Unable to swarm upon the gate,
Those Cediger stood frozen.
Watchman and guard surging,
Unable to swarm upon the orda,
The teeming black Cediger,
Looking as if they would flee,
Their men lanced at the gate,
Snatched away of a sudden,
The Cediger go about grieving,
Saying «My precious one has died,»
The true land of no return,
Saying «The poor batyr has seen it,»
The people parting one by one,
The teeming black Cediger,
It was the time they gathered,
Saying «Alas, my precious own brother
Died in such-and-such a place,»
It was the time they raised laments,
Kıyaz, the brave of the Cediger,
Saying «Swarm, my people, march,»
Struck the war-drum,
The folk standing as if to flee,
The people stood divided.
Those glancing back, about to turn,
Come surging out and onward.
Not one remaining, thundering,
May their faces wither, the Cediger

Topunuz birden kalkıp varın,
Genciniz ile yaşlınız,
Fitilli tüfek atıp, yay çekip,
Ey kara Cediger'in tümü,
Hep birden hücuma kalkın,
Kadınları, küçük çocukları
Basıp yağmalayıp alın.
Ordayı bozup, ganimet alıp,
Salınan güzelleri alıp,
Böylece savaşa girişin.

Rise up all together and go forth,
Your young men and your old,
Firing matchlock guns, drawing bows,
O all of you black Cediger,
Charge to the attack as one,
The women and the little children —
Overrun them, plunder them, seize them.
Break the horde-camp, take the spoils,
Take the swaying beauties captive,
Thus throw yourselves into battle.

Ey kalabalık kara Cediger,
Öteden beri, ezelden
Sürgünle gün gördün sen,
Kapı bekçisiyle karısından
Geri çekilip durursun böyle,
Dün kaybolan bozkurt bulunup,
Ezelinden onmayasıca,
Semetey gelirse ne yaparsın?
Kadına kalan malı mülkü
Paylaşsana Cediger,
Kapı bekçisinden kaçacağına,
Ölü olup yatacağına
Ölsen ya Cediger,
Yürekli olanı Kançoro
Öfkeye kapılıverip,
Kavgayı dosdoğru başlattı,
Nara atıp atılarak,
Cediger'i kırıp geçiriverdi.
Kapıyı kırmadan dönmektense,

Karıdan korkup durmaktansa,

Karıdan aşağı Cediger,
Kapı bekçisinden kaçacağına
Kıyaz başta, hanın ölsün,
Kalabalık kara Cediger,
Vırıldarsın, hepiniz ölün,
Ahmak kara Cediger,
Bahadır senin gibi mi olur?
Hepsi korkak kötü halk,
Sana korkak diyen onar mı?
Ben olmasaydım eğer Cediger,

Ceti-Özön özgür yurduna
Tek başına girip Külçoro
Kırardı senin elini,
Söndürürdü soluğunu,
Kırardı senin belini,
Boğazlardı parçalayıp

O teeming black Cediger,
From of old, from the beginning
You have lived your days in exile,
From a gatekeeper and his wife
You stand here falling back like this,
If the gray wolf lost yesterday is found,
Wretch never blessed from the beginning,
If Semetey comes, what will you do?
The goods and wealth left to a woman —
Go on and share them out, Cediger,
Rather than flee from a gatekeeper,
Rather than lie down as a corpse,
Why not die outright, Cediger!
The stout-hearted one, Kançoro,
Was seized all at once by fury,
He started the fight straightaway,
Hurling war-cries, charging forth,
He cut the Cediger to pieces.
Rather than turn back without breaking the gate,
Rather than stand cowering before a woman,
Cediger, lower than a woman,
Rather than flee from a gatekeeper —
May your khan die, Kıyaz first of all,
Teeming black Cediger,
You whimper — die, every one of you,
Fool black Cediger,
Is a batyr ever the likes of you?
All of you a craven, wretched folk,
Would he who calls you cowards be wrong?
Had I not been here, Cediger,

Into the free land of Ceti-Özön
Külçoro would have come alone
And broken your hand,
He would have snuffed out your breath,
He would have broken your back,
He would have cut the throat, torn apart

Sen Han Kıyaz aslanını.
Öfkeyi sert başlattı,
Aç nara, kuru gulgule,
Velvele koparıp kavga edip,
Kalabalık kara Cediger'i
Kırıp geçiriverdi.
Döndüre döndüre söyledi,
Fesat doğan Kançoro,
Asla iflah olmayasıca,
Cediger'i coşturdu,
Tek kişi kalmadan gürleyip,
Topyekûn kalkan Cediger
Kükreyerek hücum etti,
Mızraklısını, ustasını
Sürüp girdi Kançoro,
Cediger'in yiğidiyle
Sarayı kuşatıp girdi,
Saraya etti nicesini,
Bakılsa göze ilişmeden,
Hangisi olduğu bilinmeden,
Savrulan diken yumağı gibi,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kapıyı kuşatıp durdular,
Kapıyı bekleyen cellatlar
Yedi gün durmadan vuruştu,
Kim görmüş böyle bir işi.
Varacağı Talas dağ olup,
Öz bağrından çıkan oğlu —
Uzatırsak, bu söz büyük bela –
Kâfir Kançoro düşman olup.
İçinden yıkıcı çıkıp,
İnsana yurt bozan olup,

Your lion, Han Kıyaz himself.
He kindled the fury fiercely,
With hungry war-cry, hollow clamor,
Raising tumult, making battle,
The teeming black Cediger
He cut to pieces outright.
Turning it over and over he spoke,
Kançoro, born to sedition,
Wretch never to prosper,
Whipped the Cediger to frenzy,
Thundering till not one man held back,
The Cediger rising in a body
Charged with a roar,
Its lancers and its masters
Kançoro drove in before him,
With the braves of the Cediger
He ringed the palace and burst in,
Many a man he flung at the palace,
Look — none could be caught by the eye,
None could tell which man was which,
Like a wind-whirled ball of thorns,
May God never show such a sight,
They ringed the gate and stood fast,
The executioners who kept the gate
Fought seven days without ceasing,
Who has ever seen such a thing.
Talas he would reach become a mountain,
The son sprung from his own breast —
If we draw it out, this tale is great woe –
The infidel Kançoro turned foe.
From within came the destroyer,
Become a wrecker of men's homeland,

Ok atıp saray şehrine,
Hunhar hanına düşman olup,
Bu kâfir Kançoro,
Hunharın büyüttüğü oğlu,
Tay ile kunan gibi tepişip,

Shooting arrows at the palace city,
Turned foe to his bloodthirsty khan,
This infidel Kançoro,
The son the bloodthirsty one had raised,
Kicking like colt and yearling together,

Meme kapışıp beraber emmişti.

Kardeşliğine bak hele,
Kardeşini düşman gibi gören,
Bozulup yozlaşan çoronun
Fesadına bak hele.
Minarenin üstünden
Zavallı kadın Ayçürök,
Yaslara bürünmüş kara başında,
Kanlı yüzü yırtık,
Yanıp tutuşup kor olup,
Yandığından ateş olup,
Dizleri yere bükülüp,
Çığlık atıp ağlayıp, feryat edip,
Öz Kanıkey'in üstüne
İnleyerek girdi hıçkırarak.
Ayçürök'ün hâlini görünce
Büyük annesi Çıyırdı —
Biricik göz bebeğinin öldüğünü

O baybiçe görmüştü,
Biriciğimden nasıl geri kalırım deyip,
Dar karnını genişletip,
Bağrıma bıçak saplarım deyip,

Ak heybenin içinde
Altı bin deve, bin taya
Satın alınmış ak hançeri
Sapından kavrayıp,
Kınından çekip çıkarıp,
Mızrağa takılan flama deyip,
Ayköl Manas çırağdan
Özellikle kalan armağan deyip,
Çığlıkla ağlayıp kederlenip,
İki oğuldan art arda ayrılıp,
Kocayana dek ölmeyen
Şimdi nasıl geri kalırım deyip,
Tanrı canımı almasa da
Şimdi böyle giderim deyip,

They had tussled at the breast and suckled together.
Behold his brotherhood now,
He who looks on his brother as a foe —
Behold the sedition
Of the choro gone rotten and corrupt.
From the top of the minaret
The poor woman Ayçürök,
Mourning drawn over her dark head,
Her bloodied face torn,
Burning, blazing, turned to ember,
Turned to fire from her burning,
Her knees buckling to the ground,
Shrieking, weeping, wailing aloud,
Upon her own Kanıkey
She came in moaning, sobbing.
Seeing the state of Ayçürök,
The grandmother Çıyırdı —
That her one and only, apple of her eye, was dead
That baybiçe had seen,
How shall I outlive my only one, she said,
Stretching wide her narrow womb,
I will plunge a knife into my breast, she said,
Within the white saddlebag
The white dagger bought
For six thousand camels, a thousand colts —
She gripped it by the hilt,
She drew it from its sheath,
Calling it the pennant fixed to the lance,
Calling it the keepsake left expressly
From Ayköl Manas, her lamp,
Weeping with shrieks, grieving,
Parted from two sons one after the other,
She who did not die till old age came —
How shall I now be left behind, she said,
Though God does not take my soul,
Now thus shall I go, she said,

Balçağı çelik, sapı altın,
Baştan başa çelik ak hançeri
Kavrayıp sıkıca almıştı,
Et yüreğin can evine
Ak yalmanı daldırmıştı,
Kendi kendini Çıyırdı
Yarıp deşivermişti.
Vah, zavallı kadın Ayçürök
Büyük annesinin öldüğünü
Gözüyle görüp kalmıştı.
Düşüncesi param parça bölünüp,
On iki dert, bin kaygı
Tepesinde görünüp,
Kuru ottan tutuşan yangın kötü,
Özünden çıkan Kançoro,
Kudurup giden düşman kötü.
Sürüyle düşman basıp girip
Her şeyi talan ettiğinde,
Yetimi, dulu, kocamış canı
Kazılmış çukura attığında,
Yalvarsak o itler alır deyip,
Altın yakut, nur dayanağım,
Beş Arkar yıldızı batıncaya dek
Beş kez üst üste emziren,
Taş memesini boşaltıp
Beni büyütüp yetiştiren anamı,

Bizi yağmalayıp aldıklarında,
Kurban olayım anacığım,
Kazara gözden yiterse,
Kazara gömülmeden kalırsa,
Gözü görürse Kançoro —
Meme sütü haram, tuzu haram —
Anama göz kulak olur mu?
Kaplan doğuran kadın deyip,
Zırvalayan kâfir deyip,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere atar mı?

Its guard of steel, its hilt of gold,
The white dagger steel from end to end
She grasped and took up firmly,
Into the life-house of her heart of flesh
She plunged the white blade,
Çıyırdı with her own hand
Split and gashed herself open.
Alas, the poor woman Ayçürök
Saw with her own eyes
Her grandmother lying dead.
Her thoughts split into shivers,
Twelve sorrows, a thousand cares
Appearing above her head,
Evil is the fire kindled from dry grass,
Kançoro sprung from one's own —
Evil is the foe that runs rabid.
When foes in droves storm in
And put all things to plunder,
When orphan, widow, aged soul
Are cast into the dug-out pit,
If we beg, those dogs will take her, she said,
My golden ruby, my pillar of light,
Till the five Arkar stars had set
She who suckled me five times over,
Emptying her stone-hard breast,
My mother who reared me and raised me —
When they plunder and seize us,
Let me be your sacrifice, dear mother,
If by mischance she is lost from sight,
If by mischance she lies unburied,
If Kançoro's eye should light on her —
His mother's milk haram, his salt haram —
Would he watch over my mother?
Calling her the woman who bore a tiger,
Calling her a raving infidel,
Dragging her along the road,
Would he throw her to the rabid dogs?

Ölüden öcünü alırcasına
Bu zulmü eder mi,
Töresi başka, tuzu haram
Çoroyu Tanrı çarpar mı?»
Deyip, böylece Ayçürök —
Kimi insan söz söyler,
Bu namlı Çürök'e
Peri kızıdır der —
Akılda derya, kadir gecesi,
Kerametli yengeciğim,
Kançoro zulüm saldıktan sonra,
Kalabalık kara Cediger
Sarayı kuşatıp aldıktan sonra,
Düşünse dert çok, kaygı bin,

Düşünüp Çürök biçare:
Irmakta yüzen gemim olan,
Oğul doğursa aslan doğuran,
Altın döl yataklı anamın
Kazara gözetilmeden kalırsa,
Kazara gömülmeden kalırsa,
İnsandan gayrı iki gözünü
Gaklayan kuzgun oyar deyip,
Yaratılmış altın başına
Kargalar pisleyiverir deyip,
Böylelikle anacığım
Hayvan pisliğine döner deyip,
Bir insana bildirmeden,
Bilge kadın Ayçürök,
Bir kişiye dokundurtmadan —
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdayan kâfirin —
Ocak yerinin kenarını oymuştu,
Anası Çıyırdı'yı
Belinden büküp katlayıp,
Sarıp sarmalayıp koymuştu,
Anası Çıyırdı ölmüştü,
Ay yüzlü kadın Ayçürök

As if taking vengeance on the dead,
Would he work this cruelty —
His custom alien, his salt haram —
Will God not strike that choro down?»
So saying, thus, Ayçürök —
Some people say of her,
Of this renowned Çürök,
That she is a peri's daughter —
An ocean of mind, a Night of Power,
My wonder-working sister-in-law,
After Kançoro loosed his cruelty,
After the teeming black Cediger
Ringed the palace and took it,
Thinking — sorrows many, cares a thousand,
Poor Çürök pondered thus:
She who was my ship swimming the river,
Who, bearing sons, bore lions,
If my mother of the golden womb
By mischance lies unwatched,
By mischance lies unburied,
Her two eyes, by none but man,
The croaking raven will gouge, she said,
On her created golden head
The crows will drop their filth, she said,
And so my dear mother
Will turn to beasts' droppings, she said,
Letting no person know of it,
The wise woman Ayçürök,
Letting no one lay a hand —
Boundless in his quickness,
That clattering infidel —
She hollowed out the hearthside,
Her mother Çıyırdı
She bent and folded at the waist,
Wrapped her round and laid her in,
Her mother Çıyırdı was dead,
The moon-faced woman Ayçürök

Kendi eliyle gömmüştü.
İşte o zaman Ayçürök

Yaslara bürünüp yanıp,
Kanıkey'e koşup,
Usul söyleyip, pek koyup,
Anası Kanıkey'e söze başlayıp:
«Ey, karayağızın güzeli,
Kadınların en soylusu,
Bol gömleklilerin arısı,
Uzun saçlıların hünerlisi,
Kadın kısmının yiğidi!
Azap ile ecelin,
Cennet ile cehennemin,
Varlık ile yokluğun,
Açlık ile tokluğun
Kadrini bilen anacığım,
Kurban olayım bereketim!
Kopanı ulayan,
Saçılanı toplayan,
Sönen ateşi tutuşturup
Ölen canı dirilten,
Koca başını tuğ eden,
Yaslı başını er eden,
Ağır azap ile çilenin
Değerini görmüş anacığım,
Akraba da düşman da insanın
Aslını görmüş anacığım,
Senin vadiden akan pınarın,
Ölür yaşta gördüğün yavrun,
Bakılsa göze ilişmiyor,
Ölür yaşta gördüğün biriciğin
Öldü mü yoksa sağ mı,
Nerede olduğu bilinmiyor?
Söylentiden söylentiye ulasam,
Bilenlerden sorsam:
Ayköl'ünün yoldaşı,
Emanet canın andaşı,
Önüne serilse ak yolu,

Buried her with her own hand.
It was then that Ayçürök,

Wrapped in mourning, burning,
Ran to Kanıkey,
Speaking softly, pressing hard,
Began her words to mother Kanıkey:
«O beauty of the dark-browed kin,
Noblest of all women,
Purest of the full-shirted,
Most skilled of the long-haired,
Brave heart of womankind!
Of torment and of death's hour,
Of paradise and hell,
Of plenty and of want,
Of hunger and of fullness —
Dear mother who knows the worth of each,
Let me be your sacrifice, my blessing!
Splicer of what is snapped,
Gatherer of what is scattered,
Kindler of the dying fire,
Reviver of the dying soul,
Who makes an old head a banner,
Who makes a mourning head a man,
Dear mother who has seen the worth
Of heavy torment and of trial,
Dear mother who has seen the true root
Of man, both kinsman and foe,
Your spring that flows from the valley,
The child you saw at dying age,
Look — he cannot be caught by the eye,
Your only one, seen at dying age —
Is he dead or is he living,
Where he is, none can tell?
Were I to chase rumor upon rumor,
Were I to ask of those who know:
Companion of your Ayköl,
Oath-brother of the soul held in trust,
The white road spread before him,

Kırda yürüse sayısız ordusu,
Düşmanla vuruşsa tozu bir,
Ölümü ortak, canı bir,

Yokuş çekse dayanağı,
Hunharımın yavrusu,
Gazaya binse küheylanı,
Hunhar aslanın kardeşi,
Yiğit atam Albam'dan,
Âlemin aslanı pehlivandan
Armağan kalan Külçoro
Bel bağlayıp teke tek vuruşup
Ele düştü diye duydum,
Çırpınıp ürküp çıkamayacağı
Tuzağa düştü diye duydum,
Kançoro ile er Kıyaz
Diri yakalayıp almış derler,
Sağ kürek kemiğini oymuşlar,
İnsafsızca kesip yüzmüşler,
Şahbazı perişan komuşlar,
Yılkıcıbaşı Karagul
Onu oduncu edip koymuş,
Sarı hanı kırıp geçirmişler,
Kaplan Bakay ağama
Bildikleri kötülüğü etmişler.
İhtiyar Bakay ağamın
Malını yağmalayıp doymuş derler,

Kırk pehlivana o kudurasıca
Onu gökbörü edip koymuş derler.
Anacığım, kederlidir gönlünüz,
Hani dün, Cılgındı düzünde,
Pek büyük dert saldı ya
Memeni verdiğin oğlunuz.
Anacığım, gördüğümü gördün mü?
Kırgız kaygısız yatarken,
Bildiğimi bildin mi?
Kazılıp konmuş çukur gelir,
Kaynatılıp konmuş çorluk gelir,

His numberless host marching the steppe,
One with his dust when he strikes the foe,
Death shared, soul one with his,

His stay when he hauls uphill,
Nursling of my bloodthirsty one,
His charger when he rides to holy war,
Brother of the bloodthirsty lion,
From my brave father Albam,
From the pehlivan, lion of the world,
Külçoro, left as keepsake —
Girding himself, fighting man to man,
Fell captive, so I have heard,
Into a snare he cannot flee,
Flailing and shying, so I have heard,
Kançoro and the man Kıyaz
Have taken him alive, they say,
They gouged his right shoulder-blade,
Cut and flayed him without mercy,
Left the falcon-brave in ruin,
Karagul, chief of the herdsmen,
Has set him to hewing wood,
They cut the Sarı khan to pieces,
To my tiger, elder Bakay,
They did every evil that they knew.
Of my old elder Bakay
They plundered the goods to gluttony, they say,
That rabid wretch, for forty pehlivans,
Has made him the gray-wolf prize, they say.
Dear mother, your heart is grieving,
Just yesterday, on the Cılgındı plain,
What monstrous sorrow he loosed —
The son to whom you gave your breast.
Dear mother, have you seen what I saw?
While the Kirghiz lay untroubled,
Have you known what I know?
The pit dug and set comes near,
The brewed and readied ruin comes near,

Hiçbir fesat sözüne kulak asmamışsın,
Nice sayısız ordu gelir,
Ak sancak velveleyle,
Göğü yaran çığlık kopup,
Kalabalık kara Cediger'in
Basıp gelen ordusu gelir.
Yiğitleri ön safında,
Kuşatıp sürüp, kırgın deyip,

You paid no heed to any word of sedition,
Many a numberless host comes on,
The white standard with its clamor,
A sky-splitting shriek breaking loose,
Of the teeming black Cediger
The trampling host comes on.
Its braves in the foremost rank,
Encircling, driving, crying slaughter,

Ana, oğlun Kançoro ardında,
Anacığım, yanılmış zannınız,
Canı dağlayarak ok atıp,
Basıp çıkıp geliyor,
Anacığım, memeni emen oğlunuz.

Mother, your son Kançoro at their rear,
Dear mother, mistaken was your trust,
Shooting arrows that sear the soul,
He comes trampling forth —
Dear mother, the son who sucked your breast.

Oğlunun düşman oluşuna
Dikkatle bak ana, görün!
Rengârenk kırmızı ipek —
Kenarından çeksem ayrılmaz,
Şu meme sütü tutası sersemin
Bize dönüp bakacak hâli görünmez!
Yeşil alaca dal ipek —
Yanından çeksem ayrılmaz,
Şu iyi oğlun yaklaşıp girse,
Can bağışlar gibi görünmez.
Meme sütü kav gibi kurudu,
Semirince elini vurdu,
Atlasın keçe yerini tutmaz,
Meme sütü kav olmadan —
Semirince elini vurdu.
Yamaçtan akan pınarın,
Memeni emen yavrucuğun,
Beslediğin tel tayın mıydı,
Tepişme çağı gelince
Öz kardeş olurum dedi mi?
Geniş Talas boyunda,
Kara-Buura'da, Çatkal'da,
Âlemin sevdalısı Kançoro
Memeni emip yatarken

At your son's turning foe
Look closely, mother, and see!
Motley crimson silk —
Pull at its edge, it will not part,
That milk-fed dolt of yours —
No sign he will turn to look at us!
Green dappled branch-silk —
Pull at its side, it will not part,
Should that fine son of yours draw near,
No sign he means to grant us life.
The mother's milk dried up like tinder,
Grown fat, he raised his hand against you,
Satin will not serve for felt,
The mother's milk not yet tinder —
Grown fat, he raised his hand.
The spring that flows down the hillside,
The little one who sucked your breast,
Was he the wire-maned colt you fed,
Who, when the kicking season came,
Said, I will be your own true brother?
Along the broad Talas,
In Kara-Buura, in Çatkal,
Kançoro, darling of the world,
While he lay sucking at your breast,

Düşmanlığını bilmemişsin,
Belli tanığın önünde
Huyu kara bu çoro
Şimdi kökünü kurutacak.
Kül botam, iyice görün,
Yağmur gibi yaydan ok yağdırdı,
Cezasını kendiniz verin,

You did not know his enmity,
Before your own plain witness
This choro black of nature
Will now dry up your root.
My ash-gray camel-colt, look well,
He rained arrows from the bow like rain,
Deal out his punishment yourselves,

Dağdaki dokuz tümen yılkıya

Durdurmadan vurup götürmüş,
Musibetli Kançoro'n
Keñ-Kol'dan göçünü vurur,

Söz etsen erkek evlat yok,
Öcünü nasıl alırsın?»
Deyip, böylece, Ayçürök,
Zavallı anan Kanıkey —
Kanıkey'e hükmü bırakıp.
O zaman yiğit anan Kanıkey,
Usul söyleyip, pek koyup,
Türlü türlü söze başlayıp:
«Ey kuzum, yavrum Ayçürök, Sırrı
bilip kökümüze ereceğini,
O dediğin de doğru!
Hani dün kırk çoroyu kırdığında,
Böylece kökümüze ereceğini,
Ettikleri yüzünden kırdığında,
Hep birden varıp düşman olup,
Kötü kavgaya tutuşup,
Yay çekişip vuruşup,
Kırk çoro hayli düşman olup,
Sinek kadar canımı üzdüm,
Anasını Kambar almış,
Babasını büsbütün unutup,
Kara niyetli kâfir —
O çoro Kambar'ın
Oğlu olup kalmış.
Çubak'tan kalan yavru deyip,

The nine tümen of horse-herds on the mountain
He drove off, striking without pause,
Your calamitous Kançoro
Strikes your camp as it moves from Keñ-Kol,
Speak of it — there is no male child,
How will you take your revenge?»
So saying, thus, Ayçürök,
Your poor mother Kanıkey —
Leaving the judgment to Kanıkey.
Then your valiant mother Kanıkey,
Speaking softly, pressing hard,
Began her words of many kinds:
«O my lamb, my child Ayçürök, That knowing the secret he would reach our root,
What you say is true as well!
Yesterday, when he cut down the forty choros, That thus he would reach our root,
When he cut them down for what they did,
All going over as one, turned foe,
Locked in evil quarrel,
Drawing bows against each other,
The forty choros hard turned foe,
I fretted my fly-small soul away,
Kambar had taken his mother,
His father wholly forgotten,
The infidel black of purpose —
That choro had remained
As a son to Kambar.
Calling him the cub left from Çubak,

Yedi aylık yola gideni,
Asilden kalan miras deyip,
Yiğit oğlum Semetey
Hani armağan diye almıştı.
Ay-âlem yurt yarışsa,

Yamaç boyunca koşturup,
Bana sığınak kılıp,
Oğlum alıp geldiğinde,
Yüreği yağlı olsun deyip
Kazıdan kesip yedirdim,
Kuşkusuz kardeş olsun deyip,
Ordu başlatsa yanılmaz,
Mememin sütünü emzirdim.
Sol mememi Kançoro
Emip sömürüp dururken
Bütün bedenim ürperip,

Sinek kadar canım çırpınıp,
İliğim kemiğim sızlayıp,
Emdikçe dermanım gitti,

Memeden kara kan gitti,
Ben çilekeşten güç gitti,

Sonunda düşman olacağını,
Kıl kadar komadan halkı
Bir kırgından geçireceğini
Düşünüp taşınıp bilmiştim.
Kara geceyi salacağını,
Büyüyünce yurdu vuracağını,
Tutuşup çileye batıracağını,

Dışı kardeş, içi haram —
Nice zamandır bilmiştim.
Kökünde düşman olduğunu
Ta baştan dosdoğru bilmiştim,
Düşman olur der dururdum.
Acıbay, Bakay hanı var,

Him who had gone a seven-month road,
Calling him the heir left from the noble,
My valiant son Semetey
Took him in, you know, as a gift.
Were moon and world to race for homeland,
Galloping along the hillside,
Making him my refuge,
When my son brought him home,
That his heart might be rich with fat
I cut from the kazı and fed him,
That he might be brother beyond doubt —
Leading a host, he would not err —
I suckled him with the milk of my breast.
As Kançoro at my left breast
Kept sucking, draining me dry,
All my body shuddered,

My fly-small soul fluttered,
My marrow and bones ached,
The more he sucked, my strength went from me,
Black blood went from the breast,
Power went from me, the long-suffering one,
That in the end he would turn foe,
That, sparing not a hair, the people
He would drive through a slaughter,
I had pondered long and known it.
That he would loose the black night,
That grown he would strike the homeland,
That he would kindle it and drown it in torment,
Brother without, haram within —
For how long a time I had known it.
That he was foe at the root
I had known straight from the start,
He will turn foe, I kept on saying.
There is Acıbay, there is Bakay han,

El dolaşıp yurt görmüş

Nicelerin hepsi var,
Evliya var, eren var,
Altı aylık yoldan geleni
Yetkin gören bilge var,
Gözü uzaktan gören,
Yarıştan tek başına çıkan,
Söylediği buyruk olan,
Halkın atası ihtiyar,
Ansızın söz bulan,
Karanlık gecede yol bulan,
Karanlıkta bozkır tilkisinin
İzine düşse yanılmaz.
Duyduğunu bilen yaşlı var,
Bunca elin hepsi var,

Biricik oğlum sağken,
Emzirmem diye kavga koparmıştım.

Halkı toplatıp yurt edip,
Üşenmeden derleyip toplamıştım,
Sözü ortaya koymuştum:
Memeden kara kan çıktı diye,

Yüzü başka türlüdür,
Sonunda mayası düşmandır,
Malını yakıp yaban eder,

Er geç seni mahveder,
Şarabını su eder,
Obanı bozup velvele koparır,

Bir değil bin türlü eder,
Nice fitneyle, içi haram,
Ocağını yıkar bu kötü,
Belli nifakı yok olmaz,
Huyu bozuk, düzelmez,
Kökü karadır mayasında,

Those who have wandered lands and seen the world,
All the many of them are there,
There are saints, there are holy men,
There is the sage who clearly sees
One coming from a six-month road,
Whose eye sees from afar,
Who comes out of the race alone,
Whose word once spoken is command,
The elder, father of the people,
Who finds the word in an instant,
Who finds the road in the dark of night,
Who in the dark, upon the trail
Of the steppe fox, would not err.
There is the old one who knows all he hears,
All these peoples, all are there,

While my only son yet lived,
I raised a quarrel, crying: I will not suckle him!
I had the people gathered, made a camp,
Untiring, I drew them all together,
I set the matter before them:
Black blood has come from my breast, I said,
His face is of another kind,
In the end his leaven is foe,
He will burn your goods and make them wild,
Sooner or later he will destroy you,
He will turn your wine to water,
He will break your camp and raise the tumult,
Not one but a thousand harms he will work,
With many a plot, haram within,
This evil one will wreck your hearth,
His manifest discord will not vanish,
His nature is rotten, past mending,
His root is black within his leaven,

Tükenesice, mayası düşman,
Bu çoron büyürse
Sonunda düşman olur —
Erleri toplayıp feryat edip,
Kançoro'yu ortadan kaldır deyip,
Nice günler hıçkırıp
Söyledimse oğlum razı olmadı,
Dövünsem sözümü tutmadı.

Yavuz doğan Semetey'in
Her yanı denkti,
Bozkurdun içini görsen
Göl ile deryadan gendi.
Anası apaçık söylese,
Aldırmadan olmaz dedi,
İnleyerek söylediğim sözümü
Tırnağına denk tutmadan,
Dinlemez oldu sözümü,
Utanca boğdu beni.
Umursamadı sözümü,
Pek kederlendirdi beni.
«Dayanak edindiğim çocuğu

Nasıl tutup kes dersin?

Vay anam, sen ne dersin?
Kardeş olacak çoroyu
Düpedüz tutup kes dersin!
Bu haylaz daha çocuk.
Bir çocuk yaramaz oldu diye,
Talihsiz anam, ne dersin?
Halk ürküp taşa mı konar?

Tek bir çocuk düşman olup
Ay-âlemi sömürür mü?
Bir süt kuzusu çocuğu
Düşman gören kişi onar mı?
Kara bahtlı anam, onmayasın,

Wretch of a creature, his leaven is foe,
If this choro of yours grows up,
In the end he will turn foe —
Gathering the men, wailing aloud,
Do away with Kançoro, I said,
Many days I sobbed
And spoke, but my son would not consent,
Though I beat my breast, he kept not my word.
Of Semetey, fierce-born,
Every side was even-matched,
Could you see inside the gray wolf,
He was wider than lake and sea.
Though his mother spoke plainly,
Heedless, he said it could not be,
The words I spoke with moaning
He weighed not worth his fingernail,
He would no longer hear my word,
He drowned me in shame.
He cared nothing for my word,
He grieved me sorely.
«The child I have made my stay —

How can you say: seize him and cut him down?

Alas, my mother, what are you saying?
The choro who will be my brother —
You say outright: seize him, cut him down!
This scamp is yet a child.
Because one child has turned unruly,
My luckless mother, what are you saying?
Shall the people take fright and light on stone?

Shall one single child, turned foe,
Suck dry the moon and world?
A suckling lamb of a child —
Does he who sees a foe in him prosper?
My black-fated mother, may you not prosper,

Bu dediğin olur mu?
Beyzadenin biriciği
Dayanağını kesmek yol mudur?
Hanzadenin biriciği —
Sığınağını kesecek can var mı?
Kara gün anasıymışsın sen,
Başımın üstünde direğimsin,
Bozulmuş işe çevirip
Öfkeye boğulma deli ana.
Beni de mi bozacaksın,
Ah, yiğit anam talihsiz,
Uğursuz sözün bir hayli.
Dayanak edindiğim çocuğu
Tutup nasıl keselim?
Göz bebeği olacak kardeşi

Nasıl ölüme verelim?
Talihsiz ana, ne dersin?
Beşikteki çocuğun
Bey olacağını kim bilir?
Karındaki çocuğun
Han olacağını kim bilir?
Kundaktaki çocuğun
Düşman olacağını bildim deyip,
Belalı çileli anam,
Yakışıksız söz söyledin.
Yokuş çeksem dayanağım,

İnişe insem desteğim —
Kançoro ile Külçoro:
İkisi de öz kardeşim, yavrularım.
Bu Almambet, Çubak iki atamdan,

Bu ikisinden kalan mirası,
Bu ikiz olan erleri,
Bu ay-âlemi bozan aslanları
Hangi yüzle ayırayım,
Bu adları uyaklı iki yavruyu
Hangi yüzle ayırayım.

Can this word of yours come true?
The beyzade's only one —
Is it the way, to cut down his stay?
The khanzade's only one —
Is there a soul would cut down his refuge?
You have been a mother of black days,
You are the pillar over my head,
Do not twist this into ruined work,
Do not choke on fury, mad mother.
Will you ruin me as well,
Ah, my valiant mother, luckless one,
Your ill-omened words are many.
The child I have made my stay —
How shall we seize him and cut him down?
The brother who will be the apple of my eye —
How shall we give him up to death?
Luckless mother, what are you saying?
Of the child in the cradle,
Who knows he will become a bey?
Of the child in the womb,
Who knows he will become a khan?
Of the child in swaddling bands,
Saying: I knew he would turn foe —
My mother of woes and trials,
You have spoken an unseemly word.
When I haul uphill, my stay,

When I go down the slope, my prop —
Kançoro and Külçoro:
Both are my own brothers, my nurslings.
From Almambet and Çubak, my two fathers,
The heritage left from these two,
These men who are as twins,
These lions who shake moon and world —
With what face shall I part them,
These two nurslings with rhyming names —
With what face shall I part them.

	Öfkelenirse zavallı can,	*If this poor soul is angered,*
	Ak kalpaklı yurdumu toplarım,	*I will gather my white-kalpak homeland,*
	Adları uyaklı iki çocuğu	*The two children with rhyming names*
209650	Belime destek kılarım,	*I will make the props of my waist,*
	Yüz tuttuğum düşmana dururum.	*I will stand against the foe I face.*
	Ey talihsiz anam, ne dersin?	*O my luckless mother, what are you saying?*
	Ana, senin bu sözünü kim dinlesin?	*Mother, who would heed this word of yours?*
	Başıma dağ çıkarırmışsın.	*You would raise a mountain over my head.*
	Göz görmedik gece dinlesin,	*Let the night no eye has seen hear it,*
	Alaskar'lı dağ dinlesin,	*Let the mountain of Alaskar hear it,*
	Aç narayı, kuru gulguleyi	*The hungry war-cry, the hollow clamor —*
	Haykıran düşman dinlesin,	*Let the shrieking foe hear it,*
	Kazılmış kara mezar dinlesin,	*Let the dug black grave hear it,*
209660	Alttaki kalın yer dinlesin,	*Let the thick earth beneath hear it,*
	Bilgiçlik taslayıp çileli ana,	*Playing the sage, my mother of trials,*
	Ahirete göçen atamı	*My father who passed to the hereafter —*
	Gündüzün kıpırdanıp,	*Stirring by day,*
	Gece içinde fısıldayıp	*Whispering in the night,*
	Ava salıvermişsin,	*You sent him off to the hunt,*
	Yakınından yad edip,	*Estranging him from his kin,*
	Yaban ellere sürdürüp,	*Driving him to wild lands,*
	Can gazasına bindirip,	*Mounting him for the soul's holy war,*
	Bunaltıp yakıp kavurup	*Wearing him down, burning, scorching,*
209670	Yola koymuşsun onu,	*You set him on the road,*
	Nur yüzlü atam Manas'ı	*My radiant-faced father Manas —*
	Sen ana, bir yola koymuşsun onu! Bana	*You, mother, set him on a road, you did!*
	pek güvenmeden	*Trusting me but little*
	Ayköl atam Manas'ı	*My father Ayköl Manas*
	Alaskar gibi dağ edip,	*You made a mountain like Alaskar,*
	Bozup yoldan çıkarıp,	*Corrupting him, leading him astray,*
	Anam, akrabasıyla düşman edip,	*My mother, you made him foe to his kin,*
	Kazaya uğratmışsın!	*You brought him to his doom!*
	Ah, yiğit anam, talihsiz,	*Ah, my valiant mother, luckless one,*
	Yeleden kuyruktan ayırıp	*Parting mane from tail*
209680	Kulan gibi edermişsin,	*You would make him like a kulan,*
	Yürüyen ayaktan ayırıp	*Parting him from walking feet*
	Yılan gibi edermişsin,	*You would make him like a snake,*
	Avcının dağdan fırlattığı	*Like the stone the hunter hurls*

Taş gibi edermişsin,

Obur insanın sıyırdığı
Kelle gibi edermişsin anacığım,
Akıl yoğurup, düşünce düşünüp
Düşman edermişsin,
Ötesinde başıma,
Talihsiz anam, onmayasın,
Sen düşman edermişsin!
Göz bebeğime çukur tepede,
Her yakınımın başına
Düşman çıkarırmışsın.
Bölme benim düşüncemi,
Böyle başka türlü deme
Göz bebeği edindiğim çocuğa.»

Deyip, böylece, Semetey —
Han, bey söylese söz dinlemez —

Kançoro'nun huyunu
Uğursuz talihli oğlum bilemedi,
Yele verdi sözümü,
Rüsva etti beni.
Boşa çıkardı sözümü,
Utanca boğdu beni.
Geçmiş işin yüzünden,
Kançoro'nun yüzünden,
Altı ay yüzüme bakmadan,
Söylesem sözüme girmeden,
Boynuna muska taktırıp,
Büyük anası Çıyırdı —
Çıyırdı'ya baktırmış,
Acıbay'a güvenip,

Dileyip yemek verdirmiş,
Anasına pek güvenmeden,
Çocuğun yemeğini aşını
Körpöyan'a verdirmiş,
Besleyip büyütüp er etmiş,

Down from the mountain you would make him,
Like the skull the glutton strips bare
You would make him, dear mother,
Kneading wit, thinking thought on thought,
You would make him a foe,
And beyond that, over my head,
My luckless mother, may you not prosper,
You would make foes for me!
Against the apple of my eye, on pit and hill,
Over the head of everyone dear to me
You would raise up foes.
Do not split my thought in two,
Speak no more so otherwise
Of the child I have made the apple of my eye.»
So saying, thus, Semetey —
Though khan or bey speak, he heeds no word —
The nature of Kançoro
My ill-starred son could not know,
He threw my word to the wind,
He put me to disgrace.
He brought my word to nothing,
He drowned me in shame.
Because of that bygone affair,
Because of Kançoro,
Six months he looked not at my face,
Whatever I said, he would not hear me,
He had an amulet hung at the boy's neck,
His grandmother Çıyırdı —
He gave him to Çıyırdı's care,
Trusting in Acıbay,

He had food given him as was begged,
Trusting his mother but little,
The child's food and his portion
He had Körpöyan provide,
He fed him, raised him, made him a man,

Er oğluyla denk etmiş,
Beecin'i bozup yol etmiş,
Çocuk dokuzuna geldiğinde
İpeklinin çiçeğini giydirip,
Ağasını kesip zelil etmiş,
Yarışta öne geçen rahvana bindirip,

Ey, canım yavrum Ayçürök,
Toya yanında götürüp,
Ey, kederlenme kuzum!
Eşi gelmemiş rahvana bindirip,
Kuru ottan tutuşup yangın çıkıp,
Kül badam giysisini giydirip,
Argın ile Kırgız'ı
Kıpırdatmadan yönetmeyi bildirip,

Besleyip koruyup ulu etmiş, Yavrum,
kökünü kurutmuş meğer!
Âlem yurduna büyük etmiş,

Eey yavrum, derme çatma demir çelik olmaz,
Ağlarsa avutup,
Uyursa uyandırıp,
Yanında gezdirip er edip,
Yadda büyüyen haram, yurt olmaz!

Er oğluyla denk edip,
Eey, kuzum Ayçürök,
Kopanını çok ulayıp,
Saçılanını çok toplayıp,
Sönen ateşini tutuşturup,
Ölen canını diriltip,
Ergenliğe erdirip er edip,

Senin karnında altı aylık çocuk var,
Er oğluyla denk edip,
Ben Tanrı'ya umut bağlarım,
Kazıdan kesip yedirtip,

Made him equal with his own brave son,
Broke Beecin and made it a road,
When the child came to his ninth year
He dressed him in the flower of silk,
He cut down his elder and abased him,
Mounted him on the ambler that leads the race,
O my dear child Ayçürök,
Taking him along to the feast,
O do not grieve, my lamb!
Mounted him on the peerless ambler,
Fire caught and blazed from dry grass,
Dressed him in the ash-almond robe,
The Argın and the Kirghiz —
Taught him to rule them without their stirring,
Fed him, guarded him, made him great,
My child, he has dried up our root, it seems!
Made him great over the world's homeland,
Eh, my child, makeshift iron will not turn to steel,
When he cried, he soothed him,
When he slept, he woke him,
Kept him at his side and made him a man,
The haram raised among strangers will never be homeland!
Made him equal with his own brave son,
Eh, my lamb Ayçürök,
Splicing much of what was snapped,
Gathering much of what was scattered,
Kindling his dying fire,
Reviving his dying soul,
Bringing him to manhood, making him a man,
In your womb there is a six-month child,
Made him equal with his own brave son,
I bind my hope to God,
Cutting from the kazı, having him fed,

Hunhara kardeş dedirtip,

Ayçürök yavrum, zulüm, çile
Kazıdan kesip yedirtmiş,
Sağ kalırsa hunhara
Destek olur dedirtmiş.
Başka soydan doğma belaya
Öz mememi emzirtmişim,
O günden bugüne
Kime evladım dedirtmiş?
Canı sıkılsa karaca vurdurmuş,

Coşarsa düşmana akın ettirmiş.

Bunun eş tuttuğu evladı — Akılda derya sendin,
Sonunda Kançoro'nun

Düşman olduğuna bak hele!
İşte, Zülfikar çelik kından çıktı,
Sultan Semetey'e kavga çıktı,
Talihsizin önceden dediği söz —
İşte o doğru çıktı.
Ruhlardan pek korkmadı.
Öz içinden düşman çıkıp
Zehir dökmüş küpüne,
Şu duran Kançoro —
Bu kudurmuş azgın, yurt olmaz,
Bu adi demir, çelik olmaz,
Bu Keñ-Kol sana yurt olmaz,
Sonunda Kançoro sana el olmaz!

Eey, Ayçürök kuzum,
Benim içim alev, bağrım kor,
Yaradan'a gönlüm tok!
gün görüp,
Katılıp ağlayıp yanarım,
Tam on iki yıl ben seni
bekleyip yanarım!

Having him call the bloodthirsty one brother,
Ayçürök my child, cruelty and trial —
He cut from the kazı and had him fed,
If he lives, they said, to the bloodthirsty one
He will be a prop — so he had them say.
The bane born of another stock
I suckled at my own breast,
From that day to this day,
Whom has he made to call me mother?
When his heart was heavy, he had him shoot roe-deer,
When his blood ran high, he had him raid the foe.
The child he took as his equal — You were the ocean of mind,
See how in the end Kançoro

Has turned out a foe — behold!
Look, Zülfikar has left its steel sheath,
Strife has come upon Sultan Semetey,
The word the luckless one spoke before —
Look, that word has come true.
He feared the spirits but little.
The foe come forth from his own inward,
Poison poured into his jar,
That Kançoro standing there —
This rabid, raging one will be no homeland,
This base iron will be no steel,
This Keñ-Kol will be no homeland for you,
In the end Kançoro will be no people for you!
Eh, Ayçürök my lamb,
My inward is flame, my breast is ember,
My heart rests content in the Creator!
seeing the day,
I weep convulsed and burn,
Full twelve years, I, for you —
waiting I burn!

On iki yıl doluncaya dek
Zulüm çekip gezerim.
On iki yılda gelmezsen
Ben ağlaya ağlaya ölürüm.
Eey, Ayçürök kuzum,
Karnındaki armağanın

Until twelve years are full
I will wander bearing cruelty.
If in twelve years you come not,
I shall die weeping, weeping.
Eh, Ayçürök my lamb,
If the gift within your womb

Erkek olmayıp kız olursa,
Ayçürök yavrum, mektup uçur,
Mektup uçurursan tez uçur!
Arka saçımı öreyim!
Yanıp pişip kor olup,
Kanıkey o gün öleyim.
Eğer erkek oğul olursa,
Toyluk kurbanı tam kesiver,
Bunun adını Seytek koyuver!
Boynuna nişan takıver,
Kirli gömlek giydirmeden,
Bulanık aş içirmeden,
Kir bulaştırmadan besleyiver!
Yavrum, atasından dedesinden gelen

Bahadırlığa bak hele!
Yaşı on üçe geldiğinde
Cılgalı Keñ-Kol yurdunu anlat,

Ya Külçoro kardeşini —
Mutlu Kırgız elini anlat!
Vadili Talas yurdunu anlat!
Argın, Kırgız elini anlat!
Dolup taşan güzellikleri anlat!
Bir de ben kara yüzlü çılgını anlat!
Deyip, böylece, Kanıkey:
Eey, kurbanın olayım Ayçürök,
İpek solmakla kul olmaz,
İyi kadın, kuzum,
Düşmana düşse cariye olmaz.
Yürek bağlayıp aslanlık et,
Akraban oldu düşmanın,

Is not a boy but a girl,
Ayçürök my child, send a letter flying,
If you fly a letter, fly it fast!
Let me braid the hair at my nape!
Burning, seething, turned to ember,
Let me, Kanıkey, die that day.
But if it is a male son,
Slaughter the feast-offering in full,
Give him the name Seytek!
Hang a token at his neck,
Dress him in no soiled shirt,
Give him no clouded food to drink,
Rear him with no filth upon him!
My child, come from his father and grandfather —
Behold the batyr-blood in him!
When his years come to thirteen,
Tell him of the willow-groved Keñ-Kol homeland,
And of his brother Külçoro —
Tell him of the happy Kirghiz people!
Tell him of the valleyed Talas homeland!
Tell him of the Argın and Kirghiz peoples!
Tell him of its beauties brimming over!
And tell him too of me, the black-faced madwoman! So saying, thus, Kanıkey:
Eh, let me be your sacrifice, Ayçürök,
Silk fading does not make it a slave,
A good woman, my lamb,
Though she fall to the foe, is no concubine.
Bind up your heart and be a lioness,
Your kinsman has become your foe,

İçinde oldu kaygın,
Yavrum, şimdiki çağda erlik et,

Tanrı yüzünü göstermesin —
Eey, Ayçürök kuzum,
Dediğim budur, bilesin,
Tanrı başa verince
Katlanmamaya çare yok,
Oy, Ayçürök, sözümü tut,
Tutsaklığa gitti Külçoro,
Kahrından botam ölmüştür!
Ölmeyip sağ ise
Zulüm görüp duruyordur,

Bahadır da olsa, aslan da olsa,
Yılkıcıya kul olup,
Omzunu yağır edip,
İki elini ağrıtıp,
Ölmeyecek kadar kürk giyip,
Sönmeyecek kadar su içip,
Pişip yanıp kor olup,
Kavrulup pişip köz olup
Yanıp durur Külçorom!
Gözetmezsen adın kötüye çıkar,

Külçoro sana emanet!
Yılda bir yüzünü göriver,
Kepenek kürkü yırtılırsa,
Eey, kuzum Ayçürök,
Ara sıra yamayıver!
Acıkırsa doyur,
Zayıflarsa semirt.
Gözetmezsen adın kötüye çıkar,

Eey, Ayçürök kuzum,
Külçoro sana emanet!»
Zavallı anan, talihsiz,
Kâh yakınıp, kâh ağlayıp,
Aslanlığa yöneltip durmuştu.

Your care has lodged within you,
My child, in this present hour show manhood,
May God never show such a sight —
Eh, Ayçürök my lamb,
This is my word, that you may know it,
When God lays it on your head
There is no cure but to endure,
Oy, Ayçürök, keep my word,
Külçoro has gone into captivity,
My camel-colt has died of that grief!
If he has not died and lives,
He is suffering cruelty still,

Batyr though he be, lion though he be,
Made slave to the herdsman,
His shoulder galled to sores,
His two hands worn with pain,
Wearing fur just short of dying,
Drinking water just short of guttering out,
Seething, burning, turned to ember,
Scorched and seared, turned to live coal,
My Külçoro burns on!
If you watch not over him, your name is blackened,
Külçoro is your sacred trust!
Once a year go look upon his face,
If his felt-cloak fur is torn,
Eh, my lamb Ayçürök,
Patch it now and then!
If he hungers, feed him full,
If he grows thin, fatten him.
If you watch not over him, your name is blackened,
Eh, Ayçürök my lamb,
Külçoro is your sacred trust!»
Your poor mother, luckless one,
Now lamenting, now weeping,
Kept turning her toward lion-heartedness.

	Kâh inleyip, kâh ağlayıp,	*Now moaning, now weeping,*
	Erliğe yöneltip durmuştu,	*Kept turning her toward valor,*
	Söyleyip ağzını toplayana dek,	*By the time she spoke and gathered up her lips,*
	Her sözü başlayıp bitirene dek,	*By the time each word was begun and ended,*
	Sancak kaynaşıp tuğ olup,	*Standards seething, become a tugh,*
	Göğü yaran çığlık kopup,	*A sky-splitting shriek breaking loose,*
209860	Basıp gelen kalabalık ordu,	*The teeming host come trampling,*
	Fitilli tüfek atıp, yay çekip,	*Firing matchlock guns, drawing bows,*
	O yolu basıvermiş meğer.	*Had already overrun that road, it seems.*
	Ordayı kuşatıp, gümbürdeyip,	*Ringing the horde-camp, thundering,*
	Göğü yaran velvele kopup,	*A sky-splitting tumult breaking loose,*
	Mızrağın ucu çarpışıp,	*Lance-points clashing,*
	Erenlerin hepsi yarışıp,	*All the holy braves contending,*
	Göğe uçup toprak,	*Earth flying to the sky,*
	Asker kaynaşıp tozuyup,	*Soldiers seething, raising dust,*
	Aybalta elde yürüyüp,	*Walking with battle-axe in hand,*
209870	Kılıçlar kından sıyrılıp çarpışıp,	*Swords stripped from sheaths and clashing,*
	Kalçalar yarılıp dilinip,	*Haunches split and sliced,*
	Çokluğu yurda belli olup,	*Their multitude made plain to the land,*
	Binlerce tümen bol olup,	*Thousands of tümen in abundance,*
	Az olmayan ordu olup,	*A host that was not few,*
	Halk çığrışıp toz yürüyüp,	*Folk shrieking, dust marching on,*
	Dünya yüzü bürünmüş,	*The face of the world was shrouded,*
	Alt kat kara yer	*The black earth's under-layer,*
	Kançoro'nun kahrına	*At the wrath of Kançoro,*
	Kalınından tütmüş,	*Smoked from its very thickness,*
209880	Yer bozarıp, velvele kopup,	*Earth paling, tumult breaking loose,*
	Göğü yaran gümbürtü kopup,	*A sky-splitting thunder breaking loose,*
	Pus çöküp ortalık kirlenip,	*Haze settling, all things fouled,*
	Kalabalık kara Cediger'in	*It was the moment the teeming black Cediger*
	Basıp bürüdüğü an imiş,	*Trampled in and covered all,*
	Yeryüzüyle bir olup.	*Become one with the face of the earth.*
	Çare bilenler, yiğitler,	*The knowers of remedy, the braves,*
	Mızrak tutup saf bozanlar	*The lance-bearing breakers of ranks*
	Kapı bekçisine rastlayıp —	*Came up against the gatekeeper —*

Eceli yetenler okla uçtu, Ah, yolun açık olmayasıca, yanasıca,

«Kançoro han!» diye bağırıp,
Kaynaşan tümen ordu
«Kıyaz!» diye savaş narası atıp,
Sinek gibi uçup vızıldayıp,
Kurtçuk gibi sarıp kımıldayıp,
Karınca gibi kaynaşıp,
Kapı bekçisiyle Cediger
Karşı karşıya durup,
Fitilli tüfek işletip ok atıp,
Kapışıp vuruşup —
Kadın gibiymiş Kançoro:
Cediger'in hepsine,
Yetkin Kıyaz hanına,
Töresi olan aslanına,
Gerçek yürekli erine —
Cediger'i toplayıp,

Akıl verip Kançoro
Coşturduğu an imiş.
Kılıcını iyice bilemiş,
Kimini çiğneyip,
Kimini de Kançoro
Kemirip, kesip azarlayıp
Sürüp aldığı an imiş.
Kapıyı kuşatıp gümbürdetip,
Dul, yetim kadınları
Yetişip yağmalamaya,
Bir çile salmaya,
Kançoro katı düşünceyle,
Komadan kamçılayıp sayısız orduyu

Derleyip topladığı çağ imiş.

Komadan dövüp nicesini
Kırıp geçirdiği an imiş.
Niyeti durur Kançoro'nun

Those whose hour had come flew off on arrows, Ah, may your road not open, may you burn,
Shouting «Kançoro han!»,
The seething tümen host
Hurling the war-cry «Kıyaz!»,
Flying and buzzing like flies,
Coiling and wriggling like grubs,
Swarming like ants,
The gatekeeper and the Cediger
Stood face against face,
Working matchlock guns, loosing arrows,
Grappling and striking —
Like a woman was Kançoro:
To all the Cediger,
To its ripened Kıyaz han,
To its lion who keeps the law,
To its true-hearted man —
Gathering the Cediger,

It was the moment Kançoro
Gave counsel and whipped them to frenzy.
He had whetted his sword full sharp,
Some he trampled underfoot,
And some Kançoro,
Gnawing, cutting, scourging them,
It was the moment he drove them on.
Ringing the gate with thunder,
The widowed, the orphaned women
To reach and plunder,
To loose a torment on them,
Kançoro, with hardened thought,
Lashing the numberless host without pause —

It was the season he mustered and gathered them.

Beating many without pause,
It was the moment he cut them down.
The intent of Kançoro stands

Ordayı yağmalamaya,
Ustalığını artırıp —
İt gibi kapıp alışı böyledir –
Pars gibi pençe gizleyip,
Savaş erliğini artırıp,
Kaplan gibi pençe gizleyip.
Hani dün kaplan savaşa girdiğinde,
Düşmana yüz tutup çarptığında,
Yiğit bozkurt sağken,
Vurulagelen namlı davul —
Kendisi fil derisinden,
Yordamı şöyle bu davulun:
Sesini duyarsan uzağa kaç,
Düşmana doğru yüz tutup,
Uğurlu mızrağı kaldırıp,
Girerken pehlivanca vurur,
Şöyle böyle düşmanın
Düpedüz bozulur siperi.
Yiğitten kalan davul
Güm güm vurulup,
Ordu aklını şaşırıp,

Toward plundering the horde-camp,
Sharpening his craft —
Like a dog he snatches, such is his way –
Hiding his claws like a pars,
Sharpening his valor for war,
Hiding his claws like a tiger.
Yesterday, when the tiger went to battle,
When he turned his face and struck the foe,
While the valiant gray wolf lived,
The famed drum ever beaten —
Its body of elephant hide,
The way of this drum was thus:
If you hear its voice, flee far away,
Turning his face toward the foe,
Raising the blessed lance,
He strikes like a pehlivan as he enters,
And soon enough the foe's
Rampart is broken outright.
The drum left from the valiant one
Was beaten boom on boom,
The host lost its wits,

Komadan sürüp Kançoro,
Çelik direkli kapısına —
Kapıdaki bekçiye
Basıp savaş salmıştı.
Kapı bekleyen hanları,
Hunharın özellikle
Nöbete koyduğu pehlivanı,
Nöbetçilerin ustası,
Kapı bekçilerinin yiğidi —
Haberin var mıdır ki:
Kaplan Manas aslanından,
Çoktan göçüp giden erle,
Yeri tümenlerle sarsan
Yetkin bozkurt aslanla
Öbür dünyalık dost olan,
Aş yerken birlikte pişen,
Davut ile söyleşip

Driving on without pause, Kançoro,
Against the steel-pillared gate —
Upon the keeper at the gate
He trampled in and loosed the battle.
The khans who kept the gate,
The pehlivan whom the bloodthirsty one
Had set expressly on the watch,
Master of the sentinels,
Brave of the gatekeepers —
Have you heard the tale:
Of the tiger lion Manas,
With the man long since passed away,
With the ripened gray-wolf lion
Who shook the earth with tümens,
Friend sworn for the other world,
Seasoned together at the sharing of food,
Conversing with Davut,

Asil çelikten yapan.
Bahadır Manas aslanla
Koyunumuz bir ağılda komşu,
Aşı bir, sofra yoldaşı —
Ustalığını duyduğunda,
Her kestiği dövdüğü yerine oturan

Bölökbay'a ta şuradaki
Bakburçun yurdu sevinmiş.
Çelik döven Bölökbay'ı
Ulun Manas han yanına almış,
Yaman usta imiş deyip,
Ta şu Beecin'in yurdu şaşa
kalmış. Bela ve çile görüşüp,
Yiğit Bölökbay öldüğünde,
Geri dönülmez gerçek yurdu
Zavallı kişi gördüğünde,
Armağan kalan Akcoltoy —
Yiğitliği sayısız ordu gibi,
At sırtında oyunsuz, yayan küheylan,
Atışsa büyük bozgun salar,
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir hayli,

Mızrak tutup sapladığında
Pek becerikli, sınanmış,
Er Semetey bahadıra
Kapı bekleyen vekili –
Hem pehlivan, hem aslan.
Nişancılığı da gerçek,
Ta uzağı seçip usta nişan alıp

Yetkin geldiği de gerçek,
Olgun erin has örneği,
Usta Bölökbay'ın oğlu.
Kapı ağzında Akcoltoy,
Öfkelense sayısız ordu gibi.
Kançoro, Kıyaz kalabalık ordu —
Kalabalık orduya boyun eğmeden,

Forging from noble steel.
With the batyr lion Manas —
Our sheep are neighbors in one fold,
One food, companion of the table —
When his mastery was heard of,
Each thing he cut and hammered sitting true —
For Bölökbay, far over there,
The land of Bakburçun rejoiced.
Bölökbay, the forger of steel,
Great Manas han took to his side,
Saying: a fearsome master is he,
Even yonder land of Beecin was left amazed. Meeting woe and trial together,
When valiant Bölökbay died,
When that poor soul beheld
The true homeland of no returning,
Akcoltoy, left as keepsake —
His valor like a numberless host,
On horseback no trifler, on foot a charger,
When he shoots he spreads great rout,
His batyr-might of another order,
His pehlivan-craft a great deal,

When he grips and drives the lance,
Most deft, well tried,
To the man Semetey the batyr
His deputy keeping the gate –
Both pehlivan and lion.
His marksmanship too is true,
That he picks the far mark, aims a master's aim,
And comes out ripened — that too is true,
The very pattern of the seasoned man,
Son of master Bölökbay.
At the gate's mouth, Akcoltoy,
When angered, like a numberless host.
Kançoro, Kıyaz, the teeming host —
Not bowing his neck to the teeming host,

Dulu, yetimi, kocakarıyı
Kıyıp düşmana vermeden,
Karşı karşıya durup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Gümbürdeşip vuruşup,
Göğe duman süzülüp,
Karşı karşıya durdular,
Akcoltoy yalnız, öteki sayısız —
Gümbürdeşip vuruştular.
Cediger basıp saldırıp,
Can esirgemeden bolca yüklenip,
Rast geleni haklayıp,
Cenge giren aziz canı
Yarım kıla bağlayıp,
Eceli yeten ölüşüp,
Akciğer yarıp, öd alıp,
Gırtlaktan kan dökülüp.
Bölökbay'ın Akcoltoy'u,
Heybeti yaman, sayısız ordu gibi,
Akılda derya, en bilgiç,
Üstünlüğü şöyleydi:
Hani dün, babası usta Bölökbay,
Oyun çocuğu çağında,
Babası sağ iken

The widow, the orphan, the old crone
Not butchering and yielding to the foe,
Standing face against face,
Firing guns, drawing bows,
Thundering, striking blows,
Smoke curling to the sky,
They stood face against face,
Akcoltoy alone, the others numberless —
Thundering they fought.
The Cediger trampling, attacking,
Pressing hard, unsparing of life,
Striking down whomever they met,
The dear soul gone into battle
Bound to half a hair,
Those whose hour had come dying together,
Lungs split open, gall torn out,
Blood pouring from throats.
Bölökbay's Akcoltoy,
His terror fearsome, like a numberless host,
Ocean of mind, most knowing,
His excellence was thus:
Yesterday his father, master Bölökbay,
In his age of childhood play,
While his father lived,

Oğul olur diye beğenmiş,
Uzak nişangâhı tanıtıp,
Hedef öğretip attırmış,
Hani dün, er Semetey ulu bozkurt Yedi gün geçip dolduğunda

Her donatısını hazır etmiş,
Kapı bekçilerine han etmiş,
Atışta usta, becerikliyi,
Pek becerikli, yol bilir kulu —
Karşı karşıya durup,
Kançoro, Kıyaz han ile
Tüfek atıp, yay çekip,
Çarpışa çarpışa vuruşup,

Approved him, saying: he will make a son,
Showed him the distant mark,
Taught him the target, made him shoot,
Yesterday, the man Semetey, great gray wolf, When seven days had passed and filled,
Made ready his every fitting,
Made him khan over the gatekeepers,
The master in shooting, the deft one,
Most deft, the road-wise servant —
Standing face against face,
With Kançoro and Kıyaz han,
Firing guns, drawing bows,
Clashing and clashing, trading blows,

Akcoltoy girip saf bozup,
Şimdi ölüp gitse de
Kapı bekleyen beyler,
Nöbette duran bekçiler,
Kale kapısında bekleyenler,
Nice erenler okla uçup,
Çetin bela, velvele koptu,
Yurdu yıkıp, ordayı vurup,

Halkını talana verdiklerini
Kabullenmedi Akcoltoy,
Dul yengeyi, tul kadını
Cediger'in ganimet etmesine
Vermedi Akcoltoy.
«Tevekkül» deyip durup,
Safın tam ortasını yarıp vuruşup,

Akcoltoy yalnız, beriki sayısız —
Bedeni baştan başa sızlayıp,
Cenk etti Akcoltoy.
Akcoltoy'un yanında
Topuz gibi er Emil ölüp,
Egizey, Köçör birlikte ölüp,
Kapıyı koruyan Akbalban
Destek olamadan o da ölüp,
Yalnız kalmış Akcoltoy.
Kalabalık ordulu Kançoro
Kılıçtan geçirmeye başlamış,
Kapı bekçilerinin hepsini —
Tuzu haram — kırıp geçirmiş,
Ölecekmiş gibi gevşeyip,
Kapıyı bekleyip yatıp,

Gece gündüz yedi gün
Kapıyı vermeden Akcoltoy,
Yedi gün durmadan çarpışıp,
Çaresi tükenip Akcoltoy'un,
Karşı koyacak derman yok,
Çevresi dolu ok.

Akcoltoy broke in, splitting ranks,
Though he should die this very hour —
The beys who kept the gate,
The keepers standing on the watch,
Those waiting at the fortress gate,
Many holy braves flying off on arrows,
Grim woe and tumult broke loose,
That they wreck the homeland, strike the horde-camp,
And give its people up to plunder —
Akcoltoy would not accept it,
The widowed sister, the bereft woman —
That the Cediger make them spoils —
Akcoltoy would not yield.
Standing fast, saying «Trust in God»,
Splitting the very middle of the ranks, striking,
Akcoltoy alone, the others numberless —
His body aching from end to end,
Akcoltoy waged war.
At Akcoltoy's side
The mace-like man Emil died,
Egizey and Köçör died together,
Akbalban, defender of the gate,
He too died before he could give aid,
Akcoltoy was left alone.
Kançoro of the teeming host
Began to put them to the sword,
All of the gatekeepers —
His salt haram — he cut to pieces,
Slackening as though about to die,
Lying in wait upon the gate,

Night and day, for seven days,
Akcoltoy, yielding not the gate,
Seven days fighting without pause,
Akcoltoy's remedy ran out,
No strength left to withstand,
His circuit full of arrows.

Bel bağladığı desteği yok,
Umut bağladığı eri yok,
Sağı esen yok, bağrı kor,

Dayanağı olan Külçoro —
Dayanak olacak dostu yok,
Babası Bakay hanı yok,
Göz bebeği edindiği
Bozkurt Semetey de yok,
Yiğit nişancı Akcoltoy'un
Tutup bineceği küheylanı yok,
Göz bebeği hunhar hanı yok,
Yele ile kuyruğun hepsi yok,
İçi tutuşup, bağrı kor,
Kaynayan ordu üç kez gelip,
Sinek kadar cana güç gelip,
Dayanamayıp Akcoltoy
Yedi gün durmadan ortalarında dolaşıp,

Yedi yerinden yara yiyip,
İliği kemiği sızlayıp —
Hunhar ile Kıyaz iki han

Çığrışarak basıp girdi.
Dünya daralıp zar olup,

Kaldı Akcoltoy hor olup,
Şeker misali tükürüğü
Bir yutuma hasret kalıp,
Damağı kuruyup kaskatı olup,
Gözleri kayıp belerip,
Beden ile kemiğin hepsi,
Bedeni ezik, kan içinde,

En iş gören iki eli
Güçlenip aşacak bel bulamayıp,
Kalkamayıp felç olup,
Kapışıp vuruşup
Zulüm etti Cediger,

No prop on which he leaned,
No man on whom he hung his hope,
No sound flesh on his right, his breast an ember,
Külçoro who was his stay —
No friend to be a stay,
No father, Bakay han,
The one he made the apple of his eye,
The gray wolf Semetey — gone too,
The valiant marksman Akcoltoy
Has no charger to seize and mount,
No apple of his eye, the bloodthirsty khan,
Mane and tail, all of it gone,
His inward kindled, his breast an ember,
The boiling host came three times over,
Force came upon his fly-small soul,
Unable to hold, Akcoltoy,
Seven days roaming their midst without pause,
Taking wounds in seven places,
His marrow and bones aching —
The bloodthirsty one and Kıyaz, the two khans,
Shrieking, trampled in.
The world narrowed and turned to wailing,
Akcoltoy was left in scorn,
His spittle sweet as sugar —
He was left longing for one swallow,
His palate dried and stiffened hard,
His eyes slipping, staring wide,
Body and bone, all of it,
His body bruised, drenched in blood,

His two hands, the best at work,
Found no pass to gather strength and cross,
Unable to rise, struck palsied,
Grappling and striking blows,
The Cediger worked cruelty,

Aziz cana cefa salıp
Zorbalık etti Cediger,
Alacakaranlık çöküp, gün batarken
Yüklenerek girdi Cediger,
Ayçürök'ün Ak sarayını
Ele geçirip girdi Cediger.
Tanrı yüzünü göstermesin,
Karman çorman yol yürüyüp,
Ordu duman gibi bol yürüyüp,
Kancaylak'ın sırtına,
Sayarak girdi Cediger,
Altın, gümüş, sayısız dilde —
Gerçek servetini saçmış,
Yağmalayıp girdi Cediger.
Kendi yalnız Akcoltoy,
Kederlenip kaygılanıp,
Göz bebeği edindiği
Kapı bekçilerinden ayrılıp,
Pazısını kana bulayıp,
Köküne dosdoğru ererken,
Nöbetçilerini, aslanlarını,
Beline destek erlerini
Cediger'e kaptırıp —
Atsa da ok işlemez,
Haram ölesi Kançoro'nun,
Rengi solmuş bir şey gibi,
Yakası altın, yeni tunç,
Gece gündüz yaya koşup
Argacı ipek, tarla kuşu gözlü,
Kayıpçı'nın Kara-Dağ'ı,
Akolpok'u çekip giymiş,
Koş-Mañday'ın yamacında
Şakaya atsa oçogor,
Gerçekten atsa koyçagır,
Omuzlanınca düpedüz
Her belanın nişanı,
Doğrultulunca bu heybetli
Sinek kadar canın yoldaşı.
İnsanoğlu yaklaşamadan

Loosing torment on the dear soul,
The Cediger worked tyranny,
As dusk settled and the sun went down,
The Cediger pressed in with all its weight,
Ayçürök's White palace —
The Cediger seized it and burst in.
May God never show such a sight,
Marching a tangled, jumbled road,
The host marching thick as smoke,
Onto the ridge of Kancaylak,
The Cediger entered, counting off,
Gold, silver, in tongues past number —
Its true wealth lay scattered,
The Cediger entered plundering.
Akcoltoy, all alone,
Grieving and full of care,
Parted from the gatekeepers
He had made the apples of his eye,
His forearm smeared with blood,
As it reached down to his very root,
His sentinels, his lions,
The men who propped his waist —
All snatched away by the Cediger —
Though he shoots, no arrow bites,
Of Kançoro, doomed to a haram death,
Like a thing whose color has faded,
Its collar gold, its sleeve of bronze,
Running afoot by night and day,
Its weft of silk, lark-eyed, Kayıpçı's Kara-Dağ,
He had drawn on the Akolpok,
On the slope of Koş-Mañday —
Fired in jest, an oçogor,
Fired in earnest, a koyçagır,
Once shouldered, outright
The mark of every woe,
Once leveled, this dread thing
Is companion to the fly-small soul.
No son of man may come near it,

İstense verilmez Akkelte
Kançoro hanın elinde.
Kayıplara karıştı Akcoltoy.
Bakılsa çile böylesine,

Göz bebeği edinecek aslan bulamayıp,
Aziz candan umut kesip,
Elinde tüfek, güdük kelte,
Güdük kelteyi tutup koşup,
Alacakaranlık çöküp, gün batarken,
Halkın önü sessiz yatarken,
Gökten yıldız ayrılmadan,
Göz kararıp, gece inip,
Hiçbir şey görünmeden,
İşte o zaman Akcoltoy,
Kayıpçı'nın beline —
Sinek kadar cana güç gelip,
Dayanamayıp bir bozkurt
Kayıpçı'ya doğru kaçmış.
Cediger yakalayacakken,
Komadan zulüm salacakken,

Koyun gibi başını keseceğinde,

Basıp ezip gidecekken —

Usta Bölökbay'ın oğluydu,
Eşsiz yadacıydı o kul,

Etek düze yağmur yağdırıp,
Yamaca sis bastırıp,
Hava bozulup gün tutulup,
Babası Bölökbay düşmandan kurtulup,
Kaçıp çıkılan sırtta
Hava bozulup gün tutulup,
Akcoltoy kaçıp kurtulup.
Gözden yitti Akcoltoy
Kançoro'nun kahrından.
Hazine kapısının hanıydı,

Asked for, never given — Akkelte
In the hand of Kançoro han.
Akcoltoy vanished among the lost.
Behold a trial such as this,

Finding no lion to make the apple of his eye,
Cutting hope from his dear soul,
In his hand a gun, the stub-barreled kelte,
Gripping the stub kelte, running,
As dusk settled and the sun went down,
While the people's front lay silent,
Before the stars had parted from the sky,
Eyes darkening, night descending,
Nothing to be seen at all,
It was then that Akcoltoy,
To the saddle-ridge of Kayıpçı —
Force coming upon his fly-small soul,
Unable to hold, a gray wolf
Fled away toward Kayıpçı.
When the Cediger was set to seize him,
When it was set to loose cruelty without pause,

When it would cut his head off like a sheep's,

When it would trample him and grind him down —

He was the son of master Bölökbay,
A weather-worker without peer, that servant,

Raining rain upon the skirted plain,
Pressing mist upon the hillside,
The weather broke, the sun was veiled,
His father Bölökbay escaped the foe,
On the ridge climbed in flight
The weather broke, the sun was veiled,
Akcoltoy fled and was saved.
Akcoltoy vanished from sight,
Away from Kançoro's wrath.
He was khan of the treasury gate,

Bunca kadri vardı,
Aziz canı kaçırıp
Kayıpçı-Dağı'na yöneldi,
Altmış kadını, dul yengeyi,
Obayı sahipsiz bıraktı.
Hani dün ordayı kuşatıp yatarken,

Tan ağarıp söktüğünde,
Gökten yıldızlar akışıp
Kıbleye doğru yürüdüğünde,
Tan yeri ağarırken,
Tan atımının buz gibi yeli
Kemik sızlatıp vurduğunda,
Tan aklığı görünüp,
Gökten yıldızlar akışıp
Kıbleye yönelip ayrılıp,
Göz bağlayan pus
Göğe doğru yükselip ayrılıp,
Yer yarılıp tan atıp,
Sivri dağın dorukları
İnsana apaçık görünüp,
Yer yarılıp geldiğinde,
Sıkıca belini kuşanıp,
Yeri yaran bir nara —
Nara istersen eğer —
«Kançoro!» diye çağırıp,
Direnç gösteren aslanları
Ezerek girdi Cediger,
Altmış yengeye, tul kadına,
Hepsine karışık saldırıp,
Basıp girdi Cediger.
Bu kalabalık kara Cediger
Çınarını kesip devirip,
Duvarını itip yıkıp,
Söğüdünü biçip devirip,
Evlerinin hepsini yıkıp,
Kapının ağzını kan edip,
Yürekliyi sersem edip,

Such was the honor he bore,
Carrying off his dear soul
He turned toward Kayıpçı-Dağı,
Sixty women, the widowed sister,
The camp he left without a master.
Yesterday, as they lay ringing the horde-camp,

When dawn whitened and broke,
When the stars streamed from the sky
And marched toward the qibla,
As the place of dawn grew pale,
When the ice-cold wind of daybreak
Struck, making bones ache,
The whiteness of dawn appearing,
The stars streaming from the sky,
Turning toward the qibla, departing,
The eye-binding haze
Rising toward the sky, departing,
Earth splitting, dawn breaking,
The peaks of the pointed mountain
Showing plain to human eyes,
When earth split open and day came,
Girding its loins full tight,
An earth-splitting war-cry —
If it is a war-cry you want —
Calling out «Kançoro!»,
The lions who showed defiance —
The Cediger entered, crushing them,
Upon sixty sisters, bereft women,
Falling on them all together,
The Cediger trampled in.
This teeming black Cediger,
Cutting down its plane tree, felling it,
Shoving down its walls, wrecking them,
Scything down its willow, felling it,
Wrecking every one of its houses,
Making the gate's mouth run blood,
Stunning the stout-hearted,

Kalabalık halkın fesatçısı	*The sower of sedition among the teeming folk,*
Kançoro'yu han edip,	*Kançoro, they made khan,*
Basıp girdi Cediger,	*The Cediger trampled in,*
Erenleri kesip yok edip,	*Cutting down the holy braves, destroying them,*
Kapı kanadını kırıp,	*Breaking the gate's wing,*
Kadınları çığrıştırıp,	*Setting the women shrieking,*
Ezerek girdi Cediger.	*The Cediger entered, crushing all.*
Dünya besleyen hazine —	*The treasury that fed the world —*
210220 Hazinenin ağzını açmıştı,	*It had thrown open the treasury's mouth,*
Parlak altını, ak gümüşü,	*The gleaming gold, the white silver,*
Ululaın hepsini	*All the treasures of the great —*
Ganimet edip Cediger,	*The Cediger made them spoils,*
Göğüs boyunca saçmıştı.	*Scattered them breast-high.*
Sağlam olanı tul edip,	*Making the sound of body bereft,*
İpeği dövüp yün edip,	*Beating silk into wool,*
Ağça gelini, Aksaykal'ı	*The fair bride, Aksaykal,*
Alıp yağmalayıp cariye edip,	*Seizing, plundering, making concubines,*
Ordayı vurup alıp,	*Striking and taking the horde-camp,*
210230 Kalenin direğini söküp,	*Tearing out the fortress pillar,*
Taştan şehrini parçalayıp,	*Shattering the city of stone,*
Tümünü yağmalayıp almıştı,	*It had plundered and taken the whole,*
Kum kalesini kavurup,	*Scorching the fortress of sand,*
Toptan vurup almıştı,	*It had struck and taken all outright,*
Bildiği kötülüğü etmişti,	*It had done every evil that it knew,*
Hazineyi yağmalayıp doymuştu.	*It had plundered the treasury to gluttony.*
Kızıl kuyruk fil sürüp,	*Driving the red-tailed elephant,*
Gür kuyruğunu örüp,	*Braiding its luxuriant tail,*
İbrik dolusu altın, kum gibi dilde,	*Ewers full of gold, in tongues like sand,*
210240 Toptan yağmalayıp bölüşüp,	*Plundering wholesale, sharing out,*
Argacı altın kırmızıyı —	*The gold-crimson with its weft —*
Bunun hepsini bölüşüp,	*Sharing out all of this,*
Kırgız'ın hepsi kuşatılıp,	*All the Kirghiz encircled,*
Kızlar ganimet olup talan edilip,	*The girls made spoils and pillaged,*
Ganimete doyan Cediger	*The Cediger glutted with booty,*
Soluk soluğa bağrışıp,	*Panting, shouting each to each,*
Yaman ganimet aldık deyip,	*Saying: fearsome spoils have we taken,*

«Kıyaz!» diye nara atıp,
Direğini söküp alışıp,
Tümünü yağmalayıp alışıp,
Kaygısızca kötülük etti şimdi.
Gümbürdeyen Cediger

Hurling the war-cry «Kıyaz!»,
Tearing out the pillar, seizing,
Plundering the whole of it, seizing,
Untroubled now, it worked its evil.
The thundering Cediger

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ayçürök'ün Direnişi ve Küllerdeki Kıvılcım

Yağmanın ortasında bir dişi kaplan ayağa kalkar: Ayçürök, Manas'tan yadigâr Zülfikar'ı kavrayıp ordaya üşüşen Cediger pehlivanlarından yüz kadarını biçer; er Kıyaz onun sıcağına sokulamaz, soğuk kemendi atamaz. Ancak Kançoro daha kalabalık orduyla kuşatmayı sıkılaştırıp acımasız bir seçenek dayatır: ya Kıyaz'a baş hatun olup Ceti-Özön'de sultan kalmak, ya saçı yolunup gözü oyularak isli kaftanla babası Akun'un şehrine sürülmek. Karnındaki çocuğu düşünen Ayçürök ölmeye de öldürmeye de yol bulamaz; bu sırada Kançoro yaşlı Kanıkey'i zindana attırıp iki kısır dana arasına bağlatarak işkence eder. Zulmü duyan Külçoro'nun karısı, Camgırçı kızı Akbala, boz taya eyersiz atlayıp hançerle yedi pehlivanı devirir, ne var ki usta mızrakçı Kançoro'nun tunç mızrağıyla can verir.

Kıyaz, Ayçürök'ü altı bin deve ve kırk file yüklenmiş ganimetle Ceti-Özön'e götürür; Cerge-Tal burnuna otağ kurup han olur ve "kadını yağma malı dedirtmeyeyim" diye görülmemiş bir düğün toyu açar: sırık mızraklaşmaları, güreşler, saçılan ödüller... Gece yarısı hocalar toplanıp nikâh kıyılır; Ayçürök çırpınsa da kopamayacağı tuzağa düşmüştür. Fakat toyun er meydanında umudun tohumu yeşerir: Külçoro'nun kürek kemiğini kesen zalim pehlivan Kücürmön'ün karşısına, er Kutu'nun gizlice büyüttüğü genç Karadöö, Hızır'ın bulduğu boz genç ata binip çıkar. Babasının öğüdüyle mızrağını can evine saplayıp devi attan uçurur; falı doğru çıkan

yiğit ödülü kazanır ve Karalaev'in ikinci kitabı, gelecek öcün bu ilk kıvılcımıyla sona erer.

KÜNYE — KEY FACTS

- Ayçürök, Manas'tan kalan Zülfikar kılıcını kınından çekip ordaya giren Cediger pehlivanlarından yüz kadarını kırar; Kıyaz ona yaklaşamaz (seg201).
- Kançoro'nun ültimatomu ikilidir: Kıyaz'a baş hatun olursa Ceti-Özön'de sultanlık, direnirse saçının yolunması, gözlerinin oyulması ve isli kaftanla Akun şehrine sürgün (seg201–202).
- Kançoro yaşlı Kanıkey'e sistemli işkence buyurur: kırk urgan boyu zindana atılır ve iki kısır dananın ortasına bağlanarak horlukla öldürülmek istenir (seg202).
- Külçoro'nun karısı Akbala boz taya eyersiz binip hançerle yedi pehlivanı devirir; Kançoro'ya saldırır ancak onun fil derisi kaplı tunç mızrağıyla öldürülür (seg202–203).
- Kıyaz, Ayçürök'ü ve sayısız ganimeti Ceti-Özön'e götürüp Cerge-Tal burnuna otağ kurar; doksan kısrak kesilen büyük düğünde gece vakti nikâh kıydırıp Ayçürök'ü alır (seg203–204).
- Er Kutu'nun oğlu Karadöö, Hızır pirin bulduğu boz genç ata binerek toyun mızraklaşmasında Külçoro'yu sakatlayan pehlivan Kücürmön'ü attan düşürür ve ödülü kazanır; kitap bu zafer ve öç umuduyla kapanır (seg204–205).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Hepsini yağmalayıp doydu şimdi.	*Plundering it all, he is sated now.*
Hunhar hanın hazinesini	*The bloodthirsty khan's treasury*
Paylaşamaz oldu şimdi.	*He can no longer share out now.*
Altın ile gümüşü	*The gold together with the silver*
Yükleyemeden gidiyor,	*He goes without managing to load,*
Ak tenli gelin, güzel kız	*White-skinned brides and lovely girls*
Derleyip götüremeden gidiyor,	*He goes without gathering to carry off,*
Kalabalık kara Cediger,	*The teeming black Cediger,*
Kançoro han varlığa erip,	*Kançoro khan come into riches,*
Bütün dünyalığa gark olup,	*Drowned in all the wealth of the world,*
Kıyamete dek bendeye	*Until Judgment Day, for every bondsman,*
Unutulmaz bir ibret olup,	*Become a lesson never forgotten,*
Üşüşüp girip ordu basıp,	*Swarming in, storming the orda,*
Nicesini kesip parçalayıp,	*Cutting many to pieces,*
Kapıyı bekleyen kâfiri,	*The infidel guarding the gate,*
Ordadaki kadını yağmaya girişti. Yanıp yakılıp dikilerek,	*He fell to plundering the women of the orda. Rising up, burning and seared,*
Direğini söküp devirip,	*Tearing out its pillar, toppling it,*
Temel kazığını yıkıp,	*Wrecking its foundation stake,*
Ayçürök'ün Ak sarayını	*Ayçürök's White Palace*
Yarıp talan eden er Kıyaz.	*Was rent and ravaged by the batyr Kıyaz.*
Kuşatıp girdiği zaman,	*When he came besieging in,*
Çürök'e zorbalık ettiğinde,	*When he wrought his violence on Çürök,*
Orda içinde Ayçürök	*Within the orda Ayçürök*
Gerinip oturmuştu meğer,	*Had been sitting stretched at ease, it seems,*
Söz söylemeye üşenip.	*Too listless even to speak a word.*
Bu Ayçürök kadının,	*Of this lady Ayçürök,*
Salınıp süzülen kâfirin,	*Of the infidel who sways and glides,*
Zırhlı kürkü dalgalanıp,	*Her armored fur-robe rippling,*
Doğan ay gibi parlayıp,	*Shining like the newborn moon,*
Peri kızı biçarenin	*Of the peri-daughter, the poor one —*
Halini görsen işte böyle.	*Behold her state, for it was thus.*
Cevher, yakut düğmeler	*Buttons of jewel and of ruby,*
Göğsünde yumruk kadar,	*Big as a fist upon her breast,*
Mahzun söyleyip parlayıp,	*Speaking in sorrow, yet shining,*
Altmış anahtar, boy muskası	*Sixty keys, her body amulet,*

Bu huysuz, gökçe biçarenin
Göğsünde şakırdayıp,
Yüksük ağız, mahmur göz,
Beli kın gibi, yüzü apak

Nişanlarına bakadur.
Bu Ayçürök kadının,
Süzülüp salınan kâfirin
Siması yumuşak, sözü bal,
İnsandan çıkmaz böyle can.
Gelincik gibi salınıp,
Dar beşmet, sof gömlek.
Nazla büyütülmüş biçarenin
Eteği dalgalanıp uçuşur.
Bakıp görsen, Ayçürök
Er Kıyaz'ın gözüne
Doğan ay gibi görünüp.
Ayçürök'ü gördüğünde
Agış'ın oğlu er Kıyaz'ın
Aklı fena bölünüp,
Gülümseyen biçarenin
Gün gibi yüzü yaralı,
Gülen başı yaslı,
Oloñ gibi gür, güzelim saç
Göğsüne yayılmış,
Ayna gibi olan ak yüze
Beş tırnak girip saplanmış.
Er Kıyaz kuşatıp geldiğinde
Ayçürök candan umut kesip,
Benzi ağarıp solup,
İki yanaktan akan kan
Göğsünden aşağı dökülüp,
O an Çürök'ün düşüncesi şu:
Yaklaşıp gelse Kıyaz'a,
Zülfikar'ı kından çeksem diye,
En sonunda büyük belayı
Şu kudurmuş ite salsam diye,
Hesabını bir yolla görsem diye.
Şu haram kulun başını vursam diye,

On this wayward, sky-fair poor one's
Breast were clinking and chiming,
Thimble mouth, languorous eyes,
Waist like a scabbard, face pure white

Gaze long upon her tokens.
Of this lady Ayçürök,
Of the infidel who glides and sways,
Her face is gentle, her word is honey,
No such soul is born of humankind.
Swaying like a young bride,
Tight beshmet, shirt of fine wool.
The poor one raised in tenderness,
Her hem flutters rippling in the air.
Look and behold: Ayçürök
To the eye of the batyr Kıyaz
Appeared like the newborn moon.
When he beheld Ayçürök,
The mind of Agış's son, batyr Kıyaz,
Was riven grievously in two,
The smiling poor one's
Sun-bright face was wounded,
Her laughing head in mourning,
Lush as oloñ-grass, her lovely hair
Lay spread across her breast,
Into her white face like a mirror
Five nails had dug and pierced.
When batyr Kıyaz came besieging,
Ayçürök gave up hope of life,
Her color paled and faded,
The blood that ran from both her cheeks
Poured down along her breast,
And in that hour Çürök's thought was this:
Should Kıyaz draw near to her,
To pull Zülfikar from its sheath,
To loose at last the great calamity
Upon that maddened dog,
To settle his account some way.
To strike off that unclean slave's head,

Belayı adamakıllı salsam diye,
İçinden çıkan kara kanı
Emip yutuversem diye,
Kahırlı kara büyük belayı

To loose the calamity in earnest,
The black blood welling out of him
To suck and swallow down,
The wrathful black great calamity

Şu kâfir kula salsam diye.
Şu orda içinde
Bunu cılız koyun gibi yarsam diye,
Yanına yakın varamayıp,
Hani, hunhar Manas sağken

To loose upon that infidel slave.
Within that very orda
To split him like a scrawny sheep, Yet none could come near her side,
That blade which, while bloodthirsty Manas lived,

Gökten inip rast gelen,
Kuşanıp düşmana çalsın diye,
Yiğit han Manas'a bulunan.
Uzatılanı keser Zülfikar,
Taşa vursa geri tepmeyen,
İnsan isteyip savursa,
Kan içmeden boş dönmeyen.

Came down from heaven and was found,
Given to valiant khan Manas
That he gird it and strike the foe.
Zülfikar cuts whatever is held out,
Struck on stone, it never recoils,
If swung with hunger for a man,
It returns not empty without drinking blood.

Şevkle kından çekildiğinde
Savrulunca bir kulaç uzayan,
Gök yeşil ağzı kızaran,
Çayıra değse yangın çıkaran,
Savurduğunu bir anda bitiren,
Yaşı vursa toz çıkaran,
İnsanı vursa kan çıkaran,
Namı geçmiş Manas'tan
Yadigâr kalan Zülfikar.
Boy boncuğu şakırdayıp,
Bu endamı eşsiz biçarenin
Deve yavrusu gibi gözü parlayıp,
Erken sözü geç olup,
Er Kıyaz'ı vurmaya
Namlı Çürök kâfirin
İki gözü dört olup.
Cediger'in Kıyaz'ına
Yengen bakıp duruyordu,
Yaklaşamadan o düzenbaz,
Duruyormuş er Kıyaz.

When drawn from the sheath with fervor,
It lengthens a fathom in the swing,
Its blue-green edge glows crimson,
Touching meadow, it kindles fire,
It finishes in an instant what it sweeps,
Striking the young, it raises dust,
Striking a man, it draws forth blood,
From Manas of renowned name
Zülfikar remained, a keepsake.
Her waist-beads clinking and chiming,
This poor one of matchless form,
Her eye gleaming like a camel foal's,
Her early word grown late,
To strike the batyr Kıyaz
The famed Çürök, the infidel,
Watched with all four eyes at once.
At Cediger's own Kıyaz
Your yenge stood there gazing,
Unable to draw near, that schemer,
Batyr Kıyaz stood there still.

Yaklaşamayıp delişmenin
Soğuğuna dayanamayıp,
Sıcağına yatamayıp,
Perizat biçarenin
Halini görüp şaşırıp,
Somurtan güzele
Soğuk kemendi atamayıp,
Güzel kadın Çürök'ü

Unable to approach the wild one,
Unable to endure her cold,
Unable to lie in her heat,
The peri-born poor one —
Astonished at seeing her state,
At the sullen beauty
He could not cast the cold lasso,
The beautiful lady Çürök

Yüz tutup yağmalayamayıp,
Kimseyi beğenmez kancığın,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Ayçürök'ü gördüğünde
Endamını görüp değer biçip,
Güzelliğine şaşıp:
Ay gibi kadın Ayçürök
İnsan değilmiş meğer,
Geçen işin aslından,
Ayçürök'ün yüzünden,
Kaynaşıp kalabalık halkın
Kırılması yerindeymiş.
Güzelliğin ta gözüymüş,
İmrenilenin ta kendisiymiş,
İnsandan üstün bir canmış,
Çınkoco, Toltoy birlikte ölüp
Uğrunda çekişmeye değermiş.
Kadınlığında halkı bozan,
Kızlığında bu Çürök
Töreyi sarsıp eli bozan,
Gün gibi aydınlık bir şeymiş,
Âlemi birbirine çarpıştırıp
Kırdırması yerindeymiş.
Yanasıcanın ta kendisiymiş,
Ölüşenlerin, Ayçürök,
Kararmış kara gözüymüş,
Çürök'e "çürök" deyivermek
Tanrı çarpmış bir sözmüş.
Büyük eğlence oyununa
Dalarmış Çürök meğer!

He could not face and plunder,
The she-wolf who fancies no one,
Cediger's batyr Kıyaz,
When he beheld Ayçürök,
Saw her form and weighed her worth,
Marveling at her beauty:
Moon-like lady Ayçürök
Was no human after all,
By the truth of what has passed,
For the sake of Ayçürök's face,
That the swarming, teeming people
Were slaughtered — it was fitting.
She was the very eye of beauty,
The very self of all men envy,
A soul above humankind,
Worth Çınkoco and Toltoy dying together,
Worth all the strife waged for her sake.
As a wife she ruined peoples,
As a maiden this Çürök
Shook the law and ruined the land,
She was a thing bright as the day,
To dash the world against itself
And have it slaughtered — it was fitting.
She was the very one to burn for,
Of all who died for her, Ayçürök
Was the darkened black eye itself,
To call Çürök "rotten" —
That was a word struck down by God.
Into the great game of pleasure
Çürök would plunge, it seems!

Dar döşekte söyleşip
Yatarmış Çürök meğer!
Salt oyun, büyük tutku
Sürermiş Çürök meğer!
Aldığı canın hevesini
Aşırırmış Çürök meğer!
Birleşip yüz yüze gelip,
Bir kazandan et yiyip,

Whispering on a narrow bed
Çürök would lie, it seems!
Pure play and great passion
Çürök would pursue, it seems!
The desire of the soul she took
Çürök would overflow, it seems!
Joining, coming face to face,
Eating meat from a single cauldron,

Baş köşe boyunca konup,
Karı koca oluşup,
Her huyu âlemden
Üstünmüş Çürök diye,
Er kişiyi sevip bağrına
Çekermiş Çürök diye,

Nice tatlı oyuna
Dalarmış Çürök diye,
Ezelî tasayı, büyük derdi
Giderirmiş Çürök diye,

Geniş ordaya ganimet olup
Varmaz mıymış Çürök diye,
Enine boyuna oyunu
Salmaz mıymış Çürök diye,
Bir kapıdan yüzleşip,
Bir tabaktan et yiyip,
İyice keyifli oyuna
Dalarmış Çürök diye,
Cilveli biçareye
Eski derdini kandırıp,
Yatmaz mıymış Çürök diye,

Yan bakışlı güzele,
Vay, salınıp süzülen zavallıya,
Her dediğini eline
Vermez miymiş Çürök diye,
Dediğine "olur" deyip
Boyun eğmez miymiş Çürök diye,

Settling all along the seat of honor,
Becoming man and wife,
Every way of hers above
The whole world's — so they say of Çürök,
Loving a man, unto her bosom
She would draw him — so they say of Çürök,

Into many a sweet game
She would plunge — so they say of Çürök,
The ancient sorrow, the great grief
She would drive away — so they say of Çürök,

As spoils to the wide orda
Would she not go — so they say of Çürök,
Game upon game, at length and breadth,
Would she not loose — so they say of Çürök,
Meeting face to face at one door,
Eating meat from a single dish,
Into games of deepest pleasure
She would plunge — so they say of Çürök,
To the coquettish poor one
Coaxing away her old grief,
Would she not lie down — so they say of Çürök,

To the beauty of the sidelong glance,
Ah, to the swaying, gliding poor thing,
All that she asks, into her hand
Would he not give — so they say of Çürök,
Saying "so be it" to her word,
Would he not bow — so they say of Çürök,

Eşi benzeri yok Çürök'e
Dökmezsem gücümü,
Saçmazsam sürüyle malımı,
Maldan da öte varımı,
Nice şehri dolaştırıp,
Hazine ağzını açmazsam,
Var Eden'in verdiği birikimi
Çürök'e sarf edip
Sayısız davarımı saçmazsam!
Güzel Çürök girsin diye
Bacası altın, bağı tunç
Isımarlayıp orda bulmazsam,

If on Çürök, who has no equal,
I do not pour out my strength,
If I do not scatter my herds of wealth,
And what I own beyond all wealth,
If I do not send through many a city
And open the mouth of my treasury,
If the store the Creator granted me
I do not spend upon Çürök
And scatter my countless cattle!
That the beautiful Çürök may enter,
Its chimney gold, its bindings bronze,
If I do not order and provide an orda,

O bacanın gözüne
İşleyip altın kakma vurdurup,

If upon that chimney's eye
I do not have gold inlay worked and hammered,

Cediger'in hazinesini
Bolca harcayıp,
Halkı sevindirip coşturup,
Çürök'ü Kıyaz aldı diye
Âlem halkına ses salıp,
Kımıldayan insanların
Nicesini toplayıp toy edip,
Çağlara kalır şenlik edip
Kız alır gibi etmezsem.
"Baş hatunum" diye çırpınıp,
En az kırk kez yalvarıp,
Hizmetini görüp hazırlanıp,
Karşısında durmazsam!
Ay gibi kadın Ayçürök,
Dediğin sözü tutmazsam,
Sürdüğün yana varmazsam,
Dediğine boyun eğmezsem,
Dediğini yapıp vermezsem,
Bağrı tüylü Yer çarpsın,
Tepesi örtük Gök çarpsın,
Yüce Allah, Ak çarpsın,

Ak fitilin koru çarpsın,

If Cediger's treasury
I do not spend in plenty,
Gladdening the people, stirring them to joy,
Saying Kıyaz has taken Çürök,
Sending word to all the peoples of the world,
If of all mankind that stirs
I do not gather multitudes and hold a toy,
Make a festival to last through ages,
As if I took a maiden for a bride.
Crying out "My chief khatun!" in fervor,
Pleading forty times at least,
If I do not serve her, stand prepared,
And wait attendant before her face!
Moon-like lady Ayçürök,
If I keep not the word you speak,
If I go not the way you drive,
If I bow not to what you say,
If I do not do and give what you command,
May the shaggy-breasted Earth strike me,
May the covered-crowned Sky strike me,
May God Most High, the White One, strike me,
May the ember of the white fuse strike me,

Ak barañ tüfeğin kurşunu çarpsın!»

May the bullet of the white barañ gun strike me!»

Cediger'in er Kıyaz'ı,
Kıyaz çırpınıp durdu.
Yaklaşamadan er Kıyaz
Çürök'e yalvarıp durdu.
Ay gibi kadın ananızın
Her hilesine bakınız:
İçi yanıp kor olup,
Ölmeden gözü çakmak çakmak,
Hunhar aslandan ayrılıp,
Dal ipek gibi güzelim saç,
Yaban ele gidip güzelim baş,
Böylesi horluk görmektense
Ecelden önce ölsem diye,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu

Cediger's batyr Kıyaz,
Kıyaz stood trembling in his fervor.
Unable to come near, batyr Kıyaz
Stood pleading before Çürök.
Of your moon-like lady mother
Behold now every ruse:
Her heart aflame, turned to ember,
Her eyes flint-sparking before death,
Parted from the bloodthirsty lion,
My lovely hair like branch-silk,
My lovely head gone to a stranger land —
Rather than see such degradation,
Let me die before my hour, she said,
The true homeland of no returning

Güzelim başı görsün diye,
İçi yanıp gözleri alevlenip,
Öfkelenen Çürök'ü
Kan içiciliği sahiden tutup,
Hıçkırıp durur, ölürüm diye,
Geri dönülmez gerçek yurdu,
Kıyaz'a ganimet olmaktansa
Güzelim başı görsün diye,
Ayçürök'ün gönlü bölünüp,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Ayçürök'ün gözüne
Ejderha gibi görünüp.
Yaklaşırsa kul Kıyaz,
Kılıcı kından çeksem diye,
En sonunda büyük belayı
Er Kıyaz'a salsam diye,
Devranını oysam diye,
Şu yiğit taslağı Kıyaz'ın
Bir hesabını görsem diye,
Zülfikar ile vursam diye,
Gökte Allah'ın günü bulutlanır,
Ak yılan gibi kıvranıp,

Let my lovely head behold, she said,
Her heart aflame, her eyes blazing,
Wrathful Çürök —
Blood-thirst seized her in earnest,
She sobs and sobs, saying, I shall die,
The true homeland none returns from —
Rather than fall as spoils to Kıyaz,
Let my lovely head behold it, she said,
Ayçürök's heart was riven,
Cediger's batyr Kıyaz
To the eye of Ayçürök
Appeared like a dragon.
Should the slave Kıyaz draw near,
To pull the sword from its sheath,
To loose at last the great calamity
Upon the batyr Kıyaz,
To carve out his allotted days,
Of that would-be hero Kıyaz
To settle the account once,
To strike him with Zülfikar —
In heaven God's own day grows clouded,
Writhing like a white serpent,

Ayçürök'ün başına
Altmış düşünce bir gelir.
Yaklaşırsa Kıyaz'ı,
Yanıma gelse Kançoro'yu,
Derdi dosdoğru salsam diye,
Hangisi yaklaşıp gelse,
Elma gibi başını alsam diye,
En sonunda büyük kavgayı
İki harama salsam diye,
Ayçürök durur bunu düşünüp,
Kırgının tadına ersem diye,
Kahrolası canı esirgemeden
Birinin başını kessem diye,
Er yapılı, becerikli kadın,
Düşmanın çaresini bilen
yaman kadın, Alevlenip yanıp, kor olup,
At sırtında boran gibi esip geçen,
Ay-âlemin hepsini

Upon Ayçürök's head
Sixty thoughts came all at once.
Should Kıyaz draw near to her,
Should Kançoro come beside her,
To loose her grief straight upon them,
Whichever one approaches,
To take his head off like an apple,
To loose at last the great quarrel
Upon the two unclean ones,
Ayçürök stands pondering this,
To taste the savor of the slaughter,
Sparing not her accursed soul,
To cut the head from one of them,
A woman built like a batyr, deft of hand,
Who knows the remedy for foes,
a fearsome woman, Flaring, burning, turned to ember,
Sweeping past like a blizzard on horseback,
Who all the moonlit world

Uçup gezip dolaşan.
Gökten dumanı dağılan,
Er yanına aşina olup,
Alp devlerin hepsini,
Genciyle kocasını,
Bahadırıyla aslanlarını,
Türlü türlü erlerini,
İçi derya olan göllerini,
Dört başı mamur denklerini,
Kadınından kazan kapışan

Kara yürekli körlerini
Görüp yengen sınamıştı.
Alışmış delişmen Ayçürök,
Er yapılı, gözü ateş,
Görsen halini, uzak dur!
Kan içiciliği sıkı tutup,
Yakut taşı gibi parlak diş,
Dişiden başka türlü diş,

Flies roaming and wandering over.
Whose smoke scatters down from heaven,
Grown familiar at a batyr's side,
All of the alp-giants,
Their young men and their elders,
Their bahadirs and their lions,
Their warriors of every kind,
Their lakes whose depths are oceans,
Their well-appointed, four-square equals,
Those who snatch cauldrons from their women,
Their black-hearted blind ones —
Your yenge had seen and tested them all.
Seasoned, wild Ayçürök,
Built like a batyr, eyes of fire —
See her state, and keep your distance!
Gripping her blood-thirst firmly,
Teeth bright as ruby stone,
Teeth unlike a woman's teeth,

Çatır çatır sıkı çiğneyip,

İçlenip gözleri alev saçıp,
Aslan gibi atılmaya çömelip,
Kanı çekilip sararıp,
Kurt gibi gözü kızarıp,
Tomruk gibi güzelim saç
Göğsünde sürünüp,
Cediger tümen, bu yalnız,
Çevresine bakmadan,
Hiç mi hiç canını esirgemeden,
Cediger çepeçevre sarınca
Ölürüm diye saymadan,
Sağa sola bakmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Bağırıp duran Cediger'i
Halktan saymadan.
İçi yanıp kor olup,
Kendine siper ettiği kapıcı,
Kapı ağzındaki bekçi,

Tuğ dibinde duranı,
Talihi yok biçarenin
Bunları un ufak olup gitti.
İçi yanmış, bağrı kor,
Elma gibi başı azapta,
Kadınlar içinde böyle dertlisi yok.
Kıyısı çürüyüp kıpırdamadan,
Kederlenip kaygılanıp,
Dayanağı olan Akcoltoy'dan,
Erenle birlikte ondan da ayrılıp,
Artık Tanrı'nın çarpacağını
Düşünüp gördü Ayçürök.
Cediger'in ganimet edeceğini,
Öfkelenirse Cediger'in,
Vay ki, canına kıyacağını.
İşini bitirip rahat edeceğini,

Hiç çekinmezmiş zavallın.

Grinding them hard with a crackling sound,
Brooding, her eyes spraying flame,
Crouched like a lion to spring,
Her blood drawn back, gone pale,
Her eye reddened like a wolf's,
Her lovely hair thick as a log
Trailing down upon her breast,
Cediger a tümen, she alone,
Not glancing at what surrounds her,
Sparing her life not one whit,
When Cediger closed the ring around her,
Not reckoning that she might die,
Not looking right or left,
Not sparing her life by a hair,
Counting the clamoring Cediger
As no people at all.
Her heart aflame, turned to ember,
The gatekeeper she took for shield,
The watchman at the door's mouth,

The one who stood beneath the standard —
For the luckless poor one
All of these were ground to dust and gone.
Her heart burnt, her breast an ember,
Her apple-like head in torment,
Among women none so grieved as she. Her hem rotting away, unstirring,
Sorrowing and full of care,
From Akcoltoy who was her stay,
Parted from him too, together with the eren,
That God would strike her now at last —
Ayçürök pondered and saw it plain.
That Cediger would take her as spoils,
That, should Cediger grow wrathful,
Alas, they would take her very life.
That he would finish his work and rest at ease —
Your poor one flinched from nothing.

Akıl yoğurup, söz düşünüp,
Alacak olan Kıyaz, Kançoro

Fırsata gelse diye düşünüp.
Bütün kunduz derisini
Coşup delişmen duramayıp,
Yarı yarıya dilip alıp,
Düşman kuşatıp geldiğinde
Kaburga kemiği sökülüp,
Kederden gönlü bölünüp,
Öfkeden yerinde duramayıp,
Dürüst cana kıyamayıp,
O sarayın içinde
Çevresi çınar bahçesi,
Ortasında kurulmuş,
Beyinin bindiği deve gibi taht
Ordadaki seksen kız,
O altın taht dibinde
Cevherden bağı işletilmiş Yaşlanmış genciyle kocasını
Taht dibinde hunhar aslan
Süsletip yaptırmıştı.
Taht önünde büyük halı,
Kenar süsü boz deve yükü gibi.
Salınıp süzülen güzeli
Manasına bakıp otursan
Baht halısı deseni gibi,
Atkısı sarı altından,
Nakışı tan gibi bambaşka.

Harf harf altın kakılmış,
Halıyı yaparlarken
Hunhar erin hazinesi
Epeyce eksilmişti.
Nice yıl kılı kıpırdamadan
Taht önünde dursun diye,
Kıyısı ipek, bağı altın,
Paha biçilmez büyük halı,
Güneşe serseler solmayan,

Kneading her wits, weighing her words,
Thinking: may Kıyaz and Kançoro, who would take me,
Only come within my reach.
The whole beaver pelt —
The wild one, surging, could not stay still —
She slit and took in halves,
When the foe came besieging,
Her rib-bones wrenched loose,
Her heart riven with sorrow,
Unable to stand still for wrath,
Unable to slay an honest soul,
Within that palace,
Ringed by a garden of plane trees,
Set up at its very center,
A throne like the camel its bey once rode —
The eighty maidens of the orda,
At the foot of that golden throne,
Its bindings worked from jewels, Its aged, its young and its old,
At the throne's foot the bloodthirsty lion
Had ordered it adorned and built.
Before the throne a mighty carpet,
Its border trim like a gray camel's load.
The swaying, gliding beauty —
Were you to sit and study its meaning,
Like the pattern of fortune's carpet,
Its weft of yellow gold,
Its broidery strange as breaking dawn.

Letter by letter inlaid with gold,
While they were making that carpet
The bloodthirsty batyr's treasury
Had dwindled by a goodly share.
That for long years, no hair astir,
It might stand before the throne,
Its border silk, its bindings gold,
A great carpet beyond all price,
Spread in the sun, it does not fade,

Seksen yıl suya bastırsalar
Lif verip çürümeyen,
Kaplanın ulu halısı.
İsteseler verilmez halıya
Açgözlüymüş Cediger,
Yağmalayıp elini sürdü.
Öbek öbek hazineyi,
Hazineyi yağmalayıp,
Paçalarına doldurup,
Kızıl altını, ak akçeyi
Yağmalayıp durdular.
Taht önündeki çınarı
Kesip devirip yere serip,
Ordadaki kız-gelini
Göğüsleyip Cediger,
Zorbalık edip feryat ettirip.
Altmış hanım, kırk gelini
Perişan edip yedeğe alıp,
Hepsini ganimet edip.
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Hepsini çığlık çığlığa koşturup,
Ganimete düşen kızcağız,
Böylesi çoktan olacaktı diye,
Zayıfından güçlüsü

Pressed under water eighty years,
It does not fray nor rot away,
The tiger's grand old carpet.
Ask for it — the carpet is not given;
Greedy indeed was Cediger,
Plundering, they laid hands upon it.
The treasure, heap on heap,
Plundering the treasury,
Stuffing it into their trouser-legs,
The red gold and the white coin
They went on plundering.
The plane tree before the throne
They cut and felled and laid on the ground,
The girls and brides of the orda
Cediger bore down upon,
Working violence, making them wail.
The sixty ladies, the forty brides
They ravaged and led at the halter,
Making spoils of every one.
Red-shirted, slender-waisted,
Driving them all shrieking and screaming,
The poor girl fallen as plunder —
Saying, this was long in coming,
From the weakest to the strongest

Hoyratça çekip alıp,
Küt küt vurup Cediger,
Yağmalayıp durdular,
Taş konulanı parçalayıp,
Hepten yağmalayıp geçti şimdi.
Sandık dolusu çok altını
Bölüp parçalayıp gitti şimdi.
Kapıların hepsine yöneldi,
Geri kalanının hepsini
Cediger yağmalayıp yaktı.
Seyirde duran gelinler,
Çeyizi gidip saf tuttu.
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Salınıp süzülen güzeller

Dragging them off with brutal hands,
Beating them thud on thud, Cediger
Went on plundering,
Smashing what was set with stone,
Now they have plundered through it all.
The chests brimful of gold
They have split and broken up and gone.
They turned upon every door,
And all that yet remained
Cediger plundered and burned.
The brides who stood there watching —
Their dowries went and stood in ranks.
Red-shirted, slender-waisted,
The swaying, gliding beauties

Cediger'e yağma oldu.
Sayısız dünyalık, tümen mülk

Savrulup toya döndü.
Zavallı yengenin aklına,
İnsanın çözemediği, halkın bilmediği,

Müthiş bir düşünce düştü.
Orda içinde Ayçürök'e,
Süzülüp duran güzele,
Kalabalık kara Cediger
Kuşatıp da hiç giremeyip,
Yengenize Cediger'in
Yeri ezen kalabalık ordusu
Erişip yağmalayamayıp,
Yay uzatıp, tüfek atamayıp, Üşüşüp yığılıp kaldılar,
Kadın aslan zavallıya
Çok Cediger sokulamayıp,
Sokulamamalarının sebebi:
Dağdan doğan ayı gör,
Ayı gör de yüzünü gör,
Aydan apak Çürök'ün
Her endamıyla kendini gör.
Gökte çoban yıldızı var,
Yıldızı gör, gözünü gör,
Şekeri gör, sözünü gör,
Perizat biçarenin

Duru duru duran kendini gör.
Ak göğsünü kabartıp,
Cevher gibi tenini ışıldatıp,
Er yapılı bahtı kara,
Akıl kurup işe girişip,
Ordadan ölüsü çıksın diye,

Biçarenin o anki düşüncesi bu,
Gerilip diş sıkarak.
Yiğidi yakına gelse diye,

Became the plunder of Cediger.
Countless worldly goods, a tümen of holdings
Were scattered, turned into a toy.
Into the poor yenge's mind
A thought no man unravels, no people knows,
A dreadful thought descended.
Ayçürök within the orda,
The gliding beauty there —
The teeming black Cediger
Besieged yet could not enter,
Upon your yenge, Cediger's
Earth-crushing, teeming army
Could not reach nor plunder her,
Could not stretch a bow nor fire a gun,
They piled up swarming, stuck fast,
To the poor lioness of a woman
The Cediger host could not press close,
And why they could not press her close:
See the moon born from the mountain,
See the moon, then see her face,
Of Çürök whiter than the moon
See her self in every line.
In heaven stands the shepherd's star,
See the star, then see her eye,
See sugar, then hear her word,
The peri-born poor one —

See her self, standing clear and pure.
Swelling her white breast,
Her jewel-like skin agleam,
Built like a batyr, black of fortune,
Setting her wits, setting to work,
That corpses might be carried from the orda —
Such was the poor one's thought that instant,
Tensed, with teeth clenched tight.
Should the warrior come near, she thought,

Güçlü geçinen aslanlarını,
Azgınını, erlerini
Kollayıp ikiye bölsem diye,
Zülfikar ile vursam diye,
Mızrak saplayan ustayı,
Obayı bozan Kançoro'yu,
Onun gibi yamanı,
Azgın Kıyaz hanını,
Vay, o kalleş kalanını,
Yüreklenip diş sıkıp,
Akıl sayıp, fikir kurup,
Ayçürök yengen işe koyulup,
Azgınını, pehlivanını,
Güçlü geçinen canlarını,
Aybalta uzatıp, mızrak vurup,
Ordadaki biçare Çürök'ü,
Azgınları, aslanları,
Güçlü geçinen erleri,
Üşüşüp girdi Cediger,
Artık bağlayıp almaya.
Cellatları, aslanları,
Her bir bölük adamı,
Türlü türlü pehlivanı,
Üşüşüp yeni vardıklarında,
Hazır duran Zülfikar'ı
Yiğit kadın Ayçürök
Kabından kavrayıp,
Sapından çekip alıp,
Çayıra değse yangın çıkaran,

Savurduğunu bir anda bitiren,
Hunharının Zülfikar'ı.
Kılıcı ele aldı,
Üşüşüp giren pehlivana,
Yakalamaya gelen canlara,
İri gövdeli, homurtulu,
Naraya girişen canlara
Yüz kadarını Ayçürök,
Çevikliği ölçüsüz,

Their lions who fancy themselves strong,
Their fierce ones and their men
To watch and split in two, she thought,
To strike them with Zülfikar, she thought,
The master who drives home the lance,
Kançoro who ruins the camp,
The fearsome one like him,
The savage khan Kıyaz,
Ah, and the treacherous rest of them —
Taking heart, clenching teeth,
Counting wits, framing plans,
Your yenge Ayçürök set to work,
Their fierce ones, their wrestlers,
Their souls who fancy themselves strong,
Thrusting aybalta, striking with lance,
Poor Çürök within the orda —
The fierce ones and the lions,
The men who fancy themselves strong,
Cediger came swarming in
To bind her now and take her.
The headsmen and the lions,
Every troop of men,
Wrestlers of every kind,
As they came newly swarming in,
Zülfikar standing ready
The valiant lady Ayçürök
Seized fast within its case,
Drew it out by the hilt —
Touching meadow, it kindles fire,

It finishes in an instant what it sweeps,
The bloodthirsty one's own Zülfikar.
She took the sword in hand,
At the wrestlers swarming in,
At the souls who came to seize her,
At the great-bodied, growling
Souls who broke into war-cries,
A hundred of them — Ayçürök,
Her quickness beyond measure,

Er yapılı Ayçürök
Kılıcı ele almıştı.
Yaslı yengen Çürök'e
Kaynaşan Cediger
Bozulup kaçıp verirken
Kılıcı ele almıştı.
Ordadan yakalayamayıp,
Ürküp pehlivan kaçana dek,
Kapının ağzını tutana dek,
Kılıç çekip dürtükleyip,

Sağlı sollu vurup,
Ortalığı toza dumana katıp,
Kapının ağzını kan edip, Hesabını fena gördürüp,
Pehlivanlarını yere serip,
Direnip Ayçürök,
Zorbalığına boyun eğmeden,
Güzelim başı yağmaya
Ayçürök yengen vermeden,
Bu Ayçürök kadının,
Fazladan kuşatıp durup,

Nice kez durmadan vuruşup,

Huyu delişmen kadının,
Bakmadan giren Cediger,
Bunun ipek gömleği yırtılmaz,
Altın kapmış yiğitler,
Kız-kadın yağmalayıp inletip,
Dişilerden bir başka türlü,
Kabarıp şişinmiş yiğitler,
Kılıç değip boynuna,
Kan dökülüp koynuna,
Şaşırıp kalan canlar çok,
Uçup gezip dolaşan.
Karışıp ürküp çığlık kopup,
Perişan olan yengenin
Kaçıp duran pehlivan çok.

Ayçürök built like a batyr
Had taken the sword in hand.
Around your mourning yenge Çürök
The Cediger who seethed and swarmed —
Even as they broke and fled
She had taken the sword in hand.
Unable to seize her from the orda,
Until the startled wrestlers fled,
Until they held the door's mouth,
Drawing the sword, thrusting and prodding,
Striking to the right and left,
Churning the place to dust and smoke,
Turning the door's mouth to blood, Settling their account most foully,
Laying their wrestlers on the earth,
Ayçürök stood fast,
Bowing not to their violence,
Her lovely head to plunder
Your yenge Ayçürök would not yield,
This lady Ayçürök —
Though they pressed the siege beyond all measure,
Though they clashed time and again unceasing,
This lady of wild temper —
Cediger charging in heedless,
Her silken shift will not be torn,
The warriors who had snatched at gold,
Plundering girls and women, making them groan, A breed apart from womankind,
The warriors puffed and swollen proud —
The sword struck home upon their necks,
Blood spilled down into their bosoms,
Many the souls left dumbfounded,
Flying, roaming, wandering.
Confusion, panic, screams broke out,
Around the yenge driven to ruin
Many the wrestlers turned in flight.

Yiğitlik hali görünür,
Karşısına çıkan nice pehlivan, Er
beğenmez, nazlı büyümüş,
Ölmüş meğer adamlar.
Güçlü geçinen aslanlarının
Gövdesi kalmış, başı yok,
Dostumdu Kançoro,

Her valor stands revealed,
Many a wrestler who came against her,
Fancying no man, raised in tenderness,
Turned out to be dead men.
Of their lions who fancied themselves strong
The trunk remains, the head is gone.
He was my friend, Kançoro,

Kimisi yatar upuzun,
Nice pehlivan, nice er
Yıkılıp yatar serilerek.
Kılıcı yengen almıştı,
Dövüşe girecek seçkin yiğitleri,
Topu birden seçme yiğitleri
Kırıp geçirmişti,
Kılıçlayıp başını almıştı,
Sıcağına sokulamayıp,
Karşısına yakın varamayıp,
Ganimet edip alamayıp,
Namlı hanın delişmenini
Yüz tutup yakalayamayıp,
Bahtı karayı görünce
Aklı başından gitmiş,
Azgınlarını, hanlarını
Bahtı karaya saldırtıp,
Cediger'in er Kıyaz'ı
Kançoro hana varmış.
Salınıp süzülen kâfirin
El olacak hali görünmez,
Başka bir hali varmış,
Ak kayış tasmayı sıyıran,
Ay-âlemin hepsine
Başka hali görünür.
Yüzü güzel, içi haram,

Some of them lie stretched full length,
Many a wrestler, many a batyr
Lies toppled, sprawled upon the ground.
Your yenge had taken up the sword,
The chosen warriors fit for battle,
The picked warriors all together
She had cut down and swept away,
Had swung the sword and taken heads,
Unable to press into her heat,
Unable to come near against her,
Unable to make spoils of her and take her,
The famed khan's wild one
They could not face and seize,
Beholding the black-fortuned one,
Their wits fled from their heads,
Their fierce ones and their khans
They loosed upon the black-fortuned one,
And Cediger's batyr Kıyaz
Went off to khan Kançoro.
The swaying, gliding infidel —
No sign that she will come to hand,
Another state was hers, it seems,
She who slips the white leather collar,
To all the moonlit world
Another state of hers appears.
Fair of face, unclean within,

Bu kadının pek fena,
Yedi-Özön'e götürdüğünde,
Dostum, coşup duran biçaren,
Döneyim elime deyip,

This woman is most foul,
When you carry her off to Yedi-Özön,
My friend, your surging poor one, Saying,
let me turn back to my own,

Yere batasıca buymuş.
Tam bir zalim, büyük yaygaracı,
Tek başına çıkmış kurnazmış.
Aşına zehir katmasın,
Götürdüğünde kadının,
Kükreyen kâfirin,
Seni yok edivermesin.
Küpe boza koyup,
Yakıcı zehirden katmasın,
Gözünü karartıp oymasın.
Kadınından Kıyaz öldü diye,
Dönüşü olmayan gerçek yurdu
Vaktinden önce gördü diye,
Kızlı evde kıyakçı,
Kadına ayakçı olup,
Cümle halk alay etmesin,
Dostum, çarpıcı Tanrı çarpmasın!

Böyle gidersen olmazsın,
Kulağın duyduğu, gözün gördüğü
Erenler alay etmesin,
Almayalım o cadaloz kadını,
Kükreyen delişmeni.
Hırpalayıp dövüşüp,
Biz aldığımızda Ayçürök
Utançlı bir bela etmesin.
Aygır olup kişneyip,
Azaba salıp durmasın,
Fena kavga çıkarmasın,
Dostum söz dinle, Kıyaz almasın.

Dostum, her zamandan bir zaman,
Kadınlığında halkı bozup,
Kızken o rezil,
Çağı çalkalayıp halkı bozan,
Adı çıkmış Çürök'tür,
Çürök değil, bu kadın
Âlemi bozan fitnedir.
Delişmenin kara gözüdür,

She is one fit to sink into the earth.
An utter tyrant, a great brawler,
A cunning one who stands alone.
Lest she stir poison into your food,
When you carry off this woman,
This roaring infidel,
Lest she wipe you out entire.
Setting boza in the jar,
Lest she lace it with searing poison,
Lest she darken your eye and gouge it out.
Lest they say Kıyaz died by his own wife,
Saw the true homeland of no returning
Before his hour had come,
Lest the matchmaker in the maiden's house,
Turned errand-boy to a woman,
Lest all the people mock you,
My friend, lest the striking God strike you down!
If you go on so, you are undone,
Lest all the erens your ear has heard of,
Your eye has seen, make mock of you —
Let us not take that shrew of a woman,
That roaring wild one.
Mauling us and brawling,
When we have taken her, let Ayçürök
Not become a shameful curse upon us.
Let her not neigh like a stallion,
Not keep casting us into torment,
Not stir up evil strife,
My friend, heed my word: let Kıyaz not take her.
My friend, of all times there was a time —
As a wife she ruined peoples,
As a maiden that disgrace,
Churning the age, ruining the folk,
Is Çürök of ill-famed name,
Not Çürök — this woman
Is the sedition that ruins the world.
She is the wild one's own black eye,

Çürök değil kâfirin,	*The infidel is no Çürök,*
Cehennemin ta kendisidir!	*She is the very Hell itself!*
Bozgun yanına varmayalım,	*Let us not go near that ruin,*
Dostum, bu kadını almayayım!»	*My friend, let me not take this woman!»*
İşte o zaman Kançoro,	*Then in that very hour Kançoro,*
Atmaca gibi davranıp,	*Bearing himself like a sparrowhawk,*
Kançoro'nun ağzından	*From Kançoro's mouth*
Gaipten akıl bulunup,	*Wisdom found from the unseen,*
Hışımla silkinip,	*Shaking himself with fury,*
Yeri tokmaklayıp hız alıp,	*Pounding the earth, gathering speed,*
Er Kıyaz'a söylenip:	*Spoke out at batyr Kıyaz:*
«Atanın körü, er Kıyaz,	*«Blind spawn of your father, batyr Kıyaz,*
Er Kıyaz değil, yer Kıyaz!	*Not batyr Kıyaz — groveling Kıyaz!*
Kadından bir karış eksik Kıyaz,	*Kıyaz, a span short of a woman,*
Kâfir Kıyaz'mışsın sen.	*An infidel Kıyaz you have proved.*
Helal eşi, ak yâri,	*His lawful wife, his white beloved —*
Kadından haram düşünürsün,	*You think a woman unclean,*
Başı düğümlü haramlığı	*Without setting down one grain*
Bir zerre koymadan ölmezsin,	*Of your knotted uncleanness, you will not die;*
Yedi-Özön senin yurdunu	*Yedi-Özön, that homeland of yours,*
Yurt diye bilirim.	*I know it for a homeland.*
Vay, yere giresice er Kıyaz,	*Ah, batyr Kıyaz, fit to sink into the earth,*
Seni ben er diye bilirim.	*I have known you for a batyr.*
Er değilsin, yersin sen,	*No batyr are you — you are dirt,*
Sersem Kıyaz mısın nesin,	*Are you a witless Kıyaz, or what,*
Kadından haram sayan	*Counting a woman unclean —*
Avanağın teki misin nesin.	*Are you some gaping fool, or what.*
Bahadır Kıyaz diye bilirdim,	*I knew you for bahadır Kıyaz —*
Vay yavrum, kadın Kıyaz'mışsın.	*Alas, my child, you have proved a woman-Kıyaz.*
Boşa gerdin sözümü,	*You have stretched my word for nothing,*
Kederlendirdin Kıyaz beni.	*You have grieved me, Kıyaz.*
Azgın kadın Çürök'ü	*If the savage woman Çürök*
Ganimete çekip almazsan,	*You do not drag away as spoils,*
Yedi-Özön, Tarkan yurdunda	*If in Yedi-Özön, in Tarkan's homeland,*
Bir kez övünüp kalmazsan,	*You cannot boast even once,*
Toltoy'un uğrunda öldüğü Çürök'e	*That upon Çürök, for whom Toltoy died,*

Kargaşayı, gürültüyü saldım diye,

Ganimetle kadın aldım diye,
Er Toltoy'un eski öcünü,
Kadim öcünü aldım diye,
Bir kez övünüp kalmazsan,
Sen ne biçim hansın, hani hanlığın?

Halk çekip çevirmiş, yurt gütmüş

Bir can olduğun nerede?
Kapısını bozdun baltalayıp,
Altınını aldın torbalayıp,
Kırmızı gömlekli, ince belli
Kızını ganimet ediverdin.
Ara yerde görünce
Ayçürök'ten çok korkup,
Vay Kıyaz, rezalet ettin.
Namlı Talas yurdunu aldın,
Argın, Kırgız elini aldın,
Külçoro'yu, Bakay devi aldın,
Sayısız küheylan malı aldın.
Dövüşe girse binlerce seçkin,
Topu birden seçme yiğit,
Erenlerden bunca aslanı aldın,
Geri çekilip duraksayıp,
Kaçacakmış gibi boynunu bükersin.
Gerçekten çekişsen dul kadının,
Zorlanıversen öz karın olacak,

Kadından korkup durursun.
Saçmalarsın, sen Kıyaz,
Sen kimi alaya alırsın?
Pehlivanı kadın kırdı diye
Mızıldanıp kalırmışsın,
Coşarsa kadın böyle yapar diye,
Bahadır, yumuşayıp kalırmışsın, Akıllı geçinip durursun,
Kadından korkup böyle yaparsan,

I loosed the tumult and the din,

That I took a wife with plunder,
That batyr Toltoy's ancient vengeance,
His age-old vengeance, I have taken —
If you cannot boast even once,
What sort of khan are you — where is your khanship?
Where is the soul in you that marshaled peoples,
That herded a homeland — where?
You broke his door with the axe,
You took his gold by the sackful,
Red-shirted, slender-waisted,
His daughters you made your spoils.
Yet seeing her in the space between,
Sore afraid of Ayçürök —
Ah Kıyaz, you have disgraced yourself.
You took the famed homeland of Talas,
You took the Argın and Kırgız land,
You took Külçoro, took the giant Bakay,
You took countless thoroughbred herds.
Thousands of chosen men, if battle come,
Picked warriors all together,
So many lions of the erens you took,
Yet you draw back and falter,
Bending your neck as if to flee.
Should you truly grapple with the widow,
Press her but once and she becomes your own wife —
Yet you stand frightened of a woman.
You babble nonsense, you, Kıyaz,
Whom do you hold up to mockery?
Because a woman cut down your wrestlers
You would sit there whimpering,
Saying, when a woman rages, thus she does,
Bahadır, you would sit gone soft, And you pass yourself off as wise,
If you act so, frightened of a woman,

Hanı hunhar Semetey
Ansızın gelse ne yaparsın?
Düşmana acıyan olur mu,
Kaplanların biri dönüp gelse,
Kıyaz, yalvarsan canını kor mu?
Dostum, senin bu sözün söz mü?
Alırsan Çürök karın olur,

Should the bloodthirsty khan Semetey
Come suddenly — what will you do?
Is there any who pities a foe?
Should one of the tigers turn and come,
Kıyaz, will your pleading spare your life?
My friend, is this word of yours a word?
Take her, and Çürök becomes your wife,

Can değilsin sen Kıyaz,
Yaramaz laf edersin,
Hunhar han gelmiş gibi,
Kadından korkuya kapılırsın.
Elinde durur be Kıyaz,
Atışmada usta erenin,
Kançoro hunhar yiğidin.
Yiğidin kükreyip dururken,
Yiğidim Kıyaz, ne bu halin.

You are no soul, you, Kıyaz,
You talk worthless talk,
As though the bloodthirsty khan had come,
You are seized with terror of a woman.
She rests in your hand, man Kıyaz —
An eren master in the exchange of fire,
Kançoro, your bloodthirsty warrior.
While your warrior stands roaring,
My warrior Kıyaz, what is this state of yours?

Vah Kıyaz, sözümü dinle,
Kazın dönüp aşamadığı kara
Sarp kaya değil mi Kançoro'n.

Alas, Kıyaz, heed my word:
The black crag the goose turns back from,
Too sheer to cross — is that not your Kançoro?

Halkın çığrışıp aşamadığı
Dağın değil mi Kançoro'n.
Kimsenin yüz tutup basamadığı
Yar vadi, dar geçit idim ben,
Kaynaşan kızıl kor gelse,
Er Kıyaz, sana ateş gelse,
Kazılmış derin çukur gelse,
Sinek gibi cana zor gelse,
Bela ve müşkül kasabından,
Handan gelen azaptan,
Seni koruyan çoron bendim,
Doğru dostum er Kıyaz,
Düşmana çevirsem onar mı?
Sersemin eline seni düşürüp
Asla ikilik eder miyim?
Üşenmeden konuşup sen Kıyaz,
Sersemce akıl bulursun,

The mountain the clamoring people
Cannot cross — is that not your Kançoro?
The cliff-walled valley, the narrow pass
None dared face and tread — that was I,
Should the seething red ember come,
Batyr Kıyaz, should fire come at you,
Should the deep-dug pit yawn before you,
Should it bear hard on your fly-frail soul,
From the butcher of calamity and hardship,
From the torment sent by khans,
The çoro who shielded you was I,
My true friend, batyr Kıyaz,
If I turned you to the foe, would it mend?
Would I drop you into a fool's hand,
Would I ever deal in treachery?
Talking on untiring, you, Kıyaz,
You light on witless wisdom,

En kötü fikri ortaya atarsın,
Ey, sersem Kıyaz'mışsın.
Ganimet olursa Ayçürök,
İki ay, bir ay oluncaya dek

Coşup köpürür,
Nice ay geçtikten sonra,
Et yüzü görünce o kadın
Seninle barışır.

Aklın günü gelince bulunur.
Çok düşünme akılı,
Al, Kıyaz, sözümü tut,
Ayçürök gibi kadını.
Peri kızı Çürök'ü
Kimler isteyip sevmesin,
Öyle pırıl pırıl fitneyi!
İstersen güzelim Çürök'e
Kadın deme, kız de,
Yolunu gizlemiş fitneye.
Çürök'ten korkup düşünürsen,
Daha açık söyle sözünü,
Almam dersen doğrusunu söyle! Öbür
dünyalık dost olduk,
Er Kıyaz, senin yüzünden
Ok kılıfımı okla doldurdum,
Öz kardeşim Semetey'i,
Semetey'ini yok ettim.
Bakay hanı bağladım,
Hıncıma dokunduğunda
Öz kardeşim Külçoro'nun
Sağ kürek kemiğini oydum.
Onmazsın sen Kıyaz,
Sana ganimet verivermişim.
Düşmanını kesip yok edip,
Talas'ı yurt tutup oturdum,
Yücelmen işte bu çağdır,
Kardeşten üstün er Kıyaz,
Bir sana umut bağlayıp.

You put forth the worst of counsels,
Ah, a witless Kıyaz you have proved.
If Ayçürök is taken as spoils,
Until two moons, until one moon has passed,
She will surge and froth,
And after many months have gone,
When she sees the face of meat, that woman
Will make her peace with you.

Wisdom is found when its day arrives.
Do not brood long over wisdom —
Take her, Kıyaz, keep my word,
A woman like Ayçürök.
The peri-daughter Çürök —
Who would not desire and love her,
Such a glittering sedition!
If you wish, of my lovely Çürök
Say not woman — say maiden,
Of the sedition that hides her path.
If you think in fear of Çürök,
Speak your word more plainly,
If you will not take her, say the truth! We became friends unto the next world,
Batyr Kıyaz, for your sake
I filled my quiver full of arrows,
My own brother Semetey,
Your Semetey, I destroyed.
I bound khan Bakay,
And when my rancor was touched,
Out of my own brother Külçoro
I carved the right shoulder-blade.
You will not prosper, you, Kıyaz —
I handed you the spoils outright.
Cutting down and destroying your foe,
I settled Talas and made it home;
The hour of your exalting is this hour,
Batyr Kıyaz, dearer than a brother,
On you alone I set my hope.

Sözümü dinle, be Kıyaz,
Geveze sözünü bırak, Kıyaz!
Tepeden bozup obasını al,
Er diye bilirim ben Kıyaz,
Kadından korkup yaygara koparan
Sersemsin sen, Kıyaz!
Altı vadi boyunca kondum,
Üveyimi bırakıp ehlimi al,
Atamdan yakınmış diye,
Haram Kıyaz, yanında oldum.
Söylenen sözle hükmedip al,
Dört türlü davarını al,
Aslan Kıyaz, sözümü tut.
Ey tependen inesice er Kıyaz,
Al Ayçürök kadını,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
Salınıp süzülen kâfiri,

Heed my word, man Kıyaz,
Leave off your prattling talk, Kıyaz!
Break his camp from the crest and take it,
I know you for a batyr, I, Kıyaz —
One who raises clamor, fearing a woman,
Is a witless fool — that is you, Kıyaz!
Along six valleys I set my camp,
Leave my stepkin, take my own true kin;
Because he was nearer than my father,
Unclean Kıyaz, I stood at your side.
Rule by the spoken word and take,
Take the four kinds of cattle,
Lion Kıyaz, keep my word.
O batyr Kıyaz, fit to be cast from your crest,
Take the lady Ayçürök,
Red-shirted, slender-waisted,
The swaying, gliding infidel,

Somurtan delişmene
Soğuk elinizi uzatınız,
Duru duru duran kâfiri,
Beylere yaraşır güzel kadını
Ganimet alıp durunuz.
Dostum, Yedi-Özön yurdunu
göçürüp,
Yamaca çıkıp konunuz,
Siz de bir perizat alıp murada erin!
Dediğimi akıl bilip al,
Bahadırım Kıyaz, sözümü tut,
Gökte yıldızı yerinden oynattık,
Ak buğday tanesini çiğneşip,
Ak çeliğin ağzını yalaşıp,
Omurga boyunca yan yana konup,
Öbür dünyalık dost olduk.
Gevezelik etme sen, Kıyaz,
Sıran gelirse çapa vur,
Geniş olursan eli besle.
Ağandan, kardeşinden ayrılıp
Hor olduğun hangi çağ?!

To the sullen wild one
Stretch out your cold hand,
The infidel standing clear and pure,
The beautiful woman fit for beys —
Keep taking her as spoils.
My friend, the homeland of Yedi-Özön
moving it off,
Go up the hillside and encamp,
You too take a peri and attain your desire!
Take what I say and know it for wisdom,
My bahadır Kıyaz, keep my word:
We shook the star in heaven from its place,
Chewing together the white wheat grain,
Licking together the white steel's edge,
Camping side by side along the spine,
We became friends unto the next world.
Do not prattle, you, Kıyaz,
When your turn comes, strike the hoe,
If you are open-handed, feed the land.
Parted from your elder and your brother,
When was the hour you stood despised?!

Başına kondu devlet, baht,
Fortune and blessing have alighted on your head,

Kımıldanacağın çağ bu çağ,
The hour to bestir yourself is this hour —
Kahrolası hunharın
The accursed bloodthirsty one's
Gün yüzlü karısını al!
Sun-faced wife — take her!
Talas'a dikilen bahçesini al,
Take his garden planted at Talas,
El yöneten tahtını al!
Take his throne that rules the land!
İkisini bırak, birini al.
Leave the two of them, take the one.
Kızıl kuyruk boz devesini al,
Take his red-tailed gray camel,
Beyin söyledi, sözümü tut.
Your bey has spoken — keep my word.
Uzlaşmaya gelirse Çürök'ün
If Çürök comes to terms,
Yetkiyi verip eline
Giving authority into her hand,

Bilgili kadın edelim.
Let us make her a woman of knowledge.
Söz dinlemezse Çürök'ü
If Çürök will not heed the word,
Ensesinden oyalım,
Let us gouge her from the nape,
Sağ komadan kâfiri
Leaving the infidel no life,
Seyirlik edip keselim.
Let us cut her down for a spectacle.
Ordadan yakalarız,
We will seize her from the orda,
Görülmedik kıyımı salarız,
We will loose a slaughter never seen,
Basıp yakalayalım,
Let us storm in and seize her,
Belayı salalım.
Let us loose the calamity.
Beyi ölmüş kadını,
The woman whose bey has died,
Tependen inesice kâfiri,
The infidel fit to be cast from her crest,
Eri ölmüş kadını,
The woman whose husband has died,
Coşmuş delişmen kâfiri,
The surging, wild infidel —
Ordasından basalım,
Let us storm her in her orda,
Tümen azığı, sayısız mülkü
Her tümen of stores, her countless holdings
Tüketip hep birlikte saçalım.
Let us use up and scatter all together.
Malını yağmalayıp alalım,
Let us plunder her goods and take them,
Bozgunu adamakıllı salalım,
Let us loose the rout in earnest,
Çırpınırsa Çürök'ü
If Çürök thrashes and struggles,
Kurban edip keselim.
Let us cut her down for a sacrifice.
Horluğu koyun keser gibi salalım,
Let us deal degradation as one slaughters a sheep,

Durmadan başını keselim,
Let us cut off her head without pause,
Akla delişmen gelmezse,
If the wild one will not come to reason,
O kadından vazgeçelim,
Let us give up that woman,
Halkına kasap salalım,
Let us loose the butcher on her people,

Beyini perişan edelim,
Bırakmadan halkı toplayalım.
On yedisinden yukarı
Kızdan birini komadan,
Otuz üçten aşağı
Kadından tek birini komadan,
Çarpışan sağ kalmayacak gibi.
Fena kavgayı salalım,
Toptan derleyip alalım,
Nice taze gelin, nice kızı
Değer biçenlere salalım,
Yüz çevirirse Çürök'ü
Sağ komadan öldürüp,
Köküne hep birlikte erelim,
Başka güzel kız alıp,

Ordaya girip gidelim.
Görülmedik temaşayı salalım,
Kızdan kadın bulalım,
İnat ederse Çürök'e
Kavgayı enine boyuna salarız».

Deyip, böylece, Kançoro,
Er Kıyaz'a söz edip,
Kulun demediğini deyip aslan kesilip,

Öfkelenip dikilip,
Yine Tanrı bir daha çarpıp,
Kançoro atılıp çıktı.
Yerinden akıl bulunup,
Karardıkça bulutlanıp,
Haykırışı taş yarıp,
Pusatını kuşanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi,
Kırıma girecek güruh gibi,
Kan içici eren gibi,
Rahat durmaz yiğit gibi.
Hışmı tutup, gözleri alev saçıp,

Let us bring her bey to ruin,
Let us gather in the people, leaving none.
From seventeen years and upward
Leaving not one of the girls,
From thirty-three and under
Leaving not a single woman, None who
fights will stay alive, it seems.
Let us loose the evil quarrel,
Let us gather them in wholesale,
Many a young bride, many a girl
Let us send to those who set their price,
If Çürök turns her face away,
Killing her, leaving her no life,
Let us reach her very root together,
Taking another beautiful girl,

Let us enter the orda and go in.
Let us loose a spectacle never seen,
Let us find a wife from among the girls,
If Çürök holds stubborn against us,
We will loose the quarrel at length and breadth».

So saying, thus, Kançoro,
Speaking his word to batyr Kıyaz,
Saying what no slave would say, turned lion,

Rearing up in wrath,
Struck once again by God,
Kançoro sprang forth.
Wisdom found where he stood,
Clouding darker as it darkened,
His war-cry splitting stone,
Girding on his weapons,
A sheathless sword bound on,
Like a cloud about to rain anew,
Like a horde about to enter slaughter,
Like a blood-drinking eren,
Like a warrior who knows no rest.
Seized by fury, eyes spraying flame,

Çatırdatıp diş çiğneyip,

Görsen çoro işte böyle.
Gök yamaç boyunca konacak gibi,
Görecek olsan Kançoro,
Görüneni emip yutacak gibi,
Dağ geçidini tutup konmuş gibi.
Çarpışsa canı kesecek gibi,
Saldırışı yaban domuzu gibi,
Atılışı kaplan gibi,
Kuruluşu eren gibi,
Homurdanışı bambaşka,
Çoronun atılışı
El yöneten pehlivan gibi,
Her duruşuna baksan
İnsan yutan ejderler gibi.
Ayrılışı kurt gibi,
Pay edileni yiyecek gibi.

Sinsiliği yılan gibi,
Yiğitliği sarp yamaç gibi,
Bu kara saat kurnaz çoro
Tutuşanı yutacak gibi.
Her rastladığına hazırlanıp,
Aybaltasını bağlanıp,
Aç aslan gibi göğüs gerip,
Alıcı kartal gibi göz süzüp,
Halini görsen Kançoro,
Ayı pençeleyen alıcı kuş gibi,
Erkek deve yutan yar, sırt gibi,

Öz ağabeyini öldüren
Kançoro'nun kahrı işte böyle.
Kara saat kudurmuşun
Şaşıp kalıp nice can
Aklına hayran kalıp,
Cediger'in eri Kıyaz han
Ağırbaşlıymış, aslanmış da, Sapının
dibi topuz, yumruk gibi,

Grinding his teeth with a crackling sound
—
Behold the çoro, for he was thus.
As if to camp along the blue-gray slope,
Were you to look on Kançoro,
As if to suck and swallow all he sees,
As if camped holding the mountain pass.
As if to cut the soul of all he fights,
His charge like a wild boar's,
His spring like a tiger's,
His bearing like an eren's,
His growling like no other thing,
The çoro's spring
Like a wrestler who rules the land,
Look upon his every stance —
Like dragons that swallow men.
His parting like a wolf's,
As if to eat what has been portioned out.

His stealth like a serpent's,
His valor like a sheer hillside,
This black-houred, cunning çoro
Seems fit to swallow all who grapple him.
Made ready for whatever he meets,
His aybalta bound on,
Breasting forward like a hungry lion,
Narrowing his eye like a hunting eagle,
Were you to see his state, Kançoro —
Like a raptor that claws the bear,
Like a cliff, a ridge that swallows the bull camel,
He who slew his own elder brother —
Such is the wrath of Kançoro.
At the black-houred, maddened one
Many a soul stood dumbfounded,
Left marveling at his mind,
Cediger's man, Kıyaz khan —
Grave and stately, a lion too, The butt of its haft a mace, like a fist,

Bozkurttan terbiye alıp
Çok şey görmüş ermiş.
Gerçek bela buymuş,
Bahadırdan örnek alıp
Alışıp kalmış bir oğulmuş,
İşte öyle Kançoro
Bozulup çıkmış bir hainmiş.
Görsen beyin işte böyle,
Söz söylese yorga gibi.
Söze başlasa düpedüz
Ders okuyan molla gibi,
Karşılaşması kaplan gibi,
Bileği kalın, taş yürek,
Kançoro'nun haline baksan,
Fil yapılı soysuz,
Davransa büyük fitne salar.
Bunun gibi kim gezmiş,
Bozgunu yapan Kançoro
Kadına büyük telaş salar.
Uygun görüp yapmıştı.
Öz büyüğünü öldürüp,
Halka kalan bir nam,
İçi buruk Kançoro

Schooled by the gray wolf,
An ermiş who had seen many things.
The true calamity was this one:
Taking the bahadır for his pattern,
A son grown seasoned in his ways,
Even so, that Kançoro
Proved a traitor gone to rot.
Behold your bey, for he was thus:
When he speaks, like an ambler's gait.
When he takes up the word, exactly
Like a mullah reciting the lesson,
His onset like a tiger's,
Thick of wrist, heart of stone,
Look upon Kançoro's state —
Elephant-built, baseborn,
Let him but stir, he looses great sedition.
Who has ever walked like this one?
Kançoro, worker of the rout,
Casts great alarm upon the woman.
He had judged it fitting and had done it.
Slaying his own elder,
A name that stays among the people,
Bitter-hearted Kançoro

Dul kadına büyük kavga çıkarır,
Sırrını almasının sebebi:
Düşmandan beter ok atıp
Doğranıp mı gider?
Tuzuna haram sayan,
Doğmuş insanoğlundan,
Düpedüz bozguncu kara saat
Kançoro'ya erişir mi?
Yanıp tutuşan Kançoro,
Kavrulmuş bu çoro,
Âlemden aşkın hain çoro.
Dibi çelik, ucu keskin,
Kocaman ağızlı aybalta,
Ağzı bir karış yayvan,
Savrulduğu yerden kan saçan.

Raises a great quarrel against the widow,
And why he sought to take her secret:
Shooting arrows worse than any foe,
Shall he go off cut to pieces?
Of all humankind yet born,
Who count his very salt unclean,
Can any reach the outright wrecker,
The black hour, Kançoro?
Kançoro burning and aflame,
This çoro scorched through,
A traitor çoro beyond the world.
Steel at its base, keen at its tip,
An aybalta with a giant mouth,
Its edge a hand-span wide,
Spraying blood wherever it is swung.

Aybaltanın hali işte böyle:
Taştan geri dönmeyen,
Yorulmadan vursa bu balta
Demirden geri tepmeyen,
Ağzına çelik katılan,
Değdiği insan sağ kalmadan,
Dosdoğru yerine gitsin diye,
İnsanın gözyaşıyla suverilmiş,
Düşman kovarken sevinen.
Karanlık gecede savrulsa,
Köz gibi kızaran,
Kana doyunca yatışan,
Kana adamakıllı doymazsa,
Kav gibi çatırdayıp,
Yüzünden kahrı saçılan.
Sapı altınla sarılmış,
Vuruşmadan düşman boyun eğmiş.
Gerçekten, gönlü deniz bozkurdun
Bunu yaptırdığı zaman
Hunhar erin hazinesi
Epeyce eksilmişti.

Such is the aybalta's state:
It does not turn back from stone,
Should this axe strike untiring,
It does not recoil from iron,
Steel folded into its edge,
No man it touches left alive,
That it might go straight to its mark,
It was tempered in the tears of men,
Rejoicing as it drives the foe.
Swung in the dark of night,
It glows red like an ember,
It calms when sated with blood,
And if not sated well with blood,
It crackles like tinder,
Wrath spraying from its face.
Its haft wound round with gold,
The foe bowed down without a blow.
In truth, when the sea-hearted gray wolf
Had this weapon made,
The bloodthirsty batyr's treasury
Had dwindled by a goodly share.

Bahadır haykırıp uzattığında,

Heybetlenip durduğunda,
Pekin'in hanı Koñurbay,
Hakan'ın hanı boyun eğmiş,
Hunharının aybaltası,
O Kançoro kâfirin,
Halkı mahveden kâfirin,
Pazusu dolu bahadırın,
O bilekte takılı,
Kalabalık kara Cediger'i
Kuşatıp sürüp, şaşırtıp,

Köböş hanın Köktelki'sini
Çalımla yürütüp sürüp,
Gücü yaman, zehri kuvvetli,

When the bahadır roared and stretched it forth,
When he stood in all his dread,
Koñurbay, the khan of Pekin,
The Hakan's khan, bowed down his neck,
The bloodthirsty one's aybalta,
That infidel Kançoro's,
The infidel who wrecks the people,
The bahadır of brimming forearm —
Fastened at that wrist,
The teeming black Cediger
He besieged and drove and threw in confusion,
Köböş khan's Köktelki
He paced and drove with swagger,
Fierce his strength, potent his venom,

Karşısına çıkan eri şaşırtıp,
Ağzından çıkan alevi
El topunun oku gibi,
İki gözünün kuyruğu
Akbaba beyin koru gibi,
Burnu kıvrım kıvrım kın gibi,
Burulmuş bıyığı
Buhara işi kamçı gibi,
İki gözden yanan ateş
Vadideki yangın alevi gibi,
Katıksız bela Kançoro'nun
Gerçek gücü işte böyle:
İki omzu kabarık,
Sanki iki zümrüdüanka konmuş gibi.
İki yanağı dolgun,
İki azman köpek doyacak gibi.

Kımıldasa Kırgız'ı
Kırıp sürüp kesecek gibi.
Çat çat edip haykırsa,
Sesi acı yaygaracının,
Yıldırımın oku gibi.
Âlemin gücü yetmez,
Çarpışanı emip yutacak gibi,
Huyu ile heybeti
Kırgız'ı sürüp yiyecek gibi.

Kımıldasa kudurmuş,
Kızıla çalmış galiba,
Huyu dağın doruğu gibi.
Ayçürök'ün sarayına
O Kançoro, o baş belası,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi türlü ok atıp,
Yayın oku vınlayıp,
Temrenin oku eğilip,
Erişip saraya değse,
Yengeciğin candan umut kesip,

Confounding the man who comes against him,
The flame that leaves his mouth
Like the shot of a hand-cannon,
The tails of his two eyes
Like the embers of the vulture bey,
His nose curled like a scabbard,
His twisted mustache
Like a whip of Bukhara work,
The fire burning from both eyes
Like the flame of a valley blaze,
Of Kançoro, calamity unalloyed,
Such is the true strength:
His two shoulders swollen high,
As if two simurghs had perched upon them.
His two cheeks full,
As if two monstrous dogs might feed their fill.
Let him but stir — the Kırgız
He seems fit to break and drive and cut.
When he cries out crack on crack,
The voice of that bitter brawler
Is like the arrow of the thunderbolt.
The world's whole strength cannot suffice,
As if to suck and swallow all who fight him,
His temper and his dread
Seem fit to drive and devour the Kırgız.

Let him but stir — a mad thing,
Tinged with crimson, it would seem,
His temper like a mountain's peak.
Against Ayçürök's palace
That Kançoro, that chief calamity,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows of every kind like hail,
The bow's arrow whining,
The iron-tipped shaft bending,
Should it reach and strike the palace,
Your dear yenge, hope of life cut off —

Bölük pörçük ordu olup,
Kadını ganimet etmeye
Üşüşüp girdi Kançoro,
Öncekinden de kalabalık olup.
Aç nara, çığlık salıp,
Davul, zurna hava çalıp,
Tokmakla işaret vurdurup,
Gümbürtüyle kulak sağır edip,
Ortası engin bir bel olup,
Türlü türlü el olup,
Başlarında çıkıp gelmekte
Kançoro yiğit aslan olup,
Kadın yalnız, beriki sayısız,
Nasıl yanmaz sinek gibi can?
Önde kapıda bağırtı,
Cellâdın sesine kulak verse,
Kançoro han diye çağırıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Hep birden tüfek kurşunu atıp.
Kapıdaki yengeni,
Kançoro han başta olup,
Kuşatarak geldiler.
Orda içine girince:
Tutun cariyeyi, tutun diye,
Elini ayağını bağlayın diye,
Horlayıp haklayın diye,
Denen sözü tutmazsa,
Sürülen yola varmazsa,

Become an army broken in pieces,
To make the woman spoils
Kançoro came swarming in,
More teeming even than before.
Loosing hungry war-cries, screams,
Drum and zurna sounding tunes,
Having signals beaten with the mallet,
Deafening the ear with thunder,
Its middle a vast mountain waist,
Becoming peoples of every kind,
At their head comes riding forth
Kançoro, warrior turned lion,
The woman alone, the others countless —
How should a fly-frail soul not burn?
Shouting at the fore gate,
Should she give ear to the headsman's voice,
Calling out, Kançoro khan,
Drawing bows like rain,
Firing musket balls all together.
Your yenge at the gate —
Kançoro khan at their head,
They came encircling her.
On entering the orda:
Seize the bondmaid, seize her, they cried,
Bind her hand and foot, they cried,
Degrade her and finish her, they cried,
If she keeps not the spoken word,
If she goes not the way she is driven,

Posteki gibi dövüp gerin,
Cezalayıp vurun durun,
Keçe cübbeyi giydirip,
Doru kısrağa bindirip,
Tabanını yarıp tuz basıp,
Ak yüzünü yarıp kurt koyup,
Kadını er yiğit almaya

Babası Akun'un şehrine
Talâkını verin,

Beat her and stretch her like a sheepskin,
Punish her, keep striking her,
Dress her in the felt cloak,
Mount her on the bay mare,
Slit her sole and press in salt,
Slit her white face and set in a worm,
That a valiant man may take the woman —
To the city of her father Akun
Give her divorce,

Sarsak sarsak sürüp gönderin!
Babası Akun'un şehrinden
Gelmişti ya bu delişmen,
Kürk kaftan giyip salınarak,
Tel tel ayrılır,
Doru yorgaya binip sallanarak.
Oloñ gibi kara saçınız,
Şimdi dertlenip gitsin rezilin
Kesilir bugün başınız.
Doru kısrakla lapır lupur, Ölen bozkurt ulunuz,
Söz dinlemezse biçareyi,
Kuru kazığa bindirip,
Çelimsiz kısrağa bindirip,
İsli kaftan giydirip,
Sürüklercesine sürüp gönderin!

Babası Akun'un şehrinden
Gelmemiş miydi bu delişmen,
İnce esvap giyip salınarak,
Er Kıyaz'a varırsanız
Boz yorgaya binip şakırdayarak.
Gün şenlik, gün oyun,
Şimdi babası hanın şehrine
Kahrolup gitsin kara yüzlü,
Çelimsiz kısrakla lapır lupur, İki dizgin, bir yular,
İsli giysiyle sarsıla sarsıla.
Akun'un halkı dedikodu edip,
Çaresini hep birden tüketsin.
Kapısından çıkmış bacanağı yok,

Yenge payı almış yengesi yok,
Uçup ere vardı diye,
Uçarı fitne, müşkül söz, Altınını yedirmeden,
O, erinden ayrılıp,
Sürtüp biçare geldi diye,

Drive her off reeling and send her away!
From the city of her father Akun
Did she not come, this wild one,
Wearing a fur kaftan, swaying,
It parts strand by strand,
Riding a bay ambler, rocking as she came.
Your black hair like oloñ-grass —
Now let the disgraced one go grieving,
Today your head is cut away.
Slap-slop upon the bay mare, Your howl of the dying gray wolf,
If the poor one heeds not the word,
Mount her on a dried-out stake,
Mount her on a feeble mare,
Dress her in a soot-stained kaftan,
Drive her off as if dragged, and send her away!
From the city of her father Akun
Did she not come, this wild one,
Wearing fine garments, swaying,
If you go to batyr Kıyaz —
Riding a gray ambler, jingling as she came.
Days of feasting, days of play;
Now to the city of her father the khan
Let the black-faced one go accursed,
Slap-slop upon a feeble mare, Two reins and a single halter,
In soot-stained clothes, jolting and jolting.
Let Akun's people trade their gossip,
Let them use up all her remedy together.
No brother-in-law has stepped out from her gate,
No yenge of hers has taken the yenge's share,
Saying, she flew off and went to a husband,
The flighty sedition, the thorny word,
Without feeding them her gold,
Saying, she parted from her husband
And came dragging herself here, the poor one —

Akun han halkı çığrışsın.
Şimdi şöyle bir iş yapsın,
Denen sözü yerine getir,

Let khan Akun's people raise their clamor.
Now let her do a thing like this:
Fulfill the spoken word,

Ay gibi güzel Ayçürök'ü
Hanım edip alalım,
Vaadini yerine getir,
Şu sözde durup ver!
Hunhar öldü, kocanız,
Böyle oldu gerekçeniz,
Denen söz budur, biliniz.
Kan döktürüp er ölmeden,
Er Kıyaz'a varınız,
Er Kıyaz'a varmazsan,
Bağlanmıştır sizin eliniz,
Tükenmiştir sizin cevabınız,
Ölmeden yitmeden, gün görüp,
Denen sözü tutunuz,
Cediger hanı Kıyaz'a
Baş hatun olup varınız.
Denen sözü tutarsanız,
Ağırlıklı sözü biliniz,
Cevherden olur eviniz,
Er Kıyaz'dan alınız.
Kadın başına hanlık sürdü dedirtip,
Yedi-Özön'de Cediger'e
Sultan olup kalınız.
Yas tulunu kaldır, yenge Ayçürök,
Cefa çekip hor olmadan,
Ganimet kadın dedirtmeden,
Şerefinizle varınız.
Dişi kaplan, aslandın sen,
Dediğim sözü tutunuz,
Denen sözü tutmazsan,

Moon-fair, beautiful Ayçürök —
Let us take her and make her khanum,
Fulfill your promise,
Stand by that word and give it!
The bloodthirsty one is dead, your husband,
Such has your case become,
This is the spoken word — know it.
Before blood is shed and a man dies,
Go to batyr Kıyaz;
If you go not to batyr Kıyaz,
Your hand stands bound,
Your answer stands exhausted;
Not dying, not perishing, seeing good days,
Keep the spoken word,
To Cediger's khan Kıyaz
Go as his chief khatun.
If you keep the spoken word,
Know the word that carries weight:
Your house shall be of jewels,
Receive it from batyr Kıyaz.
Let them say a woman wielded khanship,
In Yedi-Özön over Cediger
Remain and be sultan.
Lift the mourning banner, yenge Ayçürök,
Without suffering torment and disgrace,
Without being called a woman of the spoils,
Go with your honor whole.
A tigress, a lioness you were —
Keep the word I have spoken,
If you keep not the spoken word,

O Kıyaz'a varmazsan,
Yolunur tepende saçınız,
Kesilir değerli başınız,
Duyulmaz olur söylediğiniz söz,

If you do not go to that Kıyaz,
The hair will be torn from your crown,
Your precious head will be cut off,
The words you speak will go unheard,

Oyulur iki gözünüz,
Toz toprak olur kendiniz,
Ufalanır sözünüz!
Rezil olup yağmalanıp,
Hor olursunuz kendiniz.
Kançoro böyle deyince
Akun'un kızı Ayçürök —
Onu dinlememeye çare yok,
Ayköl'den kalan bir soydan
Koparayım büyük kavga diye,
Ninniyle sallayacak çocuk yok,
Böyleymiş demek şu bok dünya,
Deli yürekli kadın bunu düşünüp,
Kançoro söylerken böyle
Öleyim der de ölemez,
Öz canına kendi kıyamaz,
Girmeye yer katıdır,
Öleyim dese can tatlı,
Feryat etti duramadan,
Sinek kadar cana kıyamaz,
Diri kalmayıp ölürken,
Er endamlı çaresiz kul,
Bunu duymamaya çare yok,
İnleyip yanar Ayçürök,
Ardında erkek evlat yok.
İşte o zaman Ayçürök,
Er endamlı zavallın,
Öfkelenip kederlenip,
Kanı çekilip solup,
Düşünüp akıl bulamaz,
Ayırıp kurtaracak yok,
Altüst olmuş kahpe dünya,
Ne yapacağını bilemez,
Yüreklenip diş sıkıp,
Bir çaresini bulsam der,
Kançoro han, Kıyaz han —
Birinin başını vursam der, Çevresi dolu pehlivan,
Yaklaşırsa bunlara,

Your two eyes will be gouged out,
You yourself will become dust and dirt,
Your word will crumble to nothing!
Disgraced and plundered,
You yourself will be despised.
When Kançoro spoke thus,
Akun's daughter Ayçürök —
There was no way not to hear him,
From the line left of Ayköl
Thinking, let me raise a great quarrel,
There is no child to rock with a lullaby,
So this is how it is, this dung-heap world,
The wild-hearted woman pondered this,
While Kançoro spoke in this way
She says, let me die, yet cannot die,
She cannot take her own life herself,
The earth is too hard to enter,
Should she say, let me die — life is sweet,
She wailed without ceasing,
She cannot take a life small as a fly's,
Dying rather than staying alive,
The hero-statured, helpless slave,
There was no way not to hear this,
Ayçürök moans and burns,
No male heir left behind her.
It was then that Ayçürök,
Your hero-statured poor one,
Growing wrathful, growing grieved,
Her blood draining, turning pale,
She ponders and finds no counsel,
There is no one to part them and save her,
The treacherous world turned upside down,
She cannot tell what to do,
Taking heart, gritting her teeth,
She says, if only I could find some remedy,
Kançoro khan, Kıyaz khan —
She says, if I could strike off the head of one, Ringed all about with pehlivans,
If she draws near to these,

Yurt yıkan hilekârları,
Salmak niyeti büyük kavga,

Yakalayıp karnını yarsam der,
İçindeki kara kanı
Su diye yutup içsem der,
Birini parçalayıp boğazlasam der,

Kımız gibi yutup kanına
Doyasıya bir kansam der,
Yanan yürek yatışsa,
Umulmaz gözüm açılsa,
Dertlerin hepsi dağılsa,
Ayna gibi alnım açılsa,
Dilek buydu işte der,
Kançoro han ile Kıyaz'a,
Bahadır kadın Ayçürök,
Aklındaki düşünce geç kalıp,
Rastlarsa başını almaya,
Belaya, derde salmaya,
Yaklaşırsa vurmaya,
Kıl kadar görmez kahpe canı,

Kılıçla başını almaya,
Geri dönülmez gerçek hali
Zavallı yengen görmede.
Gerçekten kırıp geçirmeye,
Zorlanır biçare
Sinek kadar cana kıymaya.
Zorba hanı gördüğünde
Ölçüsüz kadın Ayçürök
Ok yılan gibi kurulup,
Argın, Kırgız yok olup.
Yengen düşünür: gerçek kavga —
Bunun çevresi dolu pehlivan,
Cefa görmüş yalnız baş,
Bu kadında çok hasret,
Yiğit yengen Ayçürök,

The yurt-wrecking deceivers,
Her intent to loose a great quarrel,

She says, let me seize one and split his belly,
The black blood within him
Let me gulp down and drink like water,
She says, let me tear one apart and cut his throat,
Swallowing his blood like kumis
Let me drink my fill of it, she says,
If only the burning heart were stilled,
If only my hopeless eye were opened,
If only all the sorrows were scattered,
If only my brow were cleared like a mirror,
This was the wish, she says,
Toward Kançoro khan and Kıyaz,
The batyr woman Ayçürök,
The thought in her mind come too late,
Should the chance come to take a head,
To cast them into ruin and woe,
Should she draw near to strike,
Her treacherous soul cares not a hair's worth,
To take a head with the sword,
The truth from which there is no returning
Your poor sister-in-law is seeing.
Truly to cut them down and through,
The helpless one is hard pressed
To take even a life small as a fly's.
When she beheld the tyrant khan
The measureless woman Ayçürök
Coiled like an arrow-snake,
The Argın, the Kırgız perished and gone.
Your sister-in-law thinks: a true quarrel —
He is ringed all about with pehlivans,
A lone head that has known torment,
In this woman there is much longing,
Your valiant sister-in-law Ayçürök,

Yavaşça söyleyip sert vurup,
İşte o zaman Ayçürök,
Ay yüzlü kadın, o afet,
Er Kıyaz ile Kançoro —
Bu ikisine söz başlar.
«Kumpay'dan doğma kaplan,
Boy içinde olmaz böyle söz,
Kuzgundan doğma Er Kıyaz,
Kançoro'ya şöyle der,
«Yoldaş» deyip nasıl varayım? Kanı kaynayıp durulup,
Kederi nasıl bastırayım,
Kakşaal'da nasıl yatayım?
Göz bebeği kardeş yok olup,
Sungurdan doğma kaplan,
Kançoro'ya bunu deyip:
Kargadan doğma Er Kıyaz,
Göğsümü nasıl açayım?
Döşeğini nasıl çiğneteyim?
Bu tependen inen Kıyaz'ın
Ganimet edip almışsınız,
Töre bozkurt bahadırın
Döşeğini çiğneyen onar mı,
Tepesine çöken kurtulur mu?
Yine o bozkurt bahadırın
Yastığına basan onar mı?
Yanına varan kurtulur mu?
İki dizgin, bir yular —
Elime nasıl alayım?
Horluk, yağma, kavga görmeden

Yurdunu öksüz bırakmışsınız!
Cediger'e nasıl varayım?
Ala-Too gibi Ayköl'den
Nasıl sağ kalayım?
Elden çok dedikodu duyup,
Nazlı kadın Çaçıkey,
Kançoro'ya vardı diye duyup,
Göğsü kabarıp dertlenip,

Speaking softly yet striking hard,
It was then that Ayçürök,
The moon-faced woman, that calamity,
Er Kıyaz and Kançoro —
To these two she begins her word.
«Tiger born of Kumpay,
Within a clan there is no such word,
Er Kıyaz born of a raven,
To Kançoro she says thus,
Saying «comrade», how shall I go to him?
Her blood boiling and settling,
How shall I press down the grief,
How shall I lie at Kakşaal?
The brother, apple of the eye, perished,
Tiger born of a gyrfalcon,
Saying this to Kançoro:
Er Kıyaz born of a crow,
How shall I bare my breast?
How let his bed be trampled?
Of this Kıyaz come down from the ridge
You have taken it as plunder,
Of the törö, the grey-wolf batyr,
Does he who tramples his bed ever prosper,
Does he who squats upon his crown escape?
Again, of that grey-wolf batyr,
Does he who steps on his pillow prosper?
Does he who goes to his side escape?
Two reins and a single halter —
How shall I take them in my hand?
Never having known scorn, plunder, quarrel,
You have left his homeland an orphan!
How shall I go to the Cediger?
From Ayköl, like the Ala-Too,
How shall I remain alive?
Hearing much gossip from the people,
The coy woman Çaçıkey,
Hearing it said she went to Kançoro,
Her breast swelling, filled with sorrow,

Gözünün yaşı sel olup,
Ah, kocamışken Kanıkey!
Öyle durmuş Ayçürök,
Kanıkey'e yaslanıp,
Karnında kalan çocuğu
Oturmuş ona sığınıp,
Yolunmuş yüzünü yaralayıp.
Yiğitliği tutup, gözü parlayıp,
Suskun duran bu yurdu
Kadın yalnız, derdi kaynayıp.

The tears of her eyes a flood,
Ah, Kanıkey, grown old!
So stood Ayçürök,
Leaning upon Kanıkey,
The child remaining in her womb,
She sat taking refuge in her,
Her torn face scored with wounds.
Her valor seized her, her eye blazed,
This homeland standing silent,
The woman alone, her sorrow seething.

Kıyaz han'a bunu deyip,
Bilsen, o müşkül uğursuzu deyip,

Söze başlarsa şöyle der,
Ak arslan gibi kurulup,
«İsteyene verilmez Buurul'a,
Çorom, soğuk kementi salmışsın.
Yalvarana verilmez Çürök'ünü
Akrabaya düşman etmişsin,
Öz ağanı öldürüp,
Hepsinden öte, çorom, murada ermişsin!
Ağana sefer açmışsın,

Altmış hanım, dul kadın —
Obayı öksüz bırakmışsın.
Çorom, beyine bela açtın,
Sağlam Ala-Too, az Kırgız,
Çorom, Cılgın'ı, Keñ-Kol'u,
geniş Talas'ı,
Yerini öksüz bırakmışsın,
Bahtiyar Kırgız, az Argın —
Elini öksüz bırakmışsın.
Şimdi kara ağızlı Zulpukor'u
Yıldırıp körletmeden kim biler?
Kalabalık Argın, çok Kırgız,
Kâfir kuşatıp ok atsa,
Çarpışmayı karşılayıp kim başlar?

Saying this to Kıyaz khan,
Naming, if you knew, that grievous ill-omened one,
When she begins to speak she says thus,
Coiled like a white lion,
«Buurul is not given to whoever asks,
My çoro, you have cast the cold lasso.
Your Çürök is not given to whoever begs,
You have made kin into foes,
Killing your own elder brother,
Above all else, my çoro, you have gained your desire!
You opened a campaign against your elder brother,
Sixty ladies, widowed women —
You have left the camp an orphan.
My çoro, you brought calamity on your bey,
The steadfast Ala-Too, the few Kırgız,
My çoro, Cılgın and Keñ-Kol,
broad Talas,
You have left his land an orphan,
The blessed Kırgız, the few Argın —
You have left his people an orphan.
Now the black-mouthed Zulpukor —
Who knows how to daunt and blind it?
The teeming Argın, the many Kırgız,
If the infidel besieges and looses arrows,
Who steps forth to meet the clash?

Tevekkül dolu Zulpukor'u
Savurmadan kim biler?
Dalgalanan nice düşman çıksa,
Ala-Too'yu basıp düşman çıksa,
Önünü kesip kim başlar?

The Zulpukor full of trust in God —
Who knows how to swing it?
If ever surging foes arise,
If foes arise to tread the Ala-Too,
Who steps forth to cut them off?

Dağ gibi abanı öldürüp,

Bele kapılıp gitmişsin,
Aşık kemiği kadar akıl sende yok,
Ordalı yurt, çok Kırgız —

Elini atıp cehenneme
Sele kapılıp gitmişsin!
Düşünsen kavga şöyledir –
Altı yürük at ile,
Avuç kadar mektup ile,
Engebeli bel ile,
İnsan basmaz çöl ile,
Obayı bozdun semirince,
Karanlık değil, gece ile,
Ulusuna, Dıñşa'ya,
Çorodan kan içici çıktı diye,

Deniz misali töremin sağlığında
Söz duyulsa bu denli
Kaldayçı'nın hanına,
Kakançı'nın şehrine,
Kulak duyan, göz gören
Kıpırdayan yurdun hepsine
Yanıp tutuşup Ayçürök
Han atlanıp yola çıkıp,

Asker dolup konmaz mı?
Aleñgir yay, feryat olup,
Han yağması olmaz mı?
Kalabalık el gelse uğuldayıp,
Kançorom, seni boğazlamaz mı?

Killing the elder brother great as a mountain,
You have been swept away by the ridge,
You have not wit the size of a knucklebone,
The horde-holding homeland, the many Kırgız —
Casting his people into hell
You have been swept away by the flood!
If you thought on it, the quarrel is thus –
With six swift steeds,
With a letter small as a palm,
With rugged mountain passes,
With deserts no man treads,
You wrecked the camp once you grew fat,
Not with darkness, but with night,
To his nation, to Dıñşa,
Saying, from a çoro a blood-drinker has sprung,
While my törö, vast as the sea, yet lived
If word so great were heard
To the khan of Kaldayçı,
To the city of Kakançı,
To every ear that hears, eye that sees,
To all the stirring homeland
Ayçürök burning and blazing
Would not a khan mount and take the road,
Would not soldiers throng and encamp?
The aleñgir bow become a wailing,
Would there not be a khan's plundering?
If the teeming people came roaring,
My Kançoro, would they not cut your throat?

Topuna cehennem salmaz mı?
Durdurmadan kırıp geçmez mi?
Oloñ otu gibi zavallı saç
Zehir mayalanan yayığına,
Savaşarak tümen düşman gelse,
Cediger hanı Er Kıyaz
Seninle birlikte ulaşır köküne.

Kahrolası sinsi kul,
Zaten akıl sende yok,
Sırt yanında Kıtay var,
Sağ yanında Rus var,
Karşı duracak tüfekli var,
Boy ölçüşen düşman nice var.
Semetey'in Ayçürök'ü
Talas'tan vurur obanı,
Boğuştuğun Kakançı

Darmadağın eder senin izini,
Ganimet alıp kısrağını,
Beynini dağıtıp göz göre göre,
Çıkarır nice hıncını,
Yalvarsan dinlemez sözünü,
Yalvara yakıla yanıp kor ol,
Kasılıp duran kudurmuş,
Hakkından Kuday gelsin.
Ayköl'üm sağ iken
Altınım kömüre döndü,
Gümüşüm kömüre döndü,
Yangın saldın semirince.
Denk kulunu tutup yedin mi?
Aslı bozuk kudurmuş,
Tepişmeye gelince
Denk kardeş olurum mu dedin?»

Öfkelenip coşarak,
Kançoro'ya söylenip,
İbretli müşkül söze başlayıp,
Böyle deyip haşlayıp bıraktı.

Would they not loose hell upon your host?
Would they not cut through without a halt?
The poor hair like oloñ grass
Into your churn where poison ferments,
If ten thousand foes come warring,
The Cediger khan Er Kıyaz
Together with you will be reached at the root.
Accursed, sly slave,
You have no wit to begin with,
At your back there is Kıtay,
At your right hand there is the Rus,
There are riflemen to stand against you,
Many are the foes to measure strength.
Semetey's Ayçürök
Strikes the camp from Talas,
The Kakançı you grappled with

It will scatter your traces to the winds,
Taking your mares as plunder,
Dashing out your brains before all eyes,
It will wreak its many grudges,
Should you beg, it will not heed your word,
Beg and plead, then burn to embers,
Swaggering rabid one,
May Kuday settle your account.
While my Ayköl yet lived
My gold has turned to coal,
My silver has turned to coal,
You set the blaze once you grew fat.
Did you seize and devour your equal's foal?
Rabid one, rotten at the root,
When it came to the kicking-match
Did you say, shall I pass for an equal brother?»
Raging and seething,
Speaking out at Kançoro,
Beginning a grievous word of warning,
Saying thus, she scalded him and ceased.

Koskoca kara başında,
Anası Kanıkey çilekeş yanında,

Kanlı yüzü yırtık,
Göğsüne dek saçı yayılmış,
Şöyle böyle diyene dek,
Açıp gözü yumana dek,
Aşağı yukarı bakmadan,
Ölümden canı esirgemeden,
Kırgını başlatmış bahtı kara.
Yaman aslandan ayrılıp,
Kahrolası kahpe canı
Kıla bağlayıp bırakmış.
Velveleye dalıp girmiş,
Onulmaz büyük kavga —

Çığlığın içine girmiş.
Cediger'in Kıyaz'ında
Hazır bekleyen sayısız pehlivan,
Yaslı kadın Ayçürök,
Baksana kopardı büyük kavga,
Çevikliği ölçüsüz.
Çarçabuk, bahtı kara,
Kılıcı kından çekmiş,
Arslan gibi atılıp,
Gaipten akıl bulunup,
Öfkelenip gözü parlayıp,
Kan içecek suratla sıkı tutup,
Dudak çiğneyip, diş bileyip.
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdayan bahtı kara,
Ölçüsüz çelik Zulpukor'u
Düzeltip kavrarken,
Ok yılan gibi kurulup,
Kançoro'yu vuracakken,
Yandan çekip kılıcı
Şiddetle savuracakken,
Yürüyüşü bozuk, tuzu haram
Alçağı boğazlayacakken,

Upon her mighty black head,
Beside her mother Kanıkey the long-suffering,
Her bloodied face torn,
Her hair spread down to her breast,
Before one could say this or that,
Before an eye could open and shut,
Looking neither down nor up,
Not sparing her life from death,
The ill-fated one had begun the slaughter.
Parted from the fierce lion,
Her accursed treacherous life
She had left hanging by a hair.
She had plunged into the tumult,
The great quarrel past all healing —

She had entered into the outcry.
With Kıyaz of the Cediger
Countless pehlivans standing ready,
The mourning woman Ayçürök,
Behold, she loosed a great quarrel,
Her quickness beyond measure.
Swift as swift, the ill-fated one,
She had drawn the sword from its sheath,
Springing like a lion,
Counsel coming from the unseen,
Raging, her eye blazing,
Gripping hard with a blood-drinking face,
Chewing her lip, whetting her teeth.
Her quickness beyond measure,
The clattering ill-fated one,
The measureless steel Zulpukor
As she righted it and gripped,
Coiled like an arrow-snake,
Just as she would strike Kançoro,
Drawing the sword from her side
Just as she would swing it in fury,
The crooked-gaited, salt-betraying
Just as she would slit the villain's throat,

Kabaran kudurmuşu
Ölüme yollayacakken,
Yaslı kadın Ayçürök,
Kan kaçırtan gerçek kavga —
O Kançoro kâfirin
Çevresi dolu pehlivan.
Tam savurup salacakken,
Elma gibi başını koparacakken,

Pehlivanlar girdi araya.
Emil'in oğlu Ecibay
Azman pehlivandı o,
Kara hatip, yaya yürük,
Kançoro kulun yanında
Töö pehlivan denen biri vardı.
Ecibay ile Töö pehlivan —
İkisi kesip önünü durdu.

The swollen rabid one
Just as she would send him to his death,
The mourning woman Ayçürök,
A true quarrel to drain the blood —
That infidel Kançoro
Ringed all about with pehlivans.
Just as she would swing and strike home,
Just as she would pluck off his head like an apple,
The pehlivans came between.
Emil's son Ecibay,
He was a monstrous pehlivan,
A black orator, fleet on foot,
At the side of the slave Kançoro
There was one called Töö the pehlivan.
Ecibay and Töö the pehlivan —
The two cut across her path and stood.

Eri kan içiciydi bunun, azman kul kadın

İkisi şöyle dursun, yedisinin
Kılıçlayıp başını aldı.
Kuday yüzünü göstermesin —
Sarayın içi toz olup,
Kapının ağzı kan olup,
Ayçürök gezer salınıp,
Kuşatıp giren pehlivanlar,
Hanın sözünü dinleyenler,
Çürök'e karşı varanlar,
Yıkılıp yattı serilip.
Hünerli geçinen er pehlivan
Gövdesinde başı yok,
Yıkılıp yattı upuzun,
Dul kadın Ayçürök,
Cılgın'da, Talas koyağında,
Orda yağmalanırken,
Dul kadın Ayçürök,
Koskoca başını tuğ edip,

Her husband was a blood-drinker, this monstrous slave-woman —
Never mind those two, of seven of them
She took the heads with her sword.
May Kuday never show such a sight —
The palace within became dust,
The mouth of the gate became blood,
Ayçürök strides swaying,
The pehlivans who charged in circling,
Those who heeded the khan's word,
Those who went against Çürök,
Fell and lay sprawled.
The hero pehlivan who passed for skilled,
No head left upon his trunk,
Fell and lay full length,
The widowed woman Ayçürök,
At Cılgın, in the vale of Talas,
While the horde was being plundered,
The widowed woman Ayçürök,
Making her mighty head a banner,

Cediger yurdunu velveleye verip,

Kadın başını er edip,
Yeri kaplayan Cediger'i
Kara yer ile bir edip,
Çevresi dolu pehlivan,
Bitkin kadın Ayçürök,
Yengen kopardı büyük kavga,
Deccal kadınmış bu diye,
Akılları şaşıp,
Uzaktan yengeni
Mızrak ile dürtüşüp,
Yengen, yalnız zavallın,
O kopan kavgada,
Er Külçoro, Akcoltoy —
Göz bebeği iki hanı yok,
Peygamber Bakay babam yok,
Er Sarı han abam yok,
Kaçıp girecek orman yok,
Dayanak olacak Nogay yok.
Yalnız kadın Ayçürök

Throwing the Cediger homeland into tumult,
Making her woman's head a warrior's,
The Cediger who covered the earth
Levelling them with the black earth,
Ringed all about with pehlivans,
The worn-out woman Ayçürök,
Your sister-in-law loosed a great quarrel,
Saying, this must be a Deccal-woman,
Their wits confounded,
From afar at your sister-in-law
They thrust with their lances,
Your sister-in-law, your lone poor one,
In that quarrel that broke out,
Er Külçoro, Akcoltoy —
No two khans, apples of the eye,
No prophet Bakay, my father,
No Er Sarı khan, my elder,
No forest to flee into,
No Nogay to lean upon.
The lone woman Ayçürök

Kavgalaşıp durup,
Ganimete vermeden kahpe başı

Ölçüsüz yerde vuruştu,
Yaratan çizmişse, müşkül işi
Taşımamaya çare yok.
Hırpalanmış çırpınan zavallı —
Böyle olur işte bok dünya!
Sırt verecek kara beli yok,
Kasılıp çekişip,
Ganimet peşindeki gözü oyulasıca

Haramlarla itişip,
Tutuşup dururken
Keñ-Kol'da kurulu bahtı yok,
Ba, gerinen Kırgız dahi yok,
Yalnız kadın yengenin.

Standing fast in the quarrel,
Not yielding her treacherous head to plunder,
She fought in the measureless field,
If the Creator has traced it, the grievous task
There is no way not to bear.
The battered, thrashing poor one —
So it goes, this dung-heap world!
No black ridge to set her back against,
Straining and grappling,
With the plunder-hungry, may-their-eyes-be-gouged
Shoving against the haram-eaters,
While she was locked in struggle
No fortune founded for her at Keñ-Kol,
Ba, not even a Kırgız stretching himself,
For your lone woman sister-in-law.

Ba, Talas'ta kurulu bahtı yok,
Öfkelenip atılıp,
Ba, bahtiyar Kırgız dahi yok!
Zulpukor'u ele alırken,
Eren yengen Ayçürök
Aklı gidip kahırlanıp,
Eri ile elinden
Hıçkırıp çilekeş ayrılıp,
Yeri kaplayan Cediger
Coşup kaplayıp dururken,
Yengeni ganimet ederken,

Yengen yalnız, beriki sürüyle,

Kadından ürküp Kıyaz han,
Öfke dolu boğuşmada,
Toy han çoronun
Eteğinden tutmuş.
Yengen salıp büyük kavga,
Araya girip çok pehlivan,
Kaftanının bir yakasını
Kesip vurup düşürmüş,
Tut pehlivan, gönlünce diye,
Kadın başıyla halkı döndüren

Kara yüzlü azgın yedi bitirdi diye,

Yaralı domuz onmaz diye,
Kançoro gezer bağırıp:
«Canını sağ komaz» – diye, Can sığmayıp dar olup.
Yürekli olan Kançoro

Ba, no fortune founded at Talas,
Raging and springing,
Ba, not even a blessed Kırgız! As she took
Zulpukor in hand,
Your saintly sister-in-law Ayçürök,
Her mind gone, filled with anguish,
From her husband and her people
Sobbing, the long-suffering one parted,
The Cediger who covered the earth
While they surged and overran,
While they made your sister-in-law plunder,
Your sister-in-law alone, the others in droves,
Kıyaz khan, shying from the woman,
In the wrath-filled struggle,
Of the callow khan's çoro
She had caught hold of the hem.
Your sister-in-law loosing a great quarrel,
Many pehlivans coming between,
One lapel of his kaftan
She had cut and struck away,
Saying, seize her, pehlivan, as you will,
Saying, she who turns the folk with a woman's head,
The black-faced wild one has devoured seven,
Saying, a wounded boar never mends,
Kançoro strides about shouting:
«She will leave no soul alive» – saying,
His soul cramped and straitened.
The stout-hearted Kançoro

Pehlivanı sürüp davranıp,
Yan taraftan Er Kıyaz,
Kudurmuş dursa atılıp,
Yengen yalnız, beriki sürüyle,

Kadın zavallı ne yapsın,

Driving the pehlivans forward,
From the flank Er Kıyaz,
Though the rabid one stood springing,
Your sister-in-law alone, the others in droves,
What can the poor woman do,

Nerden yetsin buna gücü.
Yedi kurt bir koyunu
Paylaşsa leşini kor mu,
Cediger kaplayıp kadını
Dövse leşini kor mu?
Ordasını yağmalayıp, hor edip,
Er Semetey törenin
Değerini fena düşürdü,
Pehlivanlara bambaşka
Yine kırgın salacakken,
Sapı çelikten ay balta,
Açıp gözü yumana dek,
Şöyle böyle diyene dek,
Becerikli Kıyaz yetişti,
Orta belinden çeliği
Kesip kırıp geçti.
Ay yüzlü kadın Ayçürök,
Altı gün dinmeden dolaşıp,
Yedi yerinden yara yiyip,
Yedi gün dinmeden dolaşıp,
Yedi yerinden yara yiyip.
Ak memeden kan gidip,
Bembeyaz kadın Çürök'ten
Derman tükenip, güç gidip.
Çırpınan bahadır kol
Kalkamaz olup felç olup,
Kırmızı gömlek, ipek beşmet
Kavrulmuş kara kan olup,
Kahrolası kahpe dünya —
Peri kızı Ayçürök,

Whence should her strength suffice?
If seven wolves share out
One sheep, do they leave the carcass?
If the Cediger overrun the woman
And beat her, do they leave the carcass?
Plundering his horde, heaping scorn,
Of Er Semetey the törö
They cast down the worth most foully,
Upon the pehlivans, another
Slaughter as she was about to loose,
The moon-axe with its haft of steel,
Before an eye could open and shut,
Before one could say this or that,
The deft Kıyaz was upon her,
The steel, at her waist's middle,
He cut and broke and passed through.
The moon-faced woman Ayçürök,
Six days ranging without rest,
Wounded in seven places,
Seven days ranging without rest,
Wounded in seven places.
Blood flowing from the white breast,
From the snow-white woman Çürök
Strength exhausted, power gone.
The thrashing batyr arm,
Unable to rise, fallen palsied,
The crimson shirt, the silken beshmet
Became scorched black blood,
Accursed treacherous world —
The peri-daughter Ayçürök,

Yiğidinden ayrılıp,
Yengen böyle hor olup,
Geçen ömür, ulu kankor —
Bir görmeye hasret olup.
Cediger'in hepsi,
Yetkin pehlivan bulunanı,
Görülmedik usta pehlivanı,
Deniz misali yengen zavallıyı

Parted from her brave one,
Your sister-in-law thus despised,
The life gone by, the great kankor —
She fell to longing for one sight of him.
All of the Cediger,
Every accomplished pehlivan found,
Master pehlivans never before seen,
Your poor sister-in-law, vast as the sea,

Çepeçevre sardılar.
Elini ayağını bağlayıp,
Ay yüzlü kadın Çürök'ü
Cediger bağlayıp koydu,
Torala yorgaya bindirip,
Sırmalı ipek giydirip,
Yetkin eş budur diye,
Kuday'ın kattığı denk diye,
Nice bahadır, kâfir diye,
Alınacak dul kadın diye,
Kâse kâse altın bölüşüp,
Pırıl pırıl Çürök'ü,
Peri kızı belayı,
Er Kıyaz'a verdiler,
Çırpınsa da koparıp çıkamaz,
Tuzağa düştü Ayçürök,
Cediger'in sahibi Er Kıyaz —
Zorla gitti Ayçürök,
Hıçkıra ağlaya Çürök'ün
Sırtına binecek küheylanı yok,
Ayırıp kurtaracak akrabası yok.
Bel bağladığı belinden,
Kankordan kalan mirası,
Ayrılıp Talas yerinden,
Ayrılıp Kırgız elinden,
Cediger'in Er Kıyaz'ı
Kızıl kuyruklu fili alıp,
File yükleyip altın alıp,
Ayçürök'ü baş edip,
En güzelden binini alıp,
Orda bozup, ganimet alıp,

Düşünse bunca can alıp,
Her becerikli Cediger
Altı binden at alıp,
En şaşkın aç gözlüsü
Altı yüz kadar at alıp,
Altın ile gümüşü
Yükleyemeden duruyordu,

They surrounded on every side.
Binding her hands and feet,
The moon-faced woman Çürök
The Cediger bound and set down,
Mounting her on a dappled ambler,
Dressing her in gold-embroidered silk,
Saying, here is the accomplished wife,
Saying, the match that Kuday joined,
Saying, many a batyr, the infidels,
Saying, a widowed woman fit to take,
Sharing out gold bowl by bowl,
The gleaming Çürök,
The peri-daughter, the calamity,
They gave to Er Kıyaz,
Though she thrash, she cannot tear free,
Ayçürök fell into the snare,
The master of the Cediger, Er Kıyaz —
By force went Ayçürök,
Sobbing and weeping, Çürök
Has no courser to mount upon,
No kin to part them and save her.
From the ridge she leaned her hopes on,
The heirloom left from the kankor,
Parted from the land of Talas,
Parted from the Kırgız people,
Er Kıyaz of the Cediger
Taking the red-tailed elephant,
Loading the elephant, taking gold,
Making Ayçürök the chief prize,
Taking a thousand of the fairest,
Wrecking the horde, taking plunder,

If one thinks, taking so many lives,
Every able Cediger
Taking horses from the six thousand,
The most bewildered glutton of them
Taking some six hundred horses,
The gold and the silver
They stood unable to finish loading,

Hanım gelin, güzel kız —
Toplayıp bitiremeden duruyordu.
Gönülleri rahat olup,
Ceti-Özön dolusu Cediger,
Her dileği olmuş olup,
Agış'ın oğlu Er Kıyaz
Cediger'de han olup,
Halkı yönetip, yurdu sorup,
Her keyfi gördü şimdi,
Semetey'in çok malını
Kamçıyla ölçüp böldüydü.
Keçe çadırı yağ olup,
Denk gelen Kıyaz han olup,
Er gönlü rahat olup,
Kurulu korganı ev edip,
Semetey, Bakay, Külçoro —
Bu üçünü toprağa verip,
Kançoro'yu Talas'a
Halk yöneten han edip,
Yurt çığrışıp, el ürküp,
O Kançoro bahadıra
İnsanın akıl erdiremeyeceği düşünce kurup,
Nice günler toy edip,
Altın tacım giydirip,
Altın tahta bindirip,
Argın ile Kırgız'ın
Üstünden yürütüp,
O Kançoro bahadırın
Semetey adını sildirip,
Kançoro adını koydurup,
Kıvrılıp yatan kara kır
Kançoro han'ın beli diye,

Argın, Kırgız ahalisi
Kançoro han'ın eli diye,
Kapka ile Kan Caylak
Kançoro han'ın dağı diye,

Lady brides, beautiful maidens —
They stood unable to finish gathering.
Their hearts at ease,
The Cediger filling Ceti-Özön,
Every wish of theirs fulfilled,
Agış's son Er Kıyaz
Becoming khan over the Cediger,
Ruling the folk, minding the homeland,
Now he saw every pleasure,
The abundant goods of Semetey
He measured out and shared by the whip.
The felt tent become fat,
Kıyaz his equal become khan,
The warrior's heart at ease,
Making the standing stronghold his house,
Semetey, Bakay, Külçoro —
Giving these three to the earth,
Setting Kançoro over Talas
As khan to rule the folk,
The homeland crying out, the people shying,
For that batyr Kançoro
Devising schemes past man's understanding,
Feasting for many days,
Robing him in my golden crown,
Seating him on the golden throne,
Over the Argın and the Kırgız
Making him ride roughshod,
For that batyr Kançoro
Wiping away the name of Semetey,
Setting up the name of Kançoro,
The black steppe lying coiled —
Saying, it is Kançoro khan's ridge,

The people of Argın and Kırgız —
Saying, they are Kançoro khan's folk,
Kapka and Kan Caylak —
Saying, they are Kançoro khan's mountains,

Kara-Buura, Çoñ-Çatkal
Kançoro han'ın ağzı diye,
Tahta binen Kançoro,
Er Kıyaz ile bu ikisi,
Ganimet bölüşüp,
Akboz kısraktan kesişip,
Yıkmadan o kısrağı
Ayakta durduğu gibi boğazlayıp,
Kısraktan kara kan çıkınca
Anda ellerini banıp,
Böbürlenip bu kurnazlar,
Canımı üzme, sözümü dinle!
Vaatte bulunup,
Ben zorlu bir söz söyledim, bil bunu!
Vaadi pek sağlam edip,
Bre, Argın ile Kırgız'ın
İnsan ölür şartı koşup.
Bu yanına dikkatli ol, ey!
Davasını birlikte dava etmeye,
Hilesi durur sözünde,
Kançoro ile Er Kıyaz —
Dostum, bu yurdunun
Düşmanına birlikte düşman olmaya.
Ceti-Özön'den Kırka-Taş
Boyunca sıra sıra sen konsan,
Geniş Talas'ın Kapka-Taş
Yamacını boylayıp ben konsam,
Parmaklı insan sığmaz diye,
Birliği koysak bir yere,
Yad bağır kaplayıp girmez diye,

Bize sıyrılıp düşman değmez» –
Ürküp gitti böyle diye:
diye, «Bu dediğin nasıl söz?

El sıkışıp iki dev,
Olur, olur – diye,
Böyle söze durmayanın

Kara-Buura, Çoñ-Çatkal —
Saying, they are Kançoro khan's passes,
Kançoro mounted on the throne,
He and Er Kıyaz, these two,
Sharing out the plunder,
Cutting a white-grey mare between them,
Not felling that mare
But slitting its throat as it stood,
When the black blood ran from the mare
Dipping their hands therein,
These cunning ones vaunting,
Do not grieve my soul, heed my word!
Making their vow,
I have spoken a binding word, know this!
Making the vow full firm,
Bre, of the Argın and the Kırgız
Setting the condition: a man may die.
Be watchful on this side, hey!
To plead each other's cause together,
The guile stands in his word,
Kançoro and Er Kıyaz —
My friend, of this homeland
To be foe together to its foe.
From Ceti-Özön along Kırka-Taş
If you encamp in rank on rank,
Of broad Talas the Kapka-Taş —
If I encamp along its slope,
Saying, no fingered man can slip between,
If we set our union in one place,
Saying, no stranger's breast can force its way in,
No foe can graze us slipping through» –
He went off startled, saying so:
saying, «What manner of word is this you speak?
The two giants clasping hands,
Saying, so be it, so be it –
Saying, of him who stands not by such a word

Yedi atası kâfir diye,
Ak buğday tanesini çiğneyip,
Gevezelik edip bu ikisi,
Kelam-ı şerif tutuşup,
Çubuk kesip, söz edip,
İnsan kaçamaz şart koşup,

Seven forefathers are infidels,
Crushing the grain of white wheat,
These two prattling on,
Grasping the holy scripture,
Cutting the wand, giving their word,
Setting terms no man may flee,

Ceti-Özön'de Cediger,
Yeri kaplayan çok eli,
Cetigim, senden esirgemem!»

In Ceti-Özön the Cediger,
His many folk who cover the earth,
My Cediger — I will not grudge them to you!»

Diye, işte böyle, Er Kıyaz,
Hayvan gibi kalıp gideyim,
Tootoru küheylan malımı al,
Kulluğa bakıp istersen,
Demem yok, canımı al!
Kurbanın olayım Kançorom,
İkimizi bırak, birimizi al,
Eğemi bırak, bileğitaşımı al!

Saying, just so, Er Kıyaz,
Let me remain and go like a beast,
Take my Tootoru courser, my wealth,
If you would have me for a bondsman,
I say nothing — take my life!
Let me be your offering, my Kançoro,
Leave the two of us, take one of us,
Leave my whetstone's haft, take my whetstone!

Ceti-Özön düz yerimi al!
Benim Cediger gibi elimi al!
Kıpkızıl kuyruklu filimi al,
Bozgunculuğu durur gözünde.
Sıradan geçirip bağırtıp,

Take my level land of Ceti-Özön!
Take my people, the likes of the Cediger!
Take my elephant with the scarlet tail,
Mischief stands in his eye.
Driving them down the line and making them cry out,

Salsak ne olur bu eli?
Erenini kırıp bırakmadan,
Dostum, salsak ne olur bu yurdu?»

What if we let loose upon this people?
Without cutting down their saints,
My friend, what if we let loose upon this homeland?»

Er Kıyaz deyip böyle söz,
Kabaran Kançoro'n:
Cılgın'ı, Keñ-Kol'u, Talas'ı
Sarayım desem sararım,
Emeyim desem çığırtıp,

Er Kıyaz speaking such a word,
Your swollen Kançoro:
Cılgın, Keñ-Kol, Talas —
If I say I will encircle them, encircle them I will,
If I say I will suck them dry, I will set them screaming,

Ejderha gibi hop çekip,
Bırakmadan halkını boğazlarım.

Heaving like a dragon,
I will slaughter their folk and leave none.

Zorlu öfkem tutarsa,
Kıl bırakmadan bu yurdu
Kırgın edip koyarım,
Öfkelenip bağırsam,

If my hard wrath seizes me,
This homeland, to the last hair,
I will put to the slaughter,
If I rage and roar,

Kaçıp ürküp bu yurdun,
Ta nerelerden sesin duyulur,

Kükreyip atılsam,
Atlı atından yıkılır.
Çarpışmaya derman yok,
Çelme atacak gücü yok,
Haykırsam yurtta can yok,
Yurt ürküten, el bozan
Sarı han, Bakay hanı yok.
Kımıldamaz işbu yurt,
Kırılmış it gibi sayısı yok,
Çarpışmaya takati yok,
Güreşmeye gücü yok,
Boğuşacak hâli yok,
Bağırışımı duyunca,
Düşmanı bırakıp tırıs gider,
Öfkelensem işbu yurt
Ev evine saklanır.
Öfkelenip bağırsam,
Yürekleri hiç kalmadan,
Tir tir titremeye başlarlar,
Malı şöyle dursun, canından
Geçip vazgeçiverirler.
Dostum Kıyaz, dinle beni,
Uluğum, söyleyecek şunum var.
Dün, Cılgın'da, Keñ-Kol ovasında,

Fleeing and shying, this homeland —
From what far places will your voice be heard,
If I charge out roaring,
The rider topples from his horse.
No strength left for the clash,
No power to trip a foe,
If I bellow, no soul in the homeland,
The homeland-frightener, people-breaker —
There is no Sarı khan, no Bakay khan.
This homeland does not stir,
Numberless, like beaten curs,
No stamina for the clash,
No strength for the wrestling,
No state left for the struggle,
When they hear my shout,
They leave the foe and trot away,
If I rage, this homeland
Hides each house within its house.
If I rage and bellow,
No heart left in them at all,
They fall to trembling head to foot,
Never mind their goods — their very lives
They yield up and renounce.
My friend Kıyaz, hear me out,
My great one, I have this to say.
Yesterday, at Cılgın, on the plain of Keñ-Kol,

Kalday'ın oğlu kâfiri,
Geniş Talas'ın boyunda,
Kara-Buura'da, Batkal'da,
Dün, gerinip Kırgız yatarken, Han
Mançu'ya yetmişim,

The infidel son of Kalday,
Along the length of broad Talas,
At Kara-Buura, at Batkal,
Yesterday, while the Kırgız lay stretched at ease, I reached the Mançu khan,

Kıra konup yer yaylayıp,
Camping on the steppe, summering the land,

Argın, Kırgız kısrak bağlayıp,
Argın and Kırgız tethering mares,
Konup oturduğu zamanda,
In the time when they camped and sat,
Gündüzü seyran, gecesi oyun
Their days an outing, their nights a game —

Olup durduğu zamanda,
In the time when so it stood,
Sıkılan karaca vururken,
While the restless shot the roe deer,
Sıkılmazsa işbu yurt,
If unpressed, this homeland,
Dün, özgürce oynayıp yatarken,
Yesterday, while they played and lay at their ease,

Kımız içip kızışıp,
Drinking kumis, growing flushed,
Şakaktan teri silip,
Wiping the sweat from their temples,

Rakı içip aldığını,
Drinking raki as they took it in,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Finding no mountain to strike against,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Finding no foe to fight,
Talas'ta durduk şahlanıp,
We stood at Talas rearing high,
Yaklaşan düşmana atılıp,
Charging the foe that drew near,
Taşı bozup yol edip,
Breaking stone and making road,
Nice yeri hor edip,
Heaping scorn on many a place,
Kuşatıp durduğu zamanda,
In the time when we held it besieged,
Haberin var mıydı,
Did you have any word of it —
Beli sıkı bağlamıştık.
We had girded our loins full tight.
Beecin'in hanı Kıtay'dan,
From Kıtay, the khan of Beecin,
Bre, Manas'ın kan bedelini kovmuştuk,
Bre, we had pursued the blood-price of Manas,

Kara-Suu'nun boyundan,
From the banks of the Kara-Suu,
Kaspan-Too'nun ovasından,
From the plain of Kaspan-Too,
Keñ-Dıñşa'nın ucundan,
From the far end of Keñ-Dıñşa,
Keñ-Norko'nun yüzünden,
From the face of Keñ-Norko,
Karlı Ala-Too ovasından,
From the snowy Ala-Too plain,
Karkıra'nın boyundan,
From the banks of the Karkıra,
Ükürçü'nün ovasından,
From the plain of Ükürçü,
Üç-Kapkak'ın kavşağından,
From the crossing of Üç-Kapkak,
Aygır-Cal'ın altından,
From beneath Aygır-Cal,
Çok-Tabılgı'da yaylayan,
He who summered at Çok-Tabılgı,
Büyük kara atını bağlayan.
He who tethered his great black horse.
Kalday'ın oğlu kâfiri,
The infidel son of Kalday,

Altmış caysanın en küçüğü,
Han Koñurbay bahadırı,
Telkürööñ ile mahmuzlayıp,
Mançu hanı Ezkara,
Keçil'in hanı Koñurbay —
Devirip vurup geçmişim.

Basıp başını kesmişim,
Toy erin önüne
Armağan edip sunmuşum.
Hikâye, şöhret kurmuşum,
Camgırçı'nın Akbala'sı,
Yüksük ağız, maya gözlü,
Keleñker sağrı, geniş saç bağı,

Cilveli, süzgün gözlü,
Kadınların ustasıydı.
Camgırçı han'ın kızıydı,
Dilese Kadir gecesiydi,
Hizmet eden çoroya
Yengen bana varacak kuldu. Er
öldürüp, yurt saçıp,

Atanın öcünü aldı diye,
Çarpıştığı Koñurbay'ı
Sırtüstü serdi diye,
Camgırçı'nın Şayımbet'i,
Akbala güzel dilbere
Cekeyboz ipek giydirip,
Yorulmaz yorgaya bindirip,
O ipeğin eteğini
Geniş edip yere değdirip,
Maral gibi serpilip yetişmiş,
Başına saçı dolanmış,
Geyik gibi serpilip yetişmiş,
Ayağına saçı dolanıp,
Çeyizi tamam düzülüp,
Ak maral gibi gerinip,
Söyleyecek sözden üşenip,

Youngest of the sixty caysans,
Khan Koñurbay the batyr,
Spurring on with Telkürööñ,
The Mançu khan Ezkara,
The khan of Keçil, Koñurbay —
I toppled them, struck them, passed on through.
I trod him down and cut off his head,
Before the callow warrior
I laid it as a gift.
I founded tale and renown,
Camgırçı's Akbala,
Thimble-mouthed, camel-eyed,
Keleñker-crouped, with broad hair-bands,

Coquettish, languid-eyed,
She was the mistress among women.
She was the daughter of Camgırçı khan,
If one wished, she was the Night of Power,
To the çoro who did service
Your sister-in-law was the bondmaid to be mine. Killing men, scattering the homeland,
Saying, he took the father's vengeance,
Saying, the Koñurbay he fought
He laid flat on his back,
Camgırçı's Şayımbet,
The lovely charmer Akbala
Dressing her in cekeyboz silk,
Mounting her on a tireless ambler,
The skirt of that silk
Making broad to touch the ground,
Grown blossoming like a maral doe,
Her hair wound about her head,
Grown blossoming like a deer,
Her hair winding to her feet,
Her dowry made ready complete,
Stretching like a white maral,
Too weary for the words to speak,

Öyle duran bahtı karayı
Danışıp görmeden,
Kançoro'ya, bana vermeden,
Kankoru Kuday çarptığında,
El ürkütüp, halk toplayıp,
Almambet oğlu çoroya,
O Akbala güzeli
Alıp nikâh kıydığında,
Külçoro'yu aslan edip,
Yakıp beni eksik edip,
Kaygıyı karşıma dikti.
Süzülen güzelden,
Kendi bildiğim akrandan,
Dostum Kıyaz, dinle beni,
Böylece kuru bıraktı.
Akbala'ya denk olmadan,
Âlemi bozmadan eksik olmadan,

Öte yandan gelini, dulunu

That ill-fated one who stood so,
Without taking counsel or consulting,
Without giving her to Kançoro, to me,
When Kuday struck down the kankor,
Startling the people, gathering the folk,
To the çoro, son of Almambet,
That beauty Akbala
When he took her and tied the marriage,
Making Külçoro a lion,
Burning me, leaving me short,
He set sorrow up before me.
From the gliding beauty,
From the peer I counted my own,
My friend Kıyaz, hear me out,
Thus he left me dry.
Without an equal to Akbala,
Without wrecking the world, without falling short,
On the other side, his brides, his widows —

Kadından kuru kalınca,
Kara yer ile bir olmadan,
Öfkelenip perişan oldum,
Manas'ın oğlu toy erin
Bu işine gücendim.
Ödeşeyim diye gezip durdum,
Ceti-Özön'de Er Kıyaz,
Er imiş diye ben sana
Gideyim diye gezip durdum.
Bir kankorun köküne
Yeteyim diye gezip durdum.
Söylesem nice sözüm var,
Bir kez değil, bin sefer,
Kara uğursuz kankordan,
Halk yıkan o dönekten,
İtibarım kırılan yerim var,

Kıtay'a sefer ettiğinde,

When I was left dry of woman,
Without being levelled with the black earth,
I raged and fell to wretchedness,
Of Manas's son, the callow warrior,
At this deed of his I took offense.
I went about seeking to settle scores,
Er Kıyaz in Ceti-Özön,
Saying, he is a true man, to you
I went about meaning to go.
To the root of a kankor
I went about meaning to reach.
Were I to speak, many are my words,
Not once but a thousand times,
From the black ill-omened kankor,
From that turncoat who wrecks the folk,
There is a place where my honor was broken,
When he made his campaign against Kıtay,

Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinini tutup boğazladığında,
Kürme giymiş Kıtay'ın
Güçlüsünü sürüp kırdığında,
Camgırçı kızı Akbala'yı
Şayımbet sundu, biz aldık,
Hoca, molla toplar diye,
Bize nikâh kıyar diye,
Dilek edip durduğumuzda,
Kabaran o dönek,
Denen söze uymadan,
Akbala'yı bize vermeden,
Kulçoro'ya verince,
İçim tutuşup kor oldu.

Topluluk bozan yaman er olmadan,

Akbala'ya denk olmadan,
Yanıp yakılıp tutuşup,
O zaman gönlüm bir kırıldı,
Hanım gelin ak Saykal'ı
Ganimet edip toplayın,

Of the stone-girded Kıtay
When he seized and slaughtered its chosen,
Of the kürme-clad Kıtay
When he drove and cut down its strong,
Camgırçı's daughter Akbala —
Şayımbet offered her, we took her,
Saying, he will gather hodja and mullah,
Saying, he will tie the marriage for us,
While we stood making our plea,
That swollen turncoat,
Not abiding by the spoken word,
Not giving Akbala to us,
When he gave her to Kulçoro,
My insides caught fire and turned to embers.

Without being a fell man who breaks the fellowship,

Without an equal to Akbala,
Burning, lamenting, aflame,
Then was my heart broken once for all,
The lady bride, white Saykal —
Gather her in as plunder,

Akbala'yı bana kıyın.
Kibirlenen kadını
Kendim kuma edeyim,
Gönlünü bana vermezse,
Dediğim söze uymazsa,
Keçe kaftan giydirip,
Aşağı kulluğu bildirip,
Koyun ardına salayım,
Oduncu, sucu edeyim,
Müşkül salıp üzeyim,
Diri diri gözyaşını akıtayım.
Gönlünü verirse o azgının
Kederin hepsini gidereyim,
Süzülen bahtı karanın
Adını üstün koyayım.
Doğan ay gibi gösterip,

Grant Akbala to me.
The haughty woman
I myself will make a second wife,
If she gives not her heart to me,
If she abides not by my spoken word,
I will dress her in a felt kaftan,
Teach her the lowest servitude,
Send her out behind the sheep,
Make her hauler of wood and water,
Load her with hardship and grieve her,
Draw her tears while she yet lives.
If that wild one gives her heart,
I will drive away all her sorrow,
Of the gliding ill-fated one
I will set her name above all.
Showing her like the new-born moon,

Bakanın gönlünü ayartıp,
Kibirlenen kadını,
Herkesten güzel kâfiri,
Püsküllü sarı anahtar,
Som altından hep anahtar,
Uçkuruna taktırıp,
Gölge yerde baktırıp,
El çalkalayıp toplayayım,
Nazlı kadın edeyim.
Halkı çalkalayıp toplayayım,
Kara gözlü kadın edeyim,
Gönlünü verirse o kadın,
Toyuna doksan kestiririm,
Adını Ayım koydururum.
Ordasını ayrı yaptırırım,
Her ordanın tündüğüne
Cevher, yakut kaplatıp,
Tündüğüne taktırıp,
Geline böyle iş yaparım.
Söz dinlemezse o kadın,
Çobanlara dövdürüp,
Koyunculara yağmalatıp,
Ayağına çarık giydirmeden,

Beguiling the heart of the beholder,
The haughty woman,
The infidel fairer than all,
A tasselled yellow key,
Keys all of solid gold,
Having them hung at her waist-cord,
Having her tended in the shade,
I will stir and gather the people,
I will make her a pampered lady.
I will stir and gather the folk,
I will make her a black-eyed lady,
If that woman gives her heart,
I will have ninety slaughtered for her feast,
I will have her named Ayım.
I will have her horde-tent built apart,
On the tündük of every horde-tent
Having gems and rubies laid,
Having them fixed on her tündük,
Such things will I do for the bride.
If that woman heeds not the word,
I will have shepherds beat her,
Have sheep-herders plunder her,
Without putting sandals on her feet,

Eteğini yere değdirmeden,
Yağmurda deve güttürüp,
Yakıp gözünü belertip,
Kulun kulu etmezsem,
Üzüp canına kıymazsam,
Kançoro olmayayım da öleyim,
Doğmamış gibi batıp çökeyim!
Bu Semetey bahadırın
Elini ezip yığın ederim,
Anasını ezip yok ederim,
İleri gelenlerini kırmazsam,
Ateş sönmüş gibi etmezsem,
Öfkelenip dikilirsem,
Kahrıma dayanamadan,
Kara taş talkan olmaz mı?

Without letting her skirt touch the ground,
Making her herd camels in the rain,
Searing her, making her eyes start,
If I do not make her the slave of slaves,
If I do not grieve her and take her life,
Let me not be Kançoro — let me die,
Let me sink and founder as if never born!
Of this batyr Semetey
I will crush his people into heaps,
I will crush his mother into nothing,
If I do not cut down his foremost men,
If I do not leave them like a fire gone out,
If I rise up in my wrath,
Unable to withstand my fury,
Will not black stone turn to talkan-meal?

Yiğidin Kançoro'nun
Öfkesine değince,
Âlem talkan olmaz mı?
Öfkelenip dikilse,
Yüzyılı kıl gibi emmez mi?
Öfkelense böyle yapmaz mı,
Öfkem gelip haykırsam,
Ay-âlem yurt tütmez mi?»

Diye, işte böyle, Kançoro,
Geniş gömleğin temizi,
Geniş gömleğin değerlisi,
Yiğit ananı, o çileliyi,

Kançoro han'ın önünde
Hizmet eden pehlivanı,
Hepsi kuşanmış pusatlı,
Zorluymuş pazısı,
Hepsi seçkin pehlivanı,
Pehlivanın biri boşansa,
İnsanın çıkar sığınağı,
Öncekisini sorarsan —
Semetey'in pehlivanı,
Şimdikisini sorarsan —
Kançoro han'ın pehlivanı.
Kırk bir imiş sayısı,

Hangi kişi han olsa,
Kara uğursuz pehlivanın
Ona varmaktır âdeti,
Kançoro han'ı han edip,
Kalmış imiş kırk pehlivan,
Al deneni kurt gibi

Parçalarmış kırk pehlivan,
Göze geleni sersem edip

Durur imiş kırk pehlivan,
Hanın dese kıyameti

Of the valiant Kançoro
When it meets his wrath,
Will not the world turn to talkan-meal?
Should he rise up in wrath,
Will he not suck up a century like a hair?
Should he rage, will he not do just so,
If my wrath comes and I bellow,
Will not the moonlit world's yurts cease to smoke?»
Saying, just so, Kançoro,
The purest of the wide shirt,
The most precious of the wide shirt,
Your valiant mother, that long-suffering one,
Before Kançoro khan
The pehlivans who did him service,
All girded in war-gear,
Mighty were their forearms,
All his chosen pehlivans,
Should one pehlivan break loose,
Where is refuge for a man to find,
If you ask of the former —
Semetey's pehlivans,
If you ask of the present —
Kançoro khan's pehlivans.
Forty-one, it is said, their number,

Whatever man becomes khan,
Of the black ill-omened pehlivans
It is their custom to go to him,
Making Kançoro khan their khan,
Forty pehlivans, it is said, remained,
Whomever they were told to take, like wolves
The forty pehlivans would tear apart,
Whoever caught the eye, they would stun him —
So stood, it is said, the forty pehlivans,
Should the khan speak, the day of doom

Salar imiş kırk pehlivan,
Hayt! – deneni kartal gibi

Kapar imiş kırk pehlivan,
El ürkütüp, yurt kırıp,

Kalmış imiş kırk pehlivan,
İşaret etse yaban domuzu gibi
Çelermiş kırk pehlivan,
Ervah çarpıp her
antta,
Kalmış imiş kırk pehlivan.
Kırgız yurduna yetti
Kançoro han'ın şöhreti,
Yüzyıl yurduna yetti
Kırk pehlivanın kavgası.
Hayt deyince fırlayıp,
Durur imiş kırk pehlivan,
Vur deyince gürültü koparıp
Vururmuş kırk pehlivan,
Kançoro han'ın elinde
Durur imiş kırk pehlivan.
Atasının körü, kırk pehlivan,

Niceye saldı büyük kavga.
Ah, kocamışken Kanıkey'i,
Kerametli çileliyi,
Karayağızın güzelini,
Kadınların soylusunu,
Uzun saçlının ustasını,
Kadın kısmının yamanını,
Horluğu salıp töreye,
Azabı fazlasıyla gösterip,

Kanıkey çilekeş anana.
Anası değil Mekke'si,
Belli kankor töresi,
Beş Arkar yıldızı batana dek
Beş kez yol emzirmiş,

The forty pehlivans would let loose,
Whomever they were told Hayt! at, like eagles
The forty pehlivans would snatch,
Startling the people, breaking the homeland,
Forty pehlivans, it is said, remained,
At his sign, like wild boars
The forty pehlivans would trip a man,
Struck by the spirits at every oath,
Forty pehlivans, it is said, remained.
It reached the Kırgız homeland,
The renown of Kançoro khan,
It reached the homeland of a century,
The quarrel of the forty pehlivans.
At the cry of Hayt springing forth —
So stood, it is said, the forty pehlivans,
At the word Strike, raising a din,
The forty pehlivans would strike,
In the hand of Kançoro khan —
So stood, it is said, the forty pehlivans.
Their father's blind curse, the forty pehlivans,
On how many they loosed the great quarrel.
Ah, Kanıkey in her old age,
The wonder-working long-suffering one,
The beauty of the dark-skinned,
The noblest of women,
The mistress of the long-haired,
The fiercest of womankind,
Loosing scorn upon the törö's widow,
Showing torment in full excess,

Upon Kanıkey, your long-suffering mother.
Not his mother — his Mecca,
The known kankor's törö-mother,
Till the Five Arkar stars had set
Five times she suckled him on the way,

Genç kısrağı kestirip,
Genç kısrağın bal kazısını
Dişiyle kopartıp,
Diliyle emdirip,
Küçük canını büyütüp,
Zayıf canını onartıp,
Söneceğinde damlatıp,
Öleceğinde diriltip,
Taşıyıp besleyip ulu edip,
Sekseninde Kanıkey,
Kançoro'nun anası,
Böylece baktırmıştı,
Semetey bozkurt töresi.
Kocadığında Kanıkey'i,
Ordadaki kocakarıyı,
Ölçüsüz horluğa salmış,
Han önüne kırk pehlivan,
Buyruk kulun işte bu diye,
Alıp getirivermiş,
Öfkelenip dikilip,
Kanıkey'i gördüğünde
Ateş gibi gözü parladı,
Kan içmesi tuttu,
Kapı kanadı gibi ak dişi,
Halktan başka dişi,
Böle böle çiğnedi.
Kançoro'nun ağzından
Gök alev yandı savrulup,
Yavrusundan ayrılıp,
Kocamış kadın Kanıkey
İnleyip durdu hıçkırıp,
O Kanıkey çilekeşi,
Pehlivanlara yağmalatıp,
Bahadırına dövdürüp,

Horluk edip durduğunda,
İnsan görmemiş büyük müşkül,
Zorbalık edip durduğunda,

Having the young mare slaughtered,
The honeyed kazı of the young mare
Tearing it off with her teeth,
Giving suck with her tongue,
Rearing his small life to greatness,
Mending his frail life whole,
Dripping life into him as he guttered,
Reviving him as he lay dying,
Carrying, feeding, raising him high,
Kanıkey at her eightieth year,
Kançoro's mother —
So had he ordered her tended,
Semetey, the grey-wolf törö.
When Kanıkey had grown old,
The old woman of the horde,
He cast her into measureless scorn,
Forty pehlivans before the khan,
Saying, here is your slave at command,
Straightway they seized and brought her,
Rising up in his wrath,
When he beheld Kanıkey
His eye blazed like fire,
His blood-drinking fit came upon him,
His white teeth like door-leaves,
His teeth unlike the people's,
He ground them piece against piece.
From Kançoro's mouth
Blue flame burned and whirled,
Parted from her young one,
The aged woman Kanıkey
Kept moaning and sobbing,
That long-suffering Kanıkey,
Letting the pehlivans plunder her,
Letting his batyrs beat her,

While he heaped scorn upon her,
A great torment no man has seen,
While he wrought his tyranny,

Diri insan bakıp göremez Yüzyılda
olmaz bu iş!
Büyüklük taslayıp durduğunda,
Zavallı ananın, çilelinin,
Her ne zamandan bir zaman,
Her vakitten bir vakit,
Alın kemiği yatıktı,
Bahadırın gözü yumulunca,
Gün göreceği kıttı.
Ensesinde saçı ot gibiydi,
Sefasından ziyade çilesi
Deve kaldıramaz kadar çoktu,
Ense saçı yokuş oldu,
Sefasından ziyade çilesi
Mızrak boyu dertti.
Mırıldanıp Kanıkey,
Boz deve gibi inleyip,
Han fermanı budur diye,
Buyruk alan kırk pehlivan
Kökbörü çekti bağrışıp,

Kaburga kemik, zavallı bel,
Pehlivanların elinde
Paramparça oldu çatırdayıp,
A demeye gücü gidip,
E demeye aklı gidip,
Anacığın ağlar feryat edip,
Onu gören ahali,
Argın, Kırgız zavallı yurt,
Yanıp ağlar feryat edip.
Kanıkey ananı gördüğünde
Kayın ağlar, söğüt ağlar,
Bakan canların hepsi ağlar, Yavrum,
Kırgız'ın yüz karasını açar ya.
Gıcırdayan er ağlar,
Kaynaşan kalabalık ağlar,
Ağlayanın hepsi
Öz kaygısını yiyip ağlar:
«Anası idi Kanıkey,

No living man can look on it Not in a century comes such a deed!
While he stood swollen with grandeur,
The poor mother, the long-suffering one,
Of all times there comes a time,
Of all hours there comes an hour,
The bone of her brow lay sunken,
When the batyr's eye had closed,
Scant were the days she would see.
The hair at her nape was like grass,
Her sufferings, far beyond her ease,
Were more than a camel could lift,
Her nape-hair became a steep slope,
Her sufferings, far beyond her ease,
Were grief a lance-length deep.
Murmuring, Kanıkey,
Moaning like a grey she-camel,
Saying, this is the khan's decree,
The forty pehlivans under orders
Dragged her like the kökbörü goat, shouting,
The rib bones, the poor waist,
In the hands of the pehlivans
Were shattered crackling into pieces,
Her strength gone even to say A,
Her wits gone even to say E,
Your dear mother weeps and wails,
The people who saw her,
Argın and Kırgız, the poor homeland,
Burn and weep and wail.
When they beheld your mother Kanıkey
The birch weeps, the willow weeps,
Every watching soul weeps, My child, it lays bare the Kırgız's shame.
The creaking warrior weeps,
The seething multitude weeps,
All of those who weep
Weep devouring their own grief:
«Kanıkey was the mother,

Oğlu idi Kançoro, ey.
Bozuldu ya görülen düş,
Anasını bunca hor eden
Kara niyet nasıl can,
Halk besleyemez böyle hanı.
Anasını çekti kökbörü,

Şimdi gitti bizim güç.
Yavrum, anasına bunu eden alçak

Bir daha tahta binemez,
Mızrağını tutup savurur,
Kara niyet kul imiş,
Halkı bozup dağıtır.
Belayı dosdoğru başlatır ya,
Kımıldarsa bu yurdu
Kırgın edip bırakır ya.
Kılını kıpırdatanı esirgemeden,
Yavrum, kırgını seyirlik salar ya!

Azgınlık etse azgın it,
Kıpırdayanın hepsini
Kırgın edip salar ya,
Ölçüsüz hesap oyar ya,
Anasına bunu eden alçak
Hiçbir hanı esirgemez,
Fitne salıp, kavga başlatıp,
İşbu yurdun hepsini,
Genciyle kocasını,
Kavga etse boğazlar ya,
Yine öfkesi tutarsa,
Kıl kadar komadan tüm söğüdü
Kırgın edip salar ya.
Kırgız'ın hepsini saçar ya,
Haykırıp müşkül düşman gelse,
Bu kahrolası Kançoro
Bozguncunun ta kendisiymiş,
Kavganın kara gözüymüş.

Kançoro was the son, ey.
Ruined is the dream once dreamt,
He who so despises his own mother —
What soul is this black intent,
The folk cannot feed such a khan.
He dragged his mother like the kökbörü goat,
Now our strength has gone from us.
My child, the villain who did this to his mother
Can never mount the throne again,
He grips his lance and swings it,
A slave of black intent he proved,
He breaks the folk and scatters them.
He will start calamity straight and sure,
Should this homeland stir,
He will leave it put to slaughter.
Sparing none who moves a hair,
My child, he will make the slaughter a spectacle!
Should the wild dog run wild,
All of those who stir
He will put to the slaughter,
He will carve a reckoning past measure,
The villain who did this to his mother
Will spare no khan at all,
Sowing discord, starting quarrel,
All of this homeland,
Its young and its old,
Should he quarrel, he will slit their throats,
And should his wrath seize him again,
All the willows, sparing not a hair,
He will put to the slaughter.
He will scatter all of the Kırgız,
Should a grievous foe come bellowing,
This accursed Kançoro
Proved the very wrecker himself,
Proved the black eye of the quarrel.

Can yakanların ta kendisiymiş,
Dayanağını bulamayıp yer bozar,

Bekleyemez, saçıp el bozar, Kerametli can idi.
Kankor gibi âdil can değil,
Altın yatağı hazine,
Toy imiş Kançoro,
Bu el yönetecek han değil.
Boş konuşması zehir imiş,
Kançoro değil düpedüz
Gerçek Kuday'ın kahrı imiş,
Şaşı bakışı kara gece imiş,
El bozduran, yurt bozacak
Belalıların biri imiş.
Gözü çakır, alacalı imiş,
İnsanın varan kahrı imiş.
Talihin dönüşüne bak,
Bozgunculuğu, itliği
Bir insan kadar var imiş.
Bunun başını almayan,
Silip süpürüp domuzu
Yok edip salmayan,
Kaplan sultan, kankor aslan
Ayırıp kurtaracak derman yok,
Helal huylu, ak hayalli,
Gerçekten toyluğu var imiş.
Ne zaman olsa bu çoro
Bozgunu önceden düşünmüş,
But gibi bozup savursa da,

Küheylan töre, er kankor
Bozdu imiş deyip komamış».

Kalan yurdun hepsi
Diye, işte böyle yurt çığrışıp,
Kaçıp, ürküp dağıldı.
Açık söylemeye yüzü mü var?
Fısıldaşıp konuşup,

Proved the very burner of souls himself,
Finding no stay, he wrecks the land,

He cannot wait — he scatters, wrecks the people, She was a wonder-working soul.
No just soul like the kankor,
A treasure, a bed of gold,
Callow proved Kançoro,
No khan to govern this people.
His idle talk proved poison,
Kançoro is nothing less
Than the very wrath of Kuday,
His squinting glance proved black night,
People-wrecker, homeland-breaker —
He proved one of the calamitous.
His eye proved grey and mottled,
He proved the wrath that comes upon man.
Behold the turning of fortune,
His mischief and his cur's ways
Proved as much as a whole man's measure.
Whoever takes not his head,
Whoever sweeps not the swine away
And blots him out,
The tiger sultan, the kankor lion —
There is no remedy to part and save,
Honest of nature, white of dream,
Truly there was callowness in him.
At every season this çoro
Had plotted ruin beforehand,
Though he wrecked and flung it like a haunch,
The courser törö, the warrior kankor
Never said, he has wrecked it, and let it stand».
All of the remaining homeland
Saying so, thus the homeland cried out,
Fleeing, shying, they scattered.
Have they the face to speak it openly?
Whispering one to another,

Cık cık edip durup,
Kulağa kahır duyulup,
Hayır diyen bir can yok,
Bütün malını başından
Başları yere gömülüp.
Sinek kadar canı üzüşüp,
Kanıkey'i görüp ağlaşıp.
Hızır değmiş hanım ana,
Yaman yurdun bilgesiydi,
Atanız Manas bozkurttan
Armağan kalan mirastı.
Kırgız'a Kadir gecesiydi,

Standing clucking tsk tsk,
Anguish sounding in the ear,
Not one soul to say no,
All their goods, from off their heads —
Their heads buried toward the ground.
Grieving their fly-small souls,
Seeing Kanıkey, weeping together.
The lady mother touched by Hızır,
She was the sage of the stricken homeland,
From your father Manas the grey wolf
She was the heirloom left as gift.
She was the Night of Power to the Kırgız,

Argın, Kırgız zavallı yurt
Sığınak kıldığı can idi,
Şu Talas'taki Kırgız'a
Tılsımlı kara meyveydi,
Ay, nurlu hanım ana,
Kalabalık yurda el idi,
Halis kazı, halis yağ,
Bütün yurda anaydı.
Halkın basmadığı vadinin,
Kalabalık yurdun anası —
Hor olduğuna bak hele!»
Yurt çığrışıp, el yanıp,

Argın and Kırgız, the poor homeland —
She was the soul they made their refuge,
To the Kırgız here in Talas
She was the black fruit of talisman,
Ay, the radiant lady mother,
She was a hand to the teeming homeland,
Pure kazı, pure fat,
She was mother to all the homeland.
Of the valley untrodden by the folk,
The mother of the teeming homeland —
Only look how she is despised!»
The homeland crying out, the people burning,

Kuday'a sesi duyulup,
Feryat edip zavallı yurt,
Baş başına yere gömülüp,
Yürekli olanları, erleri,
Anana bakıp duramadan,
Yanı üzre yıkılıp düşüp,
Yürekli aslanları,
Anana dikkatle baktı.
Zulmü, zorbalığı
Kançoro han başlattı,
Halk çığrışıp, yurt ürküp,
Kalan elin niceleri
Aşıp geçip terk etti.

Their voice heard up to Kuday,
The poor homeland wailing,
Each head buried toward the earth,
The stout-hearted among them, the men,
Unable to keep watching your mother,
Falling toppled on their sides,
The stout-hearted lions
Looked hard upon your mother.
The cruelty, the tyranny —
Kançoro khan began it,
The folk crying out, the homeland shying,
Many of the people who remained
Crossed over the passes and forsook it.

Heybetini salıp Kançoro,
Kahrı katı başlattı,
Halk irkilip, yurt ürküp,
Talas'tan Kırgız kahrından
Ürküp gitmeye durdu.
İşte o zaman Kançoro
Ferman etti yanına,

Loosing his dread, Kançoro
Began his fury in earnest,
The folk flinching, the homeland shying,
From Talas the Kırgız, from his fury,
Took to fleeing in fright.
It was then that Kançoro
Gave decree at his side,

Tellal çağırttı kudurmuş,
Pehlivanının hepsine.
Buyruk etmeye başladı:
«Kocamış deli kocakarının
Kıçını yere değdirme,
Görsen bela, kavga salıp,
Çok sefaya sokma.
Sabahleyin kocakarıya
Ham katı deriyi
Yumuşatıp dişlettir!
Gün batınca cadıya
Kalmuklar gibi oynattır.
Gece geçip gündüz olunca
Tulum yükle sırtına,
Eğri değnek ver iki eline,
Taşa vur, böyle çilesine.

The rabid one had the crier summoned,
To all of his pehlivans.
He began to give command:
«The crazed old crone grown ancient —
Let not her backside touch the ground,
Should you see it, loose woe and quarrel,
Grant her no great ease.
In the morning make the old crone
The raw stiff hide
Soften with her teeth!
When the sun sets, make the witch
Dance in the manner of the Kalmuks.
When night has passed and day has come
Load a hide-sack on her back,
Give a crooked staff to her two hands,
Drive her to the stones — such be her torment.

Azaba salıp böylece,
Korkağı nice müşküle sal,
Kıyrılıp gider hepsi,
Bulun kısır emmiş danayı, Dediğini
yapmamak olmadı,
Ölecek yerini hazırlayın,
İki kısır dananın
Ortasına bağlayın!
Tezlikle öldürmeden,
Horlukla öldürüp,
Kâfirin işini böyle bitirin!
Yılkıda küheylan ala baş,
Argın, Kırgız karışık.

Casting her so into torture,
Cast the coward into many a hardship,
They will all be worn to death,
Find the calves that sucked barren cows,
There was no way not to do his bidding,
Make ready the place where she will die,
Between two barren-suckled calves —
Bind her in the middle!
Killing her not with swiftness,
Killing her with scorn,
Finish the infidel's affair like this!
In the herd a courser with a piebald head,
Argın and Kırgız mingled through.

Akşam girince bu deli
Bir insana görünmeden
Tazı it gibi koşmasın,
Yurdu bozup durmasın,
Kaynağın kara gözüne,
Kuru çınarın dibine,
Kırk urgan boyu büyük zindan
Kazıp yer açın,
Akşam girince kocakarıyı
O çukura atın!
Gündüzünde kocakarıyı
Çukurdan çıkarıp hazırla,

Kısır iki danaya
Belinden sımsıkı bağla!
Bağlayın pekiştirip,
Basıp geçeceği yolları,
Kazın derin çukurları,
Kaynatın kâfirin
Ta nerdeki çilelerini!»
Diye, işte böyle, Kançoro
Ferman edince, kırk pehlivan —
Börk al dese baş kesen,
Kan dök dese cin döken,
Su iç dese ağı içen,
Kırk pehlivanın hepsi,
İnsandan üstün pazısı,
Değerli kılıçtır onunki,
Kırgına uğramış gibi,
Kançoro'nun sesi çıkınca,
İki kısır danaya
Belinden sımsıkı bağladı.
Horluk edip anana,
Müşkül edip durana dek,
Söyleyip ağzını toplayana dek,

Şöyle böyle diyene dek,
Külçoro'nun karısı Akbala,

When evening falls, let not this madwoman,
Unseen by any man,
Run loose like a tazı hound,
Let her not keep wrecking the homeland,
At the black eye of the spring,
At the foot of the withered plane,
A great dungeon forty lassos deep —
Dig it, open the earth,
When evening falls, the old crone —
Cast her into that pit!
In the daytime take the old crone
Out of the pit and make her ready,

To the two barren-suckled calves
Bind her fast by the waist!
Bind her and make it firm,
The roads that she will tread,
Dig them with deep pits,
Set boiling the infidel's
Torments from the farthest bounds!»
Saying, just so, Kançoro,
When he decreed, the forty pehlivans —
Told, fetch a börk, they cut off a head,
Told, spill blood, they spill out demons,
Told, drink water, they drink down poison,
All of the forty pehlivans,
Their forearms beyond man's measure,
His is the precious sword,
As if slaughter had swept them through,
When Kançoro's voice rang out,
To the two barren-suckled calves
They bound her fast by the waist.
Heaping scorn on your mother,
Until they had done tormenting her,
Until he had spoken and gathered his mouth,
Before one could say this or that,
Külçoro's wife Akbala,

Yanıp kavrulup koşup,
Altmış deve, kırk taya
Satın alınmış ak hançeri
Kınından çekip davranıp,

Kıyamete göçmüş atanın
Ruhuna yalvarıp.
Kadınların ustasıydı,
Camgırçı'nın kızıydı,
İnsandan başka nişanı,
O Külçoro'nun karısı,
Dedikoducudan söz duyup,
Ulu anam kocakarıyı
Hırpalayıp saldı diye duyup,

Çürök'ü ganimet edip
Zulmetti ona diye duyup,
Kocayınca Kanıkey'in,
Ananın dermanını kesip,
Zorbalık etti diye duyup,
Çığlıkla ağlayıp Akbala
Gerçek belayı başlatmış,
Sinek canlı o biçare
«Öldüm!» deyip candan geçivermiş.
Kadınından kaçıp hepsi,
Dizleri yere bükülüp,
Çığlıkla ağlayıp koşuşup,
Kaburga kemiği bölünüp,
Ağır dert, gerçek ölüm
Zavallı başa görünüp.
Çevikliği ölçüsüz,
Şakırdayan bahtı kara,
Sinek canını esirgemez,
İpek sağrılık, geniş saç bağı Her birini yere serip,
Endamlı o bahtı kara
Kırk pehlivana gelmişti,
Gelinden zulüm gördük diye,

Burning, scorched, running,
For sixty camels, forty colts —
The white dagger that was bought,
Drawing it from its sheath and making ready,
Of the father passed on to doomsday
Praying to his spirit.
She was the mistress among women,
She was Camgırçı's daughter,
Her mark set her apart from mankind,
That wife of Külçoro,
Hearing word from the gossip-mongers,
My great mother, the old crone —
Hearing it said they battered her and cast her down,

Taking Çürök as his booty,
Hearing he had wrought her cruel wrong,
That when Kanıkey grew old
He cut off the mother's remedy,
Hearing he had dealt in tyranny,
Wailing aloud, Akbala wept
And set the true calamity loose;
That wretch with a fly's frail life
Cried «I am dead!» and gave up her soul.
Fleeing their woman, every one,
Their knees buckling to the ground,
Wailing aloud they ran about,
Their rib-bones split asunder,
Grievous woe, true death itself
Appeared before the wretched head.
Her nimbleness beyond all measure,
That clattering ill-fated one,
Sparing not her fly's frail life,
Silk crupper, broad braid-band She laid each one upon the earth,
That shapely ill-fated one
Had come upon the forty wrestlers;
Saying, we suffered wrong from the bride,

Zulüm içindeki Kanıkey
Anacığını görmüştü.
Yanıp tutuşup ölemeden,
Taht önünde otağda,
Kazılıp konmuş çukurda,
Kançoro'nun saldığı zulümde,
O Kançoro bilmişti.
Aşkın fitne kavgaya,
Akbala girdi kavgaya.
Kement gibi güzelim saçı
Kapıdan çıktı koşarak,
Tepesine sımsıkı düğümlemiş,
Külçoro'nun zırh aynasını
Başına bastırıp giymiş.
Bambaşka yüğrük boz tayı,
Kısrak yavrusu genç tayı,
Kasırga doğmuş yılkıyı,
Geniş gömleğini paçalayıp,
Eyersiz sıçrayıp binmiş.
Boz tayı oynatıp,
Yiğit kadın Akbala,
Pehlivanlardan yedisini

Kanıkey in her torment
Had beheld her dear mother.
Burning, unable yet to die,
In the yurt before the throne,
In the pit dug out and set,
In the tyranny Kançoro loosed,
That Kançoro came to know.
Into strife, the seditious quarrel,
Akbala entered the fray.
Her lovely hair like a lasso
She ran out through the door,
Knotted tight upon her crown,
Külçoro's mirror of mail
She pressed upon her head and donned.
A swift grey colt like no other,
A mare's young foal, a tender colt,
A herd born of the whirlwind,
Tucking up her wide shift's skirts,
Saddleless she leapt astride.
Making the grey colt prance,
The valiant woman Akbala,
Seven of the wrestlers there

Vurup devirip süründürüp,
Payını bol bol yedirip,
«Gelin hey, kulunuz!» dedirtip,

Sürüp girdi Akbala.
Yakına gelen pehlivanı
Hançerleyip yarıp geçip,
Haklayıp girdi Akbala.
Pehlivanın değerli yaşlısı,
Kırgına uğramışçasına
Var gücüyle kaçtı o da.
Kapılı büyük otağa,
Çaçıkey'in hisarına,
Hanlık kurduğu bağına,
Kançoro Han'ın obasına,
Soluta soluta pehlivanı

Struck down, toppled, dragged along,
Fed them their portion full and free,
Made them cry «Come, we are your slaves!»,
Driving on rode Akbala.
The wrestler who came near at hand
She daggered, slashed, and passed him by,
Slaying, in rode Akbala.
The wrestlers' honored elder too,
As though struck by a massacre,
Fled with all his might as well.
To the great gated yurt,
To Çaçıkey's high fortress,
To the garden where she held her khanate,
To Kançoro Khan's encampment,
Making the wrestlers gasp for breath,

Sürüp girdi Akbala,
Haklayıp girdi Akbala.
Kimimiz öldü diyerek,
Kadından zulüm gördük diyerek,
Kimimiz de öldü diyerek,
Kaçıp pehlivanlar girmiş,
Pehlivanın soluyup girdiğini
Bilip anlayan Kançoro
Tahtından inip davranıp,
Şaşkın bakınan Akbala
Pehlivanı sürüp, biçare,
Kapıya kıstırıp varınca,
Alt yandan kabararak,
Karşısından, yanası,
Kavlamış kudurası
Kançoro çıkıvermişti.
Kançoro'yu gördüğünde
Öfkeyi şiddetle başlattı,

Driving on rode Akbala,
Slaying, in rode Akbala.
Saying, some of us are dead,
Saying, we suffered wrong from a woman,
Saying, others of us are dead,
Fleeing, the wrestlers came inside;
That the wrestlers came in gasping
Kançoro knew and understood,
Stirred and came down from his throne;
Akbala, gazing round bewildered,
Driving the wrestlers, poor wretch,
When she pinned them at the door,
Swelling up from down below,
Facing her, may he burn,
That flayed one, may he go mad,
Kançoro suddenly came forth.
When she beheld Kançoro
She loosed her fury in full force,

Kapı ağzından Kançoro'ya
Hançeriyle ciğerinden
Vurup geçiverdi.
Haykırışı taş yarıp,
Kançoro'ya yetişirken,
Tam ulaşıp çoroyu
Harap edip geçecekken,
Ustaymış Kançoro:
Kara kıldan taktırılmış,
Düşmana göre ölçtürülmüş,
Demiri oluk oluk dövülmüş,
Kurt dili gibi düzeltilmiş,
Telaşta elden kayar diye
Sarı tunçla sarılmış,
Çubuk değse çın diye öten,
Davul gibi gümbürdeyen,
Opol Dağı dibinin ırgayını
Köküyle söktürülmüş,
Pehlivanlara burdurulmuş,
Sapı sağlam yaptırılmış,

At the door's mouth, at Kançoro,
With her dagger through the liver
She struck and passed on through.
Her war-cry splitting stone,
As she bore down on Kançoro,
Just as she reached the çoro
And was about to lay him waste,
Kançoro proved a master:
Fitted with black horsehair,
Measured out to fit the foe,
Its iron hammered groove on groove,
Trued like a wolf's own tongue,
Lest it slip the hand in haste
Bound about with yellow bronze,
Ringing chin when a switch but grazed it,
Booming like a war-drum,
The spirea from Opol Mountain's foot
Torn up by its very root,
Twisted taut by wrestlers' hands,
Its haft made firm and sound,

Oluğunun açık yerine
Kirişten sinir geçirilmiş,
Pek sıkı kavransın diye
Tutkala banıp emdirilmiş,
Fil derisiyle kaplatılmış,
Düşman için özenle saplanmış:
Kançoro Han'ın mızrağı –
Böylesine ustaymış işçiliği.
Savaş kurdu usta kul,
Öteden beri cenge çok girmiş,
Kaplan bozkurt sağken
Nicesini görmüş, pişkin kul,
Mızrak işinde becerikli kul,
Her şeyin çaresini
Fazlasıyla bulan usta kul.
Sırtı demir, tunç mızrağı
Kısa kavrayıp durmuş,
Böğrünün bu yanı deyip,
Ciğerle bağrın ucu deyip,

Where its groove lay open
Sinew of bowstring threaded through,
That it be gripped full fast
Dipped in glue and left to drink,
Sheathed about with elephant hide,
Hafted with care against the foe:
Kançoro Khan's great lance –
So masterly was its crafting.
A wolf of war, a cunning slave,
Long since entered many a battle,
While the tiger grey wolf lived
He had seen much, a seasoned slave,
A slave deft in the work of lances,
For everything a remedy
Finding and to spare, a master slave.
His iron-backed lance of bronze
He gripped up short and stood,
Saying, this side of her flank,
Saying, liver and the breast's edge,

Yanası domuz vurmuş.
Usta domuz vurduğunda
Boz tay yıkılıp büküldü,
Zavallı Akbala dik düştü.
Bu da düşmanmış diye
Kançoro Han'ın gönlüne
Onmaz bir dert çöreklendi.
Kin dolu pehlivanı
O Akbala kadını
Şiddetle sarıp varınca,
Elindeki ak kamayı
Davranıp gelip saplayana dek,
Fitneyi kökten bitirene dek,
Beş altısını kırana dek,
Usta doğmuş Kançoro
Yine hesabını bulmuştu:
Altın yanaklı aybaltayı
Alıp usta Kançoro,
Akbala'nın elinden

The swine, may he burn, struck home.
When the master swine struck home
The grey colt crumpled, buckled down,
Poor Akbala fell headlong.
Saying, this one too was a foe,
Into Kançoro Khan's heart
An incurable grief coiled down.
The wrestlers full of spite
That woman Akbala
When they closed on her with fury,
The white dagger in her hand –
Till she should stir and come and plunge it,
Till she cut sedition at the root,
Till she broke five or six of them –
Kançoro, master-born,
Once more had found his reckoning:
The gold-cheeked moon-axe
Taking up, master Kançoro
From Akbala's hand

Ak kamayı düşürmüştü.
Ak kamadan ayrılıp,
Tuzağa düştü Akbala.
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Burnu pınar suyu olup,
Gelinin dört bir yanı
Göğü yaran feryat olup,
Ele düştü Akbala.
Dilese de geçip çıkılmaz
Kara derde düştü Akbala.
İşte o zaman Akbala,
Kapı ağzında Kançoro –
Kançoro'ya şunu söyler,
Bilene ağır, şûm sözü söyler:

«Efendisini boğazlayan yiğit kul,
Ey beylik taslayan kâfir kul!
Kâfir kul, sana ne oldu,
Çaresiz kadını, körpe çocuğu
Soyu kurusun diye kırarcasına,

Düşkün ihtiyara, toy gence
Böyle zorbalık edercesine,
Paralayıp yağmalayıp gidercesine,
Büsbütün köküne erercesine,
Haykırıp mızrak saplarcasına,
Hanları düpedüz öldürüp,
Dört yanda canları kırıp,
Doğruca köke erercesine?
Kara yamaç yer miydik,
Han oğlundan eksik miydik?
Kaygıya düşen siz miydiniz?
Hunhar baban Çubak'ı parçalayıp

bırakan Darlık etti Çaçıkey.
Kıtay mıydık, biz miydik?
Yiğitliğinin dengi yok,
Ananın* öcü bizde yok,

Had made the white dagger fall.
Parted from the white dagger,
Akbala fell into the snare.
Her rib-bones wrenched away,
Tears pouring from her eyes,
Her nose become a spring of water,
On every side of the bride
Rose wailing that split the sky,
Akbala fell captive.
Though she wished, no passing through it –
Into black grief fell Akbala.
Then it was that Akbala,
At the door's mouth, Kançoro –
To Kançoro says this word,
Says the ill-omened word, heavy to him who knows:
«Valiant slave who cut your master's throat,
O infidel slave who apes a bey!
Infidel slave, what came over you,
The helpless woman, the tender child
To slaughter as if to wither out the line,

Upon the fallen elder, the raw youth
To wreak such tyranny as this,
To rend and plunder and ride on,
To reach down wholly to the root,
To bellow and drive in the lance,
Killing khans outright,
Breaking lives on every side,
As if to strike straight at the root?
Did we eat of the black hillside,
Were we less than any khan's son?
Was it you who fell to sorrow?
Who tore your bloodthirsty father Çubak apart
and left him Çaçıkey wrought the misery.
Were we Kıtay, or were we us?
His valor has no equal,
The mother's vengeance is not ours,*

Kasılışının hesabı yok,
Senin yandaşının öcü burada yok!
Baban avanak hayvan kuldu,
Obayı kırıp vurarcasına,
Hesabı ölçüsüz görürcesine,
Âlemi mi kaçırıp gittik,
Ak akçayı, malı mı saçtık?
Kulanını kovup mu kaçtık,
Heybendeki malı mı saçtık?
Ekinini ham mı biçtik,
Ulu atan Akbaltay'ı mı boğazladık?
Kabalığına bir bak!
Musibetli kudurası,
Keñ-Kol'dan göçümü vurdun,
Şu kasılıp duran kuldan
Kadınlığım kurusun,
Alamıyorum öcümü!
Talas'tan kırdın elimi,
Kul, yoksul ettin; bozdun kara

bahtımı! Sinsi kalan yosmanın
Ah, Çatkal'dan bozarım göçünü,

Allah, yüce Allah, yaradan,
Bundan ne zaman alırım öcümü?!»
Kadın figan edip dururken,

His swaggering has no reckoning,
Your partisan's vengeance is not here!
Your father was a dull brute slave,
As if to smash and smite the camp,
As if to reckon without measure,
Did we spirit off the world and go,
Did we scatter white silver and goods?
Did we drive off your kulan and flee,
Did we scatter the goods in your saddlebags?
Did we reap your grain while green,
Did we butcher your great forefather
Akbaltay? Look at your coarseness, look!
Calamitous one, may you go mad,
You struck my caravan from Keñ-Kol;
From this ever-swaggering slave –
May my womanhood wither dry –
I cannot take my vengeance!
From Talas you broke my people,
Slave, you beggared me; you ruined my black
fortune! That hussy who lay in stealth –
Ah, from Çatkal I shall scatter her caravan!
Allah, Allah most high, Creator,
When shall I take my vengeance for this?!»
While the woman stood lamenting,

Bakmadı bile Kançoro.
Gelin figan edip dururken,
Zınk zınk eder, aldırmaz,
Kadın söylese kaç söz eder?

Kara uğursuz Kançoro
Umurunun ucuna takmaz.
Şu hisardaki Çaçıkey,
Şu kuyruğu kucak dolusu koca yengen

Kuleden bağırıp,
Kırk pehlivanı çağırıp,

Kançoro did not even look.
While the bride stood lamenting,
He stands stone-still, unheeding;
If a woman speaks, what do words amount to?
Black ill-omened Kançoro
Gives it not the edge of his concern.
Çaçıkey there in the fortress,
That great aunt of yours with a tail an armful wide,
Shouting down from the tower,
Calling the forty wrestlers,

Ferman etti Çaçıkey,
Akbala söylenip durunca:
«Şu vırıldayan kâfirin,
Şu Akbala kılıklı kadının,
Tabanını yarıp tuz basın,
Tepesini yarıp kurt koyun,
Eski püskü kaftan giydirin,
Kır kısrağa bindirin,
Koyun ardına salıverin,
Mal güden biçare edin.
Kaba, taşkın kadının,
Şu höykürüp duran kâfirin,
Baştaki cinini dizginleyin.
Şu Kançoro Han'a bakın hele,
Şu höykürüp duran kadının
Gücü ne kadarmış, derleyin,
Uluyup duran kâfirin
Azıtan cinini dizginleyin!
Şu kasılıp duran kâfirin
Kurumuş cinini dizginleyin!
Bunu post gibi dövüp gerin!
Odun taşısın, su döksün,
Şu yılkıcıya verin onu!»
O an bakıp duran nice pehlivan
«Peki yenge, peki!» deyip,
Kadına saldı büyük kavgayı.

Çaçıkey gave her decree,
When Akbala would not cease:
«That yammering infidel,
That woman got up as Akbala –
Split her soles and press in salt,
Split her crown and set in felt-grass,
Dress her in a ragged tattered kaftan,
Mount her on a grey mare,
Turn her loose behind the sheep,
Make her a wretch that herds the stock.
That coarse, overflowing woman,
That howling infidel –
Bridle the demon in her head.
Look you now to this Kançoro Khan;
That howling woman there,
Gather up how much her strength may be;
That baying infidel's
Raging demon bridle down!
That swaggering infidel's
Withered demon bridle down!
Beat her and stretch her like a hide!
Let her haul wood, let her pour water,
Give her to that horse-herd there!»
Then many a wrestler looking on
Said «Yes, aunt, yes!» and so,
Loosed the great onslaught on the woman.

Buyruk alan pehlivanlar –
Bunu Tanrı çoktan çarpmıştı –
O Akbala zavallıyı
Çaçıkey'in dediği gibi
etmişlerdi, Dağda yılkı doksan tümen,

Tepesini yarıp kurt koyup,
Tabanını yarıp tuz basıp,
Kır kısrağa bindirip,
Keçe kepenek giydirip,
Çoban saldırıp zorbalayıp,
Yılkıcı dövüp zorbalayıp,

The wrestlers who took the command –
God had struck her long before –
That poor wretch Akbala,
Just as Çaçıkey had said, so they
had done her, In the hills the herds, ninety tümen,
Splitting her crown, setting in felt-grass,
Splitting her soles, pressing in salt,
Mounting her on a grey mare,
Dressing her in a felt herder's cloak,
Loosing shepherds on her in tyranny,
Horse-herds beating her in tyranny,

Bir etmediler, bin edip,
Bilene ağır iş edip,
Akbala'nın başına,
Bir etmediler, bin edip,
Eziyeti fena saldılar,
Güzelim başı cariye oldu.
Temiz kadın sopalanıp,
Kel karıdan azar işitti.

Düşünse çetin gün oldu:
Bu Kanıkey ile Akbala
Kançoro Han'a cariye oldu.
Günler günü kovalayıp,
Azap ile güç tükenip,
Akbala'yı yalınayak
Sığır ardına saldılar.
O Kanıkey zavallıyı
Buzağıcı edip aldılar.
Bunu böylece bırakalım,
Beri yanından başlayalım:
Ay yüzlü kadın Çürök'ü,
Çürök'e saldılar fitneyi,
Çürök'e salınan fitnede
Hangisi ervahtan korktu ki,
Hunhar erin bin altınını
Bırakmadan varıp yağmaladı.
Malını yağma edip aldılar,
Derdi fena saldılar,
Altını yağmalayıp aldılar,

Azabı şiddetle saldılar.
Ganimet oldu Çürök'ü,
Öyle olup bitti Çürök'e
Cediger'in saldığı fitne.
Toburçak yüğrük, tulpar tok,
Dağ gibi olan hunhardan
Ardında erkek evlat yok!
Kırlarda yılkı ala baş,
İçinde argımak, küheylan karışık,

They made it not one but a thousandfold,
Working woe heavy to him who knows,
Upon Akbala's head,
They made it not one but a thousandfold,
They loosed the torment cruelly:
Her lovely head became a bondmaid's.
The pure woman was cudgeled,
Heard revilement from the scald-head crone.
Think on it – a bitter day it was:
This Kanıkey and Akbala
Became bondmaids to Kançoro Khan.
Day chasing after day,
Strength spent in toil and torment,
Akbala, barefoot,
They drove behind the cattle.
That poor wretch Kanıkey
They took and made a calf-herd.
Let us leave this so awhile,
And begin from this side here:
The moon-faced woman Çürök –
On Çürök they loosed sedition;
In the sedition loosed on Çürök
Which of them feared the ancestor-spirits?
The bloodthirsty hero's thousand golds
They went and plundered, leaving none.
They plundered and seized her goods,
They loosed the woe most cruelly,
They plundered and seized her gold,

They loosed the torment fiercely.
Çürök became their booty;
So it came to pass for Çürök,
The sedition Cediger let loose.
The toburçak swift, the tulpar fat –
From the mountain-like bloodthirsty one
No male heir remains behind!
On the steppes the herds, dappled heads,
Argımak and courser mingled in,

Küheylanı yüğrük, kısrağı yok,
Bu yılkıyı gütmeye
Hunhardan tırnak sahibi yok –
Böyleymiş işte, kahpe dünya!
Sayısız hazine, tümen malı
Sersemler kapıp güç bulup,

Ah, canım dünya, onmaz ol!
Anası zavallı hor olup,
Yiğitlerin hepsi dövülüp,
Gelinlerin hepsi yağmalanıp,
Halkı yönetip Kançoro
Kurulmuş yatarmış otağında;
Ay yüzlü kadın Çürök'ü
Cediger'in er Kıyaz'ı
Ganimet edip almış.
Hunhardan kalan tümen malı
Tümüyle sürüp gitmişti,
Hunhar aslanın hazinesi
Tümüyle yağmalanıp geçti.
Akın edip Cediger,
Çınarı devirip yatırıp,
Otağı bozup yıktı,
Altmış kadını, dul yengeyi
Feryat ettirip ganimet etti.
Eziyeti fena başlattı,
Yetim yesir nice aile
Er Kıyaz'ın kahrından
Kırılıp gidiverdi.
Kavağı kesip yatırıp,

Otağı bozup devirip,
Nöbetçiyi, canları
Tümden kırdı, yere serdi.
Karşılık verirse Çürök'ün
Bir hesabını görmeye,
Beklenmedik karşı koyarsa,
Kazara cevap verirse,
Tutup başını vurmaya,

No swift courser now, no mare;
To herd these horse-droves
No nail-bearing kin of the hero remains –
So it was, then, harlot world!
Treasure past counting, tümens of goods
Fools have snatched and found their strength –
Ah, dear world, may you not prosper!
His poor mother held in scorn,
The young braves beaten every one,
The brides all plundered every one,
Ruling the people, Kançoro
Lay enthroned within his yurt;
The moon-faced woman Çürök
Cediger's man Kıyaz
Had taken as his booty.
The tümen goods the hero left
He drove away entire;
The bloodthirsty lion's treasure
Was plundered through entire.
Raiding came Cediger,
Felling the plane-tree, laying it low,
He broke and tore the yurt down,
Sixty women, widowed aunts
He made to wail and took as booty.
He set the torment loose most cruelly;
Many an orphaned, captive house
Under man Kıyaz's oppression
Was broken and perished away.
Cutting the poplars, laying it low,

Breaking, toppling the yurt,
The sentries, living souls,
He slew outright and laid them low.
Should Çürök answer back,
To settle one account with her,
Should she unexpectedly resist,
Should she chance to give reply,
To seize her head and strike,

Yol üstünde sürükleyip
İt sürüsüne parçalatmaya,
İki gözünü oymaya,
Kasılırsa biçareyi
Kurutup boğazlamaya
Niyetlenmişti Cediger.
Gün yüzlü kadın Çürök'e,
Kedere doğmuş fitneye,
Ay yüzlü kadın Çürök'e
Aşırı zorbalık etti şimdi,
Süzgün bakan o fitneye.
Çürök'ün bu yanında
Kara niyetli her canlar,
Sarıp yatan pehlivanlar,
Börk al dese baş kesecek,
İnsandan aşkın kavgacılar.
Bu yanına bakarsan:
Sarı sahtiyan şalvar giymiş,
Sayısız tümen düşmana bir dalan,
«Avunmaya nazlı yavru yok,
Sadağını sayıp kuşanan, Anacığım ah!»
diye hıçkırıp.
Yeniden kırgın salacakmış gibi
Kahrı yüzüne vurmuş;
Bu yanına bakarsan:
Püskülsüz mızrak almış,
Mızrağını yalın edip
Kaldırıp yukarı takmış,
Çarpışmaya girince
Korkup koltuk açmamış,
Kımıldadı mı can dayanmaz,
Önüne geleni
Tavşan gibi yere çakmış,

To drag her along the road
And let the dog-pack tear her,
To gouge out both her eyes,
Should the poor wretch swagger,
To dry her out and cut her throat –
So had Cediger resolved.
On the sun-faced woman Çürök,
On the sedition born to sorrow,
On the moon-faced woman Çürök
He wreaked exceeding tyranny now,
On that languid-gazing sedition.
On this side of Çürök,
Every soul of black intent,
The wrestlers coiled around her,
Men who'd sever a head if bid fetch a börk,
Brawlers beyond the human kind.
If you look upon this side:
One wears yellow saffian trousers,
A single charge at tümen countless foes,
«No darling babe to console me,
One counts his quiver and girds it on, Ah,
my dear mother!» she sobbed.
As though he'd loose fresh slaughter
His wrath struck up into his face;
If you look upon this side:
One has taken a tassel-less lance,
Baring his lance all naked
He has raised and fixed it high;
When he enters the clash
He never flinched nor opened flank;
Let him but stir, no soul can stand it,
Whoever came before him
He pinned to earth like a hare;

Mızraklarını dikeltip
Ondan girdi bir bölük can.
O pehlivanı görünce
Yengenin canı hepten çıktı.
Bir kaşık kaldı güzelim kan,

Setting their lances upright
Thence entered a whole troop of souls.
When she beheld those wrestlers
Your aunt's soul fled outright.
One spoonful of lovely blood remained;

Sertleşti nice pehlivan,
Amansız coştu nice pehlivan.
Gün yüzlü deli yengen,
Suçlu sayılıp dert görünce,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gönlü fena bölünüp,
Arından öleyim dese de
Ölemiyor kuruyası,
Karnında çocuk var diye.
Arından gideyim dese de
Gidemiyor kuruyası,
Karnında evlat var diye.
Çığlık atıp ağlayıp feryat edip,
Yiğit aslandan ayrılıp,
Öleyim deyip ölemeden,
Öz canına kıyamadan,
Gözünden yaşını tutamadan,
Burnundan pınar suyu yürüyüp,
Bu suyu yengen silemeden,
«Hunharım!» diye feryat edip:
«Yaradan çizdi musibete,
Katlanmamaya çare yok!
Nice insanın umut bağlayacağı,
Bozkurttan erkek evlat yok.
Kuru başa çetin iş gelse,
Katlanmamaya çare yok!
Bu bozkurdun öz anası,
Ben bahtsız Çürök'ün
Yiğidi mi, yanı başı mı,
Hepsinden öte anacığım,
Ben kara bahtlı Ayçürök'ün Kâbe'si!

Bir görsem gönlüm tok,
Yoldaş bildiğim anamdan başka

kimse yok. Yağmayı tümden vurdu şimdi.
İçim yanıp bağrım kor,

Many a wrestler hardened,
Many a wrestler surged up merciless.
Your sun-faced frantic aunt,
Counted guilty, seeing woe,
Her rib-bones wrenched away,
The tears of her eyes poured down,
Her heart most cruelly cloven;
Though she would die of shame,
She cannot die, may she wither,
For the child within her womb.
Though she would go from shame,
She cannot go, may she wither,
For the heir within her womb.
Shrieking, weeping, wailing loud,
Parted from her valiant lion,
Saying, let me die, yet dying not,
Unable to take her own life,
Unable to hold the tears from her eyes,
From her nose a spring of water running,
Your aunt unable to wipe that water,
Crying «My bloodthirsty one!» she wailed:
«The Creator marked me for calamity,
There is no way but to endure!
One for many souls to set their hopes on –
From the grey wolf no male heir.
If hard times come upon a bare head,
There is no way but to endure!
This grey wolf's own mother,
For me, ill-fortuned Çürök,
Is she my brave, my nearest side?
Beyond them all, my dear mother,
The Kaaba of black-fated Ayçürök!

Could I but see her, my heart were full;
Besides my mother I hold as companion there is
none. Now he has struck the plunder whole.

My inwards burn, my breast is ember,

Yanıp tutuşup kül oldum.
Benim yetkin başım ganimette,
Cediger'e varıp durmadayım,
Benim göz bebeğim anam yok!
Ben kimleri Kâbe edineyim?
Ay-âlemin direği
Aslanım böyle mi olurdu?
Ak hatun, talihim,
Benim anam böyle mi olurdu?»
Deyip, öylece, Ayçürök
Hasretle söyleyip bunu deyip,
Yengen arkar gibi tan yerini süzüp,

Usulca söyleyip bunu deyip...
Zulme çare mi var,
Her insan boyun eğmez mi
Güçlülerin ettiği zorbalığa?
Kuşatanı sayısız pehlivan,
Bu Tanrılık taslayan Kıyaz'a
Kuşansalar da hürmet yetişmez,

Ne yapsın çaresiz?
Ferman etti hanları,
Hanı ferman edince
Üşüşmüş pehlivanları,
Aşmış Kıyaz'ın
Bu âlemden kavgası.
Gelmiş cinleri,
Şaşılası, bozulmuş suretleri. File
yükleyip mal alıp,
Kara uğursuz Kıyaz'ın
Bilenmiş dişleri,
Aşmış güçleri,
Feryadın selini başlatmış;
Malı şöyle dursun, canından
El tümden geçivermiş.
Yeniden taşıp Cediger
Ağır yağma koymuştu,

Burning, blazing, I am turned to ash.
My accomplished head is in booty's hands,
To Cediger I am going still,
My mother, apple of my eye, is gone!
Whom now shall I make my Kaaba?
The pillar of the moonlit world –
Would my lion ever have been thus?
The white lady, my good fortune –
Would my mother ever have been thus?»
So saying, even so, Ayçürök
Spoke this out in longing,
Your aunt, like an arkar, gazing at the dawn,
Softly speaking, saying this...
Is there any cure for tyranny?
Does not every human bow the neck
To the violence that the mighty work?
Wrestlers past counting hem her in;
To this Kıyaz who apes a god,
Though they gird themselves, no homage suffices;
What can the helpless woman do?
He gave his decree to his khans,
And when the khan decreed,
His wrestlers came swarming in;
Overflowing was Kıyaz's
Quarrel with this world.
His demons had come,
Marvelous, their shapes deformed.
Loading elephants, taking goods,
Black ill-omened Kıyaz's
Teeth had been whetted sharp,
His powers overflowed,
He set the flood of wailing loose;
Let goods alone – of life itself
All hands had wholly despaired.
Overflowing anew, Cediger
Had laid heavy plunder on;

Gayret edip boğazlamıştı	*Striving hard, he had butchered*
Göz görenin tümünü.	*All that the eye could see.*
Tependen çöken Cediger	*Cediger, crashing down from the height,*
Ak sarayın içine	*Into the white palace*
Kamçı sürüyerek girdiler,	*They entered dragging their whips,*
İğneli iğneli söz söyleyip	*Speaking words barbed and barbed again,*
Çetin kadın Çürök'ün	*Stern woman Çürök –*
Damarına bastılar.	*They pressed upon her vein.*
Beyin eşi biçarenin	*For the bey's poor helpless wife*
Baş köşesine kuyu kazdılar,	*They dug a pit at the seat of honor,*
Dört tülük malı saçtılar,	*They scattered the four kinds of stock;*
Ayırmadan girdi Cediger,	*Cediger entered making no distinction,*
Bohçayı bozup didikledi,	*He tore the bundle open, picked it through,*
Olmaz kavga salıp böyle etti.	*Loosing unheard-of strife, so he did.*
Kırdan vurdu kısrağını,	*He struck her mare down from the steppe,*
Başını kesip attı	*He cut off and cast away the head*
Kısrağına gelen sahibinin,	*Of the owner come to claim the mare,*
Dünyalık hıncını çıkardı,	*He vented his worldly spite,*
Beynini patlatırcasına yumruklayıp.	*Pounding as if to burst the brain.*
Devesini ganimet alıp,	*Taking her camel as his booty,*
İçin hıncını çıkardı.	*He vented the spite within.*
İşte böylece Cediger:	*Thus it was that Cediger:*
Rengârenk kırmızı kumaşı	*The many-colored crimson cloth*
Verev katlatıp,	*He had folded on the bias,*
Kızıl nere yükletip,	*Loaded on red nar camels;*
Yeşil alalı kırmızıyı	*The green-flecked crimson stuff*
Özünden büküp katlatıp,	*He had twisted and folded from the bolt;*
Som altını, yakut taşı	*Solid gold and ruby stone*
Yel devesine yükletip,	*He had loaded on wind-swift camels,*
Yükleyip alıp yürüdü.	*Loaded up and took his way.*
Omuzdan ipekli giydirip,	*Draping silks upon her shoulders,*
Uçarcasına yorgaya bindirip,	*Mounting her on a flying ambler,*
Zırh üstü ipek giydirip,	*Dressing her in silk over armor,*
Zavallı kadın Çürök'e	*The poor helpless woman Çürök*
Değerli yorga bindirip,	*Mounting on a precious ambler,*
Boru zurna çaldırıp,	*Sounding horn and zurna loud,*
Altı bin nere, kırk file	*Six thousand nars, forty elephants –*
Ayçürök'ün sayısız malı –	*Ayçürök's uncounted goods –*

Sayısız malını yükletip,
Kızıl, yeşil tuğ olup,
Şenliğini görsen işte böyle:
Göğü yaran uğultu olup,
Pehlivanları bağırıp,
Sevincinden Cediger
«Kıyaz!» diye nara atıp.
Nice malı görüşüp,
Bozkurttan kalan nice malı,
Telaşla üşüşüp Cediger,
Kamçıya ölçüp bölüşüp,
Hayli altın, nice mal alıp, Belli biri baş olup,
Eğlenceyle bölüşüp,
Batmanla altın mücevher alıp,
Malı mülkü çok alıp,
«Çürök'ü Kıyaz aldı» diye
El çığrışıp şan olup,
Çok mala Cediger
Gözü açılmadan gark olup.
İşte o zaman er Kıyaz
Ceti-Özön'ün yamacına,
Cerge-Taldı burnuna
Varıp otağ dikmişti;
Dağın ayrıldığı çıkıntıya,
Toltoy'un karakol beklediği
Tümsek çıkıntıya,
Engebeli vadinin
Öte sırt yüzüne,
Kırk kayınlı, çift kavaklı

Tepeciğin kıyısına
Varıp otağ dikti şimdi.
Cediger'in er Kıyaz'ı...
Ayçürök'ün ak otağı –
Tündüğü altın, bağı tunç –
Er Kıyaz'a geldi bu kez.
Ululuğu ağır can olup,
Çürök'ü alıp er Kıyaz

Her uncounted goods he loaded up,
Red and green the standards streaming;
If you saw the revels, thus they were:
A roar that split the sky,
His wrestlers shouting loud,
Cediger in his joy
Bellowing «Kıyaz!» as his war-cry.
Viewing so many goods,
The many goods the grey wolf left,
Cediger swarming in their haste,
Measuring shares out by the whip,
Taking gold aplenty, many goods, One known man at their head,
Sharing out in revelry,
Taking gold and jewels by the batman,
Taking goods and chattels in abundance,
Crying «Kıyaz has taken Çürök!»,
The people clamoring, it became renown;
In goods so many, Cediger,
Eyes still unopened, drowned.
Then it was that man Kıyaz
On the slope of Ceti-Özön,
At the cape of Cerge-Taldı
Went and pitched his yurt;
On the spur where the mountain parts,
Where Toltoy once kept his watch-post,
On the hillock spur,
Of the broken rolling valley
On the farther ridge-face,
By the knoll of forty birches and twin poplars,
At its edge and border
He went and pitched his yurt this day.
Cediger's man Kıyaz...
Ayçürök's white yurt –
Its tündük gold, its bindings bronze –
Came now to man Kıyaz.
His grandeur grown a weighty thing,
Taking Çürök, man Kıyaz

Âlem yurduna han olup.	*Became khan over the world's whole people.*
Er Kıyaz'ın elinde	*In man Kıyaz's hand*
Ölçüsüz dünyalık, tümen mal;	*Worldly wealth unmeasured, tümen goods;*
Alabildiğine sahip olup,	*Owning all that eye could reach,*
El yöneten dev olup,	*Become a giant ruling peoples,*
Otağ kurup han olup,	*Pitching his yurt, become a khan,*
212910 Üstün, güçlü can olup	*Become a soul supreme in might,*
Almış er Kıyaz;	*Man Kıyaz has taken all;*
Yönettiği yurda bey olup	*Become bey of the folk he ruled,*
Kalmış er Kıyaz.	*Man Kıyaz has remained.*
Yaman Kıyaz bahadırın	*From fell Kıyaz the bahadır's*
Yürüyüşünden toz çıkıp,	*Very stride the dust went up,*
Gayretinden can çıkıp,	*From his striving life went out;*
Ceti-Özön'e Cediger,	*In Ceti-Özön, Cediger,*
Yetkin Kıyaz han olup;	*Accomplished Kıyaz become their khan;*
Talas'ta Kıyaz, Argın'ın	*Saying, in Talas I slew the folk*
212920 Halkını tümden kırdım diye,	*Of Kıyaz and of Argın entire,*
Bırakmadan halkını boğazladım diye,	*Saying, I butchered their people, sparing none,*
Ahiretlik Kançoro'yu,	*Saying, Kançoro, hereafter-brother,*
Onu diri koydum diye,	*Him alone I left alive,*
Yağmayı tümden saldım diye,	*Saying, I loosed the plunder whole,*
Malı şöyle dursun, hunharın	*Saying, let goods alone – the bloodthirsty one's*
Kadınını çekip aldım diye,	*Very wife I dragged away,*
Yetkin Keñ-Kol'un, geniş Talas'ın	*Saying, accomplished Keñ-Kol's, broad Talas's*
Yerlisini boğdum diye,	*Native folk I throttled,*
Ben bir ağamın değil, yedi ağamın	*Saying, not for one brother but for seven*
212930 Kan bedelini tastamam güttüm diye,	*I exacted the blood-price to the full,*
Benim Allah'a sitemim yok,	*I have no reproach for Allah,*
Halkına karanlık saldım diye,	*Saying, I loosed darkness on his people,*
Kara mal değil, hunharın	*Saying, no black cattle – the bloodthirsty one's*
Kadınını çekip aldım diye.	*Very wife I dragged away.*
Ceti-Özön'de Cediger,	*In Ceti-Özön, Cediger:*
Yerli yurdum gelsin diye,	*Saying, let my native people come,*
Kadın alacağım toyumu,	*My feast at which I take a wife,*

Halkıma edeceğim muradımı
Bu yurt dileyip görsün diye,
Âlemden çıkmış bahadır diye,
Erliğimi yurdum görsün diye,
Ceti-Özön'ün ovasına

The wish I grant unto my people –
Let this people, praying, see it;
Saying, a bahadır sprung past this world,
Saying, let my people see my manhood,
On the plain of Ceti-Özön

Yetkin Kıyaz ev dikti.
Kadın alacağı toyuna
Yurdum eksiksiz gelsin diye, Sıradağ gibi et yığıp,
Ayçürök kadının töresini
Bir can kalmadan görsün diye, Gök semayı uğuldatıp,
Kalabalık kara Cediger;
Cediger'in halkına,
Kadın alacağı şanına,
Toy vereceği gücüne,
Halkına haber salıp,
Han Kıyaz'ın ününe,
Ululanan kocaları,
Boy boy yurdun tümüne, Sayısız kara kaşka kısrak kesip,
Yaşıt, akran hanlara,
Şenliğe gelecek canlara,
Obadaki oynak çocuklara:
Eksiksiz gelsin yaşlısı,
Kalabalık yurdunun hepsi,
Bu şenliğimi görsün de,
Peri kızı biçarenin
Değerini bu yurt görsün de! Göğü yaran uğultuyla,
Yerin dibi Celpiniş'ten
Yetkin eri çağırırım,
Derdi ayan geçmiş devi,
Geçenleri çağırırım;
Tulpar yorulup mal basan Kadını ile çocuğunu
Yerden bir tek koymam, Ganimet edip koydu diye,

Accomplished Kıyaz raised his house.
To the feast at which he takes a wife,
Saying, let my people come complete,
Heaping meat like mountain ranges,
The rites of the woman Ayçürök,
Saying, let them see, not one soul missing,
Making the grey heavens roar,
Cediger, the teeming black horde;
To Cediger's own people,
To the glory of his wife-taking,
To the might of the feast he gives,
Sending word out to his people,
To Khan Kıyaz's renown,
The elders great in honor,
To every clan of the whole land,
Slaughtering countless black-blazed mares,
To khans his equals and his peers,
To souls that come to revels,
To playful children of the camps:
Let the aged come, not one man short,
The whole of his teeming people,
Let them behold this feast of mine,
The peri-maiden, helpless one –
Let this people see her worth! With a roar that split the sky,
From Celpiniş at earth's bottom
I summon the accomplished man,
The giant whose grief is known, the passed –
The departed ones I summon;
The tulpar tired, trampling stock – Saying, his wife and his child
I leave not one upon the earth, He took and kept as booty,

Kulak duyup göz görmüş

Elden bir tek koymam. Gök semayı
yaran uğultu olup,
Ceti-Özön'ün ovasında,
Kadın Çürök toyunda,
Sayısız yağız kısrak keserim,
Sürüyle yatan deve keserim,
Malı mülkü ortaya koyarım,
Maldan açarım varı,
Peri kızı biçareye
Nice şehri dolaştırıp,
Köhne-Turfan'ı, Bombay'ı,
Görünen yurda toy edip, Dolu dolu
kocakarı, ihtiyar

Those whose ears have heard, whose eyes have seen –
I leave not one among the peoples. A roar splitting the grey heavens,
On the plain of Ceti-Özön,
At the woman Çürök's feast,
I slaughter countless dark-bay mares,
I slaughter camels lying in herds,
I set out goods and chattels,
Of the stock I open all there is;
For the peri-maiden, helpless one,
Through many a city parading her,
Köhne-Turfan and Bombay,
Making a feast for every land in sight,
Crowds on crowds of crones and elders

Göstermezsem nicesine...
Dört yanı yöneltip,
Ala-Göl gibi taşırıp,
Gören canı velveleye verip,
Göz göre şenlik salmazsam,
Han Kıyaz olmayıp öleyim!
Halka ibret kılmazsam,
Doğmadan dibe çökeyim!»
Ferman duyan nice pehlivan,
Sayısız yağız deve kesip,
Malı mülkü ortaya koyup,
Dört tülüğü birden kesip...
Örneği Kıyaz başlattı,
Mal ile başın tümünü
Ortaya koyuverdi.
Ceti-Özön'de Cediger,
Adım adım altın buğuyla,
Han Kıyaz'ın kurduğu düzenle,
Ayçürök'ü Kıyaz aldı diye
Halkın çığrıştığı sözle,
Hunharı Kıyaz boğazladı diye

If I show it not to multitudes...
Turning all four quarters toward it,
Making it brim like Ala-Göl,
Setting every seeing soul astir,
If I loose not revels in plain sight,
May I die no Khan Kıyaz!
If I make it no lesson to the people,
May I sink unborn into the depths!»
Many a wrestler hearing the decree,
Slaughtering countless dark-bay camels,
Setting out goods and chattels,
Slaughtering all four kinds at once...
The pattern Kıyaz began:
Goods and head, the whole of them,
He set out into the midst.
In Ceti-Özön, Cediger,
Step on step in golden haze,
By the order Khan Kıyaz had raised,
With the word the people cried aloud,
That Kıyaz had taken Ayçürök,
That Kıyaz had butchered the bloodthirsty one,

Hanını ele ün salıp,

Halk çığrışıp söz dolup,
Cediger'e uygun düşüp,
Han Kıyaz'ın toyu diye,
Ceti-Özön dolusu Cediger
Yetkince dizilip kaynaşıp,
O toyu görmeye,
Aygır değil deve binip,
Arsız adam yaya yürüyüp,
Kadınlar coşup fıkırdaşıp,

Değneğine kapaklanıp,
Kadınlar telaşla yürüşüp,
Delikanlılar telaşa kapılıp,
O toya varmaya
Çocukların hepsi yarışıp. Yeryüzünde Kıyaz'ın
Ceti-Özön'de Cediger
Geri kalmayı istememiş,
Kadın alan Kıyaz'ın
Bu toyuna varmaktan.
Altı-Şaar, Margalañ,
Ucu Buhara, Semerkant,
Üstü Hokand, Andican,
Alın yanı Margalañ –
Cediger'in er Kıyaz'ı
Yere selam söyletmiş,
Adı duyulan bunca
Ele selam söyletmiş.
Bu haberi duyunca
Halk inanmayıp uğuldayıp, Koruyup duran bel idi,
Halka ilginç velvele olup, Yurdu güden aslan idi,
Adillerin hepsi renkten renge girip,
Kökü sağlam Ayköl'ün
Hanların hepsi kabarıp,
Er Kıyaz'a söylenip;

Spreading their khan's fame through the land,
The people clamoring, brimming with talk,
Falling out to Cediger's liking,
Saying, this is Khan Kıyaz's feast,
Cediger filling Ceti-Özön
Ranged themselves complete and seethed;
To behold that feast,
Riding not stallions but camels,
The shameless walking on their feet,
The women bubbling over in their glee,

Tumbling over their own sticks,
The women bustling on in haste,
The young men seized with haste,
To reach that feast
The children racing all as one. On the face of the earth, Kıyaz's –
In Ceti-Özön, Cediger
Wished not to be left behind
From this feast of Kıyaz
The wife-taker, none would miss it.
Altı-Şaar, Margalañ,
Its far end Buhara, Semerkant,
Its upper side Hokand, Andican,
Its forefront Margalañ –
Cediger's man Kıyaz
Sent greeting to the lands,
To all these countries of renown
Sent greeting to the peoples.
When they heard these tidings,
The people, unbelieving, hummed aloud,
He was the pass that kept us safe,
It became a wondrous stir among the folk,
He was the lion who herded the land,
The just all changed from hue to hue,
Firm-rooted Ayköl's –
The khans all swelled with wrath,
Railing against man Kıyaz;

Nice adil canları,
Tahta çıkmış hanları,
Yurt yönetmiş beceriklisi,
Belaya göğüs germiş yamanı,
Tepe saçı diken diken,
Er Kıyaz'a kabararak:
«Manas'ın oğlu ulu hunhar Bir övünüp kaldık diye.
Her yanıyla denkti,
İçini görsen bahadırın,
Yeryüzünden genişti;
Hiçbir cana ezâ etmeyen,
Yaratılmış âdemoğlundan
Korkup geri durmayan.
Böylesi bozkurdun
Talas'ını kuşattık diye, Yere giren adamın
Kadınını çekip aldık diye, Yeryüzünde o Kıyaz

Many a just soul,
Khans who had mounted thrones,
The able who had ruled a land,
The fell who had breasted calamity,
The hair upon their crowns on end,
Swelling against man Kıyaz:
«Manas's son, the great bloodthirsty one
Saying, we were left to boast but once.
Was equal-matched on every side;
Had you seen the bahadır's inward self,
It was wider than the earth's whole face;
He who wronged no living soul,
Who from created sons of Adam
Never shrank back in fear.
Such a grey wolf's own
Talas we besieged, they say, Of the man gone into the earth
His wife we dragged away, they say, On the earth's face that Kıyaz –

Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın
Böbürlenip soluyuşuna bakın!
Kendi kendine gümbürdeyip
Dev olduğuna bakın!
Sahip olduğuna bakın!
Kımıldasa kavgası
Cümle yurda varırcasına,
Kırgız'ı değil, cihanı
Kımıldasa alırcasına».
Yurt kaynaşıp bunu deyip:
«Halk atası Manas'ın
Halkına dokunan onar mı?

Doğru bozkurt bahadırın
Soyunu kıran iflah olur mu?
Belliydi, aslandı,
Yiğit bozkurt erdi;
Kaynayıp duran Kakan'dan,
Soyu bakıp dururken,

Look how Bagış's son Kıyaz
Puffs himself and pants!
Look how he booms all by himself
And plays the giant now!
Look at all he owns!
As though, should he but stir, his quarrel
Would reach the whole of every land,
As though, should he but stir, he'd seize
Not Kırgız alone but all the world!»
The land, seething, said this:
«He who touches the people
Of Manas, father of peoples – can he prosper?
He who cuts down the seed of the true
Grey-wolf bahadır – can he thrive?
He was known, he was a lion,
He was a valiant grey-wolf man;
From seething Kakan onward,
While his line stood looking on,

Bizi hangi düşman yerdi ki?
Pehlivandı, devdi,
Her yana o hunhar
Sığınak olmuş erdi.
Elin direğini yitirtip,
Malını kapıp aldık diye,
Kadınını çekip aldı diye
Kasılıp duran Kıyaz'ın
Kudurmasına bakın!
Yetkin aslanı öldürüp,
Yerin, suyun düpedüz
Sahibi olmuş meğer,
Al kaşka, yel gibi esen
Kısrağı olmuş meğer,

Devi olmuş meğer!
Şımarık doğmuş o Kıyaz,
Görünen yerin düpedüz
Sahibi olmuş meğer.
Şimdi atadan dededen
Arslan Manas yitip gitmez;
Manas'a karşı kurmuş,
Kendin gördüğün Kıyaz'ın
İşi asla onmaz.
Enli Keñ-Kol'u, Talas'ı
Eksiltmesin o Kıyaz,
Heybetle yatan Manas'ı.
Bu Cılgındı, Keñ-Kol,
geniş Talas Buzumbek Han bunu deyip,
Bizim yaşadığımız yer değil,
Bu kaplan hunhar er Manas
Bizim yarattığımız er değil;
Bunun âlemi yaran ünü var,
Avuç kadar biz değiliz; Manas'ın
Ta Beecin'e değen kavgası var. Bu dediğin gerçekse,
Kadınını alıp toy edip,
Bu kalabalık kara Cediger

What foe could ever have devoured us?
He was a wrestler, was a giant,
To every quarter that bloodthirsty one
Had been a man of refuge.
Saying, we made the land lose its pillar,
Saying, we snatched and seized his goods,
Saying, he dragged away his wife –
Look how swaggering Kıyaz
Runs mad with it, look!
Killing the accomplished lion,
Of earth and water outright
He has become the owner, it seems;
The red-blazed, blowing like the wind,
Has become his mare, it seems,

Has become his giant, it seems!
That Kıyaz, born spoiled and wanton,
Of all the land in sight outright
Has become the owner, it seems.
Yet from father and from grandsire on
Lion Manas will not fade away;
He who set himself against Manas,
This Kıyaz you see yourself –
His work will never prosper.
Broad Keñ-Kol and Talas –
Let that Kıyaz not diminish them,
Nor Manas lying in his majesty.
This Cılgındı, Keñ-Kol,
broad Talas Buzumbek Khan, saying this,

Are not lands where we may dwell;
This tiger bloodthirsty man Manas
Is not a man that we created;
His fame has split the world;
We are not a handful; Manas's
Quarrel reaches to Beecin itself. If what you say is truth,
Taking his wife and making feast,
Is this teeming black Cediger

Kırılmaya mı yatıyor?
Engebeli Keñ-Kol, geniş Talas
Lafı edilmeden aşılır bel miymiş,
Ayköl bozkurt Manas'a
İnsan dokunur er miymiş?
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın
Bu ettiği yolunda değil;
Argın ile Kırgız'a
İnsanların dokunacağı el değil.
Kudurmuştur er Kıyaz,
Bu ettiği yolunda değil;
Toy veririm diye er Kıyaz
Çukura düşüp gitmesin,
Geri dönmez güzelim can
Ele düşüp gitmesin.
Toyu tarumar olmasın,
Dolu Kıtay bunu duyup,

Lying down to be cut low?
Rugged Keñ-Kol, broad Talas –
Are they a pass crossed without a word said,
And Ayköl grey-wolf Manas
A man that human hands may touch?
Bagış's son Kıyaz –
This deed of his is not upon the path;
Argın and Kırgız
Are not peoples for men to touch.
Man Kıyaz has run mad,
This deed of his is not upon the path;
Saying, I give a feast – let not man Kıyaz
Fall into the pit and go;
Let not the lovely soul that comes not back
Fall to the foe and go.
Let not his feast be ruined utterly,
Lest the teeming Kıtay hear of it,

Topluluğunu bozup boğazlamasın,
Obasına afet salmasın,
Açıktan eli kırmasın.
Manas'ın oğlu hunharın
Kadınını alırsa kendi alsın,
Han kahrına velvele düşmeden
Cediger gibi el sağ kalsın.
Toy tarumar, kavga olup
Yola düşüp gitmesin;
Yarınında Cediger,
Er Kıyaz'dan ayrılıp,
Ele düşüp gitmesin».
Buzulgan-Çambıl'ı yurt edinen
Homurdanan hanlara
İçindeki sözü söyleyip,
Toyuna karşı durmuştu;
Toplanan elin içinde
Girilecek yolu söyleyip:
Toyu tarumar olsun diye,
Kahrolası Kıyaz'ın
Eceli hemen yetsin diye,

Break up his gathering and butcher it,
Loose disaster on his camp,
Openly cut down the people.
The wife of Manas's bloodthirsty son –
If he takes her, let him take her alone;
Without stir falling under a khan's wrath,
Let a people like Cediger stay whole.
Feast wrecked, turned to strife,
Let it not take to the road and go;
On its morrow, Cediger,
Parted from man Kıyaz,
Let it not fall to the foe and go».
He who made Buzulgan-Çambıl his home
To the grumbling khans
Spoke out the word within him,
Set himself against the feast;
Amid the gathered people
Telling the road to take:
Saying, let his feast be ruined utterly,
Saying, of Kıyaz the accursed
May the appointed hour come swift,

Malı ile başı vurulup
Öylece olup gitsin diye.
Kulağı duyan nice han
Yer yerine döndü şimdi,
Vardığı yere tükürüp
Lanetini bolca saçtı şimdi;
Bilen canın tümü
Yer yerine çekildi şimdi.
Muradına karşı çıkıp,
Hanın ettiği toyuna
Gelmeden hanlar çekilmişti,
Lanet edip paylayıp
Yer yerine dönmüştü.
Ceti-Özön'de Cediger,
İnsan içse öldüren
Zehre girmiş meğer diye,

Saying, may his goods and head be struck
And so it come to pass and go.
Many a khan whose ear had heard
Turned each to his own place now;
Spitting where he went,
Scattered his curses freely now;
Every soul that understood
Withdrew each to his own place now.
Setting against his wish,
To the feast the khan had made
The khans withdrew, not coming,
Cursing and reviling him,
Each turned to his own place.
In Ceti-Özön, Cediger:
Saying, it seems he has stepped in venom
That kills the man who drinks it,

Kadınını çekip aldık diye,
Er Kıyaz üne kavuşup,
Kaynaşan Cediger
Kavgaya kalmış meğer.
Peri kızı bahtı kara,
Akun'un kızı Çürök'tür;
Çürök değil, kara saat,
Kara bela fitnedir;
Yanasının ta kendisidir,
Derdin kara gözüdür;
Halis bela Ayçürök,
Fesadın kara gözüdür.
Ganimet olup toyu yapılan
Çürök'ün gönlü yitmez,
Çürök'ün gözü yitmeden
Cediger'in işi onmaz.
Peri kızı o cadı,
Belli Çürök yitip gitmez;
Fazla edersen Ayçürök
Ortalığı kasıp kavurur,
Ay-âlemin tümünü
Uçup uçup dolaşır;

Saying, we dragged away his wife,
Man Kıyaz has reached renown,
And seething Cediger
Is left unto the quarrel, it seems.
The peri-maiden, black of fate,
Is Çürök, Akun's daughter;
Not Çürök – the black hour herself,
Black calamity, sedition;
She is the very one, may she burn,
The black eye of woe itself;
Sheer calamity is Ayçürök,
The black eye of all mischief.
Made booty, feasted for her bridal,
Çürök's heart will not be lost;
Till Çürök's eye is lost,
Cediger's work will not prosper.
The peri-maiden, that witch –
Çürök the known will not just fade;
Press her too far, and Ayçürök
Will scorch and scour all the land,
Over the whole moonlit world
She will fly and fly and roam;

Uçup çıksa kuğu çıkar,
Cediger'de velvele çıkar;
Aklı başına gelse Ayçürök,
Ayçürök'ten kavga çıkar;
Sağ olursa bekle gör,
Er Kıyaz'dan çır çıkar.
Ganimet kadın Çürök'tür,
Çürök değil, fitnedir;
213190 Çürök de Kıyaz da diridir,
Kahırlanırsan Ayçürök
O, Cediger'in cinidir;
Ansızın coşup giderse,
Kazara kanatlanıp savrulsa,

Cediger'in cinidir».
Yetişen el çığrışıp bunu deyip, Daha da çoğu telef oldu.
Yer yerine dönmüştü,
Dönüp gitti kalabalık hanlar,

Kaygılandı nice can:
213200 Biri birini ardından sürüp,
Hadi, kavga çıkar diye,
Ayçürök'ün derdinden!
Kalabalık el çığrışıp bunu deyip,
Bilirsen böyle şûm sözü deyip...

Bunu böylece bırakalım,
Ceti-Özön'de kalabalık el –
Elden haber başlatalım,
El içinden er Kıyaz –
Aslandan haber başlatalım.
213210 Kıyaz'dan buyruk geldi diye,
Kaynaşan Cediger,
Halk yığılıp, el dolup –
Kadir Allah, kudret,
Dilerse bunca can olup –
Emekleyen kocaları,
Yuvarlanan çocukları,

If she flies forth, a swan comes forth,
In Cediger an uproar comes;
Let Ayçürök come to her senses –
From Ayçürök a quarrel comes;
Let her live, and wait and see:
From man Kıyaz a shriek comes forth.
The booty-woman is Çürök –
Not Çürök: sedition's self;
Çürök and Kıyaz both live on;
Rouse her wrath, and Ayçürök
Is Cediger's own demon;
Should she surge up unawares,
Should she chance to take wing and be whirled away,
She is Cediger's own demon».
The people gathered, clamoring, said this,
And more still went to ruin.
And turned each to his own place,
Turned and went, the teeming khans;

Many a soul fell into care:
Each driving on behind the other,
Saying, look now, strife will come,
From the woe of Ayçürök!
The teeming people, clamoring, said this,
Saying, if you understand, such ill-omened words...
Let us leave this so awhile –
In Ceti-Özön the teeming people –
Let us begin the tale from the people;
From amid the people, man Kıyaz –
Let us begin the tale from the lion.
Saying, from Kıyaz came the command,
Seething Cediger,
Folk heaped up, the land brimming full –
Almighty Allah, power itself,
If He but will, so many souls –
Their crawling elders came,
Their tumbling children came,

Dolup hepsi gelmiş;
Göğü yaran koca toyu
Cediger yurdu görmüş.
Padişahlı otağa,
Hanın yaptırdığı avluya,
Yurttan arta nicesi,
Ayçürök'ün sarayına,
Özenilmiş o deliye:
Yakut ile gevher taşı
Ara ara işletilmiş,
At başı kadar gevheri
Tündüğünün gözüne
Süsleyerek koydurmuş,
Altından çivi çaktırıp,
Harf harf işletip altınlayıp,
Keregeye sarılmış;
Bu otağı yaparken
Hunhar hanın hazinesi...
Ayçürök biçarenin otağı,
Bozkurt sağ iken

Brimming, all of them had come;
The great feast splitting the sky
Cediger's whole land beheld.
To the imperial yurt,
To the courtyard the khan had built,
Many left over from the land,
To Ayçürök's palace,
To that lavished-on mad one:
Ruby and gemstone
Worked in here and there,
A gem as big as a horse's head
Into the eye of its tündük
He had set with ornament,
Driving nails of gold,
Working it letter by letter, gilding,
Wound about the kerege;
While this yurt was being made,
The bloodthirsty khan's whole treasure...
The yurt of Ayçürök the helpless –
While the grey wolf was alive,

Kışın katlatıp kaldırtırmış,
Yaz günü geldiğinde
Gök ala çayır yeşiline
Seyir için diktirtirmiş.
Yakut taştan kakma yaptırıp
Eşiğini biçimlendirmiş,
Bakıldığında düpedüz
İnsanın gönlünü doyururmuş.
Bu kara saat otağın
Örtü başı sırma bağlı,
Aslı ilginç otağın
Çepeçevresi nakışlı;
Keregenin gözüne
Gümüş sarıp biçim verdirmiş,
Uğların tutamağını da öyle,
Süsleyip otağı
Altın ile sardırmış;
Keregenin göz gözü,

In winter he'd have it folded and stored,
And when the summer days came in,
On the blue-grey meadow's green
He'd have it raised for viewing.
Inlay of ruby stone he'd ordered,
Shaping its threshold fair;
Looked upon, outright
It would sate a man's whole heart.
This black-hour yurt –
Its cover's head bound with gold thread,
This yurt of wondrous stock –
Its whole circuit worked with patterns;
Into the kerege's eyes
He'd had silver wound to shape them,
So too the grips of the uğ-poles,
Adorning all the yurt
He'd had it wound with gold;
The kerege's every eye,

Çivisi güzel ibrik gibi;
Halk, han toplanıp hepsi
Süse bakıp durur sanki.
Ceti-Özön'de Cediger'in
Sakallısı, yaşlısı,
Uzun kulak habercisi,
Çok yaşamış koca kulu,
Çok güldürmüş soytarısı,
Uzun kulak sarısı,
Cediger'in hepsi,
Akılda derya ereni,
Çare bulucu yiğidi
O otağın içinde;
Kalabalık el bakıp şaşırıp,
Yaşlı genç bakıp üşüşüp,
Geçmiş dünyayı, değerli işi
Dinleyeni dahi var;
Yaman kadın Çürök'ü,
Ölçüsüz kadınmış diye,
Yerenleri dahi var;
Ayçürök'ü görüp sevinip,

Keyfe dalanı dahi var;
Et doğramayıp öz elini,

Ayçürök'e şaşakalıp,
Doğrayanı dahi var;
Elden kara kan gidip
Kuruyup kalanı dahi var.
Ayçürök'ü gördüğünde
Canı coşup sevinip,
Elini kesen pehlivanlar,
Yeninden kan dökülüp,
Gözleri kaynayıp parlaşıp,
Başka bir kadınmış diye
Parmaklarını ısırışıp:
Güzellikte, endamda
Öne geçmiş kadın bu diye,
El içine bir dert

Its nails like a lovely ewer;
Folk and khans gathered, every one,
As if gazing at the ornament.
In Ceti-Özön, of Cediger
The bearded and the aged ones,
Its long-eared carrier of news,
Its old slave of many years,
Its jester of much laughter,
Its long-eared tawny one,
The whole of Cediger,
Its man an ocean deep in mind,
Its brave who finds the remedy –
All within that yurt;
The teeming people gazed astonished,
Old and young stared, crowding in;
Of the world gone by, of precious deeds
There were even some who listened;
The fell woman Çürök,
Saying, a woman beyond all measure,
There were even some who blamed her;
Some, seeing Ayçürök, rejoiced,

There were even some sunk in delight;
Some, chopping not the meat but their own hands,

Astounded at Ayçürök,
There were even some who chopped them;
Black blood running from the hand,
There were even some left dried and still.
When they beheld Ayçürök,
Their souls surged up rejoicing,
The wrestlers cutting their own hands,
Blood spilling from their sleeves,
Their eyes aboil and glittering,
Saying, this is a woman like no other,
Biting at their fingers all:
Saying, in beauty and in stature
Here is a woman gone before all,
Saying, here is a woman who has loosed

Salan kadınmış diye,
Ay gibi yüzü ışıyan
Çürök kadınmış diye,
Ay-âleme kavga salan
Bir fitne kadınmış diye.
Bütün Cediger üşüşüp,
Endamlı biçarenin
Görküne şaşakalıp,
Kalabalık kara Cediger
Bakıp durdu titreşip,
Kadın buymuş diye
Birer birer şaşırışıp.
Gayretli er yiğidin
Baka baka gözü oyulup,
Tökezleyip yıkılıp,
Kimi canlar serilip;
Sıra sıra bakıp üşüşüp,
Dinç yiğit, özlü oğul
Yengene imrenip –
Şaşılası, can yaratılmış her türlü –
Demin dediğim biçare deliye
Gören insan şaşakaldı ah!
Kara sakallı erenin,

A woe among the people,
Saying, here is the woman Çürök
Whose face gleams like the moon,
Saying, here is a sedition-woman
Loosing strife on the moonlit world.
All Cediger came swarming,
At the shapely helpless one's
Splendor struck astonished,
The teeming black Cediger
Stood gazing, all a-tremble,
Saying, so this is the woman,
Marveling one by one.
The striving valiant brave –
Gazing and gazing, his eye gouged out,
Stumbling, falling down,
Some souls sprawled full length;
Row on row they stared and swarmed,
Hale young brave and sturdy son
Envying your aunt –
Marvelous, souls created of every kind –
At that poor mad one I told of but now
Whoever saw her stood amazed, ah!
The black-bearded man of worth,

Bakıp duran kimi elin
Sakalları seyrelip,
Süzgün duran biçaren
Benim yârim olsa diye,
En iştahlı yiğidin
Salyası akıp döküldü.
Çürök'ü görüp şaşakalıp:
«Yaratılmış insandan
Kadir'in aydınlık gecesiymiş,
Süzgün duran bahtı kara,
Peri kızı cariyeymiş!
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Besbelliymiş, ah dünya!
Elma boyunlu, arkar göğüslü,
İnsandan aşkın süzgün göz;

Of some folk gazing on
The very beards grew thin,
Saying, that languid helpless one of yours –
Would she were my beloved!
The hungriest-hearted brave's
Spittle ran down and spilled.
Seeing Çürök, struck amazed:
«Among created humankind
She is the Almighty's luminous night;
The languid one, black of fate,
Is a peri-maiden bondwoman!
Waist like a scabbard, face like the moon,
Plain to see it was, ah world!
Apple-necked, arkar-breasted,
Languid eyes beyond the human;

İpekli saç bağı, geniş sağrı, Kıyaz değil, Cediger
Endamlı, süzgün göz;
Kırmızı beşmet, hilal bel,
Salınan güzelin
Yurttan kalma şûmuymuş;
Kalabalık elin kırgına uğradığı
Yalan değildir, gerçekmiş;
Belli güzel kendisiymiş,
Kuldan çıkmaz böylesi can, Biraz sivrice yeri var.
Peri soyunun gözüymüş.
Baksan yüzü ışıl ışıl, Neresinde eksiği var?
Rengi değişip başkalaşan,
İçip yese lokması
Boğazından görünen,
Güderi gibi kıpırdayan,
Gün gibi yüzü parıldayıp,
Usulca söyleyip tatlı tatlı;
Altın düğme, kırk anahtar,
Üstelik elinin
Yeninin ucunda şıngırdayıp;
Kestirip baksan biçarenin
Boyu endamı hûri gibi,
Arkada örülü kara saç
Yarışırcasına bilek gibi.

Silken braid-band, haunches broad, Not Kıyaz – Cediger
Shapely, languid-eyed;
Crimson beshmet, crescent waist,
Of the swaying beauty –
She was the land's surviving omen;
That the teeming people met with slaughter
Is no lie, it was the truth;
The famous beauty is she herself,
From slaves comes no such soul, She has a spot a little sharp.
She is the eye of peri stock.
Look – her face all shimmering light,
Where is there any lack in her?
Her color shifting, changing hue,
Should she eat or drink, the morsel
Shows through her very throat,
Stirring like soft chamois leather,
Her face agleam like the very sun,
Speaking softly, sweet on sweet;
Gold buttons, forty keys,
And at her hand besides,
Jingling at her sleeve's end;
Appraise the helpless one and look:
Her form and stature like a houri,
The black plait woven down her back
Thick as a wrist, as if in rivalry.

Süzgün duran Çürök'ün –
Çürök değil, bu kadın,
Yurdu ayağa kaldıran fitnenin –
Gülümseyip gerinip,
Kürek gibi dişi ağarıp;
Yüksük ağız, ceylan göz,
Kırmızı gömlek, hilal bel,
Ah, salınan bahtı kara!
Baksan edası başkalaşıp,
Çürök'ün her edası
Ay vurmuş gibi görünüp;

Of the languid-standing Çürök –
Not Çürök, this woman,
But the sedition that set the land astir –
Smiling, stretching herself,
Her teeth like shovels flashing white;
Thimble mouth, gazelle eyes,
Crimson shift, crescent waist,
Ah, the swaying ill-fated one!
Look – her air changing, hue on hue,
Every air Çürök puts on
Seems as though moonstruck with light;

Işıl ışıl ak alnı
Bakan gözü doyurup,
Salınışı ağır olup;
Bu Çürök'ü göreyim diye
İki gözü dört olup...
Ölçüsüz kadın Çürök'ün,
Yurdun dilindeki fitnenin,
Yüksük ağız, ceylan göz,
Bal şeker gibi sözü var;
Dudağının üst yanında,
Belli belirsiz ayva tüyünde...
Tükensin yengen, azabın!
Uzun saçın yaraşanı,
Peri kızı bahtı kara,
Dişilerin en yamanı;
Endamını gör Çürök'ün –
Geniş gömleğin en arısı,
Böyleymiş meğer güzeli,
Dişilerin padişahı».
O gün er Kıyaz
Eli ayaklandırıp toy edip,
İnsanın bulamayacağı düşü kurup,
Çürök'ü Kıyaz aldı diye,
Göz görenden er Kıyaz

Bozkurt olup kaldı diye,

Halk çığrışıp toy edip, Cömertçe saçayım diye,
Ahali böyle dururken,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz –
Halk yönetip yurt gütmüş Asker kaynayıp kaynaşıp.
Han değil mi bu Kıyaz –
Üstün ulu can olup,
Ceti-Özön'de Cediger,
Yetkin Kıyaz han olup... Ay yüzlü kadın Çürök'ü
Kıyaz'ın hâli işte böyle:

Her white brow all a-shimmer
Sates the gazing eye,
Her swaying heavy-slow;
Saying, let me see this Çürök,
Two eyes becoming four...
Of Çürök, woman beyond measure,
The sedition on the people's tongue:
Thimble mouth, gazelle eyes,
Words she has like honey-sugar;
On the upper side of her lip,
In the faint down of the quince...
May your aunt be spent, your torment!
Fit wearer of the long hair,
Peri-maiden, black of fate,
Most fell of womankind;
See the stature of Çürök –
Purest of the wide shift's wearers,
So, it seems, was the beauty,
The padishah of womankind».
That day man Kıyaz
Set the people astir, made feast,
Dreaming the dream no man could find,
Saying, Kıyaz has taken Çürök,
Saying, of all whom eyes have seen, man Kıyaz
Has remained the one grey wolf,

The people clamoring, making feast,
Saying, let me scatter bounteously,
While the crowd was standing so,
Bagış's son, man Kıyaz –
He had ruled folk and herded lands
Soldiers boiling, seething round.
Is this Kıyaz not a khan? –
Become a great supreme soul,
In Ceti-Özön, Cediger,
Accomplished Kıyaz become their khan...
The moon-faced woman Çürök
Kıyaz's state is even thus:

Gök nakışlı toya bürünüp –
Wrapped in the blue-embroidered feast-robe –

Görsen Kıyaz işte böyle –
Gök kaplan gibi atılıp,
Pusatını kuşanıp –
Er Kıyaz'ın hâli işte böyle –
Kınsız kılıç bağlanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi
Kahrı yüzüne vurup;
Bileği kalın, taş yürekli –
Kıyaz'ın hâlini sorarsan –
Fil yapılı edepsiz;
Kirpiği yalım, gözü kor – İstense verilmez tulpara
Kişiden böylesi insan yok – Soğuk kement saldım der –
Alt dudağı sarkıp
Kalaycının kesesi gibi,
Dimdik çıkmış bıyığı
Koca kamçının sapı gibi,
Göz üstünde kara kaş
Kapaklanmış yumruk gibi;
Bu gömülesi Kıyaz'ın
Görsen sureti işte böyle:
Kabardıkça kabarıp,
Öfkesi var kasırga gibi,
Kahırlansa bu Kıyaz
Tutuşanı yutarcasına.
İşte o zaman er Kıyaz,
Ceti-Özön'ün ovasında,
Çekip alıp Çürök'ü,
Almakta olduğu toyunda;
Dört tülük güzelim mal, Atam Bagış'tan kalan hazine

See Kıyaz – even thus –
Pouncing like a blue-grey tiger,
Girding on his arms –
Man Kıyaz's state is even thus –
A scabbardless sword bound on,
Like a cloud about to rain anew
His wrath struck up into his face;
Thick of wrist, stone-hearted –
If you ask of Kıyaz's state –
Elephant-built, past all decency;
Lashes flame, his eyes live coals – Not given for a tulpar though they begged –
From mankind comes no such man – He says, I cast the cold lasso –
His lower lip a-drooping
Like the tinker's pouch,
His mustache jutting straight
Like the great whip's handle,
Black brows above his eyes
Like fists clenched shut and fallen;
This Kıyaz, may he be buried –
See his visage, even thus:
Swelling ever as he swells,
His fury like the hurricane;
Should this Kıyaz be wrathful,
As though he'd swallow all he grips.
Then it was that man Kıyaz,
On the plain of Ceti-Özön,
Having dragged away Çürök,
At the feast where he was taking her:
The lovely stock of all four kinds, The treasure left from my father Bagış

O Kıyaz'ın aklında:
Göğe uçup topraklar –
Bagış'ın oğlu er Kıyaz,
Amansız fitneyi

Was in that Kıyaz's mind:
Lands flying to the sky –
Bagış's son, man Kıyaz,
Saying, the merciless sedition

Salıp gelmiş meğer diye,
Talas'tan ganimet edip
Akun'un kızı Çürök'ü
Alıp gelmiş meğer diye,
Altını ile gümüşünü
Yükleyip almış meğer diye,
Ay yüzlü kadın Çürök'ü,
Obasını vurup parçalayıp,
Çekip almış meğer diye –
«Önce Talas'ı, koca Keñ-Kol'u,
Yerini alıp geldim diye,
Ölen yiten Cediger'in
Öcünü alıp geldim diye,
Düşünse el değmez Çürök'ü
Ganimete katıp aldım» der;
«Bugün dört tülüğü saçmak niyetimde,
Gelin Çürök'ün toyunda;
Yurdum, geldin, canımı esirgemem!

Ceti-Özön'de Cediger,
Hanınla burada dursun,
Bu can yaratılmış kalabalık yurt,
Hepiniz burada dursunuz.
Han Kıyaz'ın muradı diye,
Ayçürök'ün toyu diye,
Haykırış bol, velvele olsun,
Göğü yaran gümbürtü olsun,
Yerden toz sürüklensin,
Yetkin bu yurt sevinsin!»

Bunun ağzını baltayla açayım.
Ey yurdum, kara malı kırayım,

Yiğit kadın Çürök'ün
İşte bugün düğününü yapayım.
Dört bir yandan malları toplayın,
Elimden saçılsın dünyalığım.

He has loosed and come, it seems,
Saying, from Talas as booty
Akun's daughter Çürök
He has taken up and come, it seems,
Saying, her gold and her silver
He has loaded up and taken, it seems,
Saying, the moon-faced woman Çürök,
Smiting her camp and rending it,
He has dragged away, it seems –
«First Talas and great Keñ-Kol,
Saying, I took their land and came,
Saying, for dead and perished Cediger
I took the vengeance due and came,
Think on it – Çürök whom none could touch
I joined unto my booty,» he says;
«Today I mean to scatter all four kinds,
Come to Çürök's bridal feast;
My people, you have come – I spare not my life!
In Ceti-Özön, Cediger,
Here with your khan you stand,
This teeming people, souls created,
Here you stand, every one of you.
Saying, it is Khan Kıyaz's wish,
Saying, it is Ayçürök's feast,
Let there be shouting, uproar in plenty,
Let there be rumbling that splits the sky,
Let dust be dragged up from the earth,
Let this accomplished people rejoice!»

Let me split open its mouth with an axe.
O my people, let me slaughter the black herds,
For the valiant woman Çürök
This very day let me hold the wedding feast.
Gather the herds from all four quarters,
Let my worldly wealth be scattered from my hand.

	Bugün beni Çürök'le nikâhlayın, Halkı yöneten yiğidin	*This day wed me to Çürök, Of the batyr who rules the people*
	Bugün bir tabaktan et yesem,	*This day let me eat meat from one platter,*
	Bir döşekte yüz yüze gelsem.	*Let me come face to face on one bed.*
213470	Bugün büsbütün saçarım malımı	*This day I scatter my herds entire*
	Peri kızı biçareye	*For the hapless peri maiden,*
	Bugün saçarım varımı yoğumu.	*This day I scatter all I own and more.*
	Geniş bozkırın koyağında,	*In the hollow of the wide steppe,*
	Bu biçarenin düğününe,	*For the wedding of this hapless one,*
	Bugün, yurdum, bunu bil.	*This day, my people, know it well.*
	Bin yağız kısrak koyarım,	*A thousand dark bay mares I stake,*
	Bin kara sakar deve koyarım,	*A thousand black blaze-marked camels I stake,*
	Bugün sırıkları eğilsin,	*This day let the lances bend,*
	Bugün bahadır erler mızraklaşsın!	*This day let batyr warriors joust with spears!*
213480	Sırık kırılıp, bağ düşsün,	*Let the lance snap and the binding fall,*
	Namlı Çürök'ün düğününde	*At famed Çürök's wedding feast*
	Yiğitler yıkılıp yere düşsün.	*Let the young braves topple to the ground.*
	O pehlivanlar sıkıca giyinsin,	*Let those wrestlers gird themselves tight,*
	Sarı meşin pantolon giyenler,	*Those who wear yellow leather breeches,*
	Paçadan tutuşsunlar,	*Let them grapple by the trouser-leg,*
	Yaya güreşte kapışsınlar,	*Let them clash in wrestling on foot,*
	Yıkan zengin olup kalsın.	*Let the one who throws grow rich and stay so.*
	Ganimet olarak gelen kadın diye,	*Let her not be left amid gossip*
	Dedikodu içinde kalmasın.	*As a woman come as plunder.*
213490	Yağmalanıp gelen kadın diye,	*Let her not be left amid rancor*
	Kin içinde kalmasın	*As a woman come from pillage,*
	Kız alır gibi oldu diye,	*As if a maiden had been taken in honor —*
	Bütün yurt bunu düşünsün,	*Let the whole people think it so,*
	Öyle bir kaygı olmasın.	*Let there be no such grief.*
	Kaplanmış Han Kıyaz,	*Han Kıyaz the tiger-clad,*
	Düşüncesi böyleymiş diye,	*So that they say his mind was thus,*
	Ayçürök'ü aldığında	*So that they say, when he took Ayçürök,*
	Düğünü böyle oldu diye,	*Her wedding feast was such as this,*
	Dolup taşan canlara,	*To the souls that overflow and throng,*
213500	Kelebek kovalayan çocuklara,	*To the children chasing butterflies,*

Çok öksüren ihtiyarlara,
Aşa gelemeyen, bunamış,

Evde kalan ihtiyarlara,
Er Kıyaz'ın dilediği
Muradı böyle oldu diye,
Düğünü böyle oldu diye,
Üstün sözlerden söyleyin,
Dilediğimi alın,
Sert oyun, büyük güreş
Diledim yurdum, başlayın!»
Deyip, böylece, er Kıyaz
Geçmiş işin aslından,
Ayçürök'ün yüzünden,
Halkı ardından kuşatıp,
Ayçürök'ün derdinden,
Kalabalık kara Cediger
Handan ferman geldi diye,
Sırıkları eğilip,
Bahadır erler mızraklaşıp,
Sırık kırılıp dağ gibi yığılıp,

Sırığını dümdüz tutup
Uzun uzatıp geçişip,

Övünüşüp durup,
Çatırdayıp dürtüşüp,
Karşılaşınca sırıklar,
Belinden kırılıp parçalanıp,
Bey Kıyaz'ın yaptığı ulu düğünde
Kalabalık kara Cediger
Halkı sevinip, çığrışıp.
Pehlivan yıkılıp kapaklanıp,
Attan düşüp kalıp,
Yıkılanı da, yıkanı da
Birbirini perişan edip
Büsbütün yağmalayıp.
Paçadan tutuşup,
Bahadır, pehlivan güreşip,

To the old men racked with coughing,
To the senile ones who cannot come to the feast,
To the old ones left at home,
So that they say the wish Er Kıyaz desired,
His heart's desire, came out like this,
So that they say his wedding feast was thus,
Speak words above all others,
Take what I have desired,
Hard games and mighty wrestling —
I have willed it, my people, begin!»
So saying, thus did Er Kıyaz,
From the root of what had passed,
On account of Ayçürök,
Gather the people at his back,
For the grief of Ayçürök,
The teeming black Cediger,
Saying the han's decree had come,
Bent their lances low,
Batyr warriors jousting spear on spear,
Lances snapping, heaped up mountain-high,
Holding their lances dead straight,
Thrusting them out full length as they passed,
Standing about and boasting,
Crackling as they prodded and shoved,
And when the lances met head-on,
Breaking at the middle, shattering,
At the great feast Bey Kıyaz had made
The teeming black Cediger
Folk rejoiced and cried aloud.
Wrestlers toppled and pitched face-down,
Fell from their horses and lay there,
The thrown and the thrower both
Left each other in ruin,
Plundering one another outright.
Grappling by the trouser-leg,
Batyr and wrestler locked in strife,

Var güçlerini ortaya koyup.	*Putting forth all their strength.*
Gök boğa gibi tosuşup,	*Butting like gray-blue bulls,*
Bozkurt gibi olup,	*Turning wolf-gray and fierce,*
Açık yerinden yakalaşıp,	*Seizing each other where flesh lay bare,*
Açılanı pehlivanlar	*The wrestlers laid open*
Aç buğra gibi çiğneyip,	*Trampled like famished camel-stallions,*
Ceti-Özön boyu diye,	*Crying "the vale of Ceti-Özön!",*
Halk çığrışıp gürleyip,	*The folk shouted and thundered,*
Yıkılan eli boş kalıp,	*The thrown one left empty-handed,*
Yıkan ödülü alıp,	*The thrower carrying off the prize,*
Koyulaştı eğlence.	*The revelry thickened and deepened.*
Göğe uçtu toprak,	*The dust flew up to heaven,*
Kalabalık halk dizilip çığrışıp,	*The teeming folk ranged in rows and cried aloud,*
Aygır dense, deve binip,	*Riding camels if stallions failed,*
Şimdi şenlik yapmaya,	*Now to make the festival,*
Çürök'e nikâh kıymaya,	*To bind Çürök in wedlock,*
Kuşağını sarık diye dolayan,	*He who winds his sash for a turban,*
Kudret deyip yalvaran,	*He who pleads, crying "O Power",*
Ak sarıklı hocasını,	*His white-turbaned hoca,*
Ala kaftanlı mollasını,	*His mullah in the motley kaftan —*
Hocaları eksiksiz topladı.	*He gathered the hocas one and all.*
Meraklısı, en seçkini,	*The keenest and the choicest of them,*
Alacakaranlık çöküp, gün yatarken,	*When dusk had fallen and the day lay down,*
Göz bağlanıp halk uyurken,	*When eyes were bound and the people slept,*
Yıldızlar kaynaşıp dolduğunda,	*When the stars had swarmed and filled the sky,*
Cümle canlı, cümle mahluk	*When every living soul, every creature*
Yatma vaktine erdiğinde,	*Had reached the hour of sleep,*
Çabucak nikâh kıydırıp,	*Swiftly he had the marriage sealed —*
Çürök'ü Kıyaz aldı işte.	*Thus did Kıyaz take Çürök.*
Çırpınsa da koparıp çıkamayacağı,	*Though she thrash, she cannot tear free —*
Türlü türlü canları,	*Souls of every kind about her —*
Tuzağa düştü Ayçürök.	*Into the snare fell Ayçürök.*
Uyusa düşe girmeyecek biçimde	*In a way no dream would show in sleep*
Ele düştü Ayçürök.	*Into their hands fell Ayçürök.*
İnsanın bulamayacağı düşünce kurup,	*Devising thoughts no man could fathom,*

Cediger'in er Kıyaz'ı
Yetkin yurda düğün yapıp, Er olduğu bilinip,
Er Kıyaz'ın muradı diye,
Ayçürök'ü alacağı düğün diye,
Düğünde doksan kısrak kesip,
Bol servet, sürüyle kara mal,
Dünyalığı ortaya döküp,
Yiğitlerin hepsini karşı karşıya getirip,
213580 Ölürüm diye düşünmeden,

Er Kıyaz of the Cediger
Made a feast for the full-grown people,
Known for the man he was,
Saying it was Er Kıyaz's heart's desire,
Saying it was the feast for taking Ayçürök,
Slaughtering ninety mares at the wedding,
Wealth in plenty, black herds in droves,
Pouring out his worldly goods,
Setting all the young braves face to face,
Never once thinking "I shall die",

Ala-Too gibi et yığıp,
Ala-Köl gibi çorba yapıp,
Kesilenle düğünü tıka basa doldurup,

Şamataya girmiş.
İnsanın bilmediği büyük şenlikle
Gürültüye girmiş,
Dinmeyen bir ulu
Şamataya girmiş,
Yatışmayan bir şenlikle
213590 Gürültüye dalmış,
Düğüne gelen ahali:
Arı olmayan adam yaya yürüyüp,
Kadınların hepsi salkım saçak,
İhtiyarlar ve gençleri,
Sarhoşları bile geri kalmadan geldi.

Heaping meat high as the Ala-Too,
Making broth wide as the Ala-Köl,
Cramming the feast full with the slaughtered,
He plunged into the uproar.
Into great revelry unknown to man
He plunged into the din,
Into one unceasing, mighty
Clamor he plunged,
Into festivity that would not still
He sank into the roar.
The folk who came to the feast:
The man without a horse came walking,
The women all in trailing clusters,
The old men and their young ones,
Even the drunkards came, not one left behind.

Kulağı delik dedikoducusu,
Ocaklı yurdun hepsi,
Söz bilmez saf olanı,
Sarık saran hocası,
213600 Yazı tanıyan mollası,
Mızrakçılardan pehlivanı,
Çürök'ü Kıyaz alacak diye,
Geri kalmadan çıkageldi.
Gelmişler bu düğüne,
Kımız içip kızışıp,
Kemikleri sızlayıp,

The gossip with the pierced ear,
All the hearth-holding people,
The simple soul who knows no speech,
The hoca winding his turban,
The mullah versed in letters,
The wrestler from among the lancers —
Saying "Kıyaz will take Çürök",
They came forth, not one left behind.
They came to this wedding feast,
Drinking kumis, growing heated,
Their very bones aching,

Rakı içip coşup,
Aç kuş gibi çırpınıp,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'ın
Düğününe nice can sevinip,
Ulu oyun, eğlence,
Böylesi işe bakılırsa.
Zavallı Kıyaz ne yapsın,
Aşağı yukarı bakmadan,

Drinking raki, growing wild,
Fluttering like a famished bird,
At the wedding of Kıyaz, son of Bagış,
Many a soul rejoiced —
Great games and revelry,
If one but looked upon such doings.
What could poor Kıyaz do,
Looking neither up nor down,

Sırayla göz gezdirmeden,
Kılını bile esirgemeden,
İnsanın bulamayacağı düşünce kurup,
Bol servet, on binlerce mal
Harcayıp düğün yapıp.
Cerge-Tal'ın koyağı diye,
Ceti-Suu'nun boyu diye,
Şiddetli kahkahalar koparmış,
Ceti-Özön'de Cediger'i
Kimseyi bırakmadan toplamış,
Peri kızı biçareye
Halk toplanıp, tıka basa dolup,
Yüzüne bakan şaşakalıp,

Casting no glance along the rows,
Sparing not so much as a hair,
Devising thoughts no man could fathom,
Wealth in plenty, herds in tens of thousands
He spent, and made the wedding feast.
Crying "the hollow of Cerge-Tal!",
Crying "the banks of Ceti-Suu!",
He set off storms of laughter,
The Cediger of Ceti-Özön
He gathered, leaving no one out;
For the hapless peri maiden
The folk assembled, packed and crammed,
Whoever looked upon her face stood stunned,

Ceti-Özön halkı sıkışıp dolup,
Hazinenin ağzını açmış,
Birikmiş altını, çok serveti
Ah, süzülüp duran biçare ah!
Harcayıp saçmış.
Oyunu ölçüsüz başlatmış,
Yığın yığın nice azıktan
Büsbütün vazgeçip bırakmış,
Azı dişi tutam tutam at kesip,
Seçilmiş kısraklar kesip,
İki hörgücünü dikleştirip,
Sayısız maldan develer kesip,
Bütün serveti ortaya koyup.
Yaman bozkurt öldüğünde,
Ganimet gelinen saraya,
Hanın kara gözü önüne,

The Ceti-Özön people pressed and thronged,
He threw open the treasury's mouth,
His hoarded gold, his ample wealth —
Ah, the hapless one gliding there, ah! —
He spent and scattered wide.
He began the games without measure,
From heaps on heaps of much provision
He turned away and gave it all,
Slaughtering horses by fistfuls of molars,
Slaughtering chosen mares,
Their two humps standing stiff,
Slaughtering camels from countless herds,
Laying out his whole estate.
When the fierce gray wolf had died,
To the palace where she came as plunder,
Before the han's black eyes,

Zavallı Çürök'ün kendisine,
Yurdu düşünen beyine,
O beylerini toplayıp,
Sokmuş er Kıyaz
Ayçürök'ün evine.
Ala kaftanlı hocasını,
Sarık saran mollasını,
Lokman gibi bilge ihtiyarını,
Ayçürök'ün cemalini
Dikkatle görüp alsın diye,
Çürök değil bu kadın,
Toplamış yurdun hepsini. Yurdu mahveden belanın,
Kendine yakın canları
Ayçürök'ün otağına

To hapless Çürök herself,
To his bey who pondered for the land,
Gathering those beys of his,
Er Kıyaz ushered them in
To the house of Ayçürök.
His hoca in the motley kaftan,
His mullah winding his turban,
His sage elder wise as Lokman,
So that he might behold with care
The beauty of Ayçürök —
This woman is no Çürök —
He gathered the whole people. Of the scourge that ruins the land,
The souls that stood closest to him
To the pavilion of Ayçürök

Topladı Kıyaz, hanlarını.
Hanlarına, hanına,
Kendine yakın herkese,
Kaplan yürekli erine,
Kendisiyle birlikte akına çıkan,
Akılda üstat beyine,
Ayçürök'ün edasını
Çoğuna sınatıp gösterdi.

Hanı sınayıp ilan edip,
Halktan gizli kalmasının sebebi –
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,

Güderi gibi yumuşacık kıpırdayıp,
Güneş gibi yüzü parıldayıp,
Oturuşunu düzeltip salınıp,
Altmış anahtar, kırk düğme
Göğsünde ışıldayıp.
Görüp duran Cediger'in
Görenleri candan umut kesip.
Kahrolası belaya
Bakan adam titreyip.
Fısıldasa bu Çürök,

Kıyaz gathered — his khans.
To his khans, to his han,
To all who stood near him,
To his tiger-hearted warrior,
To him who rode with him on raids,
To his bey, a master in counsel,
The bearing of Ayçürök
He showed, putting her to the test before many.
Testing the han and proclaiming it,
The reason she was hidden from the folk —
Her waist like a scabbard, her face like the moon,
Stirring soft as chamois leather,
Her face gleaming like the sun,
Composing her posture, swaying,
Sixty keys and forty buttons
Glittering upon her breast.
Of the Cediger looking on,
Those who saw her despaired of their souls.
At the accursed scourge
The man who gazed stood trembling.
Should this Çürök but whisper,

Tunç komuzun sesi gibi,
Arkasındaki kara saç
Tavus kuşunun tüyü gibi.
Dönse yüzü parıldayıp,
Altından yapılma büyük küpeler
Göğsünde parıldayıp.
Üstelik Çürök'ün,
Yok, Çürök değil, belanın,
Huyu bambaşka kâfirin,
Salınıp duran kadının,
Namlı kadın Çürök'ün,
Akun'un kızı perinin,
Ay olduğu gerçekmiş,

It was like the voice of the bronze komuz,
The black hair down her back
Like the plumage of the peacock.
Should she turn, her face flashing,
Great earrings wrought of gold
Glittering upon her breast.
And what is more, of Çürök —
No, not Çürök, of the scourge,
Of the infidel of alien temper,
Of the woman swaying there,
Of the famed woman Çürök,
Of the peri, Akun's daughter —
That she was the moon was truth,

Yiğide Çürök'ün
Sığınak olduğu gerçekmiş.
Halkı mahvedip, yurdu kıran
Bir belasının bu kadının
Var olduğu gerçekmiş.
Hayret, kara yere kan damlasa, Halk
bölünüp saf saf dizilip
Kardan apak tenini gör.
Kar üstüne kan damlasa,
Kandan kızıl yüzünü gör.
Güderi gibi ipeksi gerilip,
Gülüverse Ayçürök,
Kürek gibi dişleri bembeyaz parlayıp.
Çürök'ün endamını görüp
Hanların hepsi coşup.
Et doğrarım derken nice can
Elini de birlikte doğrayıp.
Yurt çığrışıp hayran kalıp,
Halk sevinçle haykırıp,
Eşi benzeri olmayan biçareye
Cediger yurdu şaşakalıp.
Endamına imrenip,
Peri kızı talihsiz,
Belli ki namlı bir güzelmiş.
Halk bozuldu, kavgaya düştük,

That Çürök was for the brave
A refuge, was truth.
That this woman had a scourge in her
That ruins folk and breaks the land —
That it existed was truth.
Wonder: should blood drip on black earth,
The folk split and ranged rank on rank
Behold her skin whiter than snow.
Should blood drip upon the snow,
Behold her face redder than blood.
Stretched silken like chamois leather,
Should Ayçürök but smile,
Her teeth broad as spades flashing white.
Seeing Çürök's fair form
All the khans grew wild.
Many a soul, meaning to carve the meat,
Carved his own hand along with it.
The land cried out and stood in awe,
The folk shouted for joy,
At the hapless one without a peer
The Cediger nation stood amazed.
Envying her form —
The peri maiden, the luckless one —
Clearly she was a famed beauty.
The folk were broken, we fell to war —

Bahadır Koco, er Toltoy,
Kırılmaları yerindeymiş.
Geçmiş işin aslından,
Süzülüp duran talihsiz,
Namlı Çürök yüzünden,
Bozkurt Toltoy aslan ölüp,
Çınkoco, Tölök birlikte ölüp,
Kederlenip nice can ölüp.
Bu belanın yüzünden
Rast gelen nice han ölüp,
Bu Çürök'ün yüzünden
Mızrak, kılıç kuşanıp,
Tüfek atıp, yay çekip,
Şakır şakır vuruşup.
Bakıp dururken halk ölüp,

Batyr Koco, Er Toltoy,
Their perishing was fitting.
From the root of what had passed,
For the sake of the gliding luckless one,
For famed Çürök's sake,
The gray wolf Toltoy, the lion, died,
Çınkoco and Tölök died together,
Many a soul died grieving.
For the sake of this scourge
Many a han who crossed her died,
For the sake of this Çürök,
Girding on lance and sword,
Firing muskets, drawing bows,
They clashed with rattle and clang.
The folk died even as they watched,

Baksana, bunca alp ölüp,
Tek ölüp, çok ölüp,
Cefayı çekip, er ölüp,
Yurt kırılıp, gürültü kopup,
Cennetlik halka feryat olup,
Karşılaşıp, çatışıp,
Ciğer yarıp, öd deşip,
Öldürüşüp, baş kesip,
Nice yurt kırgına uğramıştı.
Tanrı'nın çarptığı bir sözmüş,
Kalabalık yurdun azap görmesi,
Yalanı yok, gerçekmiş!
Kadirli, güzel bir geceymiş,
Ah, süzülüp duran o işvebaz,
Peri kızı dik başlıymış,
Yurdu talan ettirip, er kırdıran

Yanasıcanın ta kendisiymiş.
Adı güzel Çürök'tür,
Çürök değil, beladır.
Halkı çalkalayıp, eli bozan
Kâfir kadının biriymiş,
Kadir gecesinin gecesiymiş,

Look — so many alps have died,
Dying alone, dying in throngs,
Bearing torment, warriors dying,
The land broken, uproar bursting forth,
A wailing rose for the blessed folk,
Meeting, colliding,
Splitting livers, piercing galls,
Slaying one another, striking off heads,
Many a nation had met its slaughter.
It was a word struck down by God,
That the teeming nation suffer torment —
There is no lie in it, it was truth!
It was a fair night, a Night of Power,
Ah, that coquette gliding there,
The peri maiden was headstrong,
She who had the land pillaged, warriors slain —
She was the very one to burn.
Her fair name is Çürök,
Not Çürök — she is a scourge.
Churning the people, breaking the land,
She was one of the infidel women,
She was the night of the Night of Power,

Yanasıcanın ta kendisiymiş,
Gören kişi kor olmuş,
Endamını görüp bu delişmenin,
Hangi can bakıp da durabilmiş.
Benim yârim olsa diye,
Gören can yanıp, kor olmuş.
Ah, süzülüp duran talihsiz,
Peri kızının ta kendisiymiş,
Belanın kara gözüymüş,
Gerçek güzellerden biriymiş.
Peri kızı talihsiz,
Dört bir yanı sıyırıp geçen,
Dönüşüverse bu kancık,
Yeryüzünün dört bucağını
Uçup dolaşıp gezen.
Tavus gibi kuyruk sallayan,

She was the very one to burn,
Whoever saw her turned to ember;
Beholding this wild one's form,
What soul could look and hold its ground?
Crying "would that she were my beloved",
The soul that saw her burned to ember.
Ah, the gliding luckless one,
She was the very peri maiden,
She was the black eye of the scourge,
She was one of the true beauties.
The peri maiden, luckless one,
Skimming past all four quarters,
Should this vixen but transform,
The four corners of the earth
She roams, flying to and fro.
Swishing her tail like a peacock,

Cehennemlik kadın Ayçürök,
Dolu dolu yerlerin hepsini
Uçup dolaşıp gözetleyen.
Gözü uzaktan gören,
Çok yer görmüş bilgedir. Kavganın kara gözüdür.
Bu geniş elbiseli kadınlardan
Halkı bozup yurt kırası,
Yarışta tek başına öne çıkmış.
Kızlık çağında biçareyi
Altına belep örtüp,
Babası Akun baktırmış.
Peri kızıymış diye,
Halktan üstün büyük sınçı,
İşitir kulak, görür göz,
Dert bilen sınçı beğenmiş.

Sağ olursa, kızınız
Akun konuk edip
Ağırladığında aşını yiyip gitmiş,
Yeryüzüne bu kızın

The hell-bound woman Ayçürök,
All the brimming lands entire
She patrols, flying to and fro.
Her eye seeing from afar,
A sage who has seen many lands. She is the black eye of strife.
Of these wide-robed women
The one to spoil the folk and break the land,
She came forth alone, first in the race.
In her maiden days the hapless one,
Swaddled and covered in gold,
Her father Akun had her tended.
Saying she was a peri maiden,
A great appraiser exalted above the folk,
An ear that hears, an eye that sees,
An appraiser who knew sorrow, approved her.
"If she lives, this daughter of yours" —
When Akun received him as a guest
And honored him, he ate his meal and left,
Saying "upon the earth this girl

Bir bela salar deyip gitmiş, Kula dokunur kavgası.
Guguk gibi kuyruk süzen,
Küröşön ata, büyük bilgiç,
O kişi görüp sınamış,
Dışına bakıp otururken,
Değer biçip eksiksiz doldurup,
Küröşön atam o yaman sözü söylemiş,
Nice günler şakımış.
Akun Han'a bunu söylemiş:
Mediyan çölünün belinden,
Bel-Söörü'nün kıyısından,
İz sürüp, yer taramışsınız,
Kundak çağında Çürök'ü
Bozkırda bulup almışsınız.
Kadir gecesi bulmuş gibi,
Geleceği ile gideceği,
Sevinç duyup şenlenip,
Gönlünüz dalgalanmış,
Adını Çürök koymuşsunuz,
Ben kulunuz bakıp gördüğümde
Nice can kendinden geçip
Aldığım böyle olsa diye,
Hani, kök atası tümden han
Aklı şaşıp yolunu yitirir,
Kâfir ile Müslüman

Will loose a scourge," he left, Her strife will touch the dun steed.
Trailing her tail like a cuckoo —
Father Küröşön, the great wise one,
That man beheld and appraised her,
Sitting and studying her outward form,
Setting her worth, filling the tally full,
My father Küröşön spoke that grim word,
Many days he sang it forth.
To Akun Han he said this:
From the ridge of the Mediyan desert,
From the edge of Bel-Söörü,
You tracked the trail, you swept the land,
Çürök in her swaddling days
You found upon the steppe and took her.
As if you had found the Night of Power,
Her coming and her going,
Feeling joy, making merry,
Your heart surged like the waves,
You gave her the name Çürök.
When I, your servant, looked upon her,
Many a soul, beside itself,
Crying "would that my taking were so",
Why, even a han of the founding stock
Loses his wits and strays from his road;
The infidel and the Muslim,

Halkı görüp kapışır.
Çürök'ün güzel olduğu gerçek çıkar,
Önünden kavga eksik olmaz,
Peri kızının ta kendisidir,
Yanasıcaların biridir,
Yüzü kor gibi yakıcıymış,
Kullar içinde eşi yokmuş.
Denen söze uyunuz,
Ay-âleme boyun eğmez
Bir arslan yiğide veriniz.
Kızmış, Çürök adı,
Kavgası bir çağı silkeler.

Seeing her, grapple folk with folk.
That Çürök is fair will prove true,
Strife will never be absent from her door,
She is the very peri maiden,
She is one of those born to burn,
Her face searing like a live ember,
Among mortals she had no equal.
Heed the word that is spoken,
To a lion of a brave who bows his neck
To no moonlit world — give her to him.
Her name Çürök is wrath itself,
Her strife will shake an age.

Peri kızı ünüyle,
Sağ olursa, bu evladın
Gözüne kestiren kişi alırım diye,

Kavgasız yatar mı hiç?
O gören sınçı ata
Değerli dilini bilemiş,
Akun Han'ın önünde
Söz başlatan her türlü,
Her bir sözün pek üstün,
Dikkatle baksan, sınçı atanın
Her bir sözüne baksan,
Mızrakla saplamış gibi.

Adın Akun Han ise,
Sevinç ile kahrı,
Zorbalık ile horluğu
Apaçık bilen bir can isen,
Denen söze uyunuz,
Sahibini bulup veriniz.
Bunun soyuna ta kökünden Hızır dokunmuş,
İlk atası Babır'dan,

Çayan ile Böyön'den,
Ilek ile Tümön'den,
Nogoy Han'ın kendinden,
Er Kara Han'ın gözünden,
Kara niyetli Cakıp'ın
Öz doğmuş sulbünden,
Altay'a varıp doğmuş,
Âleme velvele salmış,
Gözü uzaktan görmüş,
Yarıştan tek başına çıkmış,
Kapışıp kimsenin yenemediği,
Hasım düşmanın yaklaşamadığı,
Cakıp Han'ın biriciği,
Âlem yurdunun çınarı,
Kırgızların dayanağı,

With her fame as peri maiden,
If she lives, will this child —
Each man saying "I will take her whom my eye has marked" —
Ever lie down without strife?
That seeing appraiser-father
Had whetted his precious tongue;
Before Akun Han
Every kind of word he opened,
Each word of his supreme —
Look closely at the appraiser-father,
Look at each word of his:
As though he had driven it home with a lance.
If your name is Akun Han,
If joy and anguish,
Tyranny and abasement
Are things you know full plainly,
Heed the word that is spoken,
Find her rightful master and give her.
His line from its very root Hızır has touched:
From Babır his first forefather,

From Çayan and from Böyön,
From Ilek and from Tümön,
From Nogoy Han himself,
From the eye of Er Kara Han,
From black-hearted Cakıp's
Own true-born loins,
Born upon reaching the Altay,
He set the world in uproar,
His eye saw from afar,
He came forth alone, first from the race,
Whom none could best in grappling,
Whom no foe or rival could approach,
Cakıp Han's only one,
The plane-tree of the world's nations,
The mainstay of the Kyrgyz,

Yeri Keñ-Kol ile Talas'mış,
Gelin edip ver demiş,
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'a.
Manas'a verirsen murada erersin,

Bahadıra verirsen gönenirsin.
Altın sikke, yakut taş
Hazinene koyarsın,
Yeryüzünde kopacak kavgadan,

Bahadır, başını kurtarmış olursun.
Kötü mü öleceğiz acaba?
Sınçı bilgicin sözüne
Zavallı Akun uymuştu,
Han Manas'a deli kızı
Gelin edip vermişti.
Hanın hatunuydu bu,
Kara niyetli cariyeydi.
Başı ganimet diye yağmalanan
Oyulasıcanın ta kendisidir.

Salınıp duran kadının,
Nice azaplı kâfirin,
Eskiyip kalmış kadının,
Elden sayılması olmaz ya
Bu, eli eskitmiş kâfirin.
Süzülüşüne baksana,
Hızırlı erin hatunuydu,

Nicesine dokunur belası.
Bunun namı Han Semetey'dir,
Bu han soylu boyun eğip
Bir başkasına gelip yatar mı?
Ölmezse dokunur bu kadının
Cediger'e kavgası.
Bey bozkurt Semetey'in
Döşeğini çiğneyen onar mı,
Tepeden inen belası eksilir mi?

His land was Keñ-Kol and Talas —
Make her a bride, he said, and give her
To Cakıp's only son Manas.
Give her to Manas and you reach your heart's desire,
Give her to the batyr and you prosper.
Gold coin and ruby stone
You shall lay up in your treasury;
From the strife that will break out upon the earth,
Batyr, you shall have saved your head.
Shall we then die a wretched death?
The word of the appraiser-sage
Poor Akun had obeyed,
To Han Manas the wild girl
He had given as a bride.
She was the han's own lady,
She was the black-hearted bondmaid.
Whose head was pillaged as plunder —
She is the very one whose eyes should be gouged.
Of the woman swaying there,
Of the infidel of many torments,
Of the woman grown worn and old,
She cannot be counted of the people —
This infidel who wore out the land.
Look at the way she glides —
She was the wife of the Hızır-favored man,

Her scourge will touch many a one.
His renown is Han Semetey —
Will this han-born woman bow her neck
And come to lie with another?
If she dies not, this woman's strife
Will touch the Cediger.
Can he who tramples the bed
Of the bey, the gray wolf Semetey, mend it?
Will the scourge descending from the height grow less?

Ünlü bahadır Ayköl'ün
Yastığına basan iflah olur mu?
Kötü töre, müşkül iş,
Canına değen belası eksilir mi?

Kançoro böyle dedi diye,
Zavallı Kıyaz azıp coştu.
Kadın alayım diye gelip,
Büyük belaya çattı.
Kançoro hanı han etti,
Er hunharın işini bitirdi.

Kaçıp gidecek yer bulamadan,
Girecek çukur mezar bulamadan,
Kötü mü öleceğiz acaba?
El bozulup, yurt kaçıp,
Bilgiçleri bunu söyleyip,
Fısıldaşıp kimi can
Birbirini dinleyip,
Sözün ardını eşeleyip.
Kaburgaya dürtüşüp,
Kıkırdaşıp kalıp,
Cediger'den kimi bilgiç
Değer biçmeye girişmiş.
Sonunu düşünüp, kimi can
Kavgaya girmiş,
Akılsız kimi adam
Düğün aşını yiyip azıp,
«Ganimetle kadın aldık» – deyip,
Kendi düşüncesinde coşup,
«Değerli günler nasıl olacak?» – deyip,

Nice yiğit bunu düşünür.
Yassı yayvan kızdan
«Kadın alıp murada erdik diye,

Nice adamı kırdık» – deyip, Yanıp
yakılan Çürök'ün gittiği er

Can he who steps upon the pillow
Of the famed batyr Ayköl ever thrive?
Evil custom, a thorny business —
Will the scourge that strikes his soul grow less?
Because Kançoro spoke thus,
Poor Kıyaz ran wild with passion.
Coming, thinking to take a wife,
He collided with a great scourge.
Kançoro made the han a han,
He finished the work of the bloodthirsty warrior.
Finding no place to flee,
Finding no pit, no grave to enter,
Shall we then die a wretched death?
The land broken, the people fleeing —
Their wise men saying this,
Some souls whispering,
Listening each to each,
Digging at the roots of the word.
Nudging one another in the ribs,
Left tittering together,
Some wise man of the Cediger
Set about appraising the worth.
Pondering the end of it, some soul
Entered into the quarrel;
Some witless man,
Eating the wedding meal, running wild,
Saying «We took a wife with plunder»,
Exulting in his own conceit,
Saying «How will the precious days turn out?» —

Many a brave ponders this.
Of the flat, sprawling girl,
Saying «For taking a wife and gaining our desire,
How many men we slew», The man to whom burning Çürök went

Ahmak adam bunu düşünür.
Ceti-Kır'ın koyağı diye,
Yetkin Kıyaz'ın düğünü diye,
Çevresi çınar bahçesi,
Ortasında altın taht,
Halka nişan bir kule –
Kuleden bağırdı,
Bagış'ın oğlu er Kıyaz
Halka ferman duyurdu.
Atmaca gibi davranıp,
Dolaylı bir akıl bulunup,
Kalabalık kara Cediger,
Han fermanı gelir diye,
Kadın aldı, ulu düğünü
Kalabalık halka verir diye,
Bey kadın aldıktan sonra
Dört çeşit malı saçar diye.
Urgan bağlamalı, göz bağlamalı,
Kalabalık halkı birbirine katan
Bir eğlence açar diye,
Paçadan tutuşurlar,
Pehlivan çıkıp çekişip
Bir gösteri sunarlar.
Sırıkları eğilir,
Başlı başına bela bu iş,
Bahadır erler mızraklaşır.
İşte o zaman er Kıyaz
Kalabalık halka ilan edip,
Zavallı Kıyaz bağırdı,
Hiç kalmadan gelin diye,
Cediger'i çağırdı.
Vay babanın mezarı, Cediger,
Han Kıyaz'ın muradı de,
Peri kızı talihsiz
Güzel Ayçürök'ün düğünü de.
Biliyor musun Cediger,

Göçümü alıp oturuyorum.
Öcümü alıp oturuyorum.

The foolish man ponders this.
Crying "the hollow of Ceti-Kır!",
Crying "the wedding of full-grown Kıyaz!",
Around it a garden of plane-trees,
In its midst a golden throne,
A tower for a sign to the people —
From the tower he shouted,
Er Kıyaz, son of Bagış,
Proclaimed his decree to the people.
Acting like a sparrowhawk,
A roundabout cunning being found,
The teeming black Cediger,
Saying the han's decree is coming,
Saying he took a wife, and the great feast
He gives unto the teeming folk,
Saying, once the bey has taken a wife,
He scatters herds of the four kinds.
With rope-binding, with eye-binding,
Saying he opens a revelry
That hurls the teeming folk together,
They grapple by the trouser-leg,
Wrestlers come forth contending
And present a spectacle.
The lances bend low —
This business is a scourge all its own —
Batyr warriors joust with spears.
Then it was that Er Kıyaz,
Proclaiming to the teeming folk,
Poor Kıyaz shouted out,
Crying "come, let none stay behind",
He summoned the Cediger.
O by your father's grave, Cediger,
Say it is Han Kıyaz's heart's desire,
Say it is the wedding of the peri maiden,
The luckless, fair Ayçürök.
Do you know it, Cediger?

I sit having taken my migration in.
I sit having taken my vengeance.

Cılgın'ı, Keñ-Kol'u, Talas'ın
Kıyısını alıp oturuyorum.
Çınkoco, Toltoy iki hanın
Öcünü alıp oturuyorum.
Kıyaz bahadır dedirtip,
Yeryüzünün şaşakaldığını
213970 Vurup alıp oturuyorum.
Peri kızı Ayçürök'ü,
Süzülüp duran bir talihsizi
Kadın alıp oturuyorum.
Bu Manas'ın oğlu bozkurdun
Altını ile gümüşünü
Yükleyip gelip oturuyorum,
Yüksük ağızlı, kara gözlü,
Süzülen boduk gözlü,
Kırmızı gömlekli, ince belli,
213980 Salınıp duran güzelini
Çekip getirip oturuyorum.
Çektiğim güce sevinip,
Nice ele, sana düğün yaparım,
Ay-âleme atılsam
Bozayım diye niyet ederim.
Ulunuz, aslanınız,
Bozkurt Kıyaz eriniz!
Bozkurdun söylediği söze,
Kalabalık kara Cediger,
213990 Yamanınız, hanınız,
Şenliğine kapılıp
Hepiniz kırılasıca!
Peri kızını aldıktan sonra
Yönelip yurdum, düğün yaptım,
Kuldan aşkın düşünce kurdum.
Nice şenlik başlatırım,
Ay gibi kadın Çürök'e
Malım şöyle dursun, canımdan

Cılgın, Keñ-Kol, and the banks
Of Talas I sit possessing.
For the two khans, Çınkoco and Toltoy,
I sit having taken revenge.
Making them call me Kıyaz the batyr,
That at which the whole earth stood amazed
I sit having struck and seized.
The peri maiden Ayçürök,
A luckless one who glides along,
I sit having taken to wife.
The gold and the silver
Of this gray wolf, son of Manas,
I sit having loaded up and brought;
Thimble-mouthed and black-eyed,
With the languid eyes of a camel calf,
Red-shirted and slender-waisted,
His swaying beauty
I sit having dragged away and brought.
Rejoicing in the force I wielded,
For many a people, for you, I make the feast;
Were I hurled at the moonlit world
I would purpose to lay it waste.
Your great one, your lion,
Your man, the gray wolf Kıyaz!
At the word the gray wolf spoke,
O teeming black Cediger,
Your terror and your han —
Swept up in his festivity,
May you all be struck down!
Having taken the peri maiden,
I turned, my people, and made the feast,
I framed designs beyond a slave's.
Many a festivity I shall begin;
For Çürök, the woman like the moon,
My herds aside, my very life

Büsbütün geçip vazgeçerim.
214000 Bu kadının düğününe
Sarı kadife kürk koyarım,

I would forgo and give up wholly.
For this woman's wedding feast
I stake a coat of yellow velvet,

On binlerce mal koyarım,
Birini bırakıp bin koyarım,
Altın yükletir, bil, koyarım,
Nice değerli mal koyarım,
Ödülüne, kalabalık yurt,
Kızıl kuyruk nar devesi koyarım.
Dünyalığımı çarçabuk koyarım,
Kuyruğu kulaç, nice bin,
Yiğitlerin bineceği at koyarım.
Az gelirse bu ödülüm,
Cediger, on binlik halkı koy!
Yetmezse dev koyarım,
Otlaktan sürüsünü bozmadan
Güçlü kuvvetli dolu mal koydum.
Pehlivan güreşi, er mızraklaşması,
Ciğer kapışması, kel tokuşması,

Alabildiğine olsun eğlence,
Yurt kahkahayla dağılırsa,
Hanlık işte bu değil mi,
Kutlu, yaman bir
Canlılık işte bu değil mi.
Halkı yönetip, eli bilen
Hanlık işte bu değil mi.
Kınsız kılıç kuşanılan
Devlik işte bu değil mi,
Halkı yönetip, yurdu güden,
Hani yurdum, devlik işte bu değil mi!
Hık diyen iflah olur mu?
Kadın Çürök'ün düğününe
Tüketirim varımı,
Harcarım sayısız servetimi,
Savurayım bütün varımı.
Hani, Ceti-Özön suyunun boyunda
Kırgın değmiş gibi
Kadın alan Kıyaz'ın
Halka yaptığı düğününde
Hüner böyle oldu diye,

I stake herds in tens of thousands,
Leaving one aside, I stake a thousand,
I stake, know it, loads of gold,
I stake many a precious head of stock,
For her prize, O teeming people,
I stake a red-tailed dromedary.
My worldly goods I stake in haste,
Tails a fathom long, many thousands,
I stake horses for young braves to ride.
If this my prize should fall too small,
Cediger, stake a people ten thousand strong!
If it suffice not, I stake a giant;
Without breaking the herd from its pasture
I have staked strong, sturdy stock in plenty.
Wrestlers' bouts, warriors' jousting,
Grappling at the liver, butting of the bald
—
Let the revelry be boundless;
If the folk scatter roaring with laughter,
Is not this the very khanship,
Is not this a blessed, fearsome
Liveliness indeed?
Ruling the folk, knowing the land —
Is not this the very khanship?
Girding the sword without a sheath —
Is not this the very giant's estate?
Ruling the folk, herding the nation —
Come, my people, is not this the giant's
estate! Can he who gasps once ever thrive?
For the woman Çürök's wedding feast
I shall use up all I have,
I shall spend my countless treasure,
Let me squander all my substance.
Why, along the waters of Ceti-Özön,
As though slaughter had swept through,
At the feast that wife-taking Kıyaz
Made for the assembled people,
So that they say such was the prowess,

Ülkesi böyle kondu diye,	*So that they say thus was his country founded,*
Ahali çığrışsın, söz olsun,	*Let the folk cry out, let it be told,*
İşiten cana bu düğün	*To every soul that hears, may this feast*
Baştan başa yağ gibi yakışsın.	*Sit sweet as butter through and through.*
Yıkan zenginleşip alın,	*You who throw, grow rich and take;*
Yıkılan eli boş kalın,	*You who are thrown, stay empty-handed;*
Hüner böyle oldu diye,	*So that they say such was the prowess,*
Örnek böyle oldu diye,	*So that they say such was the example,*
Fermanlı hanın muradı diye,	*Saying it is the decreed han's desire,*
Örneği böyle oldu diye,	*So that they say its pattern was thus,*
Halka yapılan ulu şamatanın	*So that they say the great clamor made for the folk*
Eğlencesi böyle oldu diye,	*Had revelry such as this,*
Döşeğe çökmüş ihtiyarlara,	*To the old men sunk upon their beds,*
Aklını başına henüz devşirmemiş,	*To the children not yet come to reason,*
Tay tay yürüyen çocuklara,	*Toddling their first unsteady steps,*
Gördüğünüzden söz açın,	*Open your lips on what you saw;*
Ahali çığrışıp, gürültü kopup,	*Folk crying out, uproar bursting forth,*
Değerli kadının düğünü diye,	*Saying it is the precious woman's wedding,*
Halkça sevinip kalın.	*Remain rejoicing as one people.*
Bu peri kızı biçareye	*From this hapless peri maiden*
Malımı nasıl esirgeyeyim,	*How could I withhold my herds?*
Malım şöyle dursun, Çürök'e	*My herds aside — for Çürök*
Canımı nasıl esirgeyeyim?	*How could I withhold my life?*
Az gelirse bu ödülüm,	*If this my prize should fall too small,*
Güçlü tulpar, yürük at,	*Stake the mighty tulpar, the swift steed,*
Tootoru tulparı, malımı koy,	*Stake the tulpar Tootoru, my own stock,*
Ceti-Özön gibi yeri koy.	*Stake land like Ceti-Özön.*
Yetmez kalırsa bu ödülüm,	*If this my prize remain too little,*
Cediger başta, halkı koy!	*Stake the people, Cediger at their head!*
Böyle şenlikli büyük düğüne	*For such a festive, mighty wedding,*
Ferman sözünü esirgeyen	*Could there ever be two men*
Hiç iki kişi olur mu?	*Who grudge the word of the decree?*
Hanı ferman ettiğinde	*When he decreed it to the han's folk,*
Kaynadı ihtiyarı,	*Its old men seethed,*
Kaynadı hepsi,	*They seethed one and all,*
Han fermanı geldi diye,	*Saying the han's decree has come,*

«Kalma» – diye «buyruk verdi» – diye,
Saying «Stay not» – saying «he has commanded» –

Azgın tayı iki kişi tutup,
Two men holding a wild colt,

Azı dişlerini sırıtıp,
Baring its back teeth in a grin,
Alt dudağını sarkıtıp,
Letting its lower lip hang slack,
Yettiği yeri kapışıp,
Snatching at whatever it could reach,
Ördek gibi boynunu kıvırtıp, Bu pehlivanın bir yanı
Twisting its neck like a duck, One flank of this wrestler
İki hörgücünü tümsekleştirip,
Humping up its two humps,
Yünlerini sarkıtıp,
Its wool hanging in tatters,
Görende canı sevindirip,
Gladdening the soul of the beholder,
Büyücüden doğma
Born of a sorcerer,
İçin için kin besleyip dosdoğru,
Nursing rancor deep within, straight on,
Keller ödül alsın diye,
So that the bald ones might take the prize,
Er Kıyaz'ın cellatları
Er Kıyaz's executioners
Nar devesinden binini yedeğe alıp,
Led a thousand of the dromedaries in tow,
Homurdanıp, salıverip,
Grumbling, letting them loose;
Er Kıyaz'ın cellatları
Er Kıyaz's executioners,
O ödüle koymak için
To set them for that prize,
Bin kara sakar kısrağı yedekleyip.
Led a thousand black blaze-marked mares in tow.
Ölüm yanını karşılayan,
He who meets the side of death,
Yurt içinde en büyük meydan,
The greatest field within the land —
Gerçekten öfkesi geldiğinde
When his wrath had truly risen
Kulenin başına dikilmişti,
He had planted himself atop the tower;
Halka değişilmez davulu
The drum never traded from the people
Pehlivan yetişip vurmuştu.
The wrestler had reached and struck.
Kapçalçı'nın Kara Kel'i
Kapçalçı's Kara Kel —
Çarpışmaya o çıktı,
He came forth to the clash;
Sınçı'nın oğlu Sarı Kel
Sınçı's son Sarı Kel —
Kapışmaya bu çıkıp,
This one came forth to grapple,
Ciğerleri ellerine alıp,
Taking their livers in their hands,
Yalınayak, baş açık,
Barefoot and bareheaded,
Perişan olmuş kel kafalı,
Bald pates in wretched state;
Kudurmuş ikisi vuruşunca,
When the two rabid ones fell to blows —
Gören ahali geri kaç!
You folk who watch, fall back!
Ay vurmuş gibi parlayan,
Gleaming as if moonstruck,
İnsana gülünç iki baş.
Two heads that move a man to laughter.
Büyük ödül kavgasına girişip,
Joining the fight for the great prize,

Çiğ ciğerle vuruşup,
Ayçürök ile birleşip,
Gücü olmayanı güçlüsü
Takati kesilene dek dövüşüp,
Eğlenceyi alabildiğine kıldı.
Büyük oyuna bakılsa,
Paçadan tutuşup,
Bahadır, pehlivan çelme takıp,
Gök boğa gibi tosuşup,
Aç buğra gibi yoluşup,

Striking blows with raw liver,
Uniting with Ayçürök,
The stronger battering the strengthless
Until his force was spent,
Made the revelry beyond all bounds.
Look upon the great game:
Grappling by the trouser-leg,
Batyr and wrestler hooking legs,
Butting like gray-blue bulls,
Tearing at each other like famished camel-stallions,

Aç kurt gibi birbirini...
Kaplan hunharın evinde
Büyük bir büyücü varmış,
Karadöö denen bir canmış.
Bunun söylediği söze
Öteden beri uyulurmuş,
Hunhar aslanın kendisince.
Karadöö'nün halini sorma,
Öfkelense adamın
Başını koparıp alırmış,
Deveyi yumrukla yaran.
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlık görünüşü bir bu kadar,
Katıksız pehlivan Karadöö,
Yiğidin görünüşü böyledir.
Boğa kaslı, buğra kalçalı,

Like famished wolves, each other...
In the house of the bloodthirsty tiger
There was a mighty sorcerer,
A soul they called Karadöö.
The word this one spoke
Had long been heeded and obeyed
By the bloodthirsty lion himself.
Ask not the state of Karadöö:
Should he grow wrathful, a man's
Head he would wrench clean off,
Splitting a camel with his fist.
His wrestling craft was something else,
His batyr's mien was this and more,
The unalloyed wrestler Karadöö —
Such is the young brave's aspect.
Bull-muscled, haunched like a camel-stallion,

Çekişse canı kurutan,
Geniş göğüslü, arslan döşlü,
Yakışıklı bir canmış.
Bozkurt Semetey'in sağlığında
Ok geçmez giysiyi henüz giymemiş,

Withering the soul if he pulled,
Broad-chested, lion-breasted,
He was a comely soul.
While the gray wolf Semetey yet lived
He had not yet donned the arrow-proof garb,

Coşup düşmana henüz saldırmamış,
Kendisi gencecik bir canmış,
Hunhara henüz yoldaş olmamış,
Hasreti aşkın bir canmış.

Had not yet surged raging at the foe,
He was himself a soul still tender-young,
Not yet companion to the bloodthirsty one,
He was a soul brimming over with longing.

Ganimet olarak gelmiş bir canmış.
Cediger'in Kutçeçen'inin
Besleyip aldığı çocukmuş,
Onu Talas'tan ganimet aldı diye
Halkın diline henüz düşmemiş,
Karadöö'nün nasıl biri olduğunu
Ahali deşip henüz öğrenmemiş.
İhtiyarı Kutçeçen

He was a soul who had come as plunder.
He was the child whom Kutçeçen
Of the Cediger had taken in and reared;
That he was taken as spoils from Talas
Had not yet fallen on the people's tongues;
What manner of man Karadöö was
The folk had not yet dug out and learned.
His old man Kutçeçen

Çocuğu olmayan bir canmış,
Karadöö benim oğlum diye,
Evlat edindiği çağmış.
Giysinin en görkemlisini giydirip,
Tulpar ata bindirip,
Yiğitçe yetiştirip er kılıp,
Er oğullarıyla denk kılıp,
Hiç kimse bilmez adını,
Çok eğlence, ulu şamata
Görüp duran kalabalık yurt,
Kıyaz'a salacağı kavgasını.

Was a soul who had no child;
Saying "Karadöö is my son",
It was the season he adopted him.
Clothing him in the most splendid raiment,
Mounting him on a tulpar steed,
Rearing him bravely, making him a man,
Making him the equal of warriors' sons —
No one at all knows his name;
The teeming nation looking on
At the great revelry, the mighty clamor,
Knows not the strife he would loose on Kıyaz.

Deşilse nice sözü var,
Horluk görüp yağmalanmış,
Han Kıyaz'da öcü var.
Katıksız bela Karadöö
Dayanamayıp yangın olup,
Gerçek kavgayı salmaya
İki gözü dört olup,
Yanıp tutuşup, kor olup,
Yalnızlığından duraksayıp.
Yoldaşı olsa Karadöö,
Sinek kadar canını esirgemeden,
Yumruklaşmaya durur kendisi yaya.

Were it dug out, he has many a word;
Scorned and abased, carried off as plunder,
Against Han Kıyaz he holds a vengeance.
Karadöö, the unalloyed scourge,
Could bear no more, became a blaze,
To loose the true battle
His two eyes wide as four,
Burning, kindling, turning ember,
Faltering in his loneliness.
Had Karadöö a companion,
Sparing his life no more than a fly's,
He would stand to trade blows, himself on foot.

Çizgiyi çizip yürür,
Bozgunu başlatmaya durur,
Düşünceyi bozmaya durur,
Kapışacağı er Kıyaz'dır,
Bu, bela peşinde yürür.

He walks and draws the line,
He stands to begin the rout,
He stands to shatter the design,
The man he would grapple is Er Kıyaz —
This one walks in pursuit of the scourge.

Bunun bozkurtluğu başka, gözü dik,
Taş tepeli meydana
Bu çok adamın sözü dik,

Ok yılan gibi doğrulur,
Namlı Talas yeri yok,
O yüzden duraklar.
İşte o zaman Karadöö,
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir hayli,
Yamaçmış, bel imiş,
Bele bağlanır bir ermiş,
Bileğini sıvayıp pehlivanla

Karşı karşıya geldiği zamanmış.
Cediger'in pehlivanını
Enseden yakalayıverdi,
Aman deyinceye dek,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Kaldırıp yere çalmıştı,

Ödüle konan çok serveti
Babası Kutman ihtiyar
Devşirip yığıp kalmıştı,
Pehlivanlıkta, yiğitlikte
Karadöö gibi kimse yok,
Semetey yurdundan olduğunu
Bilen hiçbir adam yok.
Sırıkları eğilse,
Meydanda ödüllü mızraklaşmaya,
Ganimetteki boz bıştı
Eşsiz bir tulpar malmış.
Boz bıştıya binmişti,
Bahadırdan kalma ok geçmezi
Teninin üstüne giymişti,
Dışına giydiği
Düz kara keçe kaftan,
Başıboş salınan gidi ah.
Kordan geri döner mi,

His wolf-grayness is apart, his eye is bold,
To the stone-crowned field
This one's word stands bold above most men,
He straightens like an arrow-snake;
Famed Talas ground is not here —
For that cause he hesitates.
Then it was that Karadöö,
His batyr's valor something else,
His wrestler's craft a goodly store,
It was hillside, it was mountain pass,
He was a man bound fast at the waist,
Rolling up his sleeve, with the wrestler

It was the hour they came face to face.
The wrestler of the Cediger
He seized straightway by the nape;
Before he could cry mercy,
Before an eye could blink and open,
He had lifted him and dashed him to the earth.
The ample wealth set for the prize
His father, old Kutman,
Had gathered in and heaped;
In wrestling and in valor
There is none like Karadöö,
Yet that he was of Semetey's nation
There is no man who knows.
Should the lances bend low,
For the prize-jousting on the field,
The gray bıştı from the plunder
Was a tulpar mount without a peer.
He had mounted the gray bıştı,
The arrow-proof mail left from the batyr
He had donned upon his flesh;
What he wore over it
Was a plain black felt kaftan —
Ah, the rogue swaying loose and masterless.
Does he turn back from the ember?

Sırrını alamayan Cediger,
The Cediger, who could not pluck out his secret —

Ona er diye bir can der mi?
Kapışmadan bu dev döner mi?
Would any soul call him a man?
Would this giant turn back from grappling?

Mızraklarını kuşanıp,
Kapışmaya çıktı hazırlanıp,
Girding on his lances,
He came forth prepared to grapple;

214220 Altındaki boz bıştı,
Kazma tırnaklı, geniş sağrılı,
Geniş Talas'ın küheylanı,
Yakışıklı bu dahi,
Semizliği sümbe gibi,
Sıçrayışı pire gibi,
Kulan gibi kulak yatıran,
Soyu tulpar hayvancağız,
Kasırga gibi yeri savuran,
The gray bıştı beneath him,
Spade-hoofed, broad of croup,
The courser of wide Talas,
Comely, this wonder too:
Its fatness like a ramrod,
Its spring like a flea's,
Laying back its ears like a kulan,
The dear beast of tulpar stock,
Whirling up the earth like a tempest,

Gemini çiğneyen,
214230 Geyik gibi gözü ışıldayan,
Geniş göğüslü, kısa yeleli,
Cenge binilir tam da
Yapılı tulpar boz bıştı. On iki kuyruk, kırk perçem,
Hayvan içinde böylesi canavar,
Karadöö ile dost olmuş bıştı,
Özlenen yere yetişmeye,
Koştukça semiren,
Gerçekten coşunca hayvancağız
Gemini kemiren.
Champing at its bit,
Its eye gleaming like a deer's,
Broad-chested, short of mane,
Made just so to ride to war —
The well-built tulpar, the gray bıştı.
Twelve tails and forty forelocks,
Among beasts such a monster,
The bıştı had become Karadöö's friend,
To reach the longed-for place,
Growing fatter the more it ran,
When the dear beast truly surged
It gnawed clean through its bit.

214240 Bindiği atı boz bıştı,
Karadöö çıktı mızraklaşmaya,
Kader yeterse ölüm var,
Gücü yeterse Karagul,
Mızraklaşmaya çıkan yiğidin
Seyrine doyulmaz kılması var,
Ganimet olarak gelmiş zavallı er,
Cediger on binler, bu tek başına,
The horse he rode the gray bıştı,
Karadöö came forth to joust:
If fate suffice, there is death;
If his strength suffice, Karagul —
The young brave come forth to joust
Has deeds one cannot watch enough;
The poor warrior come as plunder,
The Cediger in tens of thousands, he alone —

Ölmüş canı diriltip,
Though he raise the dead soul to life,

Kapışsa yetmez gücü.
Çocuksuzun çocuğu,
Esarette iken mızraklaşan,
Değerli canını esirgemez,
Karadöö'ye baksana.
Yanıp tutuşup kor olup,
Yengesini Kıyaz aldıktan sonra,
O Karadöö zavallın
Nasıl dursun sakinleşip.
Fal tutup sızlayıp,
Ağlayıp yürür hıçkırarak.
Kederlendiğinde yiğide
Kadir gecesi gibi gece var mı? Halkı mahveden Kançoro
Dönüp Talas yerimi,
Talas'taki Kırgız elimi
Yeniden görecek gün var mı?
Eskisi gibi boğazlansa.
Kara-Buura'ya, Çatkal'a
Kem baktın, ey Kudret,
Kabarıp geri yatana.
Yeniden görsem, Yaradan,
On iki hartuç, seksen ok
Yağmalanan Kırgız elimi.
Göğsümü sarmalayıp saplanıp,

His strength would not suffice to grapple.
The childless one's child,
Jousting while in captivity,
He spares not his precious life —
Look you upon Karadöö.
Burning, kindling, turning ember,
After Kıyaz took his elder brother's wife,
That poor Karadöö —
How should he stand still and be calm?
Casting the augury, aching,
He walks weeping, racked with sobs.
For a brave in his grief
Is there a night like the Night of Power?
Kançoro who ruins the folk —
Is there a day when, returning,
I shall see my Talas land,
My Kyrgyz people in Talas once more?
Were beasts but slaughtered as of old.
Upon Kara-Buura, upon Çatkal
You cast an evil eye, O Power,
On him who swells and lies back down.
Could I but see once more, O Maker,
Twelve cartridges and eighty arrows,
My pillaged Kyrgyz people.
Wrapped around my breast, driven deep,

Çare bulamayıp çırpınıp,
Bahadır Kıyaz'ın eline
Ganimet olup yatmaya
Arlanırım, ölmeden kahrolup.
Düşünsem uçup gitmeye,
Göz bebeği edindiğim hunhar aslan

Han ağabeyimden ayrılıp,
Yamaçlı kara belimden,

Ayrı düştüm böylece
Kançoro gibi aslanımdan.
Ölmeden yitmeden can sağsa,

Thrashing, finding no remedy,
To lie as plunder
In batyr Kıyaz's hand
I hold in shame, wretched before death.
Should I think to fly away —
The bloodthirsty lion I made the apple of my eye,
Parted from my han, my elder brother,
From my black mountain pass with its slopes,
Thus have I fallen sundered
From my lion, from Kançoro.
If life stands whole, not dead, not lost,

Sığınak edindiğim zavallım,
Aslan diye anılan değerli er
Külçoro sağ salim varsa,
Sönmüş ateşi tutuşturup,
Kadirdanlar kaynaşıp bir dolsa,
Geri dönüp göz görmüş,
Kül ağabeyimi görecek zaman olsa,

Gönüldeki ukde çözülse,
Çatılmış kaş açılsa,
Haykırıp altı ay vuruşup,
Vah yazık, yok zaman,
Kıyaz'ın çukuru kazılsa,
Ganimet gelen kul ile cariyenin

Çehresi ferahça açılsa,
Zayıflamış at semirip,
Acıkmış karın doysa,
Kara gözü oyulsa
Hasım düşmanın hepsinin,
Düşünüp baksam niyetime,
Düğümlenmiş köstek çözülüp,
Gönülden dert dağılıp,

Yiğidin derdi yatışsa,
Yürekten çıkan dertler iyileşip,

Günün çehresi açılsa.
Kaza bela kırılıp kesilse,
Kösteklerin hepsi çözülse,
Kederli gönül yatışıp,
Kaygıların hepsi dağılıp,
İnleyen dert tasa yatışıp,
Devlet geri dönüp yürüse,
Karında kalan umudu
Kavrulan bahtsız Ayçürök,
Ay gibi güzel yengeciğim,

My poor one whom I made my refuge,
The precious man they call the lion —
If Külçoro lives safe and sound,
Kindling the fire that has gone out,
If the beloved gathered, swarming full,
If there were a time to turn again
And see my brother Kül, whom eyes have seen,

If the knot in the heart were loosed,
If the knitted brow were smoothed,
Crying out, battling six months long —
Alas, alack, there is no time —
If Kıyaz's pit were dug,
If the faces of slave and bondmaid come as plunder

Opened bright with ease,
If the starved horse grew fat,
If the hungry belly were filled,
If the black eyes were gouged out
Of every rival foe —
When I ponder my intent,
The knotted hobble coming untied,
Sorrow scattering from the heart,

If the brave one's grief were stilled,
The pains that rise from the heart made whole,

If the day's face opened clear.
If mishap and scourge were broken off,
If all the hobbles were untied,
The grieving heart made still,
All the cares dispersed,
The moaning pain and sorrow soothed,
If fortune turned and walked again —
The hope yet left within the womb —
Scorched, luckless Ayçürök,
My sister-in-law fair as the moon,

Yiğit Semetey'in oğlu dedirtip, Şen bahtı, talihi doğurup,

Engebeli yamaçtan, boğazdan

Pınar kaldı dedirtip,
Asil, deniz gönüllü yiğitten

Bir yavrucak kaldı dedirtip,
Kıyaz'la boy ölçüşecek
Bir güç kaldı dedirtip,
Arslan yürekli Semetey'den

Erkek kuvvet, bir umut,
Çocuk kaldı dedirtip.
Yerinde olsa işimiz,
Doğru çıksa düşümüz,
Ateş alev gibi harlayıp,
Tutuşup can gücümüz.
Beladır içtiğimiz aşımız,
Esarette yürür başımız,
Dokuz yıl inleyip ağlasak
Dinmez gözden yaşımız.
Vadiden beter yangın çıkıp,
Kançoro oldu hasmımız,
Ganimete gitti başımız,
Gitti takat, gücümüz.
Yıkıldı köklü direğimiz,
Kazılmış derin hendeğimiz,
Bağlanmış iki kolumuz,
Boğazlandık, ihtiyarımız,
Yandı değerli canımız,

Buzağı güdüp hor oldu
Kanıkey ana ihtiyarımız.
Kanımız kaldı bir kaşık,
Etimiz kaldı gök çürük.
Geniş zamanda baht gelmişti,
Buğday sığmaz bu ağıza,

Making them say "son of the brave Semetey", Bearing glad fortune and good luck,
Making them say "from the rugged slope and gorge
A wellspring has remained",
Making them say "from the noble, sea-hearted brave
A little one has remained",
Making them say "a strength has remained
To measure height with Kıyaz",
Making them say "from lion-hearted Semetey
A manly force, a hope,
A child has remained."
Were our affairs but in their place,
Did our dream but come out true,
Fire flaring up like flame,
Our soul's strength would catch alight.
A scourge is the food we eat,
Our heads walk in captivity;
Though we moan and weep nine years
The tears cease not from our eyes.
A blaze worse than the valley broke out,
Kançoro became our foe,
Our heads went off as plunder,
Gone is our strength, our power.
Fallen is our deep-rooted pillar,
Dug deep is our trench,
Bound fast are our two arms,
We were slaughtered, our old ones,
Burned is our precious life,

Herding calves, brought low in scorn,
Is mother Kanıkey, our elder.
Our blood is left but a spoonful,
Our flesh is left a livid rot.
In the spacious days fortune had come,
No wheat would fit within this mouth;

Küheylan aslandan ayrılıp,
Bu yere ganimet olalı
Öküzün başı denk geldi.
Süzgün göz ışıldamakta,
Dururuz cariye, kul bağında,

Değerli, şenlikli gece olsa,
Ay gibi güzel Ayçürök'ün
Erkek doğuracağı gün olsa.
Alnımızdaki pınar diye,
Bahadırdan kalan yavrucak diye,
Erin adı duyulsa,
Talas'ta Kırgız, çok Argın
Umut edinip sevinse.
Sayısız yağız deve imiş,
Sayısız kara sakar kısrak imiş,

Yengen erkek doğurursa,
Azat olup değerli baş
Talas'a doğru yürüse.
Yıkansa artık kara bahtım ah,

Günüm doğup yeniden,
Kül ağabeyim geçse elime!

Yiğidini yıkıp yer edineyim,

Gelecek gidecek işlerin yönüne
Şimdi fal tutayım.
Kocamışken Han Bakay
Beyi Tanrı gösterse,
Yaşlanmışken Kanıkey,
İnleyişle günü geçen
Anamı Tanrı gösterse.
Dağında karı var,
Ormanında yabanı var,
Tümseğinde geyiği var,

Engebesinde arkarı var,

Since parting from the courser and the lion,
Since becoming plunder in this place,
The ox's head has come our equal share.
The languid eye is gleaming still;
We stand in the bondmaid's, the slave's tether —
Were there but a precious, festive night,
Were there a day when Ayçürök,
Fair as the moon, should bear a son.
Saying "the wellspring on our brow",
Saying "the little one left from the batyr",
Were the man-child's name but heard,
The Kyrgyz in Talas, the many Argın
Would take up hope and rejoice.
Countless dark bay camels there would be,
Countless black blaze-marked mares there would be,
If my brother's wife should bear a son,
If the precious head, set free,
Should walk toward Talas.
Ah, were my black fortune washed away at last,
My day dawning anew,
Were my brother Kül but come into my hands!
Let me throw his brave and take my ground;
Toward the course of things to come and go
Let me now cast the augury.
Han Bakay in his old age —
Were God to show me the bey;
Kanıkey grown aged,
Her days passed in moaning —
Were God to show me my mother.
On its mountain there is snow,
In its forest there is game,
On its knoll there is the deer,

On its rough ground there is the arkhar,

Sekisinde tekesi var,
Kuru düzünde kulanı var,
Güneyinde gümüşü var,
Pınarı akıp taşan,
Bülbülü şakıyıp öten,
Derdi olanın gözünü yaşartan.
Söğüdünün başı eğilen,
214390 Kumunun üstü çizilen,
Toprağının altını bilinen,
Yurt tutulmuş Keñ-Kol, geniş Talas
Coştuğunda Kücürmön
Yerimi Tanrı gösterse.
Onu verecek çağ olsa,
Önüme talih, baht dolsa,
Ardımı Tanrı onarsa,
İnatlaşan pehlivana
Eğilip mızrak uzatayım,
Mızrağı fal edip,
214400 Koca Kücürmön pehlivana
Haykırıp mızrak vurayım.
Tanrı işitsin gözyaşımı,
Kurutmazsa başımı,
Tam bir fal tutayım.
Başımı fal edip,
Kücürmön'ü mızraklayayım.
Kücürmön'ü vurursam ansızın,
Fırlatıp düşürürsem kazara,
İşim, devletim yola girer ya,
214410 Göz bebeği edinip oturan
Yengeciğim erkek doğurur ya.
Yıkılıp attan düşersem,
Kücürmön mızraklayıp da yıkarsa,

Fal tutup göreyim,
Ganimet kulu dedirtmeden,
Kücürmön'e yenilirsem,
Ecelden önce öleyim.
Gidip gelinmez gerçek yeri

On its ledge there is the ibex,
On its dry flat there is the kulan,
In its south there is silver,
Its wellspring flowing over,
Its nightingale trilling in song,
Bringing tears to the eyes of the grieving.
Its willow's crown bent low,
The face of its sand traced with lines,
What lies beneath its soil known —
Keñ-Kol of the settled nation, wide Talas
— When Kücürmön surges up,
Were God to show me my land.
Were there a season to grant it,
Were luck and fortune heaped before me,
Were God to mend what lies behind me,
To the stubborn-set wrestler
Let me bend and level my lance;
Making the lance my augury,
At the huge wrestler Kücürmön
Let me cry out and strike with the lance.
Let God give ear to my tears;
If He wither not my head,
Let me cast a full augury.
Making my head the augury,
Let me spear Kücürmön.
If I strike Kücürmön of a sudden,
If by chance I hurl him down,
My cause, my fortune sets upon its road,
And she who sits, made the apple of the eye,
My dear sister-in-law, will bear a son.
If I topple and fall from my horse,
If Kücürmön spears me and throws me down,
Let me cast the augury and see:
Before they call me the slave of plunder,
If I am beaten by Kücürmön,
Let me die before my appointed hour.
The true place whence none go and return
—

Bu değersiz can göreyim!
Mızraklaşmaya çıkan Kücürmön

Gayreti tam bir aslanmış,
Atta pehlivan, yayada eşi yok,
Amansız bir ermiş.
Ateşten kaçmaz, çatışmadan,
Mızrağı uzaktan uzatan,
Ölçüsüz pehlivan Kücürmön,
Nice kez öne çıkmış yarıştan.
Kapışsa pehlivan bırakmamış,
Kısır emmiş bir taya
Bir yiyişte doymamış,
Nice adam titreyip,
Aklı çıkıp duraklamış,
İki gözü kocaman olmuş.
Âlemi aşan yaramaz olmuş,
Ona varan can durup kalmış.
Sapı çelik mızrak almış,
Çoktan beridir bu zalim
Kan dökmeye hazırlanmış,
Kücürmön'ün hali böyledir.
Kâfir ile Müslüman
Çarpışıp durduğunda,
Bakılsa müşkül iş yapıp,
Çin devi parçalayıp,
Kırgız yurdunu kırdığında,
Kara Kaysar, yaya yürük,
Kara gergedan mala binip,
Teke tek dövüşe çıkıp durduğunda,
Yiğitmiş Kücürmön,
Teke tekte mızrak saplamıştı,
Kara Kaysar yürüğü
Gergedanından düşürüp,
Başını kesip almıştı.
Han ve ahali şaşırıp,
Kücürmön böyle yamanmış diye,
Güreştiği devi yok edip,

Let this worthless soul behold it!
Kücürmön, come forth to joust,

Was in his zeal a very lion,
A wrestler on horseback, peerless on foot,
He was a merciless man.
He flees not fire nor the clash,
Thrusting his lance from afar,
Kücürmön, wrestler beyond measure,
Many a time came first from the contest.
Grappling, he never released a wrestler;
On a colt suckled by a barren mare
He was not sated at one eating;
Many a man trembled,
His wits fled, and he faltered,
His two eyes grown huge.
He became a rogue surpassing the world,
The soul who approached him stopped dead.
He took a lance with a haft of steel;
For long now this cruel one
Had made himself ready to shed blood —
Such is the state of Kücürmön.
When infidel and Muslim
Stood clashing each on each,
Behold, he wrought a grievous work:
When the giant of Çin, rending,
Was breaking the Kyrgyz nation,
When Kara Kaysar, fleet on foot,
Riding his black rhinoceros mount,
Kept coming forth to single combat,
A brave man was Kücürmön:
In single combat he drove home the lance,
The fleet Kara Kaysar
He toppled from his rhinoceros
And struck off his head and took it.
Han and folk alike amazed,
Saying "so fearsome is Kücürmön",
Saying "he has destroyed the giant he wrestled,

Nicesini yere gömdü diye,
Yiğit de imiş, aslan da imiş,
Mızrak tutan âdemoğlundan

And buried many in the earth",
Saying "he was a brave, a lion too" —
Of the sons of Adam who grip the lance,

Öne çoktan geçti diye,
Hasım düşmanın hepsini
Kazmadan yere gömdü diye,
Halktan çıkma yaman diye. Görkemli
badem rengi at binip,
Diş gıcırdatan düşmana
Nice kavga salmış,
Külçoro kul ağabeyinin
İki sıra kürek kemiğini
İşte o Kücürmön kesip almış,
Kapışmaya çıkıp Kücürmön
Ormanı bozup yol edip,
İnsanların aslanı Külçoro
Ağabeyciğimi hor edip,
Açmış yarayı,
Salmış belayı.
Etmiş horluğu,
Başlatmış zorbalığı.
Anlatmakla tükenmez,
Bitmemiş sözde eksik var,
Onunla mızraklaşacak
Er Karadöö çocuk var.
Öte yanı Keñ-Say, Alay var,
Sırta inip gidecek gibi,
Kendin gördüğün Karadöö'nün
Gönlünde nicesi var,
Fal için mızrak salmaya,
Fırsatını bulsa, Kücürmön'ü
Kurban etmeye,
Vın dedirtip mızrağını
Hedef aldığı yere saplamaya.
Çoktandır müşkül, yanık yürek,
Külçoro'nun öcünü almaya,
Gidinin hali böyledir.
Fal tutup Karadöö,

Saying "he has long since passed to the fore",
Saying "every rival foe
He has buried in the earth without a spade",
Saying "a terror sprung from the people".
Riding a splendid almond-hued horse,
Upon the tooth-gnashing foe
He has loosed many a battle;
Of Külçoro, my slave elder brother,
The two rows of shoulder-blades —
It was that very Kücürmön who cut them
out; Coming forth to grapple, Kücürmön,
Breaking the forest, making it a road,
The lion of mankind, Külçoro —
Scorning my dear elder brother,
He opened the wound,
He loosed the scourge.
He wrought the abasement,
He began the tyranny.
The telling of it has no end,
In the unfinished word there is a lack:
There stands the boy, Er Karadöö,
Who will joust with him.
Beyond lie Keñ-Say and the Alay,
As if he would drop down the ridge and go;
Karadöö, whom you yourself have seen,
Holds many a thing within his heart:
To cast the lance for augury,
Should he find his chance, to make
Kücürmön the sacrifice,
To make his lance sing "vın!"
And drive it home where he has aimed.
Long anguished, a scorched heart,
To take the vengeance of Külçoro —
Such is the state of the rogue.
Casting the augury, Karadöö,

Yiğidin gönlü bölünüp,
İki yanaktan akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Çevresine bakmadan,
Öleceğini hiç saymadan,
Mızrak alınca aldırmadan,
Toplanıp basarlar diye,

The young brave's heart divided,
The tears that ran from his two cheeks
Spilling down below the collarbone,
Looking not about him,
Counting his death as nothing,
Heedless once he took the lance,
Though they mass together and bear down,

Er Kıyaz'ın çok halkını
Tırnağına denk saymadan.
Kül rengi şayak kaftan giyip,
Yürüğünün kuyruğunu
Özenle bağlayıp, sıkıca düğümleyip.
Tüyü dökülmüş akbaba gibi diklenip,
Yatan kaplan gibi görünüp,
Görenin gönlü bölünüp,
Görünüşü, iriliği
Boz tepe gibi görünüp.
Atılışı kaplan gibi,
Çelmeleştiği sağ kalmazmış gibi,
Saldırganlığı yaban domuzu gibi,
Parçalayıcılığı kurt gibi,
Hantal salınışı ayı gibi.
Mızrak vurmaya Kücürmön'e
Ayt! – dedirtmeden yetişecek gibi.

Counting Er Kıyaz's many people
Not equal to his fingernail.
Donning an ash-gray kaftan of homespun,
The tail of his fleet steed
He bound with care and knotted tight.
Bristling like a molted vulture,
Looking like a tiger couched to spring,
The heart of the beholder dividing,
His aspect and his hugeness
Looming like a gray hill.
His lunge is like a tiger's,
Whom he leg-hooks seems not to survive,
His onslaught like a wild boar's,
His rending like a wolf's,
His lumbering sway like a bear's.
To strike the lance at Kücürmön —
He seems to reach him before one can cry "Ayt!"

Rast geleni terkiye vurup,
Dönüp bakanın köküne
Hışımlanırsa erecek gibi.
Öfkelenince herkes kaçar gibi,
Hasım kesileni Kücürmön
Yakalayıp ezecek gibi.
Karşılayışı demir gibi,
Gerilişi dağ burnu gibi,
Silkinişi kaya gibi,
Döneni yutacak gibi.
Gelen ödülü, baygeyi
Söz etmeden kazanacak gibi.
Gelmiş Kücürmön,

Slinging whom he meets across the crupper,
The very root of whoever turns to look
He seems to reach, should his fury rise.
When he rages, all seem to flee;
Whoever turns his foe, Kücürmön
Seems to seize and crush.
His countering is like iron,
His coiling like a mountain spur,
His shaking like a crag,
He seems to swallow whoever turns.
The prize that comes, the bayge,
He seems to win without a word.
Kücürmön has come,

Ere layık, kendisi iri,
Mızraklaşmaya çıktı o sefer,
Yamanlığı dahi var.
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Mızraklaşmayla ödülü
Gık dedirtmeden, kudurası

Worthy of a man, himself immense,
He came forth to joust that time —
Even wickedness he has.
Scourging and scorching the moonlit world,
The prize by jousting, without
Letting one gasp escape — the rabid one

Yedi-Özön'e hükmederdi.
Kavgayı çetin başlatan,
Hasım düşmana rast gelse,
Somurtkan suratlı kaba kulu
Parça parça koparıp atan,
Karaltısını gören şaşa kalırdı, Sultan bozkurt Semetey
Mızrağını tunçla saran,
Onunla tutuşan mahvolurdu.
Kücürmön'e rast gelip,
Nice pehlivan yere serilmişti.
Halk içinden Kücürmön
Badam ata kamçı vurup,
Çam gibi mızrak alıp,
Öfkeye kapılıp kurulup,
Kamışlı yamaçtan, taş meydandan
Yokuşu aşağı fırladı silkinip,
Ee, ölesicenin tulparını
Coşturup şahlandırarak.
Karadöö'nün halini sorarsan
Daha paytak yürür çocuk gibiydi,
Her bir sözünde biraz çiğdi,
Boz sırtlı dağa yaslanıp,
Boz alaca toza bürünüp,
Er meydanına önce çıkmamıştı,

He ruled over Yedi-Özön.
Who started the fight fiercely,
If he met a hostile foe,
The sullen-faced, brutish slave
He tore piece from piece and cast away,
Whoever glimpsed his shadow stood amazed, Sultan grey wolf Semetey
Who wound his lance with bronze,
Whoever grappled with him was destroyed.
Meeting with Kücürmön,
Many a strongman had been laid low.
From among the people Kücürmön,
Striking his Badam horse with the whip,
Taking up a lance like a pine,
Seized with rage, settling himself,
From the reedy slope, from the stony ground
He hurtled down the incline, shaking loose,
Eh, the doomed one's tulpar steed
He roused and made to rear.
If you ask of Karadöö's state,
He was still like a toddling child,
In every word of his a little raw,
Leaning on the grey-backed mountain,
Wrapped in grey-dappled dust,
He had not gone out before to the field of men,

Yüz yüze gelip er mızraklayıp,
Ele ünü henüz yayılmamıştı.

Coming face to face, lancing a warrior —
His fame had not yet spread among the people.

Kara bayır, soylu küheylan
Kalbur ciğerli, tunç bilekli
Cenkte binilen boz genç at

The dark bayır, the noble courser,
Sieve-lunged and bronze-fetlocked,
The grey young horse ridden in war,

Doğduğunda özenle beslenmiş,
Gerçek tulpar imiş diye,
Karadöö'ye saklanmıştı.
Tavus gibi kuyruk süzen,
Gaip kadını tunç gagalı
Kusursuz yürük imiş diye,
İşte o görüp sınamıştı.
El görmesin diye besletilmiş,
Nice at sınayan bilge kadın,

Doğduğunda han Koşoy

Halkın atası ihtiyar,
Halkla kocamış evliya
Koşoy görüp beğenmişti.
Uzaktan gelip Bilerik
Dolanıp istemişti onu.
İsteyene vermemişti,
Bu Kamber soylu boz genç at
Yılkı içinde dursun diye,
Zahmetli bir iş başa gelirse,
Aziz cana güçlük çökerse
Elin bilmediği Karadöö,
O yiğidim biner diye.
Bana yadigâr olur diye,
Ağlayıp inleyen Karadöö
Ben yitince bana yanar diye,
Göz görmedik gizli cevher diye,
Nicesinden üstün tulpar diye,
Bunun sağrısı yüksek, hıncı yavaş,
Buna nereye binsen yorulmaz.
Bunun yularını tutanı yormaz,
Bundan aygır salıp at döllense,
Binenini düşmana kaptırmaz,
Bu, kulanla koşup kovalamıştır,

Bu, Kayıp pirin Karager'i,
Cortulçu'nun Coruger'i,
Er Töştük'ün Çalkuyruk'u,

Tended with care from its birth,
Saying it was a true tulpar,
Had been kept for Karadöö.
Trailing its tail like a peacock,
Bronze-beaked, of the woman of the unseen,
Saying it was a flawless pacer,
It was she who saw and tested it.
Fed in secret so the people should not see,
The wise woman who had tested many a horse,
When it was born, khan Koşoy —

The aged father of the people,
The saint grown old with the people —
Koşoy had seen it and approved.
Coming from afar, Bilerik
Had circled round and asked for it.
He gave it not to him who asked,
That this grey young horse of Kamber's line
Might stand within the herd,
If a toilsome task should befall,
If hardship press upon the dear soul,
Saying, Karadöö, unknown to the people,
That brave lad of mine shall ride it.
Saying, it will be a keepsake of me,
Saying, Karadöö who weeps and moans
Will grieve for me when I am gone,
Saying, a hidden jewel no eye has seen,
Saying, a tulpar surpassing many another,
Its croup is high, its temper slow,
Ride it where you will, it does not tire.
It wearies not the one who holds its halter,
Were a stallion loosed and horses bred of it,
It yields its rider never to the foe,
This one has raced and chased with the kulan,
This one — Karager of the Kayıp pir,
Coruger of Cortulçu,
Çalkuyruk of Er Töştük —

Bu, işte onlarla kardeştir.
Bu, tulparın has olgunu,
Soylu dördü öz kardeştir.
Yel gaibinin yavrusu.
Gaibinde rast gelinen
Ak-ala sakallı Hızır pir,
Hızır pirin elinden,
Arabantı ile Buura'nın
Öte aşağı yanından,
Andican'ın öte yakası,
Margalan'ın beri yanı,
Daha tayken kuduran

This one is brother to them all.
This is the choicest ripe one of tulpars,
The noble four are own brothers,
Offspring of the unseen wind.
Met within the unseen realm,
The white-flecked-bearded Hızır pir —
From the hand of Hızır pir,
From beyond the lower side
Of Arabantı and Buura,
The far shore of Andican,
The near side of Margalan,
Raging while yet a foal,

Külçoro için bulunmuştu.
Tayken kuyruk süzen,
Dar yerde yadigâr olur diye,

Canım kadın, büyük bilge
Kanıkey anan sınamıştı.
Coşturup keçe örttürmüş,
El görmesin diye baktırmıştı.
Boz genç atın hali işte böyle.
Hani, bozkurt gözden yitince,

It had been found for Külçoro.
Trailing its tail while yet a foal,
Saying, in a narrow place it will be a keepsake,
The dear woman, the great sage,
Your mother Kanıkey had tested it.
She roused it and had it draped with felt,
Had it tended so the people should not see.
Such is the tale of the grey young horse.
You know, when the grey wolf vanished from sight,

Kançoro yakalayıp
Sağ kürek kemiğini oyduğunda,
Altmış kadın, dul yenge
Aşırı yağmaya uğradığında,
Cediger'in er Kutu'su,
O ak gönüllü can imiş,
Bir adama bildirmeden,
Bir kişiye dokundurtmadan,
Şuna buna yedirmeden,
Kimseye ganimet dedirtmeden,
Ok geçmez zırhı giydirip,
Ok yetişmez boz genç atı
Karadöö'ye bindirip,
Almış imiş er Kutu,
Adını Karadöö koyup

When Kançoro seized him
And gouged his right shoulder-blade,
When sixty women, widowed sisters-in-law,
Suffered pillage beyond all measure,
Er Kutu of the Cediger —
He was a pure-hearted soul —
Letting no man know of it,
Letting no one lay a hand on it,
Letting no this-one-or-that devour it,
Letting none call it spoils,
Clad him in armor no arrow pierces,
On the grey young horse no arrow overtakes
He set Karadöö riding —
Er Kutu, it is said, had taken him in,
Giving him the name Karadöö,

Salıvermiş er Kutu.
Karadöö'ye bir baksana,
Karadöö'nün halini sorarsan –
Bildiğin er Kutu'nun oğluydu.
Tıpkı Semetey'in kendisi gibi.
Anlatılsa nice sözü var,
Karadöö'nün içinde
Alaskar dağı gibi sözü var.
Karadöö'nün halini sorarsan
Ham demir keskin çelik olmaz,
Yadelde büyüyen kırana yurt olmaz,
Gücü yeterse çarpışıp,

Karakul'un halini sorarsan
Sözünde dolambaç vardı,
Bunun fesadı gözünde gezerdi.
Bunun şaşılığı gözünde gezerdi,
Düşman olacağı er Kıyaz,
Bunun eğriliği özünde idi,

Çarpıklığı gözünde idi.
Fırsatını bulsa Karadöö,
Er Kıyaz'ın kendisine kastetmişti.
İşte o zaman Karadöö,
Hayret, kınsız kılıç kuşanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi,
Öfkesi yüzüne vurup.
Bileği kalın, taş yürekli,
Bu fil gövdeli bahadır,
Bu temrenli mızrağını
Heybetle yukarı doğrulttu.
Bu, kapışmaya girdiğinde
Tavşan gibi yere çalardı,
Kapışmaya girdiğinde
Korkup koltuk açmazdı.
Çaresi sert, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz ederdi.
Çocukluğu bir başkaydı,
Bahadırlığı bir hayliydi,

Er Kutu let him go free.
Just look now at Karadöö,
If you ask of Karadöö's state –
He was the son of er Kutu whom you know.
Just like Semetey himself.
Were it told, many a word he has,
Within Karadöö
There are words like the mountain Alaskar.
If you ask of Karadöö's state:
Raw iron makes no keen steel,
A falcon raised in foreign lands finds no homeland, If his strength sufficed, clashing,
If you ask of Karakul's state,
There was crookedness in his speech,
His mischief roamed in his eyes.
His squint roamed in his eyes,
Er Kıyaz, who would become his foe —
His crookedness lay in his core,

His warpedness lay in his eyes.
Should Karadöö find his chance,
He had marked er Kıyaz himself for death.
Then it was that Karadöö —
Wonder! girding a sheathless sword,
Like a cloud about to pour again,
His fury rising to his face,
Thick of wrist and stone of heart,
This elephant-bodied hero —
This barbed lance of his
He raised aloft with majesty.
This one, when he entered the grapple,
Would dash men to earth like hares,
When he entered the grapple
He never flinched nor left an opening.
His remedy harsh, his venom strong,
He flattened whoever provoked him.
His boyhood was a thing apart,
His valor was a mighty measure —

Karadöö'nün halini hiç sorma.
Yürüdüğü yerden toz çıkar,
Sesinden can çıkar,
Yönelse eli ürkütürdü,
Süzülüşü kartal gibi,
Bozkurtluğuna bakarsan
Gök gözlünün gözü gibi,
Katıksız belâ Karadöö,
Erken sözü geç olup,
Bagış'ın oğlu Kıyaz'a
Yüzleşip kavga salmaya
Bu uysalın niyeti hep hazır,
Denk gelip öç almakta.
Düşüncesi Çürök'te, Karadöö
Nice yerden öcünü almakta.
Yasını tuttuğu Semetey,
Yitirdiği – Külçoro,

Ask not at all of Karadöö's state.
Dust rises where he walks,
Souls flee at the sound of his voice,
If he but turned, he startled the people,
His gliding gaze like an eagle's,
If you look upon his grey-wolf nature —
Like the eye of the blue-eyed one,
Calamity unalloyed, Karadöö,
His early word turning late,
Against Kıyaz, son of Bagış,
To face him and loose a fight —
This meek one's intent is ever ready,
Meeting him fair and taking vengeance.
His thought upon Çürök, Karadöö
Takes his vengeance in many a place.
The one he mourns is Semetey,
The one he lost – Külçoro,

Dövüşeceği – Kançoro,
Semetey'in elinde
Sevilip sayılan nazlısıydı,
Karadöö'nün halini sorarsan
Sonum nasıl olur diye,
İşte tuttuğu falı buydu!
Falım doğru düşerse,
Kücürmön'ü tepelerim.
Falım doğru çıkmazsa,
Pehlivan elinden ölürüm».
Mızraktan çare tükenince
Deyip, böylece, Karadöö
Altındaki boz genç ata
Sağlı sollu kamçı vurup,
Anlatsan dehşetli hikâye.
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Tulparın ağzını çevirdi,
Kücürmön'e yönelip,
Gürleyerek mızrak uzattı.
El bağırıp, çığlık koptu.
Şöyle böyle diyene dek,

The one he will fight – Kançoro,
In Semetey's hands
He was the darling, loved and honored.
If you ask of Karadöö's state,
Saying, how shall my end be —
This was the augury he cast!
If my augury falls true,
I shall crush Kücürmön.
If my augury proves not true,
I shall die at the strongman's hand».
When remedy from the lance ran out —
Saying thus, thereupon, Karadöö
The grey young horse beneath him
Whipped upon the right and left,
Were you to tell it — a dreadful tale.
Spurring on the right and left,
He turned the tulpar's mouth about,
Heading straight for Kücürmön,
Thundering, he thrust out his lance.
The people shouted, a scream broke out.
Before one could say this or that,

Göz açıp kapayana dek,
Akkankı eyerin kaşı diye,

Karadöö'yü besleyip büyüten babası
Öteye kayarsa bu mızrağım,
Tam yüreğin başı diye,
Saldırıp gelip vurdu,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Ortalık allak bullak toz olup,
Meydanın hepsi kan olup.
Ölmeyenlerden olasın,
Karadöö nasıl olur diye,
Yetkin pehlivan Kücürmön
Halk sıralanıp el dolup,
Baksana böyle iş olup,
Eren isen, ok ol,
Mızraklaşıp vuruşunca,
Mızrak kırıldı çatırdayıp.
Mızrak ucundan ak lifler
Göğe uçar vızıldayıp.
Sert değen mızraklar
Orta belden gıcırdayıp.
Üzenginin kayışı
Paramparça oldu çatırdayıp.
Kücürmön ile Karadöö
Güçlü bir mızrak dövüşü ettiler,

Candan geçip erenler
Gümbürdeşip durdular.
Halk çığrışıp uğultu olup,
Kadını kızı feryat olup,
Karadöö ile Kücürmön
Mızrak uzatıp yetişip,
Geri çekilmez erenler
Şakırdaşıp kapıştılar.
Er çaresini bulup,
Aybaltayla vuruştular.
Alañgir yay, sırlı ok,
Baltaların hepsi paralanıp,

In the blinking of an eye,
Saying, the pommel of the Akkankı saddle —
The father who fed and raised Karadöö —
Saying, if this lance of mine slips past,
Then the very crown of the heart —
He charged upon him and struck.
May God never show you its face:
All around turned to churning dust,
The whole field turned to blood. May you be among the undying,
Wondering how Karadöö would fare,
The consummate strongman Kücürmön —
The folk lined up, the crowds filled in,
Look you, such a thing came to pass,
If you are a man of grace, be an arrow —
When they lanced and struck each other,
The lance broke with a splintering crack.
From the lance-tip white fibers
Fly whirring up into the sky.
The hard-striking lances
Creaking at the middle of the shaft,
The strap of the stirrup
Was torn to shreds with a crack.
Kücürmön and Karadöö
Fought a mighty duel of lances,

The valiant, past all care for life,
Kept thundering one at the other.
The people clamored, a roar arose,
Women and girls broke into wailing,
Karadöö and Kücürmön,
Thrusting out lances, closing in,
The valiant who never draw back
Clashed and grappled, clattering.
Each man finding his remedy,
They struck with their moon-axes.
Alañgir bow, lacquered arrow —
The axes all were shattered,

Sapı elde kalıp,
Halk çığrışıp, uğultu koptu.
Evliyanın okuduğu dua ile,
Cediger'in er Kutu'su
Surbuzul ile koşturup geldi,
Karadöö'ye dönüp,
Yeniden mızrak verdi.
Kürkümün yakası samurum,
Er Karadöö kulunum!
Yedi gün durmadan mızraklaş!
Bahadırsan, gözü pek ol!
Boy verip direnip dur,
Namusla, çareyle direş.
Ay, Karadöö, kulunum,
Doru küt kulaklı kısraktan
Akına binilecek at doğmaz,
Yaslara bürünse de babandan,

Karadöö, senin gibi oğul doğmaz.
Karşı karşıya dikil,
Sırığı sıkıca vur!

Kalabalık Cediger, yoğun el

Senin gösterine bakarken,
Sapladığın mızrak kırıp geçirsin.
Tam isabet alan tulpar at
Yüzükoyun serilsin.
Yönelip sıkı vurursan
Nişana mızrak ilişsin,
Kutu'nun oğlu pek yamandır diye,
Ünün öteye ulaşsın, kulunum,
Apaçık yurda bilinsin.
Kücürmön pehlivan imiş diye,
Bilene ilginç düzeni anlatıp,

Ulu yaşlı, görmüş geçirmiş yurt
Canından hepten umudunu kessin,
Yalnızdın, haşin ol,

Only the hafts left in hand,
The people clamored, a roar broke out.
With the prayer the saint recited,
Er Kutu of the Cediger
Came galloping upon Surbuzul,
Turning to Karadöö,
He gave him a lance anew.
«My sable, collar of my fur,
Er Karadöö, my foal!
Fight with lances seven days without pause!
If you are a hero, be undaunted!
Stand tall and hold your ground,
Resist with honor and with craft.
Ay, Karadöö, my foal,
From a bay crop-eared mare
No horse is born to ride on raids,
Though he be wrapped in mourning, from your father,
Karadöö, no son like you is born.
Plant yourself face to face,
Drive the shaft home hard!

While the teeming Cediger, the thronging people
Look upon your display,
May the lance you plant smash through.
May the tulpar steed squarely struck
Sprawl headlong on its face.
If you aim and strike home hard,
May the lance catch fast upon the mark,
Saying, Kutu's son is fearsome indeed,
May your fame reach beyond, my foal,
May it be known plain to the whole land.
Saying, Kücürmön was a strongman,
Recounting the strange order to the knowing,
May the great-aged, world-worn land
Despair entirely of his life,
You were alone — be fierce,

Çokluk canından umut kessin!
Yoksulsan cömert ol,
Bu sözü yadigâr edip,
Taş kavurup çevik ol,
Karadöö'nün hali işte böyle,
Zengin canından umut kessin.
Bahadırsan, pehlivan ol,
Halkı kaynaşan Cediger
Han canından umut kessin.
214790 Mızrak saplarsan, sıkı sapla,
Güç bulup Karadöö
Kücürmön'e çullanıp sapla.
Koca burnundan kor çıktı,
Öfkeli gücüne başlasın,
İki gözünden ateş çıktı,
Er meydanına çıkan Kücürmön
«Tepeye yazılmış buyruğu
Candan geçip bıraksın.
Dilese kavruk can neler görmez!
214800 Bahadır taslayan Kücürmön,
Gün tükenip, su bitince,
Halkın seçkin pehlivanı da,
Sonunda kişi ölmez mi!
Boğa göğüslü, ters huylu,
Kabarıp şişmiş kasıntıyı,
Tam saplayıp, denk vur,
Nişanlayıp tutup pek vur! Güçlü taslayan pehlivana
Kücürmön attan uçtu diye,
Yurt içten sarsılıp, el çığrışıp,

214810 Kırgız'a böyle söz olsun, Gücü yetmezse zavallı can
Pehlivanlığın, erliğin,
Kalabalık yurda yaraşsın!
Ahali ele söz olsun,
Mızrak uzatıp, siper tut,
Şaşkınlaşmadan kulunum,

May the multitude despair of its life!
If you are poor, be generous —
Making this word a keepsake,
Be nimble enough to scorch stone —
Such indeed is Karadöö's state —
May the rich despair of their lives.
If you are a hero, be a strongman,
The Cediger, their folk aswarm —
May the khan despair of his life.
If you plant the lance, plant it firm,
Gathering strength, Karadöö,
Fall upon Kücürmön and plant it.
Embers flew from his great nose,
Let him set loose his wrathful strength,
Fire flew from his two eyes,
Kücürmön, come out to the field of men —
«The decree written upon the crown
Let him give up life and yield to it.
If it wills, what does a scorched soul not see!
Kücürmön, who plays the hero —
When days run out and water ends,
Even the people's chosen strongman,
Does not a man die in the end!
Bull-chested, contrary-tempered,
That puffed-up, swollen braggart —
Plant it true and strike him square,
Take aim, hold fast, strike hard! Upon the strongman who plays at strength
Saying, Kücürmön flew from his horse,
The land shaken to its core, the people clamoring,
Let such word go to the Kırgız, If his strength fails, the wretched soul
Your strongman's might, your manhood —
May they befit the teeming land!
Let it be talk among the folk,
Thrust out the lance and keep your guard,
Without faltering, my foal,

Acele etmeden gövdeni pek tut.
Kücürmön'ün gitsin kuvveti,
Kürkü kaftanı parçalansın,
Eşsiz pehlivan imiş diye,
Kutu'nun oğlu görünsün!
Haydi, boz kulanı mala kat,
Kocadığında babanı
Oğlu pehlivan dedirtip,
Bu babanı da sayına kat!
Kutu yetişip bunu söyleyip,
Mızrağı verdi eline.
Karadöö koyuldu yoluna.
Babası Kutu söyleyince,
Söyleyiverip dönünce,
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden,
Gümbürdeyen Kücürmön'e
Güçlenip mızrak saplayayım,
Gümbürdeşip dövüşüp,
Bir ödülünü alayım.
Kücürmön gibi pehlivana
Ben mi yenilip kalayım.
İtelgi doğan gibi kıvrılıp,
Yan tarafından çıkayım,
Halk pehlivanı Kücürmön'ün

Without haste hold your body firm.
May Kücürmön's strength depart,
May his fur and kaftan be torn to shreds,
Saying, he was a strongman without peer,
May Kutu's son be seen!
Come, add the grey kulan to the herds,
When your father has grown old,
Making them say, his son is a strongman,
Add this father of yours to your tally too!
Kutu, riding up, spoke all this,
And gave the lance into his hand.
Karadöö set off upon his way.
When his father Kutu had spoken,
When he had said it and turned back —
Without a glance about him,
Sparing his life not at all:
At thundering Kücürmön
Let me gather strength and plant my lance,
Thundering in the fight,
Let me take a prize of his.
To a strongman like Kücürmön
Shall I be the one left beaten?
Wheeling like a saker falcon,
Let me come out at his flank,
The people's strongman Kücürmön —

Başını çukura sokayım».
Deyip, böylece, Karadöö
Boz tulparın ağzını çevirdi işte, Kıran salan pehlivan imiş diye,

Dirseğin yüzü diye,
Can evi kara kaburganın
Arası, orta kıyısı diye,
Saplanacak yerin ta kendisi diye,
Dağ olmadıkça Kücürmön
Mızrağa dayanamaz.
Yuvarlanacağı an diye,
Çevikliği ölçüsüz,

Let me shove his head into the pit».
Saying thus, thereupon, Karadöö
Turned the grey tulpar's mouth, behold,
Saying, he is a strongman who deals slaughter,
Saying, the face of the elbow,
Of the black rib, the house of life,
Saying, its midst, its middle edge,
Saying, the very place to plant the lance,
Unless he were a mountain, Kücürmön
Cannot withstand the lance.
Saying, this is the moment he shall topple —
His nimbleness beyond all measure,

Çarçabuk yetişti,
Kücürmön'ü Karadöö
Güm diye vurup geçti.
Vurup geçtiği yerinden
Kara kara lifler süzüldü,
Halk çığrışıp, gürültü koptu,
Sayısız ödülün hepsini
Karadöö'ye sevindi.
Kendini dev sanan Kücürmön
Dağ devrilir gibi
Tulparından yıkıldı.
Yere yüzükoyun serildi.
Tepetaklak fırlayıp düştü,
Meydanın ortasına saplandı,
Kücürmön attan düşünce
Karadöö ödülü aldı diye,
Yurt çığrıştı, velvele koptu,
Ödül alan bay olup,
Göğü yaran uğultu koptu,
Er Kutu'nun Karadöö'sünün
Pehlivanlığı bilindi,
Eşsiz bahadır imiş diye,
El canından umut kesti.
Geniş paçalı, yayvan göğüslü
Gelmiş pehlivan imiş diye,
Tutuşan cana bir kırgın

He closed in swift as wind,
And Kücürmön did Karadöö
Strike with a boom and sweep on past.
From the place he struck and passed
Black fibers trailed and drifted,
The people clamored, a din broke out,
That all the countless prizes
Went to Karadöö — they rejoiced.
Kücürmön, who thought himself a giant,
Like a mountain overturning
Crashed down from his tulpar.
He sprawled face-down upon the earth.
He hurtled headlong and fell,
And plunged into the middle of the field.
When Kücürmön fell from his horse,
Saying, Karadöö has taken the prize,
The land clamored, uproar broke out,
The prize-winner made rich,
A roar broke out that split the sky,
Of er Kutu's Karadöö
The strongman's might was known,
Saying, he was a hero without peer,
The people despaired of their lives.
Wide-shanked and broad-chested,
Saying, a strongman has come,
Upon any soul that grapples him a scourge

Salan pehlivan imiş diye,
Karşısına çıkana bir belâ.
Kıkırdak kemiği katılaşınca,
Kasık eti dolunca,
Çocukluk zaafı yitip,
Bahadırlık yönüne dönüp,
Karadöö böyle olunca,
Orda kurup han olur,
Makam sahibi can olur,
Canların çeliği olur diye,
Halkı yönetip, el güden

Is dealt — saying, such a strongman is he,
A calamity to whoever faces him.
When his gristle-bone hardens,
When the flesh of his loins fills out,
His boyhood weakness fading,
Turning toward the way of heroes —
When Karadöö became thus,
He will pitch a horde and be a khan,
He will be a soul of rank and station,
He will be the steel of souls, they said,
Ruling the folk, shepherding the people,

Ee... adam, pehlivan olur imiş diye,

Ödülü dövüşüp aldıydı,
Kutlu ağan baş olup,
Sayısız hazine, tümen mal
Yağmalayıp durdular işte.
Önce yağmalayıp aldıklarında
Kızıl kuyruklu nar deve alıp,
Ne ilginç, nice mal alıp,
Yolunu bulan pek titizdi.
Karaca dişi deve alıp,
Pek çetin bir yiğit,
Kara sakar kısrak alıp,
Gönülleri rahatlayıp,
Bahadır imiş Karadöö,
Yanına eş dost takmadan,
Tek kısrağı ganimet diye,
Yularına dolamadı,
Ganimete eşya almadı,
Fal ile alâmet denk geldi,
Gönülleri rahat buldu,
Ödülü alan Karadöö.

Eh... a man, a strongman he will be, they said,
He had fought and taken the prize,
Your blessed elder at their head,
Countless treasure, herds beyond number
They kept on plundering, behold.
When first they plundered and took,
Taking a red-tailed nar camel,
How curious — taking goods untold,
He who found his way was most exacting.
Taking a blackish she-camel —
A most hardy brave —
Taking a black blaze-marked mare,
Their hearts set at ease,
A hero indeed was Karadöö:
Taking no friend or fellow at his side,
Calling the single mare his spoils,
He wound nothing round its halter,
He took no goods for booty,
The augury and the omen fell in accord,
Their hearts found ease —
Karadöö, who took the prize.

BİRİNCİ VE İKİNCİ KİTABIN BAZI SÖZLERİNİN

OF SOME WORDS OF THE FIRST AND SECOND BOOKS

Yirminci cildin sonu.

Yirmi birinci cilt, «Semetey»in üçüncü kitabı Kürpüldök fırtınası ve büyük kayboluşla tamamlanır.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Yirminci cilt, Kıyaz'ın arkadan savurduğu kalleş mızraktan bozkurdun kayboluşuna; Kançoro'nun gasp tahtından Talas'ın kara günlerine; Ayçürök'ün Zülfikar'la direnişinden küllerin altındaki ilk kıvılcıma uzanır.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XX
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XX

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XX